

Havanera (J. Verdaguer)

Quan a Cuba jo arribí,
me n'aní a l'hermosa platja,
a la platja d'orient,
camí de l'indret d'Espanya.

Davant mos plorosos ulls
papalloneja una barca,
on canten els mariners
una havanera galana.

Cantau, mariners, cantau,
no sou com jo
lluny de la pàtria.
Cantau, mariners, cantau,
no sou com jo
lluny de la pàtria.

A plorar mon desconhort
m'asseguí sota una palma,
los aucellets al voltant
estaven canta que canta.
La gavina dins del mar
los pinsans dins de la branca,
mes, ai!, l'alegre cançó
fa més trista m'anyorança.

Cantau, mariners, cantau,
no sou com jo
lluny de la pàtria.
Cantau, mariners, cantau,
no sou com jo
lluny de la pàtria.

Cançó: Bons amics³⁵

Bons amics, sortiu a fora,
que avui és la festa gran.
Els que no surtin ben d'hora,
de cançons no en sentiran.

Els noiets estan alegres
i voldrien que tothom
s'engresqués a fer gatzara
i es tragués dels ulls la son.

Les noietes prou s'ho amaguen,
però se'ls veu per sota el nas,
que la joia, que els envolta,
els treurà de tot mal pas.

³⁵ La canten amb la tonada de *Ai, adéu, cara bonica*.

Cada dia pot ser Pasqua,
només falta que ho vulguem;
perquè tot es torna Pasqua,
quan la gent ens estimen.

Ai, adéu, veïns del poble,
bona gent i bons companys,
que passeu molt bona Pasqua.
Bona Festa i per molts anys!

Cançó: Au, vinga, cantem amb eufòria.

Au, vinga, cantem amb eufòria,
au, vinga, cantem amb delit,
que avui, dia de Glòria,
ha ressucitat crist!

Per donar-vos bones festes
aquí som tota la trepa,
tot cantant les caramelles
amb les boques ben obertes.
Tot rebrota, tot floreja,
a fer festa tot convida,
i per 'xò a la primavera
ens posem la barretina.

Au, vinga...

Nois i noies d'aquest poble
hem sortit a fer gatzara;
si voleu col·laborar-hi,
alegreu un xic la cara
i allargueu quatre pessetes
al noiet de la cistella,
que un any més amb vostra empenta
són aquí fent caramelles.

Au, vinga...

Que passeu molt bona festa
tots en bona companyia
i que sigui sempre Pasqua,
ja que és Pasqua quan s'estima.
De cantar nostra alegria,
de fer gresca i fer sarau,
com que no ens en cansariem,
bona gent, adéu-siau.

Au, vinga...

Cançó: Com que avui és festa.

Com que avui és festa, Pasqua de Resurrecció,
venim a cantar-vos aquesta cançó.
Visca l'alegria, visca la il·lusió
que en tots resplandeixi la joia i l'amor.
Com que avui és festa, Pasqua de Resurrecció,
venim a cantar-vos aquesta cançó.

Que ressonin les campanes,
que bategui el nostre cor
amb la fe que ens agermana.
Com el foc que s'encomana
s'encomanarà l'amor,
si tots alegrem la cara.
I ben ferma l'esperança,
confiant en un demà millor,
vencerem la negra fosca
amb la llum del Redemptor!

Com que avui és festa, Pasqua de Resurrecció,
venim a cantar-vos aquesta cançó.
Visca l'alegria, visca la il·lusió
que en tots resplandeixi la joia i l'amor.
Com que avui és festa, Pasqua de Resurrecció,
venim a cantar-vos aquesta cançó.

FONT: Informació oral. Caramelles. Diumenge de Pasqua
Florida, 1990 i 1991. Lloc: Els carrers i places de
Folgueroles; pp. 1932-1936 i 1968-1969.

12.5 RODOLINS SOBRE L'AUCA DE Mn. CINTO

(Festa a Verdaguer 1989)

(per Josep Casadevall i Sanglas, en Carolino)

"(...). Per acabar, potser, ia que és una auca feta amb rodolins, feria una definició dels fets de l'auca també amb rodolins i podria dir-se d'aquesta manera. Potser no em sortirà (riu). (Ho diu de memòria):

Amb en Joan un dia vam dir-nos:
"els dos junts podrien fer
i dedicar se'ns penedir-nos
una auca a.n en Verdaguer.

En Joan amb molta cura
els rodolins va compondre.
Ell és home de cultura,
per 'xò havia set capellà.

Io amb la pluma enllestida
faig dibuixos i gragots,
doncs des de tota la vida
que he fet sempre els ninots.

I amb l'auca encara calenta
en Joan se'n va corrents,
i l'ensenya i la comenta
amb el Ricart de cal Torrents.

Un cop de mans hi estavatge,
que ens fa més planer el camí.
A l'EUMO fan el muntatge
i la porten a imprimir.

Els Amics de Verdaguer
en varen ser-ne els padrins,
doncs en aquest cas varen ser
qui varen pagar els pistrincs.

És una auca molt amena
i en ella hi ha el reseny
de la glòria i de la pena
del poeta folguerolenc.

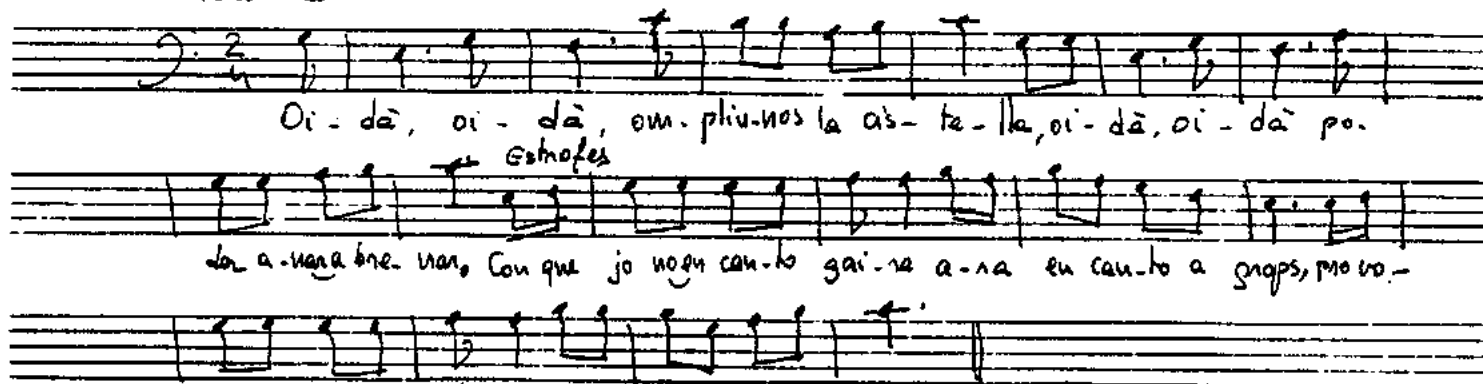
Avui us la presentem,
ia que és la seva diada.
Per contents ens donarem,
si és que a.n a tots us agrada.

FONT: Informació oral. Festa a Verdaguer (21 maig 1989).
Lloc: Centre parroquial de Folgueroles. pp. 1890-1891.

12.6 CORRAUNDES (Festa a Verdaguer, 1987)
(per Josep Casadevall i Sanglas, en Carolino)³⁶

CORRAUNDES

Tornada

Oi - dà, oi - dà, om - pli-u-nos la cís - te - lla, oi - dà, oi - dà po.

Estrofa

don a - na a bre - nar, Com que jo no en can - to gai - ra a - ra en can - to a grops, però vo -

neu d'a - qui a - na es - to - na que en que - da - rem tots ben xops.

Oidà, oidà,
ompliu-nos la cistella;
oidà, oidà,
per poguer anar brenar.³⁷

Com que io no en canto gaire,
ara en canto a glops,
però voreu d'aquí una estona
que quedarem tots ben xops.

Abans io en refileva,
com a ho fa l'ocell de pas,
però lo més segur és que ara
la veu en marxi per baix.

La Carmeta de can Joan
sí que en refila de bé.
La seva veu se n'assembla
a la Montserrat Caballé.

I el Pepet d'allà a cal Turo
aquest any no ha refilat,
per molts anys que li refili
a.m la seva Montserrat.

El motiu d'aquesta festa

³⁶ En Roviretes l'acompanya al flabiol.

³⁷ Aquesta estrofa es la tornada, que es va repetint després de cada corrandà.

tots la coneixem prou bé,
és donar-ne un homenatge
a mossèn Cinto Verdaguer.

Verdaguer, poeta il·lustre,
en aquest poble fou nascut;
però n'hem ben perdut el llustre,
cap més com ell n'hem tingut.

Si ens en sortís un atre,
que fos com ell o un simil,
veuríem la seva cara
a.n els bitllets de deu mil.

Ara que ningú s'hi empipi,
però una mica parlarem
dels problemes del nostre poble
i des d'aquí dalt ho farem.

Tothom diu que Folgueroles
en té uns aires que són sans,
sobretot con els pagesos
n'escampen el suc pels camps.

Si avui dia mossèn Cinto
fes versos o rodolins,
en diria: "Oh!, Folgueroles,
quina olor fas de garrins!"

Els aires del nostre poble
el que donen, sobretot,
remeneio a.n a les dones
i als homes força al bitllet.

Tenim fonts d'aigua molt bona
pe' als d'aquí i als forasters;
però no hem pas d'amagar-ho,
aquí el vi ens agrada més.

Per qüestió de la marrinx
ia en portem un bon promig,
quatre o cinc bars hi ha aquí al poble
i a can Punxes ben bé al mig.

Però els d'allà a la Ricardera
per xarrupar estem de dol,
des de que ens tancà les portes
el bar de l'hereu Crinyol.

Els clients que allà anàvem,
això ens ha desil·lusionat,
no trobem a cap més puesto
que bategin tan bé el conyac.

Folgueroles hi ha molta aigua,
aquí mai no passem set,

si a.n al senyor Bru de Sala³⁸
li paguem el paperet.

I, si l'istiu hi ha secada
i la xeta fa feliu,
el calers per adobar-ho
no es mouen del niu.

Dels pobles de la comarca
aquí empenyem de debó,
fins fa poc que en teníem
canal de televisió³⁹

Veiguérem Els Pastorets
i també el Mercat del Ram,
podíem dinar amb els rusos
i sopar amb els americans.

I és que en Tori⁴⁰ és un gran tècnic,
com que és alt, arriba amunt;
en conecta amb els satèlits
i els fa jugar amb els puny.

Tenim bon servei de metge,
però millor que estiguem bons;
hi ha temps d'estirar la pota,
si ve de Vilalleons.

I el mossèn del nostre poble
ara sí que a l'hora ens va,
igualmente com el rellotge
que hi havia al campanar.

I si tot lo del rellotge
es va acabar com el fum,
lo que mai no se acaba
és la capta per La Damunt.

No podem pas descuidà'ns a
parlar de l'Ajuntament,
que per aquest i tots els pobles
més que elegria és torment.

Quan l'hivern fort ens refresca
i en rebem el paperet,
passeu a pagar els arbitris
que això us farà passar el fred.

No poden pas descuidar-se

³⁸ Antiu propietari de l'aigua.

³⁹ Es podia veure canals de televisió de diferents estats europeus.

⁴⁰ Gràcies al qual es podia veure l'esmentada televisió.

l'impost de circulació;
com més alta és la tarifa,
més sots hi han a discreció.

L'Ajuntament amb els cèntims
fa com amb els nens petits,
de gronxar-los força estona
perquè quedin adormits.

Però no podem pas queixar-nos
els calers són empleats,
tenim pista amosaiada
i uns carrers amb bons forats.

Ara aquí a la nostra plaça
han netejat tots els racons,
ara sí que els sots es veuen,
mira que n'hi han un quants.

Per aquestes i altres coses
sapigueu-ne els forasters,
de poble com Folgueroles
no en trobareu pas cap més.

FONT: Informació oral. Festa a Verdaguer (1987), pp. 952-956).

12.7 CORRANDES (Festa a Verdaguer, 1988)
(per Josep Casadevall i Sanglas, en Carolino)⁴¹

"Ara mirarem si lliguem unes corrandes, però de vegades són de mal lligar, vol dir que, si el nus no surt, hi farem una baga".

CORRANDES

Introducció

Es-col, teu cor-ran-des de co-ses vis-cu-des i d'al-tres tin-gu-des
a-quell que es mo-les-ti que no s'hi en-fa-dit i a-quell que li a-gra-di
su-des per un gran se-cret, que en a-ques-ta fes-ta ben net i clar
vo-lem dir en cor-ran-des a-l·lò que ens pla-u-rà, ben net i clar sens mo-les-tar
ia la cor-ran-da va a co-men-çar.

Escolteu corrandes de coses viscudes
i d'altres tingudes per un gran secret.
Aquell que es molesti, que no s'hi enfadi
i aquell que li agradi, rigui sens parar.
Que en aquesta festa, ben net i clar,
volem dir en corrandes allò que ens plaurà.
Ben net i clar, sens molestar,
ia la corrandà va a començar.
Ben net i clar, sens molestar,
ia la corrandà va a començar.

L'homenatge a mossèn Cinto,
gira-li,
Un cop més en fem pel maig,
tomba-li,
li dediquem poesies,
gira-li,
i cantades a bell raig.

⁴¹ En Joan Vilamala l'acompanya a l'acordeó.

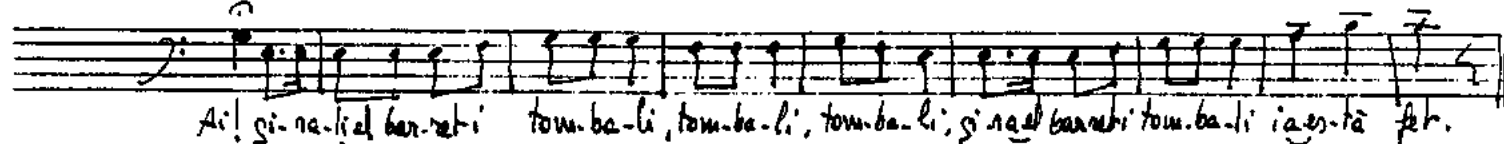
Tomba-li el barret.⁴²

Avui el seu monument
li hem voltat de ram' de flors,
doncs durant tot l'any ia ensuma
de la betzina els aulors.

I també la nostra església
l'hem gornida fins a dalt.
D'un tros lluny quasi ens semblava
un objecte de regal.

Ai, gira-li el barret i tomba-li,
tomba-li, tomba-li.
Ai, gira-li el barret i tomba-li,
ia està fet.⁴³

Tornada

Nostre esbart ha fet ballades
i tant si a.ho creieu com no
ens han ofert la corona⁴⁴
els de la Diputació.

Ha set el seu president
qui a la festa he vingut,
justasament avui
l'Ajuntament hem perdut.⁴⁵

La pedra de l'Atlàntida,
que és un lloc verdaguerià,
quasi no la podem veure
de tanta herba com a.hi ha.

Com la Sagrada Família,
que mai l'acaben de fer,
lo mateix passa aquí al poble
amb el museu Verdaguer.

⁴² L'acompanyament que li fan en Joan Vilamala i tot el públic ("gira-li", "tomba-li el barret") es va repetint a cada corrandà. Aquestes estrofes utilitzen un estil declamant, raó per la qual no se n'ha transcrit la música.

⁴³ Aquesta tornada s'anirà repetint al cap d'unes quantes corrandes, però sense un ordre fix.

⁴⁴ L'ofrena al monument a Verdaguer.

⁴⁵ El diumenge anterior l'Ajuntament de Folgueroles havia fet una altra festa d'homenatge al poeta.

No hi ha pressa d'acabar-lo,
de calers n'hi han molt pocs
i el qui es cuida de buscar-los,
en fa el camí amb uns esclops.

Qui ha nascut al nostre poble,
tant si ha estudiat com no,
en té vena de poeta
com el Pere Generó.

I la nostra canalleta
ia en refilen molt bé,
són de la mateixa soca
que el poeta Verdaguer.

I ara per passar l'estona
us ho direm tot cantant,
del que ha passat aquí al poble
un cop més farem balanç.

Som un poble de molta aigua,
tenim fonts per tots cantons
i a les nostres canyeries
ben plenes de reventons.

Nostres fonts es promocionen,
cada cop la gent ve més.
Esperem que això no en sigui
la ruïna dels vinaters.

Perquè els forasters no es cansin
fins carreteres els fan,
perquè puguin omplir els cossis
des de dintre el cotxe estant.

El que ara aquí ens faltaria
per semblar-ne el paradís
seria una font que sempre
a.hi ragés un bon anís.

Conyac a la font Trobada,
güisqui a la font del Molí,
si a la de la Ricardera
a.hi ragés sempre un bon vi.

Si les fonts aixís ragessen,
i aixó tots ia ho sabeu,
els veïns de Folgueroles
ballaríem tots d'un peu.

Dugues ermites hi ha aquí al poble,
venerem amb gran desig
la Damunt, que és per fer captes,
Sant Jordi es parteix pel mig.

D'apuntalar-ne Sant Jordi

ia se'ns en cuida el bisbat,
que la Damunt amb ses captes
els calers ens ha acabat.

Ara des que som atesos
per l'Àrea de Salut,
els que mai no malaltegen,
són els que més hi han conegut.

Doncs amb tot aquest follon,
que els metges ens hi han muntat,
temps de llegir-ne el programa
la podem haver dinyat.

La vaga de les escoles
ia va donant els seus fruits:
mestres amb butxaca plena
i nanos amb els caps buits.

L'hivern passat aquí al poble
en fou de lo més calent
i allà més on s'escaufaven
era a dins l'ajuntament.

A.hi hagueren peripècies
i tot anà d'enrenou,
l'abast casi no en donaven
ni l'Ausona ni el Nou 9.

Del que passà a les hores
tot, la troca i l'embolic,
ho cantarem amb corrandes
que en serà més divertit.

L'any passat als consistoris
en foren any d'eleccions.
Tant bon punt els grups sortiren,
començaren les raons.

Tres partits a la palestra,
Convergència d'un cantó,
amb l'Esquerra Catalana
i també el P.M.O.⁴⁶

Els polítics d'aquí al poble
varen sortir amb tal delit,
que tanta empenta no en tenen
ni els polítics de Madrid.

L'Angelino per l'Esquerra
aquest vop va fer els treballs
i el Noguer i Guiller comencen
encarant-se com dos galls.

⁴⁶ Progrés Municipal d'Osona.

I en varen fer la campanya
tal com avui dia es fa,
amb desfiles i carrosses
a l'estil americà,

I quan les urnes cantaren,
heus aquí el resultat:
amb molts pocs vots de diferència
quedaren escalonats.

I tal com en diu la dita:
"Els últims seran els primers".
Els que menys vots en tingueren
diciu els neulers.

Com si fos una partida,
i això tots a ho sabeu,
el Guiller i el Noguer juguen
a l'Angelino cara o creu.

Però a l'hora de votar-ne
diu que ho va fer a.m blanc.
I el Noguer d'eixa manera
a'assentà en el silló gran.

No tingué temps d'assentar-s'hi
ni arrepara-s'hi un moment;
els que primer li assentaren,
li retiren el seient.

A la casa de la vila
no tot són flors ni clavells,
els resultats no es paieixen
i en ronquen molts budells.

Per fer coses aquest poble
sempre hem sigut dels darrers;
però per fer un vot de censura
aquest cop fórem primers.

El Guiller i l'Angelino
agafadets de la mà
al Noguer tiren empentes
i no el volen a jugar.

El Noguer prou es defensa
i s'arrapinya com pot;
però el Guiller té més empenta,
de seguida fora el fot.

I així d'aquesta manera,
això tots ho sabem prou,
al silló de l'alcaldia
s'hi va assentar un cul nou.

Això quasibé semblava
una espècie de torneix,
que a.n als veïns d'aquí al poble
ens feia venir mareig.

I ara la nova junta
s'ha posat a netejar,
però el roc d'allà a l'Atlàntida
se'ns ha anat a descuidar.

La neteja n'és molt maca,
tant a fora com a dins,
esperem però que ni es fiqui
a la butxaca dels veïns.

Que vigilin els pagesos
i siguin més endreçats,
val més que escampin floretes
que no pas els fems i els naps.

I qui sap si amb uns quants dies
se'ns hauran tornat tant fins
que rentaran amb colònia
els seus porcs i els seus garrins.

Ara el poble es modernitza,
cada dia va creixent,
hasta els senyals de tràfic
ara ens en donen torment.

La senyal que ens convindria
al pagar contribució,
que la casa de la vila
en fos contra direcció.

I ara em vist el cementiri
l'han gornit amb bons jardins,
tot i aixís ningú té pressa
de què el portin cap a dins.

En resum, que Folgueroles
en farà el goig que li cal,
en tindrem la vista alegre
i la butxaca sense un ral.

És la última corrandà
la dediquem a tots plegats,
ia que heu tingut la paciència
d'haver-nos escoltat.

Els cantaires que ara vénen
diu que són de l'Esquirol,
són una colla a cantar-ne
però canten com un de sol.

Amb en Joan⁴⁷, con érem joves,
tots dos junts fèiem grans cants.
Ara a ell els cabeis li cauen
i io ia els tinc ben blancs.

Ningú més a la comarca
toca tan bé el flabiol;
quan el Roviretes bufa,
hasta el rector balla sol.

FONT: Informació oral. Festa a Verdaguer (1988), pp. 1604-1610.

⁴⁷ Es refereix a Joan Vilamala, que l'acompanya a l'acordeó.

12.8 CORRANDES (Festa a Verdaguer, 1989)

(per Josep Casadevall i Sanglas, en Carolino)

"La corranda no és un poema fi. Però (...) en Verdaguer ja l'havia cultivada, principalment quan era infant aquí al poble i quan era adolescent. La corranda és popular, o sigui, que és esmentar amb bromes els fets d'un poble, i és això el que jo dic, només que una broma. Ningú es pugui agafar les corrandes a.m.sèrio, perquè és una cosa popular, només per passar el rato. Això... doncs... o sigui, que ni la canaia casibé s'ho agafen a.m.sèrio, només que hi disfruteu. Val".

(En Roviretes comença a tocar).

"Aquesta és la tornada. O sigui, que per animar més la festa, convindria que tots us hi agaféss(i)u i responent:

Oidà, oidà,
ompliu-nos la cistella.
Oidà, oidà,
per poguer fer un brenar.⁴⁸

De primer vull demanar-vos,
que no en feu masses badalls,
que en tingueu la paciència
de volguer escoltar els meus galls.

Tornada.

Cada any a aquesta diada
ens en hi fa algun ruixat.
Els del temps i mossèn Cinto
mai d'acord se'ns han posat.

Les corrandes són en broma
i per passar-ho divertit,
no vull pas que ningú acabi
amb cap sentiment ferit.

L'homenatge a mossèn Cinto
aquest any ha set dels fins,
n'ha durat més de set dies
igualment que els Sanfermins.

Dos grups l'han organisaada (sic)⁴⁹
i això tots ja ho sabeu.
Això més que un homenatge
ha set un combat de boxeo.

⁴⁸ Aquesta estrofa es la tornada, que es va repetint després de cada corranda.

⁴⁹ L'Ajuntament i Amics de Verdaguer han organitzat per separat cada un el seu homentage a Verdaguer.

Hi ha hagut actes de cultura,
pedrons per inaugurar,
exposicions i xerrades,
entremig algun dinar.

Autoritats a la festa
hi varen estar-n'hi presents.
Entre ells també hi havia
el cap del nostre parlament⁵⁰.

Hi varen venir a la festa
per a. inaugurar aquest any
la ruta verdagueriana
per entre bassals i fang⁵¹.

És una ruta molt llarga
amb un bon tros per caminar.
Que bé els anirà a les dones,
que se'n vulguin aprimar.

Al llarg de tota la ruta
amb pedrons ens l'han gornit.
Al pedró que hi ha a la Plaça⁵²
competència li ha sortit.

A tots els pedrons hi han versos
i aixís queden més fins.
Es veu que gent de molts duros
els en han fet de padrins⁵³.

Des de dalt de tot de l'olla
també hi han col.laborat.
Amb un pedró el rei d'Espanya
la cartrera (sic) hi ha afluixat.

I l'ermita de Sant Jordi
d'arreclar-la ia ho han fet
i tant l'han empimpollada,
que ara allò en sembla un xalet.

Una font d'aiga ben fresca
fins allà sota hi han dut.
Es veu que Sant Jordi estava
de la gorja ben aixut.

Qui en vulgui brenar a l'ermita

⁵⁰ Es refereix al Parlament de Catalunya.

⁵¹ El dia abans va ploure molt.

⁵² El monument a mossèn Cinto, que hi ha a la plaça Verdaguer de Folgueroles.

⁵³ Segons sembla, cada pedró de la ruta verdagueriana va ser apadrinat per algun famós de la política o de l'espectacle.

set ia no haurà de patir,
havent-hi una font amb aiga,
podrà posar en fresc el vi.

Molta gent va a visitar-la,
doncs amb l'aigua ia s'ho val;
però molta més n'hi aniria,
si a.hi posaven un hostal.

La font en va rajant sempre
i pels voltants s'hi fa fang,
aviam si haurem de posar-ne
catusques a.n el sant.

Nostres fonts en ragen sempre
sense parar ni un moment,
però les nostres aixetes
en tenen restrenyiment⁵⁴.

Diuen que les canyeries
no admeten el caudal,
però es veu que per arreclar-ho
ningú es vol gastar ni un ral.

I quan 'nem a obrir l'aixeta,
d'allà no ens en raja res;
a.n ells ia n'hi ha prou que els ragi
el rebut al cap del mes.

Folgueroles molt prospera
i amb lo que més s'ha notat
és que ia s'hi posen multes⁵⁵
com es fa a la gran ciutat.

I si d'aquesta manera
el poble va prosperant,
veureu com a.m quatre dies
hasta el cep ens posaran.

La gent ara està contenta,
doncs en són dels pobles nets;
però, quan 'nem a pagar impostos,
no ens aguantarem els pets.

Què hem de dir del consultori?
I ara ia el tenim com cal.
Però per més bé que n'estigui,
és millor no estar malalt.

⁵⁴ Fa referència als constants talis d'aigua, que ha de patir el poble, a causa d'unes instal·lacions molt defectuoses.

⁵⁵ L'alcalde d'aleshores és va posar molt rigorós. Va senyalitzar tot el poble i els veïns, que no respectaven els senyals de trànsit, els multava.

Per qüestió de la cultura
ho tenim molt avançat,
unes lleis es van fixar-ne
per guardar la urbanitat.

És un cartipàs molt ample
i amb molts articles escrits,
doncs es veu que aquí de modos
'nàvem molt endarrerits.

Si mireu tots els articles,
més o menys en diu un d'ells,
que segons a quines hores
ni poden cantar els aucells.

I no es poden rentar cotxes
al carrer durant tot l'any,
doncs que per alguna cosa
tothom té quarto de bany.

I les dones amb la roba,
que no l'estengueu al balcó;
si és que voleu aixugar-la,
esteneu-la al menjador.

Si seguim tots els articles
i d'això no hi g.hagi recel,
anirem aquí més rectes
que no pas en un quartel.

Populars a la comarca
en som dels pobles principals,
doncs ara ja sortim sempre
i a la premsa comarca.

No en falla cap setmana
que no hi surti puntualment
tots els estires i arronses
fora i dins l'Ajuntament.

Segons diuen els diaris,
som un poble dividit
i ens discutim més que els hinxes
del Barça i del Madrid.

Uns estiren d'una banda,
altres per l'atre cantó
i fem anar Folgueroles
igual que un acordeó.

Si tornava mossèn Cinto,
ens diria a tots el veïns:
"Ja me'n vaig, perquè això en sembla
com la guerra dels carlins".

Aprofitant l'homenatge,

que avui fem a Verdaguer,
els de l'una i altra banda
una cosa io us diré.

Deixeu-us a de discrepàncies
i ajunteu-ne tots les mans,
fem tots junts de Folgueroles
un poble unit i ben gran.

Que fi que és en Roviretes,
quan en toca el flabiol;
és capaç de fer que balli
hasta el president Pujol.

Avui dia ja no en queden
de flabiols com aquest,
per molts anys se li mantingui
l'instrument sempre ben dret.

I demano a mossèn Cinto,
el que és ara el nostre rector,
tot això, que cantem ara,
no ho retregui en cap sermó.

Canviant ara de tema,
io us els diré tot cantant
els treballs que hi han per viure
i que ens en fan patir tant.

La gent es queixa avui dia
que el món és un desgavell
i que a.n els pobres com sempre
ens estiren fort la pell.

Sempre n'hem de fer de dides
i no és estrany que ens queixem,
tenim les metes ben seques
de tan xumar-hi el govern.

Els obrers tots van al paro;
altres, que estan embargats.
En canvi, els capitalistes
fan duros a cabassats.

I els que podem treballar-ne'n,
esgarrapem de debó;
el sou puja a quatre grapes,
els preus tots a.m ascensor.

I com rabien les dones,
quan van a comprar al mercat;
els preus purga el monedero
i el tenen escaguetxat.

I els jubilats amb la paga
en tenen si fa no fa,

pel que a.m menjar en poden gastar-ne
un passarell o un pinsà.

Els pagesos en rabien
per als controls, que els han fet;
no els en va ia tan bé ara
de batejar-ne la llet.

I quan declarem la renda,
allà són els de dolor;
qui l'ullera té petita,
li estirganyen de debó.

No s'ha de ser Lola Flores
ni tampoc cap Pedro Ruíz,
que a.n els obrers des de sempre
hasta ens controlen els pipís.

El jovent se'ns esbalota
també amb el que passen els temps,
els nois van amb arrecades
i les noies sense sostens.

I tot això diu que ens passa
des de que som europeus.
Ara aquí els fem la feina,
a l'estranger fan els preus.

Si tot això no ens ho arreclen
en Felipe o en Pujol,
a les festes fora gambes,
només patates amb col.

Ia no us en donc més la llauna
i ia en plego de cantar,
doncs veig que hasta en Roviretes
casi ia no pot bufar.

Sent la darrera corranda,
és la que més cridaré,
que en visqui Folgueroles,
que en visqui en Verdaguer.

FONT: Informació oral. Festa a Verdaguer (21 maig 1989).
Lloc: Plaça Verdaguer de Folgueroles, pp. 1897-1904.

12.9 CORRANDES (Festa a Verdaguer, 1990)
(per Josep Casadevall i Sanglas, en Carolino)

Oidà, oidà,
ompliu-nos la cistella,
oidà, oidà,
per poder fer un brenar.⁵⁶

Dedicades a mossèn Cinto
i a tothom en general,
cantarem unes corrandes,
que a ningú faran cap mal.

Tornada

Sense gota de malícia,
les corrandes cantaré;
si hi ha algú, que s'emmaranya,
és que mal caràcter en té.

Homenatges a mossèn Cinto
cada any van siguent més bons,
encara que entremig portin
temporal de llamps i trons.

Per rampells a Folgueroles
som un poble abundós,
ara fem els homenatges
hasta de dos en dos.⁵⁷

Un és el que sempre es feia
... (perd l'inspiració).

L'Ajuntament en els seus
se n'hi gasta un dineral.
Els Amics de Verdaguer
diu que l'han de fer sense un ral.

Con (com) que els dos les organitzen,
porten molta germanor,
i és per 'xò que aquesta festa
cada u la fa pel seu cantó.

Ia n'heu sentit les veus dolces
del coro que m'ha tocat,
tots en fan bé la carona
d'escolans de Montserrat.

Les dones de Folgueroles
són guapes i cuinen bé,

⁵⁶ Aquesta estrofa es la tornada, que es va repetint després de cada corrande.

⁵⁷ Un any més l'Ajuntament i Amics de Verdaguer no s'han posat d'acord i han celebrat l'homenatge a Verdaguer per separat.

revingudes de pitera
i a radera un bon paner.

El mossèn mirava ara
i emfilat (sic) aquí, al balcó,
des d'aquí com li ressalta
el sota-barba rodó.

I el mossèn del nostre poble
ara un problema en té,
i és que empernat vol convertir-ne
l'ànima de l'Antoni Noguera⁵⁸.

Del Noguera què n'hem de dir-ne?
i el tenim al Parlament.
I com tot bon diputat,
en viu força panxa content.

I fort ha de mantenir-se,
perquè aquest és el seu món;
doncs, n'ha de tenir bataroles
amb l'arcalde Masramon.

I parlant del nostre arcalde,
de treballador ho és molt;
però diu que el caldo de l'olla
se'l vol remenar tot sol.

Ara els han tret de la casa
a.n els Amics d'en Verdager;
igual com els parents pobres,
que no paguen el lloguer.⁵⁹

Ara sí que poden dir-ne,
com la dita, ben clar i net:
que "de fora en vingueren
i de casa ens en han tret".

L'Ajuntament, de la casa,
se n'ha fet amo i senyor;
com que no hi té companyia,
hi assenta el seu cul rodó.

Les fonts d'aquí, a Folgueroles,
n'eren sempre el nostre orgull;
però ara n'hi ha que no en ragen

⁵⁸ És diputat al parlament de Catalunya pel PSC i cap de l'oposició a l'ajuntament de Folgueroles. En unes declaracions a un setmanari comarcal es va declarar ateo. Aleshores hi va intervenir el rector de Folgueroles, dient-hi la seva.

⁵⁹ L'alcalde d'aquell moment va prendre la clau de la casa de Verdager a l'Associació Amics de Verdager, que l'havia tinguda des de la seva fundació i durant molts anys s'havia ocupat de la casa, quan l'ajuntament, tot i essent-ne el propietari legal, es desentenia de la seva obligació.

ni per a rentant-se el cul.⁶⁰

Qui ara ens administra l'aigua
és l'Ajuntament, fa un any;
n'hi ha que la paguen més cara
que si gastessen xampany.

És la darrera corranda,
la dedico a tots plegats,
ia que heu tingut la paciència
de (sic) haver-nos escoltat.

FONT: Informació oral. Festa a Verdaguer (20 maig 1990).
Lloc: Plaça Verdaguer de Folgueroles, pp. 1915-1918.

⁶⁰ Degut a una gran secada.

12.10 DIA DELS DIFUNTS (Misses que fa celebrar casa Sala)

Da. Josepa Bru de Sala y de Puigdesalit

"Da. Maria Josepa Bru de Sala y de Puigdesalit muller de D. Joseph Bru en la Ciutat de Vich domiciliat ab son ultim y valido testament (...) á 1 abril 1794 (...) se li troban las dos clausulas del tenor seguent = Item en atencio que tots los anys en lo dia de la comemoracio dels difunts ha acostumat y jo y mos Antecessors habem tingut devocio de fer celebrar un ofici de Difunts en la Iglesia parr(oqui)al mencionada Sta. Maria de Folgarolas y tres Missas resadas mentres se ha celebrat aquell.

"Per tant volent que se continue perpetuament dita Devocio en llaor y gloria de Nostre Sr. Deu JesuChrist y de Maria SSma. Mare sua y Señora N(ostr)a; per salut y sufragi de la mia anima y demes per qui tinch obligació a Déu pregar.

"Fundo é instituhesch y vull que per dits Srs. Administradors y Marmesors meus sian fundats un Aniversari y tres Missas resadas anuals y perpetuas en dita Parr(oqui)al Iglesia de S(ant)a Maria de Folgarolas de caritat ordinaria que se deuran celebrar en lo espresat dia de la Comemoracio dels Difunts en un mateix temps á saber que en lo temps se celebraia dit Aniversari se deuran tambe celebrár ditas tres Missas resadas; volent que si lo Amo ó Succesors de dita Casa y Mas Sala de dita parr(òqui)a ó la sua familia se encontrarán en esta en dit dia sian per lo Rnt. Rector avisats donantlos noticia de la hora en que se celebrarán per si voldrán assistir: y que fins que sia per mon hereu baix escrit depositát lo corresponent Dot en lo Arxiu de dita Iglesia hage de correspondre la annual caritat de dita celebracio (...)."

FONT: A.P.F., Consueta (dedicat a fundacions), (1 abril 1794), p. 93.

13. COSMOLOGIA, MAGIA I MEDICINA

Aquest capítol vol reflectir la visió que els folgueroles tenen, o tenien, del món que els envolta. Creences sobre: els astres, la influència de la lluna, meteorologia popular. Creences sobre la naturalesa i forces positives i negatives. Virtuts ocultes d'objectes beneïts, paraules, fórmules. Us ritual i pràctica de les forces ocultes de protecció (amulets) i agressió (mal donat). Persones especials: bruixes. Finalment, un ampli estudi sobre la pràctica de la medicina popular a Folgueroles.

13.1 COSMOLOGIA

El sol, que il·lumina i dona vida a tots els éssers vivents sobre la terra, és l'astre més important, que es pot veure al firmament. Però, en arribar la nit, la lluna esdevé la protagonista. Són molt poques les constel·lacions estelars conegudes a Folgueroles. Com a curiositat, queda el record d'una aurora boreal fugissera i el d'una pluja d'estrelles fugaç.

13.1.1 LA LLUNA

La lluna, amb els seus canvis periòdics, fou el primer objecte del cel nocturn, que cridà l'atenció dels primers homes.

a) Les fases de la lluna

"La lluna fa el mateix que fa el sol... El que fa el sol durant l'any, ella ho fa cada més en 27 dies. Però ho fa d'una manera que a l'hivern, con la lluna és plena, surt con el sol es pon. Con el sol es pon, surt la lluna, con fa el ple, a l'hivern. I con el sol surt al dematí a l'hivern, la lluna es pon. I a l'istiu con el sol es pon també surt la lluna. Fa el mateix, però al revés. Diguéssim, la lluna de l'istiu, con fa el ple, té el mateix recorregut que el sol a l'hivern, que és el dia més curt. Està matemàticament posat aixís.

"Con és lluna nova a l'istiu... es clar, ha de passar de dies, té moltes hores, i també ho fa, passa de dies igualment que el sol. No es veu. Per 'xò al vespre, con s'ha post el sol, la veus a ponent com un tai de meló. Tu fixa-t'hi, que, si el sol es pon aquí a Gurb (ponent), con és nova, la lluna també serà a la vora d'allà, on es pon el sol.

"Es clar, va seguint el sol, però al revés. El segueix, però al revés de con ella és plena o és nova. Con la lluna

és plena, ha de fer el recorregut de la nit, con el sol es pon (ella surt) i con (el sol) surt (ella es pon). Matemàtic. Va cada mes aixís. Doncs, segueix el mateix del sol o al revés.

"Ara, a l'hivern, veus que el sol surt allà i la lluna surt aquí, perquè la nit és llarga. Ha de fer el mateix recorregut que el sol a l'istiu. Si el sol a l'hivern surt allà (sud-est), la lluna sempre et sortirà aquí (nord-est). A l'istiu veus una lluna trista...!, plena...!, que ha de fer el recorregut del sol a l'hivern. Al revés del sol. Però... representa que, per fer llum a la nit, ho ha de fer-ho aixís.

"A l'hivern és que fa clar de lluna fort. A l'istiu també, però la veus aquí baix (a l'horitzó). I a l'hivern, con fa clar de lluna, allà als dies més curts, la veus ben bé aquí, al capdamunt (del firmament), com a l'istiu el sol. Es clar, perquè ha de fer el mateix recorregut, però al revés.

"Però la lluna durant el mes fa el mateix recorregut que durant tot l'any el sol. Perquè, con és nova, ara a l'istiu, ha de fer el recorregut com el sol. Con és nova, que no es veu, va amb el sol en el seu recorregut. Com que cada dia surt tres quarts més tard, s'ha d'anar tirant cap al sur (cap al nord a l'hivern) fins que és plena, que ha de coincidir amb el sol, per fer clar de lluna a la nit.

"Con es nova, va sempre igual que el sol, i, con és veia, fa el mateix recorregut que el sol a l'estació contrària. Perquè, con el sol es pongui, la lluna plena pugui sortir. Durant el mes fa el mateix recorregut que el sol a l'any, perquè a la nit s'ha de posar en el lloc que li toca, per poguer fer clar de lluna, con el sol es pon. Io, perquè està aixís matemàtic, no ho sé, però... Això és allò de Déu... Si creus a.m Déu, dius que Déu ho ha fet aixís, matemàtic completament, perquè surti" (PE-07, pp. 156-157).

"El dia que fa el ple, que el sol es pon, la lluna surt, tant és que sigui pel maig com pel juny com pel gener com pel febrer.

"Llavors, durants els 28 dies fa el mateix recorregut, amb 28 dies ella fa el mateix recorregut que el sol a.m un any. Es torna, es torna... i ho fa de manera que, con es plena, torna a ser igual que el sol... Mira, només et tens de fixar ara a l'istiu, con fan els dies més llargs i, si t'has fixat, a mesura que fa el ple, la veus cap aquí al cantó del Montseny (sud), trista!, sembla que és trista!, igualment que el sol al mig de l'hivern, que entrebais escaufa. I al mig de l'hivern, que a vegades ia fot aquella glaçada, veus la lluna plena amb una claror!, ben bé a dalt, al damunt, diu: Ui! Quina claror que fa!".

"Ia sembla que està fet, com que les nits són llargues, llavors fa més claror. Està combinat. Tant si ho ha fet Déu, si és que hi ha Déu, o la naturalesa" (PE-07, p. 811).

"Una cosa també de la lluna, que, con és plena, ho és a tot el mon de plena, eh! A tot el mon plena igual. Es clar! Per gota que rumiis... Io m'ho he imaginat, perquè, con el

sol es pon, ella surt; doncs, tant ho ha de ser aquí com allà. Con és plena, ho és per a tot el món. El recorregut que ella fa, el fa per a tothom. És matemàtic" (PE-p. 158).

"Ara, per la Setmana Santa fa el ple, tant el pot fer al principi com a la raderia" (PE-07, p. 159).

"Nosatros fem ombra a la lluna. Con fa clar de lluna, sempre és la mateixa cara. Com que es va decantant... ella va corrent. Com que diuen que per donar un volt de rotació ella hi està 27 dies, ella mateixa... Nosatros l'anem agafant... anant-li fent ombra a una mateixa cara. D'aquesta manera, la lluna té uns dies que no li toca el sol enlloc, perquè, con li hauria de tocar el sol, nosatros li fotem ombra, i a.n aquella pobra cara no li toca mai el sol. Si tu et fixes a.m les ombres de la lluna con és plena, sempre són de la mateixa manera, no les veus mai canviades" (PE-07, pp. 159-160).

"La lluna deu ser amb el que primer els homes es varen regir, perquè era l'astre que veien més a la vora i com que els feia tots aquells canvis tan ràpids, s'hi devien agafar" (PE-07, p. 159).

Els dies de lluna plena "con te'n vagis a dormir, pots dir:

Lluna resplendent,
ara que me'n vaig a dormir,
feu que aquesta nit somii,
l'home que m'estima a.n a mi".
(PE-07, p. 159 i PE-10, p. 257).

b) Els eclipses

"Un eclipse de lluna sempre és al dia que fa el ple la lluna, sigui l'època de l'any que vulgui. I hi ha eclipse de sol el dia que la lluna és nova. Es clar, ia s'entén, la lluna ha de passar l'hora que fa sol, perquè se'ns posi al davant i ens el tapi. Ha de ser el mateix dia que és lluna nova, eclipse de sol. Io, perquè m'hi he fixat. Eclipse de lluna sempre serà con la lluna fa el ple, perquè és l'hora que ella passa i és l'hora que es posa amb la terra al mateix nivell i li tapa el sol i tot això...

"Això, perquè a estudi ens ho havien mig ensenyat, i llavors fixant-m'hi. És una cosa que m'ha agradat" (PE-07, pp. 157-158).

"Con hi ha eclipse de sol a l'estranger i aquí no el veus, és perquè l'eclipse de sol no es veu, segons com està posada la lluna. Has de contar que la lluna és cinquanta vegades més petita que la terra. Doncs, la seva ombra no pot pas abarcar tota la terra, només en pot abarcar una part.

"Con nosatros veiem un eclipse de lluna parcial, és que la terra no li tapa tot el sol, només li tapa una mica. Però els eclipses de lluna solen ser totals, perquè la terra és

molt més grossa que la lluna. Totals es veu molt... El tros que agafa, con hi ha l'eclipse, es veu total. Però, si la veus aquí, no la veuran a l'Àfrica (deu voler dir Amèrica), perquè allà és de dies. Com que (l'eclipse) sempre és la nit, es clar, és con la lluna és plena. De vegades diuen: "Eclipse de lluna total", però, con surt aquí, ia només en té la meitat, ia marxa, que diguéssim. Continuament el sol es pon a.m un puesto o atre i continuament la lluna surt a.m un puesto o atre. Això és matemàtic" (PE-07, p. 159).

c) Influència de la lluna

La influència que pot tenir la lluna sobre les persones, els animals i les plantes, està íntimament relacionada amb les seves fases, sobretot, amb les anomenades: lluna vella o lluna plena i lluna nova o lluna tendra.

"La lluna nova fa espigar més, fa més mata i el brot espiga però no grana" (PE-12, p. 1663).

"El quart minvant encara és lluna veia". (...). "Lluna veia es considera fins el dia abans de la lluna nova. Però per plantes o per coses aixís, per no tenir allò que diu: "Ia m'ha agafat una mica la tirada (vol dir el canvi de fase)". Si puc, un o dos dies abans, ia deixar-ho córrer" (PE-12, pp. 1664-1665).

Els cabells

"Si et taies els cabeis a.m lluna nova, et creixen més que no pas a.m lluna veia" (PE-16, p. 1663).

"Abans, en aquell temps, deien que, si es taiaven els cabeis a.m lluna nova, creixien més de pressa i a.m lluna veia no tant" (PE-10, p. 7).

"Si vols que et creixin (els cabells), (s'han de tallar) a.m lluna nova, i, si vols que no creixin, a.m lluna veia (riu)" (PE-02, p. 397).

"Si els cabeis es taien a.m lluna veia, creixen més" (PE-09, p. 159). "A.m lluna tendre! A.m lluna tendra és con creixen, que la lluna creix" (PE-10, p. 159).

"Els cabeis s'han de tair a.m lluna veia! Sí, perquè la lluna tendre -i això em sembla que prou és veritat- creixen molt més. Si esperes a.m lluna veia, et durarà més el tair de cabeis, no te'ls 'uràs de tornar tair tan d'hora. I amb la lluna tendra de seguida tornen créixer. Eh, que és estrany això?

"Tot, tot. Coses aixís. Hasta aquestes, que es taien els pèls de les cames o s'afaiten o... això també. Si és a.m lluna tendra, de seguida els tornen sortir, i, si és a.m lluna veia, costa molt més, dura molt més, dura un bon xic més. T'ho 'seguro. Això també sempre ho sóc sentit a dir i és... per mi, és veritat. Ia ho crec que sí!" (PE-01, p. 1202).

"Hasta amb lo afeitar. Si (el meu home) s'afaita a.m lluna nova, cap d'un quart ja sembla que no s'ha afeitad, i, si ho fa a.m lluna veia, li dura tot el dia" (PE-16, p. 1663).

Els aïls

"Els aïs, per 'nar bé, sempre (s'han de fer amb) la lluna veia" (PE-12, p. 1673).

"Abans deien que els aïs sempre s'han de fer amb lluna veia de gener, perquè no es trompen tant" (PE-07, p. 7).

Les cebes

"Les cebes, a la tardor, (cal) arrancar-les amb lluna veia i se't conserven tot l'any! I amb lluna nova, doncs, es grillen més, és pudreixen" (PE-02, p. 396).

Les patates

"La lluna veia de març és per fer les patates. (...). Diu que van més bé" (PE-07, p. 158).

"Les patates les fem segons la Coresma. Perquè n'hi ha que (les fan) per Sant Josep, però, con (com) que la Pasqua puja i baixa, (les fem) per Setmana Santa casibé sempre. (...). Nostro Senyor sempre ha mort amb lluna veia de març. (...). Doncs, les patates es fan amb lluna veia de març també. I llavorens, es clar, d'òs, la Pasqua puja i baixa, però sempre ve a ser un si fa nu fa" (PE-01, p. 1206).

"Les patates (...) sempre mireu de fé-les a.m lluna veia" (PE-16, p. 1661). "La lluna veia de març. Si pot ser, la lluna veia de març, que és la de Pasqua" (PE-12, p. 1661).

Les mongetes

"Diuen que fan molta fuia i ni tantes tavelles, si es planten a.m lluna nova" (PE-16, p. 1662).

L'escarola

"Mira, fas l'escarola per gordar l'istiu a.m lluna tendra, segur que se t'espigarà. En canvi, la fas a.m lluna veia i a.m 'ver passat Sant Isidro, per 'xò, més tard, no tinguís por, no. És totes les escaroles d'istiu. Però, si la fots a.m lluna nova, adió's. S'espiga" (PE-61, p. 2005).

"L'escarola, que diuen de Sant Isidro, l'has de fer amb lluna veia o sinó s'espiga. Allavores s'aguanta tot l'istiu" (PE-03, p. 2005).

"Io no hi crec a.m les llunes, perquè ho he comprovat, fent-li a.m lluna nova i a.m lluna veia, i de vegades se m'ha espigat, con ho he fet a.m lluna veia i a.m lluna nova,

no. Perquè l'escarola no s'espigui, del 20 de març en enllà, tant si és lluna veia com lluna nova, no s'espiga. Ara, si tu la fas als principis de maig, tant és que sigui lluna veia com lluna nova, se t'espigarà tota, perquè és massa enllà" (PE-07, p. 158).

Les granes

"Les granes a la primavera les hi has de fer totes, a.m lluna veia, perquè sinó.s s'espiguen. Sí, perquè, tot i aixís, encara a vegades s'espiguen. Però, si les fas a.m lluna nova, casibé segur que la meitat s'espigarà" (PE-12, p. 1661).

"Per fer les granes diu que ha de ser en lluna veia. Con tu fas una grana, sigui el mes que vulgui, diuen: "Si la fas en lluna veia, no s'espiga, i, si la fas en lluna nova, se't pot espigar". L'escarola o l'enciam se't pot espigar abans" (PE-07, p. 158). "Si s'espiga és que el fa afanyar més. Segueix la lluna, perquè creix" (PE-07, p. 159).

Plantar

"Per plantar, a.m part de primavera, casibé sempre a.m lluna plena, la lluna veia, que diuen" (PE-12, p. 1662).

Collir

"Si és a.m lluna tendra, haver d'arrancar una vianda, allavors de seguida, més abans, es passa. I a.m lluna veia, no, es conserva més. Mira, com és ara -què et diré io?- les cebes, les patates. Això, arrancat a.m lluna veia. I el blat no es corca tant, no es polla. Diuen! A.m lluna tendra es polla més tot, es polla, i amb lluna veia, no" (PE-03, p. 2004).

Els ous

"Les lloques per covar hi estan tres setmanes, els ànecs n'hi estan quatre i les oques n'hi estan cinc. Has de calcular que et neixin a.m la lluna veia, per ser més valents" (PE-16, p. 1675).

"Miràvem que neixessen a.m lluna veia els polls, perquè són més valents. (...). Diu que són més valents per néixer, tenen més força per picar la closca" (PE-16, p. 1663).

"Io sentia dir a.n a la mare que, con posava una lloca a covar, mirava que els polls neixessin a.m lluna veia". La lluna nova es considera que no "és tan valenta. La lluna nova sempre és dolenta, diguéssim" (PE-07, p. 159). "És més flacota" (PE-09, p. 159).

"Les oques (...) posar-les perquè neixin a.m lluna veia. Perquè, si neixen a.m lluna nova, allavors surten més flaquets i no s'aguanten.

"Ho han de calcular, perquè la gallina està 21 dies i les oques estan un mes, un mes ben bé. I les gallines 21 dies, justos. I has de calcular que et neixin a.m lluna veia. Perquè encara que t'hagis d'esperar dos o tres dies a posar-la, que neixin amb lluna veia, perquè surten més valents" (PE-02, p. 397).

"Els ous a covar. Els de gallina en duren tres setmanes. Els d'ànec, quatre, i d'oca. Però has d'agoitar, con els poses -no has pas de mirar la lluna- que et vinguin a néixer -i això és ben veritat, eh!- a.m lluna veia. Agoitàvem el calendari, eh! Perquè, si et neixien a.m lluna tendra -t'asseguro que és veritat!- neixen amb unes panxes grosses!, el llombrigo gros, que diuen, eh?, i la majoria es moren, eh? Sí, sí! I, en canvi, si neixen amb lluna veia, els voràs tots tan -pobrets- macos!, els pollets, que... allò, amb aquell pèl, que és la pluma, i no se'ls veu aquí a la panxa el llombrigo, eh? I d'aquesta atra manera, fan unes panxes grosses!, amb un llombrigo gros; i, ia et dic, la majoria es moren; en viuen ben pocs, es moren.

"Els ànecs igualment. Però, es clar, con (com) que els ànecs hi estan quatre setmanes, eh?, doncs, has d'agoitar, con els posis, a mirar els calendaris. Doncs, tal dia es canvia (sic) la lluna; ara aquí hi ha lluna veia, aquí hi ha lluna tendra. Posats, que neixin a.m lluna veia. Con els poses, tant é(s). Con neixen! Con neixen, que sigui lluna veia, que no sigui lluna tendra. Perquè, si és lluna tendra -eh, quina cosa? i això rai, prou, perquè io ho he comprovat, és ben veritat- es moren! En pots salvar, re!, una misèria, un o dos o tres o... o quatre, anem al cas, però tots els atres se't moriran. Queden amb aquelles panxasses grosses, els pollets, i no sé, i allò no se'ls asseca, el llombrigo. Que els atres de seguida ia ni se'ls veu. I llavons es moren. Eh, quina cosa!? Es moren els polls. Sí, no, no. Bueno, els polls i els aneguets també. Només que els aneguets, con (com) que hi estan quatre setmanes, has de mirar de dir: "Doncs, ara és tal lluna -contar les setmanes- vindran a néixer tal dia o tal atre, eh? O un dia més tard o un dia més d'hora, però que sigui de lluna veia! Si és lluna tendra, malament rai! Sí, sí, no queden pas bé.

"O oques, però les oques també hi estan quatre setmanes. I també són molt delicades, eh! Si no neixen a.m lluna veia, malament, ia es moren. I, en canvi, l'oca en 'cabat es fa una bèstia grossa i valenta, però en el moment de néixer no van pas bé no. Tot això ha de néixer amb lluna via" (PE-01, p. 1203)

El llot de les basses

"Con hi ha lluna nova, (la bassa) fa la llotada verda i queda ben verd. Fa un llot que sembla... una cosa com una herba verda, com una sofre verda a sobre. I la que gira la lluna (...), ia no en veus gota, ben neta. Les basses enxarcades, eh! Aiga-corrent, no ho sé" (PE-02, p. 396).

Escurar les basses

"Les basses diu que no es poden escurar de lluna nova, diu que vessen" (PE-12, p. 1660).

Fer les regadores

"Fer les regadores de l'hort a.m lluna nova tampoc la terra no aguanta" (PE-16, p. 1661). "Io això sí que ho he pogut observar. Fangaràs un tros o llauraràs o el que sigui, i a.m lluna nova fas una regadora per passar l'aiga; doncs, travessa a base de molta (aigua), eh!; però, si és poca, se't va filtrant, se't va filtrant. Es veu que no ajusta, la terra a.m la lluna nova no ajusta; a sobre l'afinaràs, però sempre es veu que per sota queda porós" (PE-12, p. 1661).

No creure-hi

"I llavors el *Pronòstic de l'Ermità* sempre es regia per la lluna: "Aquesta lluna plourà, aquesta lluna nevarà, aquesta farà vent...". Això també ia em va marxar perquè vaig dir: "Sí, con és lluna plena aquí, ho és a tot el món, no hi pot influir-hi, perquè a atres puestos farà sol i aquí hi plourà, i a atres puestos hi farà fred i a atres puestos hi farà calor. Si hi influís, a tot arreu hi hauria de fer el mateix temps (riu)" (PE-07, p. 159).

d) Narració sobre la lluna

"A casa el pare sats què ens explicava? Que un home 'via netejat, aixís, un marge gran de romequeres, molt ple! I llavors, bueno, va carregar una bona -i llavons io sempre ho veia a dalt a la lluna això (somriu)- una forcada de romequeres! I llavors no les podia alçar ni arrencar. Es clar, les romequeres ia ho fan. "Aixís la lluna se m'emportés!" (va dir l'home). I diu que la lluna se'l en va endur. I (el pare) ens 'via dit: "Agoiteu, veieu?...", a.n a nosatres, canaia. Aquí dalt, con surt la lluna, que és... No sé si és mija lluna, no me'n recordo, o plena. Fixa-t'hi! Sí, que io, ho semblava que hi veia un home allà amb una forcada (de romequeres) (riu)" (PE-01, p. 1497).

e) Dites

Pagès lluner,
cap anyada
li va bé.

o bé

Pagès lluner
cap any
omple el graner.
(PE-16, p. 1660).

Es refereix a què si esperes la lluna adequada, pot ser que la terra estigui massa seca o massa molla, per a la vianda, que es planta o sembra, i per tant el resultat serà molt magre. En canvi si es té en compte l'estat del terreny en comptes de la lluna, és més probable que la collita sigui més abundosa.

"La setmana que bé farem o plantarem això. Resulta que aquesta setmana ha plogut tota la setmana i llavors ho 'uríem de fer a la (lluna) nova. No va bé, esperarem l'atra lluna veia". Però també diuen: "Sembra con vulguis, però segaràs com els altres". I l'espiga serà molt més petita. Per això també diuen: "Pagès lluner, no omple mai la bota ni el graner" (PE-12, p. 1665).

"Un pagès gros, que tingui molta terra, no miri llunes. Perquè el dia que li 'nirà bé pe' la lluna, plourà i no plantarà i, con 'urà de tornar plantar, que la terra estarà a.m bones condicions, allavors li tornarà ploure o perquè serà una atra lluna" (PE-12, p. 1660).

"No et refiïs d'això (de la lluna)! Perquè, si aquell dia 'vies de plantar tot allò i et plou, a lo millor passes tres setmanes. Cony, i cap de tres setmanes allò... per bon dia que torni venir, però és massa tard, no té temps aquella planta de créixer, de fer el seu recorregut" (PE-12, p. 1666).

13.1.2 LES ESTRELLES

El coneixement de les estrelles no és gaire comú entre els habitants de Folgueroles. Unicament s'han familiaritzat amb:

"Les tres estrelles que van juntes (Orió), uns en diuen Els Tres Trillons i les altres Les Tres Maries Ploraneres.

"El Carro Petit i el Carro Gros, però a nosaltres, con anàvem a estudi, ens deien *La Osa Mayor* i *La Osa Menor*.

"Hi havia la Marte, sempre la veies cap a la banda del Montseny. És una estrella una mica vermeiosa. (...).

"L'Estrella del Dia és la que es veu brillant al puntejar el dia cap a llevant, (...). Durant el dia deu anar corrent i cap al vespre és en el ponent. Al ponent de vegades també s'hi veu una estrella grossa, con s'ha post el sol. Doncs, és l'Estrella del Dia" (PE-10, p. 7).

"Ah, no, io de lo atre (les estrelles) re de re. Bueno, *la Osa Mayor* i *la Osa Menor* i tot això... i l'Estrella Polar. Però io casibé no sé on són" (PE-07, p. 160).

"Ens ho havien ensenyat una mica a costura", però a casa no, la gent no s'hi fixava. "Les estrelles no. Amb la lluna sí, amb les boires també" (PE-09, p. 160).

a) Moviment d'estrelles

"Llavorens una atra vegada vaig veure moviment d'estrelles. Això també. Això em sembla que era abans de la guerra. Això sí, que me'n recordo que espellofàvem allà a casa, i va entrar la veïna i diu: "Agoiteu, ho heu vist...?". "No". Diu: "Oiteu, sortiu, totes les estrelles es belluguen". I, sí, sí, només anaven fent: zis-zas, zis-zas, zis-zas, zis-zas. (...). Semblava que totes es bellugaven.

"Això era abans de la guerra, em sembla. Que deien: "Senyals al cel, trebais a la terra". Llavorens deien: "Agoita, ¿veus?, ia hi va haver el moviment d'estrelles". Però com que era canaia io... Això devia ser l'any 35, podé 34 o 35. Més llarg, que fos el 36" (PE-07, p. 229).

13.1.3 L'AURORA BOREAL

Entre els més vells de Folgueroles, ha quedat el record d'una aurora boreal, que, de forma excepcional, es va poder veure al nostre país.

"Una vegada la vaig veure! Durant la guerra (1936-1939) aquí, als Pirineus. Un dia... em sembla que era el temps d'espellofar, devíem ser... no sé si érem el novembre o el desembre. Es clar, perquè les aurores boreals solen sortir... Les aurores boreals -nosatros que som a l'hemisferi nord, tenen de sortir a l'hivern. Es clar, perquè les aurores boreals surten a l'hivern, con allà (al pol nord) no tenen sol.

"Al frente de Puigmal hi havia una rojor!... Tots els Pirineus ben... semblava que volgués sortir el sol, però ben... un color vermeiós. I de tant en tant, pujaven un ratxos... aixís... enlaire. Com de llum, sí. Llavorens varen dir que a París podien llegir el diari al mig del carrer sense llum, perquè, en clar, cont més amunt (més al nord), més... claror de l'aurora a la nit.

"Aquí era durant la guerra. Allà, en el carrer de casa, hi havia en Manel de can P.: "Ia els fotaran a.n als feixistes! Ia han anat a empenyar els francesos! Agoita això, això ia són els reflectors dels antieris!". Perquè, es clar, con varen bombardejar Barcelona, d'aquí estant, també ho veies, els ratxos dels focos que encaraven enlaire per poguer veure els avions. Veies que feien... (anaven d'un cantó a l'altre) i ho veies d'aquí estant. "Agoita, ia deuen bombardejar Barcelona", dèiem. Doncs, allò feia igual, només que hi havia aquella vermeiós! "Conta!, conta!, que ia els han anat a bombardejar! Conta que ia els deuen haver cremat! Ia els fotaran! (riu). Ara deuen haver anat a França. No se'n fotaran, no!". I, es clar, com que era durant la guerra... casibé... (no hi vàrem parar atenció). Sí, ens ho vàrem agoitar, però ningú deia això (que fos l'aurora boreal). I sé que, con vàrem anar a estudi l'aindemà, el mestre ens va dir: "Heu vist allò d'ahir". "Sí". "Doncs, allò era l'aurora boreal". Mai més... (no s'ha tornat

veure). I molt que es va veure! Un dia, un dia i prou. Es clar, devia ser el dia que tenia més força. Que es veigués aquí, conta Alemanà i en amunt! I Rússia, conta com devia quedar tot! Devia quedar ben clar" (PE-07, pp. 228-229).

"I aquella vegada que (...) va sortir allò aquí a França. com ne deien? Una aurora boreal. (...). Tú, allò no sé què deu ser. Què fa allò? Perquè va quedar (...) cap a París (...) aquella clariana! Que diu que escribien i tot, eh!, com que fes sol. I tot. Doncs, què, cony, pot ser això?.

"(...). Una cosa tan estranya!, que no es 'via vist mai, ni s'ha vist mai. Podé una atr' hora hi tornarà.

"Sí, mira, era a la nit, ben fosc, i va semblar com que quedés... que fes, com ara, un bon sol; però va durar molt poc, eh! No sé pas si va durar cinc minuts. Poc, poc. Però bé diu qye escribien a París, allò, com que fos al mig del dia, que fes un bon sol. Aixís ho varen dir. Que encara allà es devia veure més bé que no pas cap aquí. No sé. Ai, quines coses tan estranyes, eh?, per 'xò" (PE-01, p. 1202).

13.1.4 EL CLIMA

El clima de la Plana de Vic és extremat. "A l'istiu les temperatures, a.m un moment donat, s'apugen molt, i a l'hivern, a.m un moment donat, s'abaixen. No com a la muntanya, però...

"Mira, de carmelos (de glaç), l'any passat (1985) i ara dos anys (1984), n'hi 'vien aquí, d'aquestes canals, que no hi ha canaleres, que fotien més d'un metro (riu). Perquè lo que fotia anys!, que no se'n 'vien vist; però, agoita, han tornat. Ia està.

"I de nevar, també deien: "Agoita, no neva tant". Agoita aquest any (1986), va fer una bona nevada.

"Va a anys, va a anys! És com diu: "Ha passat un aigat". Con ha passat l'aigat, llavors podé espera 50 anys a tornar a passar un atre. Però qui t'assegura que no pot passar l'any que ve?

"I de fred, ara fa dos anys (1984) en va fer molt i l'any passat (1985) va nevar molt, i de calor aquest any...! (n'ha fet molta)" (PE-07, p. 282).

Primaveres i tardors "això sí que ha canviat" (PE-07, p. 283).

a) El fred

El mesos més freds, a la Plana de Vic, són "gener i febrer. Agoita, a l'hivern no hi entrem fins el 21 de desembre; doncs, deu dies d'hivern" (PE-07, p. 283).

"Fan anys que les tardors les fa llargues. Abans, de vegades, ara, per Sant Miquel, ia deien: "Agoita, la gelada de Sant Miquel". Als últims de setembre feia una gelada, que els pebrots de l'hort i les mongetes... t'ho matava tot. I

llavors tornava a fer bó, però ja estava tot mort. Sé que el blat de moro de sobre rostoi (deien): "Fem-el ben primerenc, perquè amb la gelada de Sant Miquel ens el matarà". Llavors, es clar, si encara no 'via... l'espiga era verda i, au!, ja el 'via fotut. Però ara no, veus?, ara... no. Fa molts anys que no" (PE-07, p. 283).

"El que abans, feia més fred abans. Pel setembre, per Sant Miquel, ja feien unes fredurades fortes, ja ho matava casibé tot. Llavors feia més fred a la tardor. I per Pasqua ja de vegades et posaves d'istiu, perquè feia més calor, sats? Però ara no, ara és més al revés. Fins casibé per Nadal, per de dir fred, fins pel desembre no en fa. No vui dir que un any d'un extraordinari... (en faci). Però llavors ja te l'allarga més fins pel juny, pel juny encara de vegades has de fer foc. I abans, Mare de Déu!, unes calors!, que ja segaven i de tot. Ja ho crec! Per Sant Joan de juny, ja l'ordi, ja a.hi 'vien anys, que ja era tot segat. I ara, ara no" (PE-10, p. 480).

També hi ha el record de temperatures molt baixes, com les que tingueren lloc l'any 1984.

"Io, de canaia, 'via passat pe' la bassa de Collsuspoies ben glaçada. Hi passàvem per damunt (riu) i no s'ensorrava pas. Es clar, devia ser un any que devia fer un fred aixís fort (com el de 1984). No cada any!, però, mira, aquells anys que..." (PE-07, p. 284).

Abans, "si plovia una mica, a.n a les teulades -que llavors no n'hi 'vien d'això de caneleres enlloc- tots saltaven allò, aquells carmelos, que en deien, eh?, que era de glaç. Per mi en feia (de fred), uil!, sí!, més, més.

"Sé que io un dia... Això, me n'he recordat (...) sempre. Tenia un vestit gris d'hivern (...) i el tenia brut. I vaig dir a la mare: "Me'l vaig a rentar". Es clar, però poca aiga calenta, perquè era una roba que em 'guera quedat massa encongida. La mare: "Però no hi vagis, que tindràs fred!". "No! Ia me'n duc una mica d'aiga calenta". Poca. Hosti noi, me'n vaig anar allà i vaig 'ver de petar amb el picador el glaç, aquí a (el safareig de) la Ricardera. I, t'ho juro!, con vaig 'ver acabat de rentar -i només un vestit!, no m'hi vaig pas estar gaire, no- ai, el cor se'm tapava de fred, pensava que em vindria mal, eh! Freda! l'aiga.

"Io, sí; per mi, en feia, uil! sí!, que en feia més. Això que de vegades deien que, per de dir fred fort, el feia ara (passat Nadal). Fins per Nadal, no, eh?, no en feia. (...). I és veritat, que fins per Nadal no feia fred; però llavors sí, llavors ia...". Abans de Nadal, "sí, també ia a.hi 'vien també algunes gelades, perquè de vegades pe' l'octubre ia gelava. Ia gelava, eh!, i glaçava una mica. Però, allò, per de dir un fred fort, fins ara, que era el gener i el febrer, el fred més pillo. Perquè pel gener, pt!, hi han mesos de tot, eh!; però pel febrer, sí. I el març també, vent, molt vent, això sí; però també feia fred, també. Vol dir que... ia diuen que el sol i el gel no es queda pas al cel, i hora o atra n'ha de fer" (PE-01, pp. 1190-1191).

Senyals de fred

Es diu que els anys que floreixen les canyes són especialment freds.

"Sats què ho assenyala molt que l'hivern serà molt fred, és con floreixen les flors a la tardor, que ia no han de florir. Un any vàrem anar cap aquí baix (...) a la Font de l'Amat, que hi 'via un arç, i n'hi 'via la meitat de ben florit i l'atra meitat sense florir. Ia era la tardor" (PE-16, p. 1669). "Perquè l'arç floreix a la primavera. Però mig, eh!, mig (florit), i tot, el del cantó de la banda nord, el cantó de tramuntana (era la part florida). L'any vinent no va florir no, el va matar (el fred), aquell cantó. (...). Dugues o tres alzines petites (...) també havien florit, una, l'atra no ho sé, i aquella també la va matar el fred. I mira que matar les alzines ia... ia és un abre que també... (aguanta el fred). Doncs, en va matar moltes. (...). Va fer molt bó!, perquè en va fer, però cada cosa al seu temps. i, agoita, si ens.a les va matxacar" (PE-12, pp. 1669-1670).

(PE-16, p. 1669).

b) La calor

La calor forta és pel "juriol i la primera quinzena d'agost. En general, eh!" (PE-07, p. 283).

"I les primaveres, no en fa. Abans, per Sant Josep, feia ia calor i ara tampoc no en fa. tornarà venir segurament, com això de les neus. Però ara fa una sèrie d'anys que no.

"Ia ets a l'istiu (de cop). Avui tens un bon fred, que et geles, i demà una calor, que et cuides afogar. Llavors no. Llavors, con era als últims de febrer, primers de març, ia feia un sol calent. I, con era mig març, per Sant Josep, ia feia un sol bastant calent. I pe' l'abril ia et podies posar casibé mig d'istiu, roba més primeta. I ara què et poses? Fins pel juriol casibé (riu)" (PE-09, p. 283).

c) Diferència entre rosada, gelada, gebrada i glaçada negra

"La rosada no és glaçada. Con hi ha rosada, tant hi poden haver els graus de 8, com 9, com 10, com 11, com 12. Però con hi ha gelada, hi té d'haver 0 graus; ia té d'haver glaçat, ia té de fer fred.

"De rosada, n'hi ha l'istiu, diu: "Agoita, quin tou de rosada!", perquè és ben moll al dematí. Hi ha humitat. I llavors la gelada és perquè la rosada s'ha glaçat.

"I gebrada és diferent, és una atra cosa. No hi 'urà mai gebrada, que no hi hagi boira baixa. Amb la boira baixa hi ha més humitat i la boira baixa queda gebrada, queda congelada. Con hi ha aquella gebrada, que veus els arbres i els filats tot blanc, (és) perquè hi ha hagut la boira.

"I la gelada és només la rosada de la nit, que s'ha glaçat amb la fredor.

"La glaçada negra és aquella que durant la nit ha fet vent i el vent s'ha menjat la rosada, l'humitat, i ha glaçat igual, però no hi ha gelada. No es veu, perquè el vent s'ha menjat l'humitat, no ha pogut caure humitat. Principalment, con fa tramuntana que, com que ho asseca la tramuntana, no cau humitat. I no caure humitat, glaça igual, però sembla que no ha glaçat tant, perquè no ho veus blanc. És la glaçada negra.

"Al mig de l'istiu, costa molt que no hi hagi rosada. Te de fer molt vent, també. Si no fa vent, hasta que hi hagi sequedat, hi ha rosada. Perquè lo que s'ha evaporat durant el dia amb el sol, amb l'escofor, llavorens com que refresca, poc o molt, cau. I, con fa molta calor, molta calor!, diuen: "Agoita, casibé no hi ha rosada. És que ha hagut de fer molta calor, eh!", molta calor a la nit. Que diu que no hi ha rosada, perquè no s'ha fos gota de vapor. Si no fa vent, té de fer molta calor, perquè no n'hi hagi. Sempre al dematí és una mica humit, més unes hores que unes atres... Hi ha més rosada, con diuen que hi ha més graus d'humitat. Conts més graus d'humitat hi ha, més rosada hi ha a la nit, al dematí" (PE-07, p. 290-291).

Al mig de l'hivern, la boira gebradora, si s'alça, ho fa pels volts de migdia, i, per tant, les hores de sol són molt poques. Aleshores es diu de la gebra, que no ha marxat, perquè és a la part бага o perquè el sol no ha tingut prou força per a fondre-la: "Aquesta ia espera la de demà". O bé: "A aquesta li ha arribat el ros (el sol) només fins aquí", fins allà on s'havia desglaçat. (PE-10, p. 504).

d) La boira baixa

"Una vegada, et parlo de 30 anys enradera (mitjans anys 1950) -també és una cosa que no és... (habitual)- tot un mes que Vic no va veure el sol! Em va quedar a la memòria, llavores io trebaiava a Vic de paleta.

"Els de les llangonisses, com que, es clar, no era com ara, que hi han les càmeres i tot això, les havien de fer assecar aixís, com... doncs, les agafaven i amb un cotxe, amb una furgoneta o lo que tenien llavorens, les portaven cap aquí dalt, a Romegats i... amb tot lo dia penjades allà, en aquells arbres, perquè o sinó.s se'ls feien mal bé. Deien: "Agoita, hasta els llangonissaires de Vic tenen de portar les llangonisses aquí dalt a Romegats". Diu: "Es clar, allà fa un bon sol, gota de vent. Un sol maco! I aquí... (la boira)". Per 'xò et dic, que sempre n'hi ha haguda.

"El fort de la boira aixís (persistent), sempre és pel... tot el novembre i desembre. Passat Nadal ia no hi ha boira aixís, tan enganxosa. I sé -això també me'n recordo, eh!- que vàrem dir: "Agoita, ara, avui marxa la boira, ia demà tindrem el sol". L'aindemà es va ennuvolat i va nevar. Es clar, per 'xò va marxar la boira, perquè devia venir una

borrasca, però llavorens com que no senties re de re¹ ni t'enteraves de re (riu)" (PE-07, pp. 227-228).

e) Els aiguats

El mes de juliol de 1986 va caure un aiguat tan fort, que, a Folgueroles, el carrer de la Rambla i el carrer de l'Atlàntida es varen convertir en un torrent. A la font del Rector, l'aigua passava per sobre el pont.

"Va caure molta aiga plegada. Oh!, 80 o 100 litres podé ia varen caure, ia. Això va ser degut a què d'aquí (del final del carrer Nou i la Rambla) en amunt han marxat tots els recs dels camps. S'han tret els marges i els recs i són tot camps. Aquells recs anaven desviant l'aiga i l'anaven portant al torrent. I ara passa per entremig dels camps i baixa en avall i se'n va allà on pot.

"A cada marge hi feien un rec, aproximadament. Els camps eren dividits en dugues, una cortera, dugues de terra. Llavorens hi havia un marge, hi havia un rec... Tot era perquè el dia que ploqués, no eixergueiés els camps. La trencaven, l'aiga, diguéssim. Encara que només hi hagués el marge, sense el rec, ia la trencava aquella aiga, ia no era tota plegada, ia... I els recs, un rec la portava a.n a l'atre i fins que l'anaven a portar a.n al torrent.

"Ara els propietaris han tret els marges per poguer llaurar més bé amb els tractors. Fora tantes girades ni tantes vores ni re" (PE-07, p. 219).

L'aigua que passava per la Rambla venia "del Passavant. Diu que ia ve d'allà dalt a Pustinyós, de la carretera nova. Per la carretera nova, cap allà dalt a Pustinyós. Diu que allà, a vora el camp de la Sala, hi ha una alcantarilla embussada. Ia es fica cap al camp de la Sala i baixa cap aquí baix" (PE-09, p. 219).

El mateix dia, que ens ocupa, es va formar un altre torrent que baixava del serrat de la Roca, passava pel camp de futbol i el cementiri i anava a parar a la Ricardera. La planta baixa d'algunes cases va quedar inundada.

"Del serrat de la Roca en avall, abans, com que no hi havia ni el camp de futbol ni es 'via fet cap carretera, feia el canal per anar a la torrentera del Godiol, en avall. Per 'llà (...), io sempre havia vist que ni camps no hi havien allà, perquè a l'hora que plovia hi baixava molta aiga. I ara aquest tros es desvia i, en comptes de baixar per 'llà, agafa la carretera i cap a la Ricardera! (...).

"L'aigat de l'any 40 aquí no va fer re. Va ploure molt, com ha plogut atres vegades. Sé que el torrent va baixar gros, com aquest atre dia o més, però no va fer... Això ia ho ha fet atres vegades. (...).

"Ara (algunes cases s'han inundat), perquè ho han desviat. Tal com era abans... (això no passava). Moltes vegades ho ha fet. Io ho he vist, durant la vida, moltes vegades, el torrent més gros, i molt més gros que ara. I no

¹ Es refereix a l'home del temps, per la ràdio o la televisió.

passava res. Per què? Perquè les aigües estaven totes desviades, tal com havien d'estar. Io sé que, de vegades, con plovia aixís, deiem: "Agoita!". Des de casa estant veies la torrentera del Godiol com baixava allà a la Raconada, i deies: "Agoita, la torrentera del Godiol que baixa grossa!". I era tota aquesta aiga (que ara va cap a la Ricardera)" (PE-07, p. 220).

"Però, en general, segurament que la vida d'una persona, que visqui tan solament fins a 60 anys, ia ha vist de tot. Tan solament ara, nosatres, ia... No ens en recordem, però, si ho rumies, ia has vist de... (tot). Io havia vist gelades pels últims de setembre, que ens ho coïa tot. Uns conts anys d'una manera, uns conts anys d'una atra" (PE-07, pp. 283-284).

13.1.5 EL PRONOSTIC DEL TEMPS

El pronòstic del temps era una pràctica habitual entre els habitants del món rural fins fa ben pocs anys. En el poble de Folgueroles aquest costum s'ha perdut, en passar d'una societat eminentment agrària a una altra d'industrial i en haver-se produït un procés accelerat i persistent d'aculturació i urbanització, des de finals dels anys seixanta sobretot.

Abans la gent es llevaven molt d'hora i anaven a feinejar al camp i es fixaven en una gran varietat de signes per a predir el temps que faria. Estaven més en contacte amb la naturalesa. Actualment són molt poques les persones de Folgueroles, que viuen de l'agricultura; la gran majoria està ocupada a l'indústria o al sector de serveis, raó per la qual la variabilitat del temps no afecta directament la seva tasca laboral.

El propòsit d'aquesta és fer un breu repàs dels fenòmens meteorològics -a més de les conductes d'animals i de diferents calendaris-, a partir dels quals la població folguerolensa predeïa el temps que tindria lloc a curt o a llarg termini.

a) Els calendaris

Els calendaris eren utilitzats per a pronosticar el temps per a un període llarg, tot un any. Entre ells cal distingir-ne dues modalitats: els que sorgien de dintre la comunitat, com el calendari dels dotze dies o el de la ceba, i els que provenien de fora, com el Calendari de l'Ermità i el del Pagès.

Els dotze primers dies de l'any

Hi ha la creença que els dotze primers dies del més de gener indiquen el temps que farà durant la resta de l'any.

Per exemple, si el dia 1 de gener és assolellat, voldrà dir que el més de gener serà relativament càlid. Si el dia 2 de gener plou, voldrà dir que s'acosta un mes de febrer plujós, i així successivament, fins arribar al dia 12 de gener, que correspon al mes de desembre. (PE-10, p. 488).

"Els dotze dies primers de l'any diu que són els dotze mesos. (...). Els dotze dies de les veies, que diuen" (PE-02, p. 509).

"Ahir la Conxita, veient el temps que feia, diu: "Farà un bon gener, perquè tot el dia assoleiat. Oh, mira, és allò que es diu: "De geners n'hi ha molts de bons, però de febrers no gaires". I així anàvem dient" (PE-10, p. 489).

"Doncs, diu que si t'hi fixes bé, que és -ho deien abans, eh!- que és una cosa ben segura!, que els dotze dies primers farà els dotze mesos de l'any" (PE-01, p. 1190).

El calendari de la ceba

El calendari de la ceba s'emprava per a saber el temps que faria durant tot l'any. La nit d'Any Nou s'agafava una ceba grossa, es partia pel mig i se'n separaven les diferents capes en forma d'esclofolla, de les quals se n'escollien dotze. Al fons de cada una d'elles s'hi tirava una mica de sal, la mateixa quantitat en totes, i s'enumeraven de l'u al dotze, en correspondència amb els dotze mesos de l'any. L'endemà al matí, és a dir el dia 1 de gener, l'esclofolla que tenia aigua al fons, assenyalava pluja per al mes corresponent, i la que era ben eixuta, sequedat. Per exemple: si l'esclofolla número cinc tenia aigua, volia dir que, aquell any, el maig seria plujós. Per contra, si l'esclofolla número dos era ben seca, significava que el febrer portaria poca pluja.

"S'agafen les dotze esclofoies. Una ceba bona, per 'xò, eh!, sencera, que no sigui podrida ni re, i s'agafen les dotze esclofoies, eh?, que són els dotze mesos de l'any i, doncs, les poses ben posades de renglera a.m un puesto. I allavons, per exemple, dius: "Bueno, gener, febrer, març, abril, maig, juny, juliol, agost, setembre, octubre, novembre i desembre". Tu ja saps el nom que has posat a cada esclofoia, oi?, tant si comences per un cantó com si comences pe' l'atre. I em sembla que s'hi tira... Io aquí casa, uil!, però que en fa d'anys! Encara el pare i la mare eren vius. No ho hem fet mai més. Hi tiràvem una mica de sal, molt poca. I la que l'esclofoia aquella quedava seca igual, no pourà; i la que l'esclofoia feia una mica de suc, eh?, doncs, aquella ia, diguéssim, assenyalava la pluja. La que en feia més, doncs, plouria més. La que en feia poc, com de vegades passa, que plou poc. Doncs, sí, sí; io el parenòstic de la ceba, sí. (...).

"N'hi ha que sí, encara segur que n'hi ha que encara ho fan i que... Mira, a.m coses d'abans hi ha gent que hi tenen molta fe. Atres, que no, diuen: "Ia pots contar! Vuits i

nous i cartes que no lliguen". Però no, no; segons quines coses ia és veritat, ia. Vet aquí, que ia et dic, sí, sí, que el 'viem fet" (PE-01, pp. 1188-1189).

"Io ho havia vist fer a la padrina, però, con la padrina no hi va ser-hi... (ja no es va fer). I hasta als raders anys de la padrina ser-hi, ia no el feia. Però, con io era canaia, sí que el feia" (PE-10, p. 488).

"El dia d'Any Nou va arribar la padrina de missa i... D'això sempre més me n'he enrecordat. Que 'via dit a.m una que 'via fet el parenòstic de la ceba i que tal mes plouria, tal mes... I li va dir: "Mireu, arribeu a casa vostra i agafeu... que fa un tel... L'esclofoia de la ceba fa un tel. Si treieu aquell tel, la sal s'us fondrà, i, si hi ha el tel, no es fon" (riu). I, es clar, la que s'ensopagava que, con l'obrien, el tel marxava... (riu). Llavors (la padrina) va dir: "Ara no el faré cap més any!" (riu) (PE-10, p. 325).

"(La Conxita) llavors em va dir que havia fet el pronòstic de la ceba. Diu que ahir al dematí ho va experimentar-ho. Diu: "Vaig agafar la ceba i la vaig posar i m'hi vaig ben mirar, perquè em quedessin les esclofes ben posades i de que no marxés res de la ceba ni res. I li vaig posar, i sí, sí, però tot ben sec". Com que va mirar de què no li marxés res, doncs representava -la padrina també ia va plegar per 'xò- que si a.hi 'via una mica d'aiga, pluja, i, si era sec, sequedat. Diu: "Tots secs. Però com que abans vaig mirar que m'hi quedés la tela", aquella tela prima que fa l'esclofoia de la ceba, doncs, la sal... S'hi ha de tirar sal, eh!, a cada esclofoia. Doncs, si la sal no es muia... (riu). Diu: "M'ha sortit tot ben sec. Es clar, com que no vaig treure la tela. No el faré pas cap més any". Ia la padrina io sentia que ho deia, i ho havia vist que el fèiem cada any, i es veu que algú li va dir: "Ia veràs si per cas hi ha el tel, la sal no es fon. I si el tel marxa, aquell es fon". La padrina s'ho va mirar i ho va experimentar-ho i sí, sí; i ia no el va pas fer més" (PE-10, p. 489).

"Ho saps que vaig fer el calendari de la ceba? Ui! quina... Això sí que és el qüento de la vora del foc. Ui! I tant! Perquè diu que els veis feien un calendari de... una ceba grossa i partida pel mig. A les dotze clofoies amb una cuiareta posar-hi una mica de sal a totes igual, posades de la nit veia a la nit nova. I l'aindemà al dematí a la que hi ha aigua, plourà; a la que no n'hi ha, no plourà. I llavors ia les poses: gener, febrer... m'entens? Io ho vaig fer, però em vaig posar els uieres, vaig agafar un ganivet de punta i vaig mirar que a.n a totes les esclofoies de la ceba hi anés el tel aquell. Ni una gota d'aiga a.n a cap! Uns anys ho vaig fer i n'hi 'via que hi 'via aiga i d'atres que no, però era perquè llavors ho vaig tornar a fer i les que t'ha marxat el tel hi ha aiga i les que hi na el tel, no hi ha aiga. Això és un qüento, eh? Això és un qüento!" (PE-02, p. 509).

Els calendaris de l'Ermità i del Pagès

Moltes cases de Folgueroles compraven els anomenats *Calendari de l'Ermità* i *Calendari del Pagès*, els quals indicaven el temps que faria durant l'any. Així com les fases de la lluna i la sortida i posta del sol.

"Mira, en aquell temps, com que no te'l donaven pas el temps (ni per la televisió ni per la ràdio), el 'vies de llegir en els calendaris de l'Ermità o bé del Pagès. L'Ermità era el més vei. Ell portava tot el que faria els mesos de l'any. Deia: "Si farà calor, si farà fred". A.hi 'vien hores que sí, que ho endevinava, atres hores que no. Però més o menos, es clar, durant el mes... Si portava... que portés gaire pluja... A l'istiu sequedat. I nevades també te les portava, també. Poc o molt, casibé sempre ho endevinava" (PE-10, p. 489).

b) La conducta dels animals

La conducta de diferents animals (mosquits, mosques, gallines, ocells, aranyes, escorpins, etc.) era observada per a preveure el temps a curt termini.

Així, els mosquits assenyalen "bon temps". "No tinguis por, si fes aire de tramuntana o una mica de fred, no en veuries cap enlloc. I en canvi això (mosquits volant al voltant d'un arbre) ja assenyalen... (bon temps). De vegades en veus uns remolins!" (PE-02, p. 407).

"Si hi han forces mosquits diuen que el temps es canviarà. Però, con pessiguen gaire, diuen que assenyalen mal temps" (PE-01, p. 1192).

Les mosques de cap per avall assenyalen pluja. "A casa sempre ho dic: "Oh, no plourà pas, que les mosques estan totes de cap amunt". A fora o si n'hi ha alguna a dintre i estan de cap avall, plourà" (PE-02, p. 397). "I con van de cap per 'munt, no. Però, si les veus gaire de cap per 'vall, mal temps, pluja" (PE-01, p. 1193). També es diu que en pronostiquen, quan piquen molt: "Oita que piquen aquestes mosques! Assenyalen pluja" (PE-07, p. 795).

També assenyalen pluja "les gallines, con se tiren el jaç del galliner cap a dalt a les ales", tot movent-se i gratant-se. "Vol dir que plourà. Això no falla, eh!" (PE-10, p. 397).

I els ocells, quan volen molt aplanats a terra. "Les orenetes i els pardals i aquests ocells, que mengen cuques, si van gaire aplanats a terra... (vol dir que plourà). Es veu que els mosquits i les cuques va més aplanats a terra. I si fa bó, van més enlaire" (PE-02, p. 398).

"Hasta els pardals, con canten, que fan: "Xaric, xarec, xaric...". Diuen!, que també assenyalen pluja, els pardals, con fan aquesta cantarella" (PE-02, p. 398).

"Avui he sentit el griu, que no m'agrada. El temps canviarà. Perquè el ditxo és:

No us fieu del griu
ni l'hivern ni l'istiu,
si no és con ella fa el niu" (PE-14, p. 512).

Les aranyes també indiquen humitat; al mig de l'istiu, si hi ha sequedat, es diu: "Oital quina aranya més grossa! Aviam si assenyalarà pluja!". Hasta alguns escorpits, també diuen que assenyalen mal temps. No sé si és que senten humitat i surten per dintre la casa" (PE-10, p. 8).

"Els escorpits sí. Ui! sí! (...). Con surten escorpits, de vegades deien: "Agoita, a baix a l'entrada hi ha un escorpit, això vol dir canvi de temps". I és veritat, eh! No triga un o dos dies a ploure. No vol dir que no ho farà gaire, però plou, eh!" (PE-01, p. 1196).

També es diu: "Con la reineta canta, plourà". "La reineta es veu que la sent de seguida la humitat, és un animal que la sent" (PE-07, p. 794).

Si els gats estosseguen també és pressagi de pluja. Però "a vegades assenyalen vent, diuen. Segons com estosseguen, vent o pluja" (PE-07, p. 899).

c) Les boires o núvols

A l'hora de vaticinar el temps, les boires o núvols són un dels fenòmens meteorològics més observats a Folgueroles, junt amb els vents i l'Arc de Sant Martí.

Alguns núvols o boires, que aparèixen amb regularitat, tenen un nom i eren reconeguts com a portadors de pluja o indicadors de secada. Cal mencionar: el núvol del Teuler, la canaia d'en Borres o els monjos de Montserrat, la professó d'Arbúcies, la boira a Barcons, la mantellina de la veia del Munts, els xucladors de Tramuntana i la rufa a muntanya.

Les boires, que porten pluja, "es veu que no fallen mai, con hi han aquests senyals. Però en temps gaire sec no en surten d'aquests. Aquests senyals ia no surten, ia fugen" (PE-02, p. 398).

El Núvol del Teuler

El Núvol del Teuler presàgia pluja: "oita, hi ha el Núvol del Teuler, ia plourà" (PE-09, p. 160). Aquest núvol apareix al matí, en sortir el sol o quan ja fa una estona que ha sortit. "Se sol posar enfront de can Barretina (est). No en veus cap més enlloc i és un núvol rodó, tot rodó" (PE-07, p. 160). "Con aquell núvol sortia era tan segur! que plouria, que no... Per exemple, sortia avui, de vegades esperava a l'aindemà o aixís, però..." (PE-01, p. 1207). "Sí, de vegades, ui! 'nàvem a trebariar (a les fàbriques tèxtils del Ter) a peu: "Portem-ens-en paraigües, que hi ha el Núvol del Teuler". Sí, sí, prou era ben cert que plouria" (PE-01, p. 1208).

En diuen el Núvol del Teuler, perquè antigament les teuleries feien obra i la posaven a fora abans de ficar-la al forn, per tal que s'assequés. Quan veien aquest núvol, s'afanyaven a entrar-la, car sabien que plouria.

"Perquè diu que els teulers s'hi guiaven. Con que abans les teuleris eren aixís a fora i també, es clar, posaven les teules (a l'aire lliure). Les treballaven, i llavons les 'vien de coure. (...). I, doncs, si plovia, es clar, les entraven a dins per coure-les. I sempre s'hi guiaven. Doncs, en deien el Núvol del Teuler. I pensa que era veritat! (...). Que deien: "Goita, surt el Núvol del Teuler, no trigarà pas gaire a ploure". (PE-01, pp. 1207-1208).

"El Núvol del Teuler, con sortia com una baldufa aixís entreveçada cap aquí sobre el Montseny, també no esperava pas tres dies a ploure, poc o molt" (PE-13, p. 607).

"Una broma petita molt ben feda!, molt rodona, aixís una mica puntalluda de cada cap, que semblava... com un llonguet. Tan ben feda! Com un llonguet de pa, tan ben feda! I en deien el Núvol del Teuler. Llavors diu que no tardarà pas tres dies a canviar el temps. O ploure o nevar o... en fin, fer mal temps" (PE-14, p. 512).

"De vegades sembla com si n'hi haguessin dos. Farà vent. Si n'hi ha un de gros i un de petit a la cua, encara més mal temps. Si és molt escabaiat, que casibé tingui forma de peix, assenyala vent i mal temps. Si és rodó i una mica fosc, pluja" (PE-10, p. 160).

La Canaia d'en Borres o els Monjos de Montserrat

La Canaia d'en Borres o els Monjos de Montserrat solen sortir al matí cap al cantó de Collsuspina (sud-oest). A l'istiu, principalment, és quan hi pot haver trons. "Unes boiretes totes petites enganxades, sembla que fan el cap i el cos, com tot de canaia. Fa un tros llarg. De vegades és més llarg, de vegades és més curt. De vegades deies: "Oita, sembla que fan el cap o el cos". Queden enganxats. Per 'xò en deien la Canaia d'en Borres o els Monjos de Montserrat" (PE_07, p. 160).

La Professó d'Arbúcies

La professó d'Arbúcies es veu al Montseny (sud). "Entre el Montseny i les Agudes veies, d'aquí (Folgueroles) estant, que pujava la boira baixa per aquell canal cap amunt. "Oita, la Professó d'Arbúcies, plourà!". Pujava cap amunt" (PE-07, p. 161).

"Con sortien aquí, a la banda del Montseny, (...) una boira baixa per baix a la muntanya i anava vinguent cap aquí a la banda de Sant Segimon, en deien la Professó d'Arbúcies. Volia dir que abans de dos o tres dies plouria. I no fallava! No fallava casibé mai, no" (PE-13, p. 607).

La Boira a Barcons

Es veu la boira ficada entre les muntanyes, que formen el coll de Bracons (nord-est), com en un bressol. Està allà, ben aplanada, i poc a poc es va infant, fins que comença a

ploure. Per això "quan a hi 'via boira aquí dalt a Barcons, deien: "La boira és a Barcons, pluja a trompons". (PE-14, p. 513).

"Con la boira es rossegava gaire per 'questes muntanyes de Barcons, uii!, sí, que plovia. Allò que... unes boires blanques -ho tinc ben present- i (...) semblava que es fregaven aixís, al cim de les muntanyes, que diguéssim, i ho deien: "La boira a Barcons, la pluja a trompons", que plovia molt" (PE-01, p. 1210).

La Veia del Munts

Quan la Veia del Munts es posa la mantellina, també anuncia pluja. S'hi posa una boira baixa, que tapa tota la casa del Munts (est): "Oita, la Veia del Munts ja porta mantellina, ja pourà" (PE-07, p. 161).

Els Xucladors de Tramuntana

Els Xucladors de Tramuntana són unes boires acastellades, molt grosses i toves, que surten a la banda del Montseny (sud). Auguren tramuntana. El vent del nord les arramba cap a migdia.

"A vegades, con fa tramuntana... Es clar, com que tira el vent de tramuntana, les boires se'n van cap allà (cap al sud). I, en general, com que sortia allò, com que (els núvols) els havia arrambat (el vent) cap allà: "Oita, són xucladors!" i feia tamuntana, es clar" (PE-07, p. 161). "De vegades encara no tira la tramuntana i llavors ja s'arrenca" (PE-10, p. 161). "Però eixint del vent, diu que ronca el torrent, ehi, que llavors ve la pluja. Això també ho he sentit a dir sempre. Ja diuen: "A la tramuntana verdadera, la pluja li va al radera", que, eixint de la tramuntana, llavors plovia, però esperava un parei de dies (...) o tres" (PE-01, p. 1210).

La Rufa a Muntanya

La Rufa a Muntanya (Pirineus) s'hi posa quan tira el vent de tramuntana. El cel es clar i seré i només es veu una tira de núvols que tapa els Pirineus (nord). No hi ha perill de pluja. "Rufa a Muntanya, quin fred farà!" (PE-01, p. 1220).

"O con vol fer tramuntana, diuen: "Hi ha rufa a la Muntanya, farà tramuntana". (PE-10, p. 163). "Perquè, con fa tramuntana, s'hi posa el torb a la muntanya, el vent. Con hi ha el torb, és que no es veu la muntanya. A tot arreu és ben seré i només veus la boira agafada a la muntanya. Allà hi neva i hi fa vent. És el torb. En diuen el torb els de la muntanya: "Ja tenim el torb aquí". (PE-07, p. 163).

Les Bassetes al Cel

Quan el cel està farcit d'unies boiretes petites, blanques i toves, se sol dir: "Al cel hi ha bassetes, a la terra hi hauran pastetes" (PE-10, p. 258). "Sí, trossets (de boires).

(...). Llavons ia fa com uns borrons grossos" (PE-07, p. 793).

d) Els vents

Després del vent,
ronca el torrent.

El vent, segons d'on bufi, pot venir carregat d'humitat o bé ser molt sec. Aquest fenomen meteorològic ja ha estat tractat en una altre apartat d'aquest treball² i, per tant, aquí no ens hi detindrem més que per a recordar els noms que a Folgueroles es donen a la rosa dels vents: tramuntana verdadera (nord), tramuntana de Roses (nord-est), vent arbonès (nord-est), llevant (est), vent de Coll de Portell (sud-est), marinada (sud), vent de la fam (sud-oest), ponent (oest) i tramuntana de Berga (nord-oest).

e) L'Arc de Sant Martí.

Segons el moment del dia (matí, tarda o vespre), en què surti l'Arc de Sant Martí significarà que plourà més o que deixarà de ploure:

A l'Arc de Sant Martí
al dematí para-li el bací,
a la tarda para-li la falda
i al vespre para-li la testa.

"Vol dir que a la tarda ia no plourà més. Perquè, a.m general, ho veus moltes vegades que el dematí està serè i es comença d'ennuvolar i plou. I, a.m general, con tot lo dia ha estat núvol i cap a la tarda, cap al tard, s'asserena, dius: "Ia està, ia ha passat". I llavons és con surt l'Arc. Es té d'asserenar per sortir l'Arc. Doncs, "uï!, surt", ia pots parar la falda, que ia ha passat tot això (el mal temps). I si és al dematí, és que es comença d'ennuvolar llavors. Es clar, està serè i és que es va ennuvolant" (PE-07, p. 796).

Cal que es donin tres condicions, perquè aparegui l'Arc de Sant Martí: "que hi hagi boires, que plogui i que faci sol" (PE-07, p. 272). "Perquè sense pluja no sortirà l'Arc de Sant Martí i sense sol tampoc" (PE-10, p. 272). "L'Arc de Sant Martí surt perquè destria els colors del sol. Tant et sortirà al dematí, com a la tarda, com al mitdia, com a l'hora que... A l'hora que plogui i faci sol i hi hagin boires. Per exemple, si és al dematí, el voràs aquí baix a Vic (ponent), perquè el sol és aquí dalt (llevant). Es clar, al contrari del sol. (...). Que el sol sigui aquí i aquí (el punt contrari) plogui. Aquí et farà sol i plourà, que

² Per a més informació, vegeu l'apartat 1.4.5. d'aquest treball.

diguéssim: "Plou i fa sol", i llavores cap allà, que sigui fosc i hi hagin boires, et sortirà l'arc. Hi té d'haver el fondo una mica fosc" (PE-07, p. 272).

f) Altres fenòmens i circumstàncies

A més dels fenòmens i circumstàncies, que ja hem descrit, n'hi ha d'altres que també ens informen sobre el temps que s'esdevindrà. Heus-ne aquí alguns:

La neu

Després d'una forta nevada, es deia: "Ai! Mare de Déu! Que hi serà dies si el sol la n'ha de treure! Per treure aquesta segurament que n'ha de caure d'atra". (PE-10, p. 8).

Quan cau una gran nevada i passen els dies i la neu no se'n va, se sol dir: "per treure aquesta neu, n'ha de caure d'atra" (PE-10, p. 8). "Perquè s'hi queda com seca, doncs, que ia n'hi espera d'atra i fins que torna a nevar aquella ia no marxa, eh!" (PE-01, p. 1199)

També es diu: "Neu rodona, que s'atra en dóna".

"Con de vegades voldrà nevar i cau neu granalluda, diuen: "Oh!, neu rodona!, d'atra ens en dóna!". Que nevarà" (PE-10, p. 8).

La pluja

"Con plou, si l'aiga fa butllofes, assenyala pluja: "Oita! L'aiga fa butllofes, ia pourà, ia!". I si ia ha plogut: "Oita! Assenyalen més pluja aquestes butllofes". (PE-10, p. 8).

"De vegades, allà, a.m un bissal, doncs, hi cauen unes gotes i fa unes batllofasses! I allò diuen que assenyala molta més pluja" (PE-01, p. 1200).

"Això, sí. I això, a.m general, és veritat. Io no sé què ho fa, deu ser l'aire allò, perquè no ho fa sempre tampoc, eh! Allò deu ser l'aire. O no fa gota d'aire i fa bombolla" (PE-07, p. 795).

Els llampecs

Llampega a Vidrà,
pluja demà.

Es diu això, perquè, "con sol llampegar a.n aquell cantó (nordest), a vegades sol ploure. Perquè d'aquí estant hi ha Vidrà. I con veuen que el nordest es carrega, és con ve de llevant, llavons ve llevant. És perquè el llevant està carregat i per 'xò ho diuen. Deu ser per 'xò, eh!, que llavons plou" (PE-07, p. 790).

La lluna

"La lluna, si és marinera, diu que plourà. (...). Sembla que sigui de cara al mar". Les puntes assenyalen "al mar. Llavors diuen que és marinera i plourà" (PE-02, p. 510).

"Con la lluna porta aquella corona grossa, diuen que assenyala pluja. Diu: "Agoita, la lluna fa ruedo, plourà"." (PE-10, p. 257).

"Assenyala pluja. "Oita, la lluna fa rotllo, podé plourà", aquí deien. (...). Aquí jo sempre havia sentit a dir: "Oita, la lluna fa ruedo, plourà"." (PE-07, pp. 792-793).

"Això de la lluna, (...), ja ho diuen: el ruedo, que fa, és que assenyala pluja. (...). Llavors sí, que diuen: "Agoita, la lluna ja porta paraigues", que vol dir que plourà" (PE-01, p. 1201).

El sol

Llavors també tenien els seus senyals. Per exemple, avui mateix el sol em penso que s'ha empassat que era una mica tapat per bromes i a.hi 'via també una dona allà, la del Munts, que deia, diu: "Quan el sol s'empassa tapat, antes de tres dies hem regat" o bé "si el sol s'empassa brut, antes de tres dies 'urà plogut". Que s'empassa, que no es veu la lluna (del sol), queda radera les bromes" (PE-14, p. 513).

"Con veus que s'ha post el sol i hi ha aquella vermeió, de vegades, diuen: "Sol rogent, pluja o vent". Hasta al dematí, que hi ha aquella rojor, diuen: "Sol rogent, pluja o vent" (PE-10, p. 252).

També es diu: "Cel rogent, pluja o vent". "Per exemple, con el sol es pon, llavors queda aquelles boires rogent. O con surt. Vol dir que o plourà o farà vent" (PE-07, p. 792).

"Si el divendres el sol es pon amb llegany, assenyala pluja. Veus això que hi ha ara? (boires horitzontals a ponent). I el sol el veus que no passa la muntanya i que està a radera el llegany, segur, segur!, que plourà abans dels vuit dies. El divendres, el divendres ha de ser" (PE-02, p. 1650).

El Gorg Negre

"Després, aquí al Gorg Negre també hi ha un nom, no sé com li diuen, que també assenyala molta pluja" (PE-02, p. 398).

"Con llampegava allà (al Gorg Negre), i tronar, segur que llavors plouria" (PE-01, p. 1211).

"El Gorg Negre és aquí, entremig de... aquí al frente de... -què et diré jo?- de Sant Jordi. Allà on les muntanyes

sembla que fan aixís (una mica d'angle), que llavorens... Al nord-oest.. sí. Al frente casibé de les muntanyes de Berga. Allà és el Gorg Negre. Hi deu haver un puesto que en diuen el Gorg Negre. Hi deu haver un gorg i en diuen el Gorg Negre.

"Io, aquí (Folgueroles) només el tinc present de dir; "Agoita, con la pluja ve d'aquí, del cantó del Gorg Negre, ia plourà". Això, des de petit, petit, ia... (ho havia sentit a dir).

"Si ve un temporal d'istiu, si era més de Sant Hipòlit en amunt (cap al nord), ia costa més de passar el Ter i venir. Sempre, molt, a.m general, es tira cap al cantó de Collsacabra. "Ara -diu- con s'apunta aquí al Gorg Negre, llavons és més fàcil". Llavorens, es clar, ve més (cap a Folgueroles)" (PE-07, p. 791).

Si es comença a aclarir per la banda del Gorg Negre, vol dir "que ia ha passat la tamborinada, perquè ia casibé venia d'aquest cantó. Ara només fa la xim-xim" (PE-10, p. 948).

La Font Salada

"La Font Salada és aquí al frente de Sant Sebastià (oest). Oh, és que és hi ha una font que diu que és una mica salada.

"Perquè, es clar, llavores a damunt de... d'allò: "Agoita, s'ha penjat aquí damunt de la Font Salada. correm, que llavorens... a vegades ia ve de seguida (la pluja)". Com que llavorens ve aixís, tira de dret.

"En general, les tormentes segueixen molt les muntanyes, casibé, eh? Per 'xò sempre tiren cap al cantó de... Con són aquí a Sant Hipòlit (nord), tiren molt, molt, cap al cantó de Collsacabra. Llavons de la Font Salada, ia és més probable que vinguin. Ia han passat la muntanya i ia hi ha la plana llavorens. Bueno!, la Font Salada és a.n a la muntanya, però ia és molt cap aquí" (PE-07, p. 791).

La Muntanya (els Pirineus)

"De vegades també tronava aquí dalt a la muntanya. (...). Més cap a l'istiu, doncs, no plovia, però deien que la tronada llavores baixa o l'aïndemà o l'aïndemà passat, i llavores també plovia, eh! Eh, quina cosa? De vegades no, el primer dia uns trons! i llamps!, que semblava que se'n 'via d'anar tot a.m aiga; d'òs, no plovia, però llavons baixava ia" (PE-01, p. 1211).

"Segons a on se forma (la tempesta), se'n va cap a baix a Olot". A l'istiu, "a Olot regen casibé cada dia. A la millor, et tronarà moltes vegades aquí en aquest cantó (de Roda i Manlleu) i no arriba mai (a Folgueroles). Ha de tronar més cap aquí (a ponent, cap a Sant Sebastià), llavores arriba. Però, si trona gaire cap allà... (al nord). Home, si el vent la gira, però no gaire, no. Allavores travessa i reguen a Olot" (PE-02, p. 1644).

La sutja

Es diu que, "con cau suja de la xemènèia, assenyala pluja". "Perquè agafa humitat. Allò ho fa la humitat" (PE-07, p. 794).

"Aquelles miques de piquets vermeis, que es fan a la tapa de l'estufa, con l'obres, que sembla com que corrin. En diuen gavaits. Abans amb el foc a terra, con es feien allà a.n a la pedra, que a.hi 'via allà a.n a la paret, deien: "Es fan gavaits, ia plourà". Deien que assenyalaven pluja i bonança. Deien pluja, però també bonança. No fa, per de dir, fred, que ha marxat tota la gelada, s'ha desglaçat. Canvi de temps. Con plou, no fa fred, ia s'ha abonant el temps" (PE-10, pp. 503-504).

"La suja de la xemènèia, con feien foc a terra, aixís, a.n a la pedra de davant del foc... A.m general, hi 'via una pedra a radera, a la paret, i en deien gavatxos. Deien: "Agoita, s'han fet gavatxos al foc, ia assenyalarà pluja". Bueno, és això, és la suja que es crema. Però llavorens com que allò era la suja petita i anar fent: rrrrrt! icorria, anava corrent, guspíres, guspíres, guspíres, i a vegades corria un bon tros. Feies: "Agoita, agoita, agoita!". I anava fent: sssst! "Agoita, són gavatxos", en deien. En deien gavatxos.

"(...). D'atres, que en diuen cavadors, d'allò, d'aquelles guspíres. Io, a.n a la mare i a.n a la iaia, en 'via sentit a dir gavatxos (...), més la iaia. I llavons, també cavadors: "Oita, s'han fet un joc de cavadors".

"(...) I allò, doncs, cremà'ls.a: "Oita, que gavatxos s'hi fan. Aí, sí! Doncs, sí, sí, ve de la guerra de la Independència els gavatxos. Matar gavatxos. Io, allò, sé que era d'una guerra i ara no me'n recordava quina" (PE-07, p. 899).

Els graons de l'escala

Abans les escales totes tenien els graons de pedra. "I, doncs, tot plegat feia un bon sol, que feia dies que no havia plogut, i els esgraons d'aquella escala, els d'abaix, quedaven ben humits, quedaven humits. Deien: "Agoita, ia assenyala pluja, plourà".

"Doncs, agafava humitat aquella escala. Això és perquè l'atmosfera... Nosatros, ara, perquè diuen (per la ràdio i la televisió): "Tants graus d'humitat". Però, com que llavors no la miraven, segurament que es posaven uns graus d'humitat bastant elevats i allò l'absorbí, et sortia a la pedra" (PE-07, p. 794).

g) Cançons

Hi ha algunes cançons, que tenen com a tema principal algun fenomen meteorològic. Entre elles cal destacar: *Plou*

*i fa sol i Pastoret, d'on vén's?*³

Plou i fa sol

Plou i fa sol,
les bruixes es pentinen.
Plou i fa sol,
les bruixes porten dol.

Aquesta cançó la solia cantar la canalla, "con plovía. Que de vegades, con plovía, que queien gotes i fa sol: "Agoita, plou i fa sol!". (PE-10, p. 659).

Pastoret, d'on vén's?

- Pastoret, d'on vén's?
- De la muntanya, de la muntanya.
- Pastoret, d'on vén's?
- De la muntanya, a veure el temps.
- Ai, quin temps que fa?
- Plou i neva, plou i neva.
- Ai, quin temps que fa?
- Plou i neva, i neverà.

h) Actualment

Tots aquests fenòmens meteorològics es continuen donant tant avui com en temps passats. Alguns d'ells, tothom els té presents; d'altres, els més joves no n'havien sentit a parlar mai.

Actualment a Folgueroles només les persones més grans els són familiars la totalitat dels signes de predicció del temps, anteriorment exposats. Però fins i tot en elles el procés d'aculturació és manifest.

"Totes aquestes coses es perden. Ara el jovent que puja... (no en sap res). Io, a la teva edat, i abans, tot això ho sabia i no s'ho 'vien pas ensenyat... ia ho anaves aprenent, però ara ia ningú no aprèn res d'això. Tu, perquè t'interessa per alguna cosa o altra, però, con ho hauràs fet (es refereix a aquest treball), ia tu-ru-rut! (no te'n recordaràs més)" (PE-07, p. 162).

- N- S'ha perdut això, Es perd tot. La gent ia no se'n recorda de tot això.
J- Es perd perquè tothom es torna ia més... perquè ens ensenyen atres coses... més savies, diguéssim. Això era lo natural, sempre igual, diguéssim.
N- Això era dels veis i ara hi ha la tele.
N- Ia t'ho explica i ia t'ho diu. Ia no et fixes ni a.m boires ni a.m boiretes ni re" (N=PE-10, J=PE-07 i M=PE-09, p. 161).

La televisió autonòmica en els últims anys ha contribuït poderosament en la pèrdua d'aquest hàbit, puix que la gran majoria de vells ja no es molesten a fer un pronòstic del temps que farà. Es limiten a repetir el què ha dit l'home del temps per la televisió: "sí, ha dit que plouria" o bé "no plourà, no; vaia, bé ho ha dit la tele" o bé "diu que

³ Vegeu també l'apartat de cançons al capítol 14 d'aquest estudi.

d'aquí un parei de dies ha de ploure molt". En trobes algun i comentes, per dir alguna cosa: "sembla que avui tindrem un dia assoleiat" i et contesta: "segurament que no durarà gaire, perquè el del temps ha dit que avui plouria".

13.1.6 ELS LLAMPS

"Els llampecs són dugues corrents que xoquen i al xocar fan la xispa, fan el llampec. I el tro és l'espectec que fan. Tan aviat surt el tro com el llampec, però la llum es propaga més de pressa, que no pas el tro. Con sents l'espectec (al mateix temps que la llanternada), és que t'ha caigut aquí mateix i, es clar, ia no necessita venir de lluny. Per 'xò el sents tant de cop.

"Hi han dugues classes de llampecs. Uns que van de boira a boira i no cauen. És que no cauen pas tots. És que, llavorens, els que cauen... ara no me'n recordo què en diuen. Bueno, és que uns en diuen centelles i els atres llamps. Els que cauen, és que hi ha la força d'aquí (el terra), que l'ha llammat. Una cosa l'ha xuclat" (PE-07, pp. 276-277).

"Ia són dolents els llamps, ia. Qui la va xotre! I fan una pudor de sofre!, con ha caigut un llam, oh! No sé pas que conxos hi deu haver aquí dalt" (PE-01, p. 1495).

a) Arbres que "llamen" els llampecs

Els llampecs cauen "sobre els poiancres, perquè són més alts. Però en cauen per tot arreu. En el baixant de Sant Jordi, cap al capdavall, hi havia un roure molt gros i molt maco, sobre el que hi va caure un llam i es va morir" (PE-10, p. 20).

"Les escàrcies llamen molt... Comprovat, eh! Comprovat!, que llamen molt els llampecs, molt.

"Els roures bastant. Perquè a sota la muntanya de Sant Jordi hi vien molts roures i una part molt grossa varen ser morts pels llampecs. I aquell (roure) tan gros, que era a La Codina, que hi 'via un roure, però molt gros i molt vei, i no sé si ia hi 'vien caigut a.m uns anys tres o quatre llampecs. I va morir dels llamps. Oh, i tant! Els roures també els llamen, però lo que ho fa més és l'escàrcia. El poiancre també, però no tant, però també llama una mica. El que no ho fa gota és el plàtano. No s'ha sentit a dir que mai caigués un llam a.m el plàtano. Però l'escàrcia, molt. Io no en voldria pas cap a casa d'escàrcia. Si en visqués una a casa, miraria de que no creixés, perquè llamen molt.

"Mira, no sé de què és degut. El poiancre podé és perquè sempre vol humitat. El roure no, perquè es fa a tot arreu. Aquests són els que conec io, no sé si n'hi ha d'atres. I el poiancre també, perquè io, de poancres, n'he vistos caure. En canvi, en plàtano, no s'ha sentit a dir mai. Es fa més a

tot arreu" (PE-02, p. 396).

"Principalment, un abre mort. No ho sé el perquè, però a.m un abre mort (els llamps) hi cauen més. Sí, diu que a un abre mort hi cauen més que no pas a.m un de viu. Vas veure aquella vegada aquella pomera que la teníem morta aquí al pati? Era morta, llavorens. Si no era morta, es 'cabava de morir. Hi va caure un llampec. No la va acabar de matar, com que ia es moria. (...). Els abres tenen més... (possibilitats), més!... perquè fa contacte a terra, per 'xò els llama més; perquè, ia veràs, són dugues forces. La força e terra amb la força de dalt que... És lo que fa més terra" (PE-07, pp. 273-274).

b) Precaucions que cal prendre

Primer de tot, cal tancar totes les portes i finestres de la casa, per tal que no hi hagi corrent d'aire. Després, mirar d'aïllar-se tant com sigui possible, del terra.

"Sí... per 'nar bé, no tocar a terra. Tocar fusta o tocar una cosa que faci aïllant. Goma... Una cosa aïllant, es clar, que no faci contacte" (PE-07, p. 274).

També s'han donat casos de llamps, que baixen per la xemeneia i cap a la llar de foc. Una manera d'evitar-ho, és posar una galleda plena d'aigua sota la xemeneia, a la llar de foc, perquè, en cas de baixar un llampec, s'ofegues allà. "Bueno, sí, mira, a casa en va baixar un. (...). Estaven tots allà, a l'entrada, (...) i, tot plegat, els fot aquell espetec tant fort! Patuf!!! Ia varen tenir els fussions del contador allà terra. I una pudor! (...). Llavors varen mirar la xemeneia; la xemeneia, la va esquerdar, li va caure el barret. Va pelar un tros de guix del frente de la xemeneia i... Per exemple, si la xemeneia era aquí, un parell o tres de metres en 'llà hi va fer un foradet aixís petit, va travessar el sostre i se'n va anar a baix, a.n el quarto que hi dormia la meva neboda i va xafar l'interruptor. Llavors es va ficar a.n a la corrent. I anar-se'n a.n a la corrent, ia va estar, ia no va fer res més. D'allà, ia la corrent el va llamar. (...). Llavors els fussions de totes els cases veïnes varen saltar. Per 'xò diuen que és dolent treure el llum. Si a casa haguessin tingut la força treta, vés a saber, com que allò no hauria llamat, podé hauria anat a un atre puesto i els hauria fet més mal" (PE-07, pp. 274-275).

c) Víctimes dels llamps

"La xemeneia és lo que surt més i és lo que hi ha més perill que... Sí, a can Fabregó també hi va entrar-hi per la xemeneia, llavors va matar a.n aquella dona de can Castells al llit. (...). Aquell (llamp) va entrar per la xemeneia de can Fabregó... i allà plal va haver d'anar... La xemeneia com que fos aquí, va haver de atravessar el quarto... I, com que era al dematí, les 7 del dematí, tots eren a dormir, els

de can Fabregó i aquella dona de can castells, que era a l'atra banda (l'atra casa), a la casa de can Castells. Doncs, hi ha una paret gruixuda de pedra... i els dos llits, un era per 'questa banda i l'atre era pe' l'atra. Entre les capçaleres hi 'via la paret gruixuda de pedra. Doncs, va caure per la xemeneia, va agafar el llit dels de can Fabregó, va sombrar a.n aquella dona (la M.)... Però a.n a la M., que dormia amb la mossa, la va sombrar poc. A.n a la veia se li varen encendre una mica els cabeis, però de li varen apagar. I llavors va travessar la paret gruixuda, se'n va anar a l'atra banda, que hi havia aquella, que era al llit que dormia. Tenia el llit de ferro, que era lo que li va llamar més, però com que era sola... Llavors (...) varen cridar necessitat a can Fabregó, perquè aquella dona estava inconscient. Tots a can Fabregó, i tot plegat: "Agoita, de can Castells surt fum per la finestra". Hi varen anar... varen pujar per la finestra i a.n aquella dona ia la varen trobar a sota el llit mig cremada; viva, però mig cremada i ia es va morir. El llit se li va encendre i va quedar inconscient, se li va encendre el coixí i se li va encendre la roba i ella es devia cremar, anar cremant, inconscient. Diguéssim, el llamp no la va matar, perquè encara es va esperar un dia a morir-se" (PE-07, p. 275).

Els qui que queden ben morts, a causa d'un llamp, poden quedar sombrats. "L'ha sombrat un llamp". "Sombrat vol dir que no queden morts" (PE-07, p. 276). "Hasta n'hi ha que queden tontos, d'atres que no" (PE-09, p. 276).

S'han donat casos de trobar-se dues persones de costat i caure un llamp, "l'un matà'l i l'atre fer-li re. I de costat. Sí, això s'hi han trobat. ia ho crec!

"Llavors, agoita, con varen matar aquell noi de can Sanaia, n'hi 'vien dos o tres allà. En va matar un, però els atres els va revolcar, eh! Diuen! -io ho he sentit a dir-, que en aquell moment tu has d'absorbir l'aire. El que en aquell moment absorbeix l'aire, el mata. Se l'empassa. Llavors no torna a treure l'aire. (...). Diu que, en general, quedes... a més de quedar negres, és perquè no tornes el respir, queden afogats. N'hi ha que queden negres, com cremats. O no sé si és perquè queden afogats. Diu: "Se l'ha empassat". Aquell s'ha empassat el llamp" (PE-07, p. 277).

Quan una persona és sombrada per un llamp, no necessàriament ha de quedar afectada del cervell. "No! Segons on te toca. Tant et podria paraitzar un braç com una cama" (PE-09, p. 277).

d) Incendis provocats per llamps

"En va caure un a l'Arumí i els hi va cremar el paier. Es clar, els va caure per la perxera -com que abans es feia el paier amb la perxera, amb aquell pal al mig- i el paier els va quedar encès" (PE-07, p. 279).

"(Per tocar a foc fan:) "Nang, nang, nang, nang, nang, nang, nang, nang, nang, nang". Ben de pressa" (PE-07, p. 221). "Ben de pressa, es clar: "Correu!, correu!, correu!". (PE-10, p. 222). "Veniu. "Nang, nang, nang, vol dir: "Veniu, veniu, veniu". (PE-07, p. 222).

13.2 MAGIA: FORCES OCULTES DE PROTECCIO I AGRESSIO

El bé i el mal són dues forces antagòniques, que estan en lluita permanent. Una (el bé) afavoreix l'home i el seu entorn i l'altra (el mal) el destrueix.

Els ritus, que es posen en marxa, en cas de tempesta, són un exemple molt clar dels esforços que fa l'home, en invocar les forces ocultes de protecció, per tal que li siguin favorables i l'emparin.

Les bruixes, aliades amb el dimoni, són les principals enemigues de l'home, són les que li destrueixen les collites amb les pedregades i el fan patir donant-li mal.

Algunes persones, amb poders especials, perquè disposen de determinats textos màgics o bé de poderosos aparells, poden fer màgica a d'altres i fer-los sortir por.

13.2.1 LES TEMPESTES

Les tempestes, acompanyades de pedra o calamarsa, són especialment temudes per la població agrícola. Per aquesta raó, des de temps immemorial s'han practicat determinats ritus per tal de protegir-se de les forces destructives.

A vegades sortien "unes boires blanques amb uns esca-beiats, llavons pedra! O calamarsa molt forta o pedregades. Prou és ben veritat això! (...).

"La petregada venia molt, molt!, d'aquí baix, del cantó, diguéssim, de Tavèrnoles i llavors, de vegades, es decanta-va cap aquí. De vegades, tirava més cap a Vilanova, n'era més perjudicat. Sempre ho deien: "Si travessa cap allà, aquí ja no petregarà pas". Però, de vegades, sí, també venia, també, i hi fumia cada petregada, que treia foc" (PE-01, p. 1208).

La consuetat, que es conserva a l'Arxiu Parroquial de Folgueroles, en cas de temporal, assenyala:

"De Sta. Creu de Maig fins a Sta. Creu de Setembre si hi ha temporals lo Reverent Rector o Vicari sin te o altre Sacerdot si se adevé en la Parroquia a comenxan lo temps donant los Pabordres Ciris o Cera per a Creuar en la llanterna perque los dita exorcismas se fan ab la Sta. reliquia de la Vera Creu."¹

"(...) de Sta. Creu de Maig fins a Sta. Creu de Setembre si hibia temporal lo Rt. Rr. o Vicari, sin te, o altre Sacerdot si se encontra en la Parr(òqui)a, comenxan o beneheixen lo temps, donant los pabordres ciris, o cera pera cremar, en la llanterna; perque los Exorcismas, y benedicció, se fan ab la Reliquia de la Sta. Vera Creu."²

"Obligacions del Campaner. (...) y tocar a bon temps, quant asanasia tempestat (...)."³

¹ A.P.F., Consuetat 1700, p. 6.

² A.P.F., Consuetat 1764, p. 12.

³ A.P.F., Consuetat 1883, p. 41.

a) Oracions

L'oració més popular, quan hi ha tempesta és la següent:

Sant Marc. Santa Creu,
Santa Barba no ens deixeu.
Sant Marc va per un camí,
- Angel de Déu què hi feu aquí?
- M'hi vui adormir.
- No t'hi adormis,
que vénen tres núvols:
un de trons, un de llamps
i un de mals espants.
Agafa'ls, lliga'ls
i tira'ls en una vall d'espines,
que no se'n senti gall ni gallina,
ni sang de criatura viva.
Qui aquesta oració dirà,
de tres dies i tres nits
el llamp no la podrà tocar.
(PE-10, p. 1).

"I llavors havies de dir un parenostre a Sant Marc" (PE-10, p. 153).

"Encara ho dic io:

Sant Marc, Santa Creu,
Santa Barba no ens deixeu.
Sant Pere Martri no ens desempareu.

"Sí, encara hi tinc fe io a.m això. No vol dir que podé
'uré hagut d'anar acabar mort encara amb un llamp, però com
que m'ho 'vien ensenyat en fi de bé, doncs, encara ho dic"
(PE-13, p. 1235).

Heus aquí una altra variant de la mateixa oració:

Sant Marc. Santa Creu,
Santa Barba no ens deixeu.
Santa Barba passava per un camí
i l'àngel li va dir:
- Marxa d'aquí
que vénen tres mal' vents:
un de trons, un de llamps
i un de mals espants.
Agafa'ls i lliga'ls,
tira'ls a la vall de Josafat.
Allà no hi canta gall ni gallina,
ni sang de criatura viva.
I qui tres vegades aquesta oració dirà,
el llamp no la podrà tocar.
(PE-01, pp. 1484-1485).

b) Objectes beneïts

"En aquell temps, con venia un temporal, a l'istiu, com

que ia tenies sempre foc a terra (tant si era istiu com hivern), agafaves una mica de foc a.m un fogó de terra, que el feies servir per portar-lo al llit, llavors deien cremar llor beneït per trencar el temporal, perquè no vingués. Es posava a fora, a la finestra, de la cara cap a on veies que venia el temporal". Brases de foc i fulles de llor, "perquè el llor cremés i fés fum. El llor beneït del Ram, perquè trenqués el temporal" (PE-10, p. 2). La gent "també encenien els ciris del Monument (de Setmana Santa)" (PE-10, p. 657).

"Con hi ha llamps i trons, cremar llor beneït o encendre el ciri que havies portat al Monument, perquè no et caiguessin els llamps" (PE-09, p. 153).

"Això sí. Ui! A casa la padrina això ho feia...! Encara no venia una tronada, ia encenia el ciri i ens feia resar un pernostre i agafar llor beneït i tirà'l al foc perquè fes fum" (PE-07, p. 153). "Perquè allunyés les tempestes" (PE-09, p. 153).

"La meva mare, de seguida que en cremava (de llor), si podia. També deia que feia recular la mala tempesta. ui! allavonces n'hi 'via molta de gent que cremaven llor, con venia un temporal" (PE-13, p. 1235). "El tiraven al foc encès. Tiraven branques de llor al foc", perquè sortís el fum per la xemeneia. (PE-13, p. 1238).

"Io sé que la mare, al cel sigui, ho 'via fet. Un fogó, un fogonet de terra, que abans es tenien per dur al llit, i hi posava caliu del foc a terra i llor. Cremar llor i posà'l que el fum sortís cap a fora o radera a.m una finestra, 'nem al cas. Però, ui!, això, ia ho crec que es feia!, molt!" (PE-01, p. 1482). El posaven a la banda d'allà on venia el temporal. "Sí no ho veies o que el vent te'l 'gués d'apagar, allavons el posaven a.m un atre puesto, però que el fum sortís a fora, eh!" (PE-01, p. 1484). "Allò que no cremés, que cremés en somort, eh!, el llor, i va fent aquell fum. I deien que allò feia marxar el temporal. Ui! Sí! Verge! Allavòs hi 'via molta devoció" (PE-01, p. 1494).

"I encendre el ciri del Monument també, con fa llamps i trons, i perquè no petregui. Mare de Déu, si ho 'viem encès!" (PE-01, p. 1484).

"Sí. Ui! la padrina! Era la primera cosa que feia. Com és ara ahir (hi va haver un fort temporal amb pedra), ia tirar llor al foc, que fes fum, que sortís pe' la xemeneia, i encendre el ciri del Monument i dir un parenostre: "Sant Marc i Santa Creu i Santa Barba no ens deixeu". Això ho feia de seguida ia. I la mare també, eh! (...). Com que aquí era llor, que anaves a beneir el dia del Ram. Com que havia de ser beneït, eh!, del dia del Ram.

"Bueno, sí, anaven a beneir l'olivera, però l'olivera es portava als camps; per Sant Pere Martri, perquè els reservés de les pedregades" (PE-07, p. 689).

c) Tocar a bon temps

"Allavores tocaven també al campanar a bon temps, eh? Els campaners (...) tocaven a bon temps, a tocar les campanes una estona, i llavors deien que el temporal marxava.

"Perquè fumia cada pedregada que ho xafava tot, eh! Encara me'n recordo un any aquí, en aquest camp del costat de casa (...), a hi tenia blat, però una xeixa maca! No va quedar res!!! Tot ben espolsat. I la grana a terra, es clar, i la paia també ben trinxada i capulada. Fa molt mal, eh!, la pedra. Ui! Senyor! Molt!" (PE-01, p. 1482). I tocar a bon temps "deien que feia recular la pedregada, diguéssim, la tempesta" (PE-01, p. 1487).

"Con venia un temporal gaire fort, que amenaçava pedra, llavors es posaven a tocar a bon temps. Con venia un temporal amb trons i una fosquedat! grossa i d'allò, doncs llavors es posaven a tocar bon temps. A hi 'via el campaner, que ja anava a tocar bon temps i: "clin-clanc, clin-clanc, clin-clanc" (PE-10, p. 657).

"Con hi 'via temporal també tocaven les campanes. (...). Llavors feien: "Ning-nang, ning-ning-ning, ning-nang, ning-nang". "Pa-i-nous, pa-i-nous, pa-i-nous", semblava que deien. Devien tocar les dugues campanes juntes, sense parar. Això, el campaner. Encara no veia que feien trons, au, cap a dalt. I si no tocava a bon temps, llavors, con passava a fer la capta, els pagesos li deien: "Ep!, que no toques a bon temps, eh!". Havia de tocar a bon temps perquè deien que aixís marxaven els temporals" (PE-07, p. 222).

El toc de bon temps "es va fer molt poc després de la guerra. "Pa-i-nous!, pa-i-nous!". "Ning, nang! Ning, nang!". Semblava que les campanes deien: "Pa-i-nous! Pa-i-nous!". (PE-07, p. 153).

"Ia ho crec que tocaven a bon temps. Me'n recordo prou d'això. Cony, això érem l'any cinquanta (1950) o l'any xixanta (1960) que encara podé tocaven a bon temps, amb la campana. Cony, la Ció València en 'via tocat de bon temps, que era la campanera. (...). I encara no venia, allò, una nuvolada o una tempesta (tocava a bon temps) (...). I deia que feia recular la tempesta. Podé pels mals esprits del món" (PE-13, p. 1227).

"De vegades (el temporal) s'aturava, eh! No sé si ho feia allò (tocar a bon temps) o què, però... Perquè (les tempestes) sempre solien venir d'aquesta banda (el nord). I, agoita, a vegades trencaven cap al Pou i enllà"⁴ (PE-01, p. 1479).

"Com ara hi tiren tiros, llavors tocaven a bon temps, perquè no passés cap pedregada" (PE-10, p. 2).

⁴ Cap a l'est, però giraven abans d'arribar a Folgueroles.

"El que tenia una feïnada era el campaner, que encara no veia que volia ploure, com és ara ahir: "Oita! Quin temporal ve!". Corrents cap a dalt a les campanes i tocar-les-hi: "Bon temps", "bon temps", "bon temps". I com més plovia, més fort tocava. I com més trons feien..., hosti! (riu) allà dalt al cim (del campanar), llavons més 'via de tocar. Perquè, si no tocava: "Eh! Tu! Que no has tocat a bon temps!". Ui! Es clar! Con 'uria passat a fer la capta del gra, molts pagesos li 'urien dit: "Ep!...".

"El campaner, a més de lo que li donaven pels enterros o pe' lo què fos, llavorens passava a fer una capta pe' les cases de pagès i moltes... molts li donaven una cortera... un sac de gra, molts, i era per tocar bon temps. (...).

"Es clar, les cases del poble (no hi podien contribuir gaire), perquè, en general, es collia poc (riu). El que tenia un camp o en tenia dos, se'l 'via de menester ell (riu) i encara no en tenia prou. Però em sembla que allavons passava i li donaven algun caler. Em sembla que també passava. Passava i li donaven cèntims" (PE-07, pp. 691-692).

"Al campaner el pagaven, eh! Doncs, con feia temporal, ia ho sabia, que havia d'anar escapat cap allà. Deien que no feia gaire bó de tocar a dalt el bon temps, al cor. Perquè el vent i llampecs, també perillava". Quan el campaner feia la capta, "aquí casa sé que li d'vem blat. (...). 'Via passat aquí casa amb un sac i bé li 'viem donat blat. Sé que la mare ho deia. Atres, que li daven cèntims. Per exemple, un pis que no cullen blat ni cullen re, doncs, li donaven cèntims. Però les cases, que collien blat... (n'hi donaven). Perquè patates, em sembla que no; podé algú també n'hi dava, eh?, però ells es feien pagues, s'ha de dir, de blat" (PE-01, pp. 1487-1488).

"Io sentia dir a la padrina que una dona de pagès, con feia una pedregada, que queia un joc de pedra, va dir: "Marxa!". Va sortir i va cridar que marxés i la tempesta li va respondre: "La Mariassa de Casserres no em deixa passar!". I io li deia: "Què era això?". I deia que era perquè aquí a Fogroles tocaven a bon temps i aquesta campana veia de Fogroles havia sigut la campana de Casserres. "La Mariassa de Casserres no em deixa passar!" (riu)" (PE-07, pp. 153-154).

Una informant insinua que els poders de la Mariassa de Casserres contra les tempestes els podria haver adquirit en la seva estada anterior al monestir de Casserres, puix que aquest està voltat pel riu Ter. És de tots coneguda la dificultat que tenen les tempestes procedents del nord, d'atravessar aquest riu, el qual les desvia cap a llevant i per això bona part d'elles no arriben a Folgueroles. "El temporal, si ve cap aquí, és perquè pot travessar el Ter. I, si no el pot travessar, ia no passa. I és el que deien: "La Mariassa de Casserres no ens deixa passar" (PE-01, pp. 1480-1481).

"Tota la petregada sempre ens.a solia venir d'aquí radera

(el nord), doncs, la feia anar cap allà, diguéssim, cap al bosc de vilanova i cap allà en 'llà, i que d'aquí Fogroles ia no... ia no perillava de pedra" (PE-01, p. 1487).

d) A davant del temporal hi va una bruixa

"Oh, abans, con feia algun temporal gaire fort, io ho 'via sentit a dir, (...), diu que hi va una bruixa al davant (riu). Con es veu una boira blanca! i d'això, diu: "Oita, sembla que hi ha la bruixa al davant", deien. Vaia, deien, io ho 'via sentit a dir a.n els veis, a.n a la padrina i els veis" (PE-10, p. 657). "Perquè, en veure una boira escabaiada, deien: "Agoita, això... (a davant hi va una bruixa)". (PE-07, p. 690).

"que es veuen aquelles bromes, de vegades, negres!, eh? Segons com, molta gent d'aquell temps ia ho coneixien si petregaria o no. Unes bromadasses! I sempre ho deien. Sí, que ho deien sí, que hi anava la bruixa" (PE-01, p. 1479).

"(Els vells) tenien la d'allò que a.m un temporal a davant li anava una bruixa... (riu), i si tocaven... Es clar, tocaven: "Bon temps!, bon temps!, bon temps!" i no... (podia passar). Perquè diu que una vegada va haver-hi un temporal molt fort. Es veu que era cap aquí, al cantó de Tàvernoles, i només anava petregant allà. Un va dir: "Per què no marxes!?" Diu: "Perquè la Mariassa de Casserres no em deixa passar!".

"Bueno, era la bruixa, que no la deixava passar! (riu). Perquè tocava la campana d'aquí, de Fogroles, i la campana, que hi havia aquí, havia set de Casserres. Això la padrina. Coses de la padrina" (PE-07, p. 222).

e) Beneir el temporal

Si la tempesta era gaire forta, el capellà sortia a davant de l'església a beneir el temporal. "Sí, també, perquè el temporal també reculés. Sí, prou, també es 'via fet molt" (PE-01, p. 1488).

"Alguna vegada, sí; havien sortit (el capellà) al cancell de l'iclésia a tirar aiga beneïda o no sé què. Io, si per cas, ho 'via sentit, però io no ho 'via pas vist mai" (PE-10, p. 659).

f) Pregar al Santíssim

"Io també havia sentit a dir que si (venia) una petregada, que hi 'vien que se'n 'naven al Santíssim. Anaven a la capella del Santíssim, el capellà, a pregar. Això també ho 'via sentit a dir". Hi anava el capellà sol. "Es clar! Com que els atres, la gent, tothom s'estava a casa seva. I, en general, la rectoria donava a.n a la iclésia" (PE-07, p. 691).

"Els capellans, mira, que tenien fe i voluntat de fer-ho, sí, sí. Esposaven Nostro Senyor amb llum i aixó i llavons resaven, almenos l'estació al Santíssim, i cantar i aixís" (PE-01, p. 1492).

A les cases i a nivell particular, la gent també feia "l'estació al Santíssim i, mira, i algun parenostre" (PE-01, p. 1484).

g) Tirar coets i petards enlaire

Per allunyar el temporal, també es tiraven i sembla que encara es tiren, coets. "Fuets, que deien. Coets deien. Aquí Fogroles no sé si n'han tirat mai, però per 'quí al Sot de Gurb, Vergel, se sentia prou. Que diu que parteixen el temporal, les bromes es parteixen i no fan mal. No ho sé. Però que ho han fet, rail, sí. Això io ho he prou sentit" (PE-01, p. 1490).

"Després, més tard, deien tirar tiros. Oh, i encara ara, encara de vegades diu que en tiren. Tiren tiros aixís enlaire. Trencar les boires" (PE-10, p. 657). "Diu que trenquen les boires! Les parteixen, perquè el temporal no caigui tot. Les parteixen i mai fan tan mal, no cau tot amb un mateix puesto" (PE-10, p. 668).

"Encara això ho fan a vegades aquests pagesos, perquè no passí pedra. Com que els temporals de pedra solen venir que encara hi ha el blat per segar, doncs encara poté aquest istiu se'n sentia algun, per fer desvergir el temporal. tiren com fuets, patardos enlaire. No, tiros, no. No, no, només és per fer espergir el temporal" (PE-13, p. 1239).

"Ara ia hi han unes coses apreparades, que ho tiren. Sí, uns cuets hi ha... que molts pagesos ho tenen. No sé si en varen tirar aquest atre dia (que hi va haver un gran temporal). A vegades se'n senten, que fan patapum! pum!, que en tiren. Fan desaparir més les boires. Però això és modern, d'ara, eh! Però es dóna el cas... Tu el tiraràs i a la millor llavorens aquella tormenta marxa d'aquí i et cau allà. Tu t'h(a)uràs beneficiat, però haurà perdut... Globalment, no és benefici. Si la pot desfer i no cau enlloc, no (hi ha pèrdua). Però a vegades llavores allò, fent el pet, aquella boira, llavores es decanta, es deu decantar a.m un atre puesto i llavons cau a.m un atre puesto" (PE-07, p. 690).

h) Un pèl de bruixa

Abans es deia "que con queien -que no ho feien gaire- aquelles petregasses grosses, qu' hi 'nava un pèl (de bruixa). T'ho juro. Encara aquest dia ho rumiava. Semblava que ho veia. Dic: "Io, no ho sé, no m'hi faré forta, però

per mi sí!, perquè...". Molt poc. I era un pèl petit com, què et diré io?, com un pèl de ceia. (...). Però només era con queia -que en queien poques, Verge!, perquè Déu's en (guard)...- aquelles petregasses tan grosses, eh?, i això. (...). Deien que era d'una bruixa, que eren de bruixa. No m'hi faré forta, perquè ia fa anys i... Però, io, mira, sembla que ho vegi, ia veus!, una pedra d'aquelles xafada i una micarilla de pèl a dins. No ho sé. (...). Be ho deien que les tempestes les organitzaven les bruixes. Bé ho deien, sí, sí, que eren les bruixes, però io no ho sé" (PE-01, p. 1485).

Quan pedregava, a dins les pedres, "hi 'via un pèl de bruixa. Això també, això sí que ho 'via sentit a dir" (PE-07, p. 693).

"De vegades, con pedregava, si petaves una pedra grossa, hi 'via un pèl -i és veritat que n'hi 'vien, de vegades, d'atres no- i ho deien, que era de bruixa. Sí, sí. Això és ben cert! Sí, que ho 'via vist. A.m una pedra -però aquelles grosses, eh!- xafada, abans no fongui, i hi veies un pèl petit. Io bé l'hi 'via vist, t'ho juro, una mica de pèl. (Riu) Podé és allò (...) que t'imagines aquella cosa i... Que a.m una pedra d'aquestes grosses, ia en deien ous de bruixa. Con fa una petregada, que fa aquells ous grossos, trinxà-ne un, no a.n a totes, però a.hi 'via un pellerret petit, petit. Doncs, io el 'via vist! Encara sembla que ho vegi, un pellerret petit, petit, negre" (PE-01, p. 1478).

i) Un cabell que es torna una serp

"El que havia sentit a dir que un cabell d'una dona a dins a l'aiga es tornava una serp. Això sí que ho 'via sentit a dir. Que si està una temporada a dins a l'aiga, es torna una serp (riu). Això, ia pots pensar, són coses que... dites!" (PE-13, p. 1245).

"Surt una serp. Ho diuen. Io no sé si és veritat. Sí, sí, ho deien que sí, que era veritat, però io no sé si pot ser, eh? Ho ho sé. Es clar, 'nà-se estant a.m aiga es va estovant i s'embotia. I, sí!, Verge!, això ia ho crec que ho 'via sentit a dir, Mare de Déu!, moltes vegades. Ara, si és veritat o no, no ho sé" (PE-01, p. 1494).

"Io havia sentit a dir, que un pèl, posat a dintre l'aiga, segons quin pèl, i molt temps, es convertia a.m una serp. (Riu) Però això són qüentos, es clar. Sí, sí, io ho 'via sentit a dir.

"Un cabell. Un cabell de... de dona. Havia de ser de dona, sí. Posat a l'aiga i, a còpies de temps, es convertia a.m una serp (riu). Podé també havia de ser d'una bruixa, per convertir-s'hi, segur! Segur que devia haver de ser una, que fos bruixa (riu)" (PE-07, p. 694).

j) Dites i expressions populars

Hi ha hagut un temporal de mil dimonis.

Es diu quan hi ha hagut un temporal molt fort.

Sembla que toquis a bon temps

Es diu quan les coses no surten tal com hom espera. "Sembla que toquis a bon temps, noi, perquè això no et marxa pas prou com tu vòs" (PE-10, p. 668).

Abans, quan feien trons, una mica de broma, deien: "Oita, sembla que canvien els mobles de puesto amb aquesta fressa" (PE-10, p. 667).

"Canvien els mobles. "Oita, ia canvien els mobles". Això sí" (PE-07, p. 898).

"De vegades, con queia aquella calamarsa: "Agoita, hi ha un bateig, o un casament"." (PE-10, p. 667).

13.2.2 LES BRUIXES

Les dones que eren titllades de bruixa se'ls atribuïa la capacitat de donar mal i organitzar tempestes. Solien ser elements marginals de la comunitat, com ho són la majoria de bruixes i bruixots a les societats primitives.

A Folgueroles, però, els informants han atribuït a persones concretes del poble la facultat de fer patir a d'altres. En canvi, no les han identificat com a organitzadores de tempestes, puix que aquestes serien competència de bruixes forànies.

a) Qui eren les bruixes

"Això devien haver de ser escollides. No ho sé" (PE-07, p. 705).

"Eren com un' dimonis. Eren vistes i reconegudes com un dimoni ia, en aquell temps, les bruixes. Només per fer mal a.n aquest (mon). (...). Qüestió de les bruixes, ia con vaig venir al món ia se'n parlava, eh? I sempre hi ha sigut, segurament. Però ho canvien i en treuen de noves, però l'extracto és més o menos el mateix" (PE-13, p. 1246).

"Això, d'haver-hi bruixes, tota la vida. (...). Eren dones de mal esprit. Ia te les feien sortir amb els cabeis ben esbarriats. (...). Oh, bé s'ho pensaven, el poble, que tenien poder. Ara, si ho tenien o no, vés a saber. La veritat no es podia pas saber" (PE-13, p. 1239).

"Noi, no, la gent rica io em sembla que no. Més abans gent que anaven, pots contar, vestits de consevol manera

i... Podé sí també eren gent que eren molt amiseriats i tenien, no sé com, males rencúnies, eh?, i deien que feien això, i no es feien gaire amb dingú. Io vinc a comprendre que era una cosa aixís" (PE-01, p. 1493).

"A.m general, les que consideraven bruixes, que deien: "Aquesta és una bruixa", era una dona, que era marginada pe' 'lguna cosa o atra. I aquella pobra dona (...) es 'nava quedant retreta, sola, sola, sola, i... i com més anava, més callada, més es tancava a casa seva i més (per) a l'atra gent més bruixa era. I a última hora, ia pots contar, per mi no... (ho era de bruixa).

"Gent marginada, dones viudes, que no devien poguer... que tenien canaia o a la millor no tenien gaire per poguer menjar, gaires calers. Coses aixís" (PE-07, pp. 683-684).

b) La de cala A.

"La de cala A. tenia fama de bruixota i de donar mal. La gent deia que con a missa alçaven Déu, ella patia tant! La gent deia que havia donat mal a cal F. i era per 'xò que aquella gent estaven sempre malalts i tenien tanta mala sort. Se'ls va morir una noia que devia tenir 13 o 14 anys i deien que aquesta de cala A. l'havia embruixada i per 'xò es 'via mort. Era una dona que no anava mai a missa i es veu que l'legia molt" (PE-08, p. s/núm.).

"Home, com que no anava mai a missa i a.n aquesta canaia (els seus fills), con varen anar a fer la Comunió, no els... No sé si no hi va anar-hi ni si no els.a l'havia feda fer. No els.a la va fer fer o no sé què. Que ni ella no els hi va acompanyar, sats?, una mica estranya. La tenien com una mica de bruixa.

"Perquè a.hi 'via una de cal F., (...), era la més gran de totes, que deien que sí per cas..., que la feia patir. Va estar molt temps malalta i deien que l'A. la feia patir. Perquè ella havia festejat amb el de cal F. i després varen renyir i es va casar amb la de can T. (...). Però, com que es va casar amb aquesta moixa de can T. i no tenien gota de bona fama, els de cal F., la veia F no els va volguer per hereus a casa seva. Con se varen casar no els va volguer. (...). I varen tenir una noia, (...), però va estar un cont temps que va estar bastant malalta i deien que sí aquesta, l'A., que la feia patir. (...).

"La gent sembla que... mira, "l'A.", que la tenien amb una mica de mal ui, si tu vòs, uns caràcters estranys, com els seus fills. (...).

"Però la de cal F. també un caràcter que només sempre deia que estava malalta i no sortia mai i... només una xatxa, que hagueren enganyat a Déu, si hagués corregut pe' la terra, que deien, el ditxo, abans" (PE-10, pp. 482-484).

"Bueno, la de cala A... Que eren les de cal F. que ho deien, que aquella dona de cala A. (...), perquè havia festejat amb el pare de les de cal F. (...) i llavors

(aquest) es va casar amb la dona que tenia, amb la mare que tenien. I aquella dona de cal F. no gosava ni sortir després, con va ser gran. (...). No volia sortir ni al carrer. I les seves filles deien que la de cal A. la feia patir, que era una bruixa" (PE-07, p. 223). "I que els 'via fet..., que es va morir una noia (...) que ja devia tenir 13 o 14 anys. I deien que aquesta de cal A. l'havia embruixada, l'havia morta. Que l'havia embruixada i per 'xò es 'via mort" (PE-10, p. 223).

"(La de cal A.) sí, bueno... li podien dir que era una bruixa, però io no 'via pas entès mai de què fes cap... cap cosa de bruixa. Li podien dir la bruixa, perquè podé era com una espècie d'isard. Allò que no freqüentejava gaire amb la gent.

"Una vegada (...) passava per la Germandat i passava per 'llà a casa seva i era entrant d'hivern (...) i em va dir, diu: "Mira, noi -diu- io lo que voldria, que em morís com més aviat mellor -diu- perquè ara ve l'hivern, vé(nen) els freds -diu- i per 'ver de patir tant, m'estimaria més morir". Sempre més m'ha quedat present aquella dona.

"Sí, que tenien foc, però, cony!, l'hivern allavoneses no hi 'via cap estufa de re. Vaia, encara no a.hi 'via estufes ni calefaccions, només la llar de foc. I la llar de foc, ja sabem, de davant et cremes i de radera et refredes" (PE-13, pp. 1243-1244).

"Que es veia estranya, sí, aquella dona, molt. (...). No deia mai res i... Mira, varen començar (de dir) això. Podé s'ho deia d'A. aquella dona i allà en varen treure a cal A. (...). Però io sé que anava... no ho sé, una cara llargota, estranya" (PE-01, p. 1476).

"Que era una dona estranya, sí. Però, per ser estranya, tampoc sembla que no havia de ser bruixa, eh? 'Nava -me'n recordo- amb sac i faldilles, però -també en 'via dut la mare de sac i fandilles- no ho sé, una mica vestida estranya i em sembla que no deia mai re a.n a dingú. I, si anava a comprar, que tampoc no s'hi anava com ara a comprar, i es tornava a ficar a dintre" (PE-01, p. 1486).

"Io crec que eren més benèites les de cal F. que no pas ella (l'A.). Perquè lo menos varen demostrar-ho, eh! Perquè aquestes de cal F., aquella dona, no gosava ni sortir al carrer. Al carrer, perquè deia... (que l'A. li donava mal). I llavors, con va marxar d'aquí Fogroles, que era veia, llavors se'n varen anar a aquí dalt a Puigcerdà, i allà sortia. Doncs, és perquè estava xiflada ella, no la de can... (cal A.)" (PE-07, p. 718).

c) La del G.

"Això era al G. Per la festa Major, cada any, diu que mentre dinaven, mentre feien l'àpat de la Festa Major, entrava una gallina negra i anava a picar la vaca més bona de la cort i diu que se'ls moria. La gallina entrava per la

finestra.

"Io ho havia sentit dir a.n a la padrina i a.n al pare, però que això, ells, ells ia deien de temps, d'uns conts anys! La padrina, con ens ho explicava a nosatres, tenia la nostra edat o més, més de 60 anys ia tenia" (PE-10, p. LXXII).

"Al G. de pagès diu que casibé cada any per la festa major, con estaven dinant, diu que mira!, se'ls moria una vaca. No sabien pas que tingués res, tot plegat malalta i al mateix dia es moria. I ... "com pot ser?". Es varen posar en vigilància i diu que mentre feien l'àpat, el dinar de la festa major, diu que tot plegat va entrar com una gallina per la finestra de les vaques i diu que es va anar a posar damunt de la vaca més forta i més bona i li va donar dugues o tres picades i, al veure això, el que vegilava li va tirar una perdigonada i la va tocar de l'ala, prop de l'espatlla. A l'aïndemà el que feia la màgica anava ferit de l'espatlla" (PE-10, p. L).

"Llavors de les bruixes. I també diu que al G. va durar uns conts anys que per la festa major se'ls moria un bou. I. "ai, carai", es varen posar a l'agoit i a vera què seria. I, sí, sí, mentres dinaven varen veure que una gallina, con estava ajagut, li va pujar a l'esquena i el va picar. Una gallina negra li va picar. I, com que el vegilaven, amb l'escopeta aquell home li va tirar un tiro i la gallina va marxar, no la va poguer veure. I l'aïndemà hi va haver una dona aquí a Fogroles que tenia el braç trencat (riu). Tenia el braç trencat perquè havia errat el tiro, li va trencar l'ala (riu)" (PE-07, p. 222).

"Al G. cada any pe' la festa major se'ls moria un bou, un bou o una vaca. I, "ai, carai!". I no sabien què ho feia. I es varen posar a l'agoit. Un any es varen posar a l'agoit i, mentres dinaven, varen veure que una gallina negra es posava a damunt del bou -en general (els bous) jeien a.n aquell' hora- i el pessigava. I li varen tirar un tiro. I aquella gallina va marxar. I a l'endemà hi va haver una dona d'aquí Fogroles, que tenia el braç trencat, i li varen trencar l'ala (de la gallina)" (PE-07, p. 683).

"Sí, es clar, les bruixes, contenien que podien... agafar forma d'animals per fer algun mal o atre. Però també diuen bruixes unes que et donguin... que li han donat un mal lleig. "Agoita, aquella li ha donat un mal lleig" de fulano o et fa patir i això. Aquestes també eren bruixes" (PE-07, p. 683).

d) Una sonàmbula

"Llavors va sortir això de les sonàmbules també, que també ve a ser una cosa aixís, com una bruixa, ve a ser igual. Però no se n'ha parlat tant com de les bruixes, però ia ve a ser el mateix" (PE-01, p. 1492).

"Hi 'vien les sonambles, que, fent creus, deien que curaven els mals. però n'hi 'vien que deien que eren com una bruixa allò també. És això, les sonàmbules. Bueno, de sonàmbules encara n'hi han. Que fer creus i angüents i pregar i anar dient oracions, llavors es curaven (riu)" (PE-07, p. 697).

"La veia C. va fer venir una sonambula. Abans de la guerra va venir. Sí, sí, ho era d'aquestes que, si anaves allà a fer... i per curar tenies un mal, et feia creus i et feia coses. Primer va començar de venir una dona de tant en tant. S'estava allà a can C., a passar-hi dos o tres dies, o quatre. I després li varen buscar casa (...). Ui!, la senyora Maria li deien" (PE-07, p. 223).

"Era de llavors de la guerra que hi havia una *sonambula* a can C. Eren molt amics i s'hi van estar molt temps. Hi va haver el meu germà que feia el servei a Barcelona i es va ensopegar el 6 d'octubre, que va ser la revolució de Barcelona, que va ser abans de la guerra. Io me'n recordo que un dia hi vàrem anar al vespre. A casa, nosaltres estàvem en mal estar perquè no sabíem res del meu germà i li varen dir a aquesta dona: "Un germà d'aquesta noia fa el servei militar a Barcelona i no en saben res, que ho podrieu saber més o menos?". Em va demanar més informació i va rumiar una estona i estava com encantada aquella dona. Al cap d'una estona, va dir: "No pateixis, que no li ha passat res al teu germà. No li ha passat res i està bé". Gràcies a Déu no li va passar res, però vés a saber si va ser veritat o no, podé ho va ensopegar perquè sí" (PE-06, pp. LXXII-LXXIII).

"La R., vetua dés, com que a casa seva n'eren tant de sonambles, doncs, Verge Santa! ... Es volia casar amb el meu home (quan encara era solter). Ui! enamorada! ... I la sonambula li deia: "Mira, fes cremar set ciris cada dia a Santa Teresa" i el meu home ho va saber i ven bé que se'n va fotre" (PE-31, p. LXXIII).

e) Conversa sobre bruixes

Heus aquí la reproducció literal d'una conversa, sobre bruixes i màgica, entre persones representants de tres generacions diferents:⁵

S- I les dones que eren bruixes d'aquí Fogroles, què feien?
A- Noi, io no ho sé. Io les can P. F. (riu) (...) em 'vien dit a.n a mi, bueno, m'ho 'vien dit a la fàbrica que... Sabeu a qui daven la culpa? (...) A.n aquella dona veia de cala A. (...). Que anava amb sac i fandilles. Estra-

⁵ A=iaia (1a. generació), S=mare (2a. generació) i D=net (3a. generació). Hi participa també una veïna (T), que pertany a la 1a. generació.

- nyota aquella dona sí que s'hi veia. Deien que era una bruixa i que les 'via fetes patir a.n aquestes de can P. F. i a.n d'atres. Que et donava un mal. Sats? Allò que deien abans.
- T- Ah! Els esprits, diuen.
- A- Sí! Això!
- T- Et donava mals esprits.
- A- Sí, A.n aquelles sí, que ho 'via sentit a dir io, però...
- D- Em pensava que això era en el temps de la Inquisició.
- A- Ah, no. Això no fa pas gaire.
- S- I us donaven un mal. Com te'l donaven el mal? Havent te'l desitjat, ia estava?
- A- No sé com ho feien.
- T- Com que, mira, això, per mi, és com el cony de la màgica. Que es veu que tenen un llibre i amb aquell llibre es veu que es (...), s'ho maneguen això.
- A- Sí! Mira, bé ho deien aquestes (de cal F.). (...).
- D- Són falòrnies això de llibres i...
- T- (Excitada) Doncs, per què els llibres és falòrnia fer màgica!!!?
- D- No agafaràs pas un llibre i allà dirà: "Uis de ratpenat, cua...".
- T- Sí! Doncs, que a can F. se'n devia morir algun de can F. de la màgica.
- D- Però això és màgia (sic). Això ia ho feien amb càmeres i coses.
- T- Amb un llum i un llibre!!!
- A- No, no. Hi tenia màquina aquell vei (veu confidencial i molt segura).
- T- Ah, tenia màquina?
- A- Carai! La seva mosca ho 'via dit!
- T- Aquest d'aquí a la C.?
- A- El vei, sí. Però el més vei, no aquest que ni ha ara, no, l'atre. I per dalt a aquelles finestres, que io hi he estat, a dalt més alt de tot...
- T- Se'n va morir una noia del sotrac d'això. (...).
- A- Sí. A can F, com que és una casa tan destortalada, diu que feia passar els raigs per 'llà. Perquè diu (una noia de la C.): "El pare, con no creiem, ens tanca a.m un quarto i allà amb una màquina ens fa una por que no podem 'guantar!". Aquest punyetero tenia una màquina i tot.
- T- Sí, sí. A vegades, diuen, eren a dormir i a baix, diu: "Senties una trencadissa de plats!!! -diu- 'naves a baix i ho trobaves tot igual.
- A- Sí. No se'n movia pas cap de plat, però...
- T- I diu que tot plegat senties un d'allò de cadenes de vaques que es rossegaven i anaves a baix i no veies res enlloc.
- D- Hosti! Com ho fotien això? Això sí que no sé com
- A- Ell ho fa. Ho feia des de la C., a dalt de tot.
- T- Ah, ho feien això. Oita, el rector de T. en va morir. Feia màgica i l'avi del d'allò, del..., li va fotre una perdigonada.
- S- Li varen fotre un tiro.
- D- Li varen fotre un tiro allà on era el llum i es va morir el capellà del...

- T- No es va morir de cop, però no va trigar gaire.
- A- No. Encara va anar molt temps coix.
- D- Bueno, però dic que es va morir.
- A- (Riu) 'Nava coix i deia... Què deia que tenia la mojordona? Ara no me'n recordo. (...). Que deia que tenia un mal o que es 'via petat la cama o no sé què.
- T- Sí. Li va tocar la cama.
- A- La perdigonada.
- D- Com aquí dalt a L'Esquirol també, que deien que... Una casa de pagès, que cada any gordaven un bou, no sé per quines fetxes, i llavòs se'l menjaven, no? I sempre el trobaven mort aquell bou, mig menjat, el més gros i maco. i un dia l'amo d'aquella casa va dir: "Sats què? Sense dir-ho a.m (sic) a ningú vas a.n a la cort", amb l'escopeta, no?. Va allà i veu un corb, que es para al cim (del bou i es (se'l) va menjant. Tira tiro al corb, pang!, no? I diu que a dalt (a la casa) a.m la seva dona li salta el braç. I la seva dona diu que feia màgia. Va fúmer tiro al corb, que estava a dalt al bou, que se l'estava menjant. I diu que estaven menjant a la taula els atres (els de la família), diu (l'amo): "Me'n vaig fins a vaig a no sé què veure", no? I a aquella (la seva dona) diu que, xas!, li va saltar el braç ben perdigonat.⁶
- (...).
- T- Era d'aquí baix a T., de la Casanova o no sé a.g.on.t era. Que diu que la veia va prometre a.n al rector de T. que con... No sé què havien de fer, que els donaria un sac de blat o no sé què i, com que es veu que es va morir o no sé què va passar i no li va donar (...) blat, es veu que els feia màgica també.
- A- Io, aquí al P., (...), allò ia ho 'via dat també no sé qui a.n al rector, que era de les ànimes. Però ell s'ho va vendre. Aquell va ser més punyetero (riu). (...). Allavons, con les noies (...) anaven a treballar a can Mestrot (...), a.n a les de Canlletenes (...), diu que, con sortien aquí a Sant Llatze, ia els.a sortia un nen allà davant seu, ben conill!, però maco, un nen petit. Però no el podien atrapar mai! Sempre anava saltironant aixís al seu davant.
- D- Però això encara, no fa pas por això.
- A- No, no. De por, aquest no. I: "que és estrany!". Però ia ho varen descobrir, ia. Diu que era un estudiant, que estudiava de capellà, i s'estava dalt de tot de la catedral!, allà en aquella mica de campanar.
- S- A Vic.
- A- I els ho feia fer aquell (riu). Perquè no sé què estudiava, però collops!
- D- Aquests capellans, com que no sabien què fotre.
- A- No! Era estudiant aquest!
- D- Bueno, però ia era capellà.
- S- Deixa estar els capellans tranquils d'una punyetera vegada!

⁶ Comproveu la semblança entre aquesta història i la del bou o la vaca del G., pessigats per una gallina, que es conta a Folgueroles.

A- (Riu) Sí, aquest ia no era capellà encara. Bueno, podé ho 'guera fet (...), no ho sé. "Ai, cony! de... Però, agoita tu, quin nen!". I no els deia pas re no (el nen a les dones). Llavors, es clar, no enraonava la màgica. Fressa, sí. I diu que anava corrent per 'llà al davant, i, agoita, i no el podien engastar (abastar) mai. I, con arribaven a Vic, es fonia. I elles anaven a Vic i ho varen començar de dir. I es veu que es va especcionar i ia el varen atrapar (l'estudiant) i, mira. Era allà a la catedral, a dalt en aquella mica de campanar que fa" (S=PE-42, A=PE-01, T=PE-16 i D=PE-43, pp. 1472-1475).

f) Cançó de les bruixes

La meua iaia paterna, que era filla del Lluçanès, m'havia explicat, essent jo petita la narració següent sobre les bruixes:

Hi havia una colla de bruixes que es reunien i anaven cantant: "Lunes, martes, miércoles, tres".

I diu que un home, que portava un gep a l'esquena, va passar per allà, prop d'elles i les va sentir. Els va dir: "Jueves, viernes y sábado, seis".

Les bruixes varen quedar tan contentes, perquè els hi va dir això, puix que elles no sabien tots els dies de la setmana, que li varen treure el gep.

Aleshores aquell home, que ja no tenia el gep, va trobar un seu company, que també era geperut, i aquest li va preguntar com havia estat allò. Li diu: "Caram, com és que no tinguís gep?". Li contesta l'altre: "Oh, és que he trobat unes bruixes i els hi he dit...". Li va explicar com havia anat tot. I el seu company diu: "Doncs, també hi passaré".

I sí, sí. Va passar per allà i va sentir les bruixes que cantaven: "Lunes, martes, miércoles, tres. Jueves, viernes, sábado, seis". I ell hi afegeix: "Y domingo, siete".

Com que les bruixes no poden veure el diumenge, perquè és un dia sagrat, li varen posar el gep de l'home, que havia passat anteriorment. I aquell pobre, en va tenir dos.

Cal dir que aquesta narració l'he comentada a bona part dels informadors i tots la desconeixien.

g) Un home en forma de cabra

"El veí R. deia (...) que ell coneixia un home, que es tornava una cabra, i que era segur que s'hi tornava! (...). Com que havia viscut cap aquí dalt a la muntanya i... coses que, mira, tenia aquella mania" (PE-07, p. 705).

h) Protecció contra les bruixes

Escapularis

Les bruixes podien emportar-se els infants, per això

calia que portessin escapularis. "Això sí que ho deien. Io també encara en tinc aquí d'escapulariets petits, que tenia per la canaieta. Perquè, si no duien escapularis, perillava -dien- que les bruixes se'ls emportessen. Ara, que se'n 'guessen endut mai cap, io això no, eh!, això no ho 'via pas sentit a dir" (PE-01, p. 1494).

Exorcismes

"A Sant Tomàs (al convent de Sant Martí de Riudeperes), (...) et feien una benedicció i això -i, com a Sant Tomàs, a.m algun atre puesto- que deien que et treien els mals esprits. Perquè, per exemple, no et curava ni el metxe ni... allò, que deien, un curandero, que també n'hi 'vien. i això. I deien: "Sí, sí, agoita, han hagut d'anar a Sant Tomàs". I d'atres, a Vic també, amb algun... Mira, havia de ser un capellà que tinguesses fe. I et feien unes... no ho sé, unes pregàries, unes benediccions, i deien que treien els mals esprits, i llavòs et curaven. Sí, això sí, io ho 'via... ui! sí!, ia ho crec! Io sé que n'hi 'vien hagut d'aquí Fogroles, però no me'n recordo pas" (PE-01, p. 1492).

i) Actualment

"Els que varen viure tan solament el 1800 te n'explicarien moltes coses, llavors era l'època de les bruixes. Però, ara, nosatros ia, ia això ia no... ia s'ha... (perdut). Ia tu ia no has sentit ni a parlar(-ne) i ara encara (menys). I nosatros ia tampoc, una mica perquè... i encara sempre, con t'ho explicaven, ia deies: "Va! Això són quèntos de la Xina", ia no ens ho creïem. Ho entens? Ia no, ia deies: "Això no pot ser veritat", ia no hi posaven tant... Com que no t'ho creïes, ia no hi posaves atenció, diguéssim. Ia deies: "Ah, això no". I com més ha anat, menos. Aquestes coses ia no" (PE-07, p. 705).

13.2.3 LA MAGICA

El motiu principal per a fer màgica, era obtenir d'una altra persona, mitjançant la por, alguna cosa que aquesta no estava disposada a concedir de bon grat.

Els protagonistes principals solien ésser, per una banda, el clero i els pagesos grossos i, per l'altra, les famílies econòmicament més deprimides. El motiu sempre es referia als diners, els quals es podien traduir en misses o en terres.

Els capellans se'l titlla de "caçadors" de misses a qualsevol preu. Heus-ne aquí un exemple:

"Era la iaia de S., que, con es va morir -era molt rabiuda, molt feta a la seva aquesta dona- era la mestressa de la casa, la dels diners. Diu que sempre tenia les unces a sota el coixí o a sota el matalàs. Con es va morir, con va agafar la malaltia per morir-se, varen avisar al capellà per

combregar-la i extremunciar-la, perquè estava a punt de morir-se, estava molt malament. I el capellà va anar allà per confessar-la.

"La jove, que n'hi havia passades prou amb aquesta iaia, es va quedar al radera de la porta a escoltar i va sentir que el capellà deia: "I del testament, què?". "Sí -diu- mira, el meu pobre fill tan carregat de canaia. Si tinc algun cèntim...". Diu: "Però, escoltau, heu de procurar per l'ànima -el capellà li va dir- és la radera oportunitat. Si us heu de refiar que els fills us facin dir misses, no sé com uns anirà. El que heu de fer, és procurar per vós". I...: "Però em sap greu perquè el meu fill no té gaire salut i tanta canaieta que té...". "Dexeu's a estar, heu de procurar per la vostra ànima, perquè, si salveu la vostra ànima, serà el tot".

"Aquella pobra dona no sé si el va creure o no el va creure, però la jove ho va sentir això i... enrabiada, tu diràs! Era de S., que era la iaia de la mare del meu home. Io li havia sentit a dir moltes vegades.

"I això que (el capellà) ia hi anava perquè li fes dir misses. "Feu-me dir misses -diu- perquè hi va la salvació de l'ànima o no". El que volia era que els calers anessin per ell. Volia que deixés calers per les misses i no pas per la família" (PE-06, p. LXVIII).

a) Què era la màgica

"Aquí la màgica era màgica que feien sortir un llum i feien sentir fressa. I t'imaginaves una cosa, com una màquina, que anaven fent. (...). Es 'vien d'acostar a la casa o venir de frente d'allà i sense la màquina aquell tio no... (podia fer res), segons el d'allò d'aquí" (PE-07, p. 720).

b) Qui feia la màgica

"Tot això dels cines i això ia ve d'ells, io, per mi, del clero d'abans. Es clar, perquè d'aquestes coses no en tenia pas ningú més que el clero. I compraven un aparato d'això i espantaven els quins els a semblava, o per negocis o festigujà'ls a o una cosa u atra" (PE-13, p. 633).

"Gent, primerament, d'estudis i peles. Perquè aquesta màquina io comprenc que podé segons a on no els a la 'gueren venguda i també 'vien de tenir calers per pagà-la, eh!, que no la podia pas comprar consevol, es veu, no. (...). Res. Aquesta gent d'abans, que feien això, no sé què 'gueren merescut també. Quatre garrotades" (PE-01, p. 1500).

c) Com es feia la màgica

La màgica es feia o bé a través d'un llibre o bé a través d'un aparell especialment dissenyat per a aquest menester.

"Com es feia la màgica? Ah, noia. Això sí que no t'ho diré pas, perquè no n'he vist mai cap. Conta, que havia de ser com un aparato. Devia ser com un aparato, me cago'm dena, d'aquests... Com és ara al Col.lègit (de Sant Julià de Vilatorrada), diu que si volen... Ia ho sentia a dir de més jove, que tenia com un aparato i hasta, si volien, enraonaven... Si escoltaven, el que passava per 'llà a la carretera, ho sentien. Bé ho deien. Bé se'n 'via dit prou vegades d'un director del Col.lègit, que ia fa anys que és mort, podé fa 30 o 40 anys que és mort. Sí, fa molts anys. Ara, el nom no te'l puc dir, perquè se me n'ha anat.

"Hasta feien sortir com figures pels camins vestits amb un llençol, fantasmes en deien. Pels carrers no gaire no ho feien. Si sabien que algun havia de passar per un camí que ells podien localitzar per fer-li por, per una conveniència d'ells... Doncs, codonys, es devien 'raconar a.m algun puesto i, con passava, mira, li encaraven allò davant d'ell, me cago'm coi (riu), i li feien sortir el que els hi semblava. Això era la màgica de llavonses.

"I ioestic que el cine ia va anar venint per 'paratos, que es varen anar modificant, com diríem una atra cosa: el carril de con va sortir amb ara, que es modifica tant, i un avió i tot això. Dòs, tot això del cine i tele i electricitat podé també, molta part. L'electricitat, ia canvia una mica. Però qüestió de la teli (sic), ia podé prevé de tots aquesta aparatos que varen fer sortir. Ho han anat estudiant i han anat veient que no dava resultat, no podia donar resultat de la manera que ho feien allavonses" (PE-13, p. 634).

"Amb una màquina diu que ho feien. Amb la llanterna màgica. Diu que si volen fer màgica a una casa, diu que ho han de veure. Diu que com és ara, si la feien des de la C., havien de veure can F. La finestra de la cuina de can F. l'havien de veure des de la C., per fer-la allà al puesto que la volien fer" (PE-06, p. LXXI).

"Diu que ho fan amb una màquina, com una espècie de màquina de cine. I es veu -segons io havia sentit a dir- doncs, a can F., com que era una casa tan destertalada i ell de dalt estant a.hi ha de poguer entrar una mica, es veu. Fa com un reflejo,⁷ diu. Sí, sí, fa com un llum, es veu que hi ha de poguer entrar una mica de claror" (PE-01, p. 1499). "Diu que, si a.m una casa no hi podia entrar allò, aquella mena de claror, no, no hi podien fer la por. I com que a can F. (...) tot era ben destartalat, es veu que ia els 'nava bé allà ia, els anava molt bé!" (PE-01, p. 1500).

"Però... io no sé... Però com ho poden fer-ho, això de la màgica? Perquè abans (...) això era molt antic. Ara, que està tot tan avançat, com és ara que hi ha la ràdio, que sents fressa, que ho sents, o el cine, que et poden encarar-

⁷ Pronuncia la "j" castellana.

ho, però llavorens. Si ell era allà, un tros a.n enllà, i tu tancat a casa teva i que sentissis fressa... Diu que semblava que tot plegat, que tots els plats es bellugaven... Que feien això... I com... Io, això és lo que... no sé què pot ser. Io, ia sapigués que... dir: "Em faran màgica!". Doncs, que em 'guessin ia infiltrat al cap que em faran màgica, sense sentir-ho, ia figurar-m'ho. Però, com és ara, els de la Casanova, ningú sabia re ni re i el dia menos impensat varen començar a sentir fressa.

"(La sentia tothom?). Sí. Diu que sí, aquells. A la nit, a tal hora, que varen començar a sentir fressa. Ara això, ara allò. i abans no ho varen dir-ho i no ho varen... diu que varen passar uns dies. Ho entens? Si tu estessis, que ho esperessis, diries: "Hasta la teva imaginació t'ho fa sentir". Però... (riu) que sense ni... "Ai, cony, avui sentis fressa!" (riu). Anar-ho sentint, llavorens varen començar de dir: "Ai, podé... Ens fan màgica!, ens fan màgica, ens fan màgica!".

"N'hi ha que diuen que és llegint un llibre. Es concentren...". El que vol fer la màgica "llegeix un llibre i es concentra, ben concentrat amb allò. Es deuen haver de concentrar amb el llibre i el puesto...". El que llegeix el llibre, es concentra pensant en tot el que vol que senti i vegi l'altre, el que rep la màgica. "Sí, n'hi ha que diuen que és aixís. Sí, això ho havia sentit a dir. I llavorens aquell... sent lo que tu... o es fa l'efecte que ho sent. El que tu t'imagines. (...). És com esperietisme, una cosa aixís" (PE-07, p. 231).

"Bueno, llegint un llibre, però io crec que llegeixen el llibre, com deien, però 'vien de tenir la màquina. La màquina es veu que ia la tenien engegada. (...). Io ia ho comprenc ia, que lo què llegien, podé aquí ho sentien, perquè bé en sentien de fressa i coses. I ho veien, perquè bé veien de vegades fantasmes. Io no sé com ho 'vien de fer sortir això. Un desastre!" (PE-01, p. 1500).

"També deien que no tothom en podia fer. Això també ho 'via sentit a dir. Que un es 'via de concentrar amb allò que llegia i posar-se al frente d'allà, d'aquell atre, que volia que ho pensés. Ell concentrar-se ben bé (en) allò, l'atre llavorens sentia o veia lo que ell volia. Entens? Però allò llavons seria transmissió de pensament. Entens? Llegir aquell llibre, aquells llibres que tenien, concentrà-se ben bé i llavons aquell atre...: "Ara vui que fulano..." i aquell li feia la imaginació, que ho sentia o ho veia, però no hi era. Però això io encara ho voldria veure també (incrèdul). Sí, això és transmissió de pensament. Io no... la màgica encara no l'he entès mai io. Però diuen que sí. No ho sé" (PE-07, pp. 704-705).

d) Feien màgica a can F.

El cas més famós de màgica a Folgueroles, que encara avui dia tothom tots els vells recorden, és el de can F., on una

nena, una germana petita de l'informador, es "va morir de por perquè ens feien màgica".

Ella anava a buscar la llet a una casa del poble anomenada la C. Un dia va tornar a casa seva malalta, tot desvariejant deia: "mare..., pare..., treieu-me en Xispa d'aquí".

El qui feia la màgica havia estudiat per frare.

Els de can F. tenien uns horts sota el M., per on hi passava una deu d'aigua que cobejava el de La C. Aquest volia que l'avi F. li vengués els horts. Però com que en F. no ho volia fer, els de La C. deien que aquells horts eren de les ànimes, a fi que l'avi F. es decidís ja que era un home molt de missa. "Deien que no portava sort tenir una cosa que ho haguessis comprat o obtingut de les ànimes. Portava mala sort perquè ho havies prè a les ànimes".

"El padrí de casa era molt vei i de missa i li deien que els horts eren de les ànimes perquè els vengués. Els de La C. varen aprofitar que el meu pare era a fer el servei militar per fer-li saltar dos, dels horts, per 200 pessetes. Els volien perquè hi havia aiga. Els volien perquè La C. és allà mateix.

"A l'avi li havien deixat algun calé i li volien fer saltar tot.

"Sentíem trincar de cadenes, fantasmes i els plats de l'escudeller que ballaven. Les eugues i les gallines corrien per la casa. Tot això con s'apagaven els llums.

"Hi havia vingut la guardia civil, però llavors no se sentia la fressa.

"Ho fan amb una llanterna màgica.

"La màgica la feien des de la figuera de la C. (situada a uns 100 o 150 m. de can F.).

"La tia de la teva mare l'havia vista prou, com que vivia aquí a la vora...

"Un dia tot anant amb la meva iaia a través del camp d'en Pep de la I., des de cal S. fins al Campet, ella sempre em feia dir el rosari, varen sortir dues bèsties molt grosses i ens varen acompanyar fins a casa. Eren una llei de bestiasses desconegudes, no n'havia vist mai abans d'aquella classe d'animals. Un altre dia se'ns varen aparèixer amb el pare, al tornar del camp, però no ens varen fer res.

"A can Carlos M. i a La N. també n'hi feien de màgica.

"Cadenes, lloques i polls... Encenies el llum, i no veies res.

"Una vegada vàrem trobar uns pastels damunt la paret del corral de radera la casa. Sort que no ens els vàrem menjar, eren enverenats. Els vàrem dur a Vic i els vàrem inspeccionar".⁸

Fins aquí la història de can F. contada per un membre de la família. Heus aquí el mateix succés explicat per altres

⁸ Aquest relat no ha estat gravat, perquè es va recollir junt amb tota la informació referent a l'apartat de plantes medicinals a l'any 1985, quan encara no s'havia començat la Història Oral, a partir de la qual s'enregistren totes les converses. En aquest cas, són apunts presos en el mateix moment en que se'ns explicava aquesta història.

persones del poble totalment alienes a les famílies implicades:

"Un de la C. feia màgica a can F. Al poble ja li deien *en Màgica*. Els feien fressa. Tot plegat, sentien trincadera de plats, baixaven a baix i res, tots els plats bons i sencers a l'escudeller. Deien que sí, degut a això, hi havia una nena que sempre estava malalta. A radera, al pati, hi trobaven a vegades unes coses estranyes, com unes merderades. Ho varen denunciar a la Guardia Civil i els civils varen anar a veure què passava. Con varen veure d'on venia, es varen posar a favor... com que llavors en P., en G., en S. i ell, el de la C., ui!, eren els grossos... El qui li va tocar perdre va ser en F. Això va durar molt temps. I al vespre deien: "es veu un llum", perquè llavors de llums no se'n veien. En aquell temps jo era canallassa, era canaia. "De nit" -diu- "i a tal hora sempre es veu una mica de llumet davant el roure de la C.".

"Varen marxar els de la C., perquè llavors tothom, tot el poble, li deia *en Xispa*. Li va quedar aquest nom. Els civils varen dir que ja sabien d'on venia, es va parar i no els va passar més. De totes maneres no varen volguer dir qui era. Al nen de la casa també li va quedar el nom i con anava a estudi, l'altra canaia deien: "Oita! en Xispa, en Xispa!"." (PE-10, p. L.).

"L'amo de la C. va haver de marxar per 'xò. La tirava aquí a can F. De la C. allà a can F., allà radera. Això, el sentir dir. Això deien que ho feia per veure si els podia fer aborrir i marxar de la casa o del poble, per comprà'ls-hi la terra aquesta, que encara la menen, (...). La terra de sota el M., aquests camps i terra i aquell hort que té, que arriba fins al torrent. Doncs, a.ho deien per 'xò.

"I com que es va especcionar, el varen anar fent 'borrint. Con venia aquí Fogroles, li deien: "Agoita'!! Ia baixa...!". No sé quin nom li deien. Li deien, vaia, tots els noms, eh! I va arribar que va haver de marxar. I per 'xò devia comprar alguna heretat allà a Manlleu i se'n va anar cap a Manlleu.

"Cony! Diu que es va morir una nena! de can F. amb els espants aquests. Sí, perquè els hi devien fotre per 'llà i al sentir aquests cops i trucs per 'llà, doncs, es veu que es va espantar i de l'espant mateix la va matar. Aixís a.ho 'via sentit a dir sempre, eh! Però també eren criminals a fer això! Perquè aquest, en C., era ficat sempre amb el rector" (PE-13, p. 633).

"Llavors que en feien a can F., (...). Hi varen anar els guardia-civils a veure d'on venia la màgica i es varen adonar que de la C. sortia un llum. Deien que el veí de la C. era ficat a.m una secta i per gent d'aquesta secta ho havia de fer-ho podé, o què sé jo!" (PE-06, p. LXVIII-LXIX).

"A can F. sí (que hi feien màgica), perquè bé que ho deien prou. En B. deia: "M'han mort la nena". Una nena se'ls va morir dels espants. Li queien totes les gàbies dels ocells" (PE-31, p. LXIX).

"Diu que al vespre, tot plegat... hi havia l'escorreplats ... i diu que tot plegat, els plats se'ls posaven a saltar, tots a saltar de l'escorreplats.

"I llavors, sí. Els civils ho varen descobrir ... i llavors, és clar, ho varen amagar, però els de can F., sobretot la jove, ho deien a tot arreu: "Ve de la C. això. És en Màgica". I ja li va quedar en Màgica" (PE-06, p. LXIX).

"Diu que per fer màgica hi ha d'haver un forat o atre, que passi una mica de claror. I a can F. era (...) una casa molt destartalada. Doncs, per dalt la C., com que (...) fa unes golfes... Io ja hi he estat. I diu que feien travessar allò per 'llà.

"N'hi 'vien que deien, perquè els volia fer vendre aquest camp de sota el M. Deien! Però aquests horts mateix, (...), allò era d'en F., allò ja li va vendre a.n al veí de la C. Perquè abans no en tenien d'hort allà dalt (a la C.) ni aquella bassa d'aiga ni res. Perquè l'aiga de la C. puja d'aquí sota el M., una caseta que hi ha, que hi ha un pou. Amb la força d'un motor. (...).

"Doncs, en C. per poguer regar li va comprar això a.n en F., aquest tros. (...). Es feien molt amb en C., però agoita, llavors varen parar aixís malament. (...).

"(A can F.) hasta els plats de la cuina diu que els a saltaven. Ui! sí! Unes coses estranyes. Aquella noia es va morir de por. Era maca aquella mossa. Diu que eren al llit, l'abrigaves i raaaast! la roba (riu), ja quedaves desbrigada (riu) sense veure dingú. Bueno, es clar, a les fosques menos. Però sense tocà-la, diguéssim.

"Podé els hi semblava, perquè... Ui! sí! Com es deia aquella mossa? Sé que baixava aquí davant amb el seu pare i ho deia: "En Xispa! El malparit d'en Xispa, que ens..." -oh, la va matar per 'xò- "que ens matarà la mossa!".

"Es clar, i... pt!, tampoc molt eixerits, pobres, no ho eren. (...). Ara, que també de misèria en passaven!" (PE-01, p. 1183).

"Perquè diu que, tot plegat, sentien a baix els plats del... -eh?, això sí que és estrany; però devien ser uns atres de plats; poté ell ho feia quí (a la C.)- quetric, catranc, tots saltaven. I 'naven allà i els plats ben quietes i no veien pa' re. Unes coses molt estranyes. Que arrossegaven cadenes. Però això diuen, con fan la màgica (en el lloc on la fan), que ho fan, eh?, i llavors senten la fressa allà on tenen la por. (...).

"I aquelles mosses (de la C.), hi 'vien tres germanes. (...). Io, em sembla, que era la petita la que ho deia. La volíem fer torbar a jugar (tornant) d'estudi (...): "Ui! No, no! No ens podem pas torbat -diu- perquè, si no creiem o això, el pare ens tanca allà a.m un quarto -diu- i ens a surt una por!". Oita! A.n a les seves filles, eh! A dalt més alt (...) hi han graners i no sé què. Doncs, agoita, aquell home es veu que tenia la màquina, eh?" (PE-01, p. 1499).

"No se sent a dir ara, per 'xò, això (que facin màgica).

Oh, ara podé no els aniria bé, eh! Però un atre 'uria (...) agafat un' conts homes, 'urien anat allà, ia li 'gueren trobada la màquina, ia!, i el 'gueren garrotejat. Però, noi, llavors ningú gosava dir re" (PE-01, p. 1502).

e) El rector de T.

Abans, quan es moria una persona, se li feia dir la missa de l'enterrament, i després les dels funerals i la de capdany. Aquest era el nombre mínim de misses, que la família estava, d'alguna manera, obligada a fer celebrar. A més d'aquestes n'hi podien haver d'altres, que el propi difunt havia deixat anotades al seu testament.

En ser el rector de la parròquia el notari públic, davant del qual el testador atorgava el seu testament, estava assabentat de les seves últimes voluntats i, per això, podia reclamar als hereus llur compliment.

"Si hi havia algú que no tingués quartos i no podia, deien: "Oita, fulano, per 'xò li fan màgica. Li fan sortir por, perquè encara ho ha fet els funerals. A la nit li ha sortir el seu home o la seva dona o algun atre mort". I com que abans t'esplicaven de les ànimes i que et sortien, si tu no complies. Deien que era "perquè no li ha acabat de fer el bé", "perquè encara no li ha fet fer els funerals" o "no li ha fet dir cap missa". "Si vares prometre que li faries dir una missa i encara no li has fet dir..." (PE-10, p. XLIX).

"Caram, aquí hi havia mossan Botella, el rector de T., que llavors es 'via mort una dona feia poc i deien que als familiars que residien a la casa de la difunta els feien màgica, els feien fressa al vespre. Un que estava per mosso a una de les cases de pagès se'n va enterar. Diu que es va posar en vigilància i diu que va veure un llumet petit, petit, molt petit sota d'un marge. I aquest mosso s'hi va acostar i li va fúmer perdigonada. I, com que deien que allà a on picaven, si per de cas allò, el que la feia rebia. Que sí, per de cas, tiraven el tiro allà on hi havia el llumet rebia el que feia la màgica. Però de totes maneres, de la notxe a la manyana, el rector de T., varen dir: "Està malalt, està malalt". I va haver tingut una perdigonada. De totes maneres, ell va morir de la perdigonada.

"El veí del F. va ser el que ho va descobrir i un dia l'Ajuntament de T. el varen cridar i el varen renyar perquè ho havia escampat" (PE-10, pp. XLIX-X).

"És com aquell de T., mossan Botella, que també en feia allà a la Casanova de T., em sembla que en deien. Em sembla que era la Casanova. Perquè se'ls 'via mort una padrina i, 'vent acabat, també els varen aplicar aquests la màgica aquesta, els hi aplicaven per 'llà a casa seu.

"Me cago'm cony! I es veu que un mosso, que tenien, va dir: "Teniu cap escopeta?". I aquests pagesos sempre en tenien d'escopetes, per 'nar a caçar o hasta per defensar-se els hi deixaven tenir. Me cago'm cony! I, con els hi

feien, varen mirar el llum d'on venia i, al veure el llum, me cago'm dena, agafa l'escopeta, apunta i es veu que el va anar a ensopegar de les anques, una perdigonada a les anques, i era el senyor rector!, mossan Botella. I llavonnes va haver d'anar cap a.m el metge o el metge a casa seu (riu) i conta que els (perdigons) hi varen anar treient de mica en mica. Ia va haver plegat la màgica!" (PE-13, p. 633).

"Oita!, feien ... a la nit allà a la Casa Nova de S., diu que trucaven... A la nit sentien que anaven trucant al vidre, i cada dia igual, anar trucant al vidre. Ai codony! i ho varen explicar. El rector de T. deia: "També podria ser alguna ànima en pena". El rector anava perquè fessin dir misses. Ells, mira, tampoc no s'ho varen creure i un dia varen dir: "Aviam, estarem al cas". Un dia, con varen començar a sentir trucar, varen mirar de veure si veien res i diu que varen veure un llum, un tros més avall, prop de el X. Varen dir: "Calla, aquest llumet alguna cosa serà". I diu que hi varen anar d'amagat, oi? I es veu que varen veure alguna cosa i ve i hi fot una perdigonada. Per matar una persona, poté ia no ho haurien fet.

"Li va tirar els perdigons a la cama i (el rector de T.) va estar molt mal de la cama. Ell no ho va pas dir mai. Sempre va dir que li havia sortit mal a la cama i el metge de Roda li curava. D'aquell dia estant, mai més varen picar la finestra. "Pot ser una ànima en pena. Si em feu dir alguna missa, poté li convé". Però llavors d'això ia no se'n va parlar més, ho varen amagar" PE-06, p. LXX).

"I deien: "Això és que demana misses". I, cordons!, els xuclaven els calers!" (PE-31, p. LXX).

"El del rector de T. (...). Encara te'l podria explicar en L. que s'hi va trobar. Ell dia: "Io, qui era no ho sé, però io vaig veure un home que saltava...". (...). En L. ara (1986) tindrà 50 anys. Llavors era un sagal de de 16 o 17 anys, encara poté no.

"Es clar, diu que sentien fressa i coses, i es varen posar a l'agoit. Els de la Casanova, era a T. això, la Casanova de T.. I diu: "Mira, vaig veure un bulto, li vaig tirar un tiro i vaig veure que es tombava". I llavors varen sentir que lladraven els gossos del X. i l'aïndemà el rector de T. va estar malalt.

"I diu que els en feia (de màgica), perquè es 'via mort aquella dona veia (...), es 'via mort la iaia (...) i no sé si és que ho hagués dit a.n al rector, que tenia algun caler i volia que en diguessin misses... i llavors no deien les misses. I el rector diu que ho va dir-ho a.n al seu... (fill). Diu: "Oh, és que la teva mare, per dir misses... que ella ho volia". Diu: "Mireu, amb els cèntims, que tenia la mare, li vàrem comprar l'inxol, que no pas... per les misses". I llavors deien que si els hi feien màgica (riu)" (PE-07, pp. 230-231).

"Sí, feien màgica i llavors la gent deia: "És que l'ànima deu estar en pena" i li feien dir algunes misses" (PE-10, p. L).

"Havia vingut de Castanyadell. Aquest rector diu que es

'via estat a Castanyadell i deien que ia a Castanyadell n'hi feia llavorens" (PE-07, p. 231).

"(Els de la Casanova varen callar). Es clar, perquè primera que no el 'vien pas pogut agafar... El 'guessin pogut agafar, sí, però varen sentir els gossos de... (el X.) i el rector va estar malalt. I deien que l'aïndemà o l'aïndemà passat hi havia anat el metge de Roda, que li havia tret els perdigons de les anques (riu). Ho deien. Però, es clar, això es va anar fent un bulo i hi havia el del F., l'home del F., que era el jutge. Ia ho crec! Con varen començar a dir que els hi feien màgica: "Que ens hi tenim de posar i a veure si podem enganxar al que ho fa, que el castigarem i vorem...". Però, con es va saber que era el rector, diu que el varen... (algun superior el va avisar). Deia: "Re, re, re, no em digueu res de tot allò. No em digueu pas re, ni en vui saber re, perquè aniríem reixes endintre". Es veu que el varen fer anar a presentar hasta amb el bisbat de Vic, a.m el bisbe i li varen dir: "Ep!, ep! I què és això? Què us heu cregut?". Uí, hi 'via mossèn Xavier aquí, a Fogroles. Era el principi que hi era. Mare de Déu! Un dia el va agafar i el va ben abandonar, a.n el jutge: "Deixar passar això! I fer passar això a.n el pobre rector de T.l" (riu). I va quedar... es clar... Però són coses que io, no ho sé, no acabo d'entendre com pot ser" (PE-07, p. 232).

"Li varen clavar una perdigonada..., però encara mai ningú ho va saber-ho, a veure si... ni sí ni no, eh! (...).

"Es clar, (la gent) deien que sí, perquè, es clar, es va donar el cas que varen cridar els gossos del X. i l'aïndemà el rector va estar malalt. Els escolans varen anar per anà'l a ajudar a dir la missa -com que abans hi 'vien d'anar-hi sempre a ajudar-: "No, no. Està malalt. I va estar tres o quatre dies malalt.

"(Els gossos varen cridar) perquè el X. i la rectoria són... és allà a la vora, allà. I con varen 'ver... els de la Casanova... La Casanova haver tirat el tiro i al cap d'una estona varen sentir els gossos del X., que abordaven. Llavors se'n devia anar cap a casa seva. (...).

"Oh, deien... Sí. Sí, sí. Aquest d'allò deien que els hi feia perquè es va morir una dona, la iaia, i el rector es veu que sabia que havia deixat o volia que li diguessin misses. O no els hi 'vien fet dir. I es veu que algun dia ho va dir-ho a.n al vei, a.n al seu fill: "Agoita, com és que no feu això?". "Oh, és que...". I no li feien dir. Doncs, llavors... llavors fé'ls-hi màgica, perquè no havien fet dir aquelles misses. Per dir: "Les ànimes de l'atre món són les que protesten". (PE-07, pp. 720-721).

f) La Casanova dels F.

En feien també a la Casanova dels F. A la casa hi havia com una torreta a la teulada, al mig de la casa i la varen fer treure perquè va dir: "Em fan màgica perquè veuen la torre aquesta i així no veuran la casa per fer-me la

màgica". Es veu que alguns familiars s'hi van quedar alguns dies a dormir, per veure si era veritat que li fessin màgica a la nit, i diu: "El que varem sentir les rates que corrien!, però de màgica no que en varem sentir!" (PE-06, p. LXIX).

"La Casanova dels F. (...) ia va fer aterrar allò, que a.hi 'via com una torreta amb tres o quatre finestres. Doncs, que (el de la C.) també els feia por. Màgica. I els.a la feia entrar per 'llà. I llavors varen fer aterrar allò i diu que no en va pas tenir mai més" (PR-01, p. 1477).

g) Fer sortir un fantasma

"També havia sentit a dir que un mosso... No sé si era un quènto, ni sé qui era ni re, però són coses que s'esplicaven abans també. Un mosso, que el feien anar al poble, i del poble a la casa de pagès hi tenia un tros i sempre, con era a mig camí, li sortia un fantasma, un fantasma blanc. Diu: "El veig blanc". Un fantasma i l'espantava i, es clar, ho va dir a.n a l'amo i tot, diu: "Em trobo aixís". Diu: "Saps què? El dia que t'entornis al poble,t'emportes l'escopeta i li tires un tiro. Té, emporta't la meva escopeta" -li va donar els cartruxos- "i li tires un tiro". Sí, sí, i ho va fer-ho. Li va tirar un tiro i aquell fantasma, tu-ru-rut, li anava fent lo mateix i no li va fer re. Con va arribar a casa seva, va dir: "M'ha tornat a sortir i no l'he mort. Ha marxat i no...". Diu: "És que no l'has tocat. Mira de tocà'l bé ara!". I llavors ho havia explicat a.n al poble això i li varen dir: "Ensenyà'ns... Aviam l'escopeta". "Sí, agoiteu, i els cartruxos". Li varen dir: "No els hi tiris aquests. Té". N'hi varen donar d'atres i... Li varen donar uns atres cartruxos. I, sí, sí, con li va tirar, tu-ru-rut, ia va veure que queia aquell, però ell va marxar i se'n va anar a casa seva. I l'aindemà es va llevar i diu a la mestressa: "Agoiteu, ia l'he mort. L'hauré mort, perquè li he tirat un tiro i ha caigut. On.t é(s) l'amo?". Diu: "I ha caigut? Amb quins cartruxos els hi has tirat?". Diu: "Oh, amb aquells no, amb uns atres que m'han donat al poble". I era l'amo (riu) i el va matar (riu). Això ho havia sentit a dir, eh!" (PE-07, pp. 232-233).

h) Fer sortir un nen

Les noies, que anaven a treballar a can Mestrot (Vic), "marxaven al vespre, es clar, com fèiem nosatres aquí, amb el cabàs de la teca. I, con eren, allà a Sant Llatze, ia diu que els.a sortia un nen allà davant. Zzzzzt! Però no el podien agafar mai. Ben conill i maco!, diu que era. I, bueno, i, con era per 'llà a baix al pont del Gurri, de can Caseta, el perdien. "Ai, però que és estrany" i "que és estrany!". I no sé. Alguna es veu que en va dar part sense fé-ne fressa i ia el varen trobar, ia! Diu que era un estudiant de dalt al campanar de la catedral (de Vic). Els

hi feia la màgica (riu). Però no els hi feia fer pas por, mira, els feia sortir allò: un nano aixís conill" (PE-01, p. 1498).

i) Sortia un llum a la Fontanella

"Aquestes mosses de T., el dematí, con venien a treballar (a la fàbrica tèxtil de Folgueroles) a les cinc del dematí, que era fosc, els.a sortia un llum. Ui! Els.a sortia un llum, i espantades! Que els.a sortia un llum i que els.a sortia un llum. (...). Per 'llà... con eren allà a Fontanelles. No sé, per 'llà. Llavors deien (riu), si ho feia en X. (el rector de F.). N'hi 'vien que deien: "Ho deu fer-ho mossèn... en X." (riu). Va quedar aixís. I llavors, tot plegat, devia desaparèixer i no... No ho sé. Podé algú que se'n 'nava a.m algun puesto a.n aquella hora o... lo que sigui" (PE-07, p. 722).

Aquestes són les històries que, sobre màgica, s'expliquen a Folgueroles. He de dir que la història de la nena de can F., que es va morir de por, i la de mossén Botella les he sentides dir des que jo era molt petita. Me les contaven durant els llargs vespres d'hivern. Recordo que em feien molta por, sobretot la de la nena de can F.

13.3 MEDICINA POPULAR

El treball sobre medicina popular, que ocupa aquest apartat, té identitat pròpia, tot i que forma part de l'estudi etnogràfic que ens ocupa.

S'han elaborat dos qüestionaris amb el propòsit de passar-los a un centenar de cases. S'ha donat prioritat a les llars que tenen persones de 60 anys o més grans. De cada família s'ha entrevistat la dona de més edat (per considerar que les dones, en cuidar-se de la cuina, serien més enteses en el tema), si anteriorment no s'ha posat de manifest que algun altre membre familiar és l'expert en aquest camp. Un dels qüestionaris es per a obtenir dades personals de l'informant: sexe, estat civil, edat, lloc de naixement (anys que fa que viu al municipi, si és de fora), estudis, situació laboral i socio-econòmica, actitud respecte a les herbes remeieres, possibles relacions que tingui o hagi tingut amb algun curandero, referències o experiències sobre "mal donat". L'altre és un qüestionari-fitxa per a cada una de les plantes medicinals que coneix l'informant: nom de la planta; quina persona l'ha informat de la seva existència; com ha de prendre's o aplicar-se (crua, infusió, cataplasma, decocció, maceració, essència, etc.); quina part se n'utilitza (arrel, escorça, fulla, penca, bulb, flor, fruit, saba, llavor, etc.); indicacions de la planta (per a la tos, per a infeccions, per al refredat, per al mal de ventre de la canalla, per a les ferides, etc.).

Al marge dels dos qüestionaris també s'ha recollit, en fitxes de 65x95mm., tota la informació suplementària que s'ha pogut obtenir: observacions fetes a determinades plantes (ex.: "cal fer-ne una novena, però se n'ha de prendre només una tasseta perquè és molt forta"); barreges de diferents herbes remeieres; receptes de xarops, olis, emplastres, ungüents, etc.; experiències personals o de persones conegudes dels informants sobre "màgica", "mal donat", "sonàmbules", etc.

Les dades obtingudes a través dels qüestionaris han estat processades per un ordinador VAX/VMS mitjançant el sistema SPSSX (Statistical Package Social Science).

13.3.1 ELS QÜESTIONARIS

La informació sobre plantes medicinals fou recollida l'any 1985 a través de dos qüestionaris (vegeu final d'aquesta part), que es passaren a 94 cases (tingueren preferència les famílies en què hi havia persones de 60 anys o més grans). De cada casa o família s'entrevistà la dona de més edat, per considerar que són les dones qui es cuiden de la cuina i, per tant, qui, possiblement, poden conservar amb més fidelitat la tradició medicinera. Sense menystenir els homes vells i els joves, puix que si en una casa es posava de manifest que era l'avi, el noi o la noia qui tenia un interès especial per a les herbes remeieres (això era fàcil de poder-ho esbrinar, car les entrevistes solien tenir una

durada de dues hores cada una), no hi havia dubte que en aquella família l'entès sobre el tema no era la dona més gran, sinó una altra persona i era d'aquesta última de qui s'obtenia la informació.

El procediment per aconseguir aquesta informació era el següent: anava a la casa on residia la persona amb qui volia parlar i l'ennovava de l'objectiu de la meua visita. Ningú no em donà una resposta negativa, malgrat que algú, en un principi, es mostrés recelós. Aquests, però, en contrapartida, un cop trencat el glaç, eren qui es mostraven més comunicatius, sobretot cap al final de l'entrevista, que podia arribar a durar tres hores. Alguna fins i tot en durà quatre, fou el temps màxim.

Un cop havia consentit a contestar, donava tota la informació sobre plantes medicinals que en aquell moment li venia a la memòria. Pensem que era una entrevista improvisada, no havia estat concertada anteriorment.

Quan deia que ja no se'n recordava de cap més, se li l·legia, una llista d'herbes remeieres que s'anava confeccionant a mesura que es feien les entrevistes (cada vegada que algú deia una herba o planta medicinal que no era a la llista, s'hi afegia). D'aquesta manera, la seva aportació es veia incrementada en el doble o el triple del que hauria donat sense la llista. Cal indicar que en aquesta llista només s'hi anotava el nom vulgar, pel qual és coneguda una determinada planta a Folgueroles. La primera persona entrevistada, a partir de qui es començà a elaborar la mencionada llista, té molta fama de medicinera.

Posteriorment, es demanava informació sobre dades personals també a través del qüestionari. Quan s'arribava a les últimes preguntes l'esmentat qüestionari (nomenat en què ja s'havia pogut crear un clima de bona harmonia, després de l'aportació sobre les herbes medicinals) era molt més fàcil d'aconseguir informació, si és que l'entrevistat-da la tenia, sobre "curanderisme", "mal donat", "màgica", etc., que no pas si aquest qüestionari s'hagués passat al principi. Són temes que, d'entrada, la gent en general es resisteix a parlar-ne.

Els qüestionaris no eren mai contestats directament per l'informant, sinó que era jo mateixa qui els anava omplint a mesura que avançava l'entrevista. Podríem dir que més que qüestionaris eren un guió a seguir. A més pensem que la relació, en la majoria dels casos, era amb persones grans, les quals s'haurien atabalat amb tant de paper, sobretot si tenim present que algunes d'elles arribaren a dir més de 60 plantes medicinals.

En un principi s'havia previst de continuar el qüestionari-fitxa de cada planta medicinal amb les següents preguntes:

- Com actua aquesta planta?, quins mecanismes expliquen que curi?
- Es necessari beneir-la? En cas afirmatiu, quina fórmula s'utilitza?
- Hi ha algun refrany o alguna història, alguna llegenda?

da o alguna oració sobre aquesta herba o planta medicinal?

Molt aviat es va veure que algunes d'aquestes preguntes eren contraproductes. Per exemple, la que es refereix a la benedicció de les plantes estranyava molt a la gent i se'n reien. L'entrevista perdia serietat cada vegada que els feia la pregunta. A més, la resposta sempre era la mateixa: "no". Vaig intentar esbrinar-ho per altres camins i mai ningú no em va dir que una planta hagués de ser beneïda perquè resultés efectiva.

La primera pregunta feia posar nervioses a moltes persones, ja que no sabien què contestar. Ho havien dit tot a l'apartat de les indicacions. Això provocava un clima desfavorable que no era interessant de mantenir, raó per la qual també es va suprimir. Com a compensació prenia nota de tota la informació que obtenia a les indicacions de cada planta, en els més mínims detalls i literalment.

L'última pregunta, la que fa referència a algun refrany, història o llegenda d'una determinada planta, no es formulava directament cada vegada que l'informant en deia una, però es feia de tant en tant o al final, si ell o ella no ho havien dit abans pel seu compte.

Tota aquesta informació queda reflectida als capítols: *Plantes medicinals i Relació de les indicacions i propietats de les plantes ressenyades.*

a) Qüestionari de dades personals

S'ha entrevistat un total de 94 persones, 86 dones (91.5%) i 8 homes (8.5%), que representen un total de 94 famílies de les 200 o 250 que es considera que té el poble de Folgueroles (vegeu gràfic 1). Aquesta última xifra és oscil·lant perquè hi ha famílies que viuen juntes però separades. Viuen en el mateix edifici, els pares a baix i els fills a dalt. Fan la vida junts però dormen en pisos separats. Això per una banda, per l'altra, hi ha les famílies que viuen juntes, mengen i dormen avis, pares i néts en el mateix edifici, però a l'hora de censar-se consten com a famílies separades, els avis (primera generació) i algun fill solter per un cantó i els pares (segona generació) i els néts (tercera generació) per l'altre.

Estat civil

La gran majoria (71.3%) dels informants són casats-des, el 18.1% són vidus-es i el 10.6% són solters-res (vegeu gràfic 2).

Edat

La mitjana d'edat de les persones entrevistades és de 56 anys (vegeu gràfic 23). La més jove té 21 anys i la més vella 80, per tant l'amplitud de la distribució es de 59 anys. La mediana és de 58 anys i la moda de 66; amb una variança i una dispersió típica de 212.394 i 14.574,

respectivament. El coeficient d'asimetria, que estudia el grau d'asimetria d'una distribució, ens diu que la mostra escollida té una asimetria negativa (-0.486). Així mateix, el coeficient d'apuntament, que medeix el grau d'aplanament (pendent) de la distribució respecte a la corba normal o corba de Laplace-Gauss, també és negatiu (-0.603). Es una distribució platicúrtica.

Si fem tres grups d'edat (vegeu gràfic 21) veiem com gairebé la meitat (46.2%) dels entrevistats tenen 60 anys o més, el 36.6% va entre 40 i 59 anys i el 17.3% entre els 20 i els 39 anys. Es una població eminentment gran, puix que, com ja s'ha dit anteriorment, les persones d'edat han estat escollides per considerar que són elles qui més informació poden tenir sobre el tema que ens ocupa.

El coeficient de correlació entre l'edat i el nombre de plantes conegudes per cada individu és força mediocre ($r=0.4415$). És molt probable que això sigui degut a què la mostra no ha estat triada a l'atzar, sinó que s'ha donat preferència a les persones d'edat; en canvi, el joves, en la seva major part, quan hi han intervingut ha sigut perquè eren considerats per la família experts en herbes remeieres (vegeu gràfic 26).

Lloc de naixement

Prop de la meitat (47.9%) dels qui contesten són nascuts al municipi de Folgueroles (vegeu gràfic 3), el 27.7% procedeixen de la Plana de Vic, el 14.9% de la resta d'Osona i només un 9.6% són de fora de la comarca.

La diferència entre els valors Plana de Vic i resta de la comarca es considerarà des d'un bon principi. Els folgueroles, en viure a la Plana a Vic, tenen molta més tirada a relacionar-se (emparentar-se) amb altres persones de la pròpia plana que no pas del Lluçanès, del Collsacabra, del Moianès o fins i tot de les Guilleries, que els són molt més properes. I això, senzillament, per qüestions d'accessibilitat. Actualment ja no es tant així, malgrat que el punt de reunió de les subcomarques continui essent la plana.

El promig de temps de residència al poble dels nouvinguts és de 27.809 anys (vegeu gràfic 24). El més recent fa 3 anys que és veí de Folgueroles i el més antic en fa 64; així, doncs, l'amplitud és de 61 anys. La mediana és de 27 anys i la moda de 45, amb una dispersió típica de 17.767 anys i una variança de 315.680. L'asimetria de la distribució és positiva (0.284) i el grau d'aplanament negatiu (-1.027), per tant dona una corba platicúrtica.

Si en fem tres grups, veurem que la majoria (53.2%) fa més de 25 anys que resideix al poble. La resta es divideix a parts iguals entre 1-10 anys (23.4%) i 11-25 anys (23.4%) (vegeu gràfic 22).

Grau d'instrucció

La immensa majoria (88.2%) dels informadors tenen estudis primaris (recordem l'edat de la població), un 7.5% té

estudis secundaris i només un 3.2% els té superiors. Solament l'1.1% és analfabet (vegeu gràfic 4).

Situació laboral

El 85.7% de la població entrevistada treballa al poble (la majoria són dones grans que fan de mestresses de casa), l'11% mai no ha treballat al poble i el 3.3% actualment treballa fora del poble, però abans hi havia treballat (vegeu gràfic 5).

Els valors d'aquesta variable s'havien formulat, en un principi, tot pensant en una possible relació entre el lloc de treball i el coneixement d'herbes medicinals. Posteriorment, s'ha comprovat que aquesta relació no és significativa.

Situació socio-econòmica

Respecte a la situació socio-econòmica dels entrevistats-des, podem dir que el 31.2% són mestresses de casa, el 29% actualment són no actius a efectes de feina remunerada (en la seva major part també són mestresses de casa però jubilades. Es diferencien de les primeres en què han treballat anteriorment i fins avui han gaudit d'una certa independència econòmica). L'11.8% són individus de famílies pageses i igual percentatge és per als qui tenen un sou amb caràcter fix. La resta queda així: treballadors a caràcter eventual (9.7%), empresari o professional que no dona feina als altres (4.3%) i altres actius (2.2%) (vegeu gràfic 7).

Consum de plantes medicinals

Gairebé la totalitat (94.7%) dels informadors prenen herbes medicinals. Només el 5.3% ha dit que no en prenien (vegeu gràfic 6), la qual cosa no vol dir que no conegui l'ur utilitat i indicacions. No en prenen perquè troben que no els "van gaire bé", perquè les medicines de farmàcia "tenen un efecte més ràpid" o perquè "les herbes només curen si no tens gaire mal".

El 48.3% dels qui prenen plantes medicinals només ho fan quan es troben malament; el 23.6%, per costum, perquè els agraden, i el 28.1% en prenen quan es troben malament, però algunes vegades també per costum (vegeu gràfic 8).

La majoria (57.3%) dels qui utilitzen herbes remeieres les cullen personalment, el 38.2% en cullen però també en compren i només el 4.5% les compren en la seva totalitat (vegeu gràfic 9).

A poder triar, el 76.5% dels qui fan servir herbes medicinals s'estimen més utilitzar medicines casolanes que no pas de farmàcia. El 15.5% tant fa servir les unes com les altres i el 7.2% només en pren de farmàcia (vegeu gràfic 10).

Gairebé la meitat (47.0%) dels qui usen plantes medicinals les cullen i prefereixen la medicina de casa a la de farmàcia. El 30.6% opina el mateix respecte a la medicina però pel que fa referència a les plantes, a més de collir-ne també en compra. El 9.4% utilitza les dues classes de medicina, casolana i de farmàcia, però és cull les herbes. El 4.7% prefereix la medicina de farmàcia i cull i compra les plantes medicinals que utilitza. El 3.5% compra les herbes i empra les dues medicines (vegeu la resta al gràfic 27).

La mitjana de les plantes dites per cada una de les persones entrevistades és de 26.777 (vegeu gràfic 25). El mínim dit per una persona són dues plantes i el màxim 69. L'amplitud és de 67 plantes. La mediana és de 26 plantes i la moda de 38, amb una variança i una dispersió típica de 203.358 i 14.260, respectivament. L'asimetria de la població que ens ocupa és positiva (0.603) i el grau d'apuntament també (0.302), de manera que la corba resultant és leptocúrtica.

Curanderos

El 75.3% de la població entrevistada ha visitat un curandero almenys una vegada a la seva vida. El 24.7% no n'ha visitat mai cap (vegeu gràfic 11).

El 95.7% dels qui n'han visitat algun ha escollit un adobador d'ossos i espatlladures. En la seva immensa majoria han assenyalat "en Garbells de Sant Julià" de Vilatorrada, poble veí de Folgueroles (vegeu gràfics 12 i 29), per bé que s'han mencionat altres adobadors d'Osona ("la dona de Tona", "en Barretina de Salou" i "en Vilar de Sant Andreu de Bancells") i de fora de la comarca ("en Pujolet de Manresa").

És curiós com la gent de Folgueroles no considera que "en Garbells" sigui un curandero. A la pregunta: "Heu visitat mai cap persona que tingués fama de curar però que no fos metge titular?", molts responien: "No, no n'he visitat mai cap" i en insistir: "Ni en Garbells de Sant Julià?", ràpidament responien: "Ah! en Garbells sí, sí que hi he anat alguna vegada" i llavors comentaven quan hi havien anat "per al nen" o "per a l'home" o "per a la dona" o per a ells mateixos.

Altres referències a curanderos:

- "La tia Camil·la de Can Ton (de Folgueroles) curava herniats. També curava girades de peu, feia posar el peu dins un morter i l'anava sacsejant fins que l'os es posava al seu lloc. Això també ens ho feia fer la nostra mare que era la germana de la tia Camil·la".¹

¹ En aquest estudi sobre medicina popular, els comentaris dels informants són transcrits en català dialectal. En aquell temps, 1985, encara no havíem començat *La història oral a Folgueroles*, raó per la qual les entrevistes no foren enregistrades. Unicament s'acomplia el qüestionari i es prenia apunts.

- "Quan era petit em vaig herniar i em portaren a Vic, des de Carós, a veure el metge. Em posà una mena de faixa amb unes corretges, però quan vaig arribar a casa ho tornava a ésser d'herniat i vàrem anar a veure una curandera que em va fer un emplastre de pega i me'l va posar al ventre, sobre la mena de faixa del metge i se'm va curar".

- "Quan era petita estava sempre malalta i no sabien què tenia. Un dia la mare em va dur a una sonàmbula, li digué que era una nena envejada i que a la següent visita li diria qui era la persona que m'envejava. Però la mare no hi va tornar més per por a què li digués el nom d'algun veí o conegut i es poguessin barallar a causa d'això".

- "Una vegada vàrem anar a veure un curandero amb una altra dona. Aquest home (el curandero) va agafar un troç de regalèssia (*Glycyrrhiza glabra*) i se'l va posar a la llengua. Va agafar unes estisores i les anava tancant i obrint, tot fent creus pel davant i pel darrera de la dona.

"Tenia una capelleta de la Sagrada Família amb un llum encès. Anava fent descripcions a la dona dels llocs on aquesta vivia, com era la casa, el paisatge... i li deia a la dona que contestés molt de pressa si era veritat o no el que ell deia. Volia que contestés ràpid perquè semblava que patia molt aquell home. I ho endevinava tot.

"Al final va dir que la dona tenia els ovaris irritats i que s'havia de rentar amb aigua de la segona pela de l'escorça d'alzina".

El 92.8% dels curanderos visitats viuen a la Plana de Vic, el 5.8% fora de la comarca i l'1.4% al municipi. Aquest últim percentatge correspon a la "tia Camil·la de Can Ton" que ja és morta (vegeu gràfic 12).

La immensa majoria (82.6%) dels qui no han visitat mai cap curandero manifesten que no els faria res d'anar a veure'n un, si creguessin que els podia curar. Només un 17.4% digueren que no els agradaria de visitar-ne cap (vegeu gràfic 13).

Mal donat

A la pregunta: "Heu sentit mai a parlar de (o sabeu que és) *mal donat*?" (vegeu gràfic 14), molts es mostraren força rebebs a contestar. Era freqüent la resposta: "No, no. No hi crec jo en aquestes coses". Alguns, això és tot el que varen dir; altres, un cop trencat el glaç, es mostraren més comunicatius.

No cal dir que els qui així contestaren eren computats com a "sí". Malgrat això, cal fer constar que el *mal donat* no és massa conegut a Folgueroles. Bona part dels qui n'han sentit parlar no en coneixen cap cas concret. Només tres o quatre han assenyalat una mateixa casa (cala A.) on hi havia una dona que "tenia fama de bruixota i de donar mal. La gent deia que quan a la missa alçaven Déu, ella patia tant!". A la pregunta: "tenia alguna característica especial aquesta dona?", contestaren: "no, només que no anava a missa i es veu que l·legia molt". Altres hi afegiren: "a la canalla, en

sortir d'estudi, ens feia molta por passar pel davant de casa seva, perquè deien que donava mal. La gent deia que n'havia donat a cal F. i era per això que aquella gent estaven sempre malalts i tenien tanta mala sort".

Una altra informació sobre *mal donat* procedeix de Les Guillerries (lloc d'origen de la informadora): "Hi havia una noia soltera gran, que tenia una malaltia de nervis. Havia anat a cavar blat de moro a pagès i allà li havien donat berenar. Aquesta casa de pagès, on havia anat a berenar, tenien la mania que era buixa. I, en canvi, la mare de la noia deia que amb aquell berenar li havien donat mal.

"Aquesta noia quan havia de passar per un lloc, sempre havia de fer dues creus i si no les feia, no volia passar. Cridava molt i sempre es posava les mans davant la cara i se la tapava.

"Es va morir jove. Però a mi em sembla que allò era perquè aquella noia no estava bé dels nervis".

b) Qüestionari-fitxa de cada planta medicinal

Des d'un bon principi, com ja s'ha dit anteriorment, es confeccionà una llista d'herbes remeieres a partir de la informació d'una dona del poble de Folgueroles, reconeguda com a experta en aquest tema.

Aquesta llista s'anà ampliant a mesura que algú deia el nom d'una planta medicinal que no hi era. A fi d'evitar que qualsevol persona, per la raó que fos, pogués assenyalar plantes tot dient que les coneixia sense ésser veritat, s'inclogueren alguns noms totalment inventats (arosta, burrassa, catllosa, elassera, gastall, malser, pallanga, rondaura ...). Cal dir que mai ningú, en cap moment, no apuntà ni una d'aquestes herbes imaginades, per la qual cosa hem de pensar que la informació rebuda és altament fiable.

En total són 134 les plantes conegudes com a medicinals per la població entrevistada. Només el tei (til·ler) és conegut pel 100% dels informants (vegeu gràfic 20). El segueixen: la camamilla assenyada per 90 persones (95.7%); la farigola, per 89 (94.7%); l'eucaliptus, per 85 (90.4%); la menta, per 84 (89.4%); el blat de moro, per 83 (88.3%); la marialluïsa, per 78 (83.0%); el poliol, per 75 (79.8%); el violer, per 67 (71.3%); el romaní, per 64 (68.1%); el suguer, per 62 (65.9%); el fonoi, per 59 (62.8%); l'herba blava i l'herba prima, per 58 (61.7%); el donzell, per 54 (57.4%); la noguera i la remenderola, per 52 (55.3%); l'escabaiosa, per 48 (51.1%).

Com podem comprovar totes les herbes fins ara mencionades són conegudes per més del 50% de la població informadora. Segueixen molt a prop: el magraner, indicat per 46 persones (48.9%); la morella roquera, per 41 (43.6%); el pi, per 38 (40.4%); l'herba fetgera i la ruda, per 40 (42.5%); la valeriana, per 39 (41.5%).

Totes les altres herbes remeieres tenen un percentatge molt més baix. Per a més informació vegeu gràfic 20 o cada una de les plantes per separat a l'apartat *Plantes medici-*

nals.

Utilització

Prop de la meitat dels informadors-res (44. 5%) han utilitzat alguna vegada a la seva vida les plantes que indiquen. El 36.5% encara avui dia (1985) les usa. Només un 18.9% manifesta no haver fet servir mai les herbes que reconeix com a medicinals (vegeu gràfic 15).

Informació

Respecte a la procedència de la informació, la immensa majoria (85.1%) coneix les herbes remeieres a través de la seva família, el saber va de pares a fills. Un 12.7% s'ha assabentat de les virtuts de determinades plantes a partir de veïns o amics. Només un 1.0% ho ha aconseguit a través de llibres. L'1.2% restant n'ha obtingut coneixement a través d'altres persones o mitjans: un curandero, la ràdio i fins i tot, a vegades, un metge (vegeu gràfic 16).

* * *

Al 72.9% de les plantes ressenyades només se'ls ha adjudicat, per part dels informadors-res, un ús, se n'ha utilitzat una determinada part i s'ha indicat una sola virtut (ex.: blat de moro. La infusió dels cabells per a orinar). Al 21.6% se'ls ha indicat dos usos i/o dues parts i/o dues indicacions (ex.: romequera. La infusió de la fulla neteja la sang i mastegar-ne la fulla i empassar-se'n el suc reforça les genives). Al 4.3%, tres usos i/o tres parts i/o tres indicacions (ex.: farigola. La infusió de la planta sencera va bé per als constipats; si se'n fan banys, és vulnerària i l'essència de la flor desinfecta). Solament a un 1.2% se'ls han atribuït quatre usos i/o quatre parts i/o quatre indicacions (ex.: sugger. L'infús de la flor per al mal de ventre, l'essència de la flor per al vòmit, els perfums de la flor per al mal d'orella i el xarop del raïm per a destapar el pit).

Usos

Un altíssim percentatge de plantes medicinals (83.4%) es prenen en infusió (vegeu gràfic 17), ja sigui en ús intern (bevent-ne l'aigua) o en ús extern (en glopeigs, gargarismes, banys o compreses). Un 4.1% de les herbes remeieres esmentades s'utilitzen en maceració (en aigua, alcohol, vi, aiguardent o oli), un 3.4% són decuïtes (en aigua, oli o vi), un 3.3% són emprades crues (mastegades i empassar-se'n el suc, picades i en forma de cataplasma o olorades). D'un 1.7% se'n fan perfums; d'un 1.5%, xarop; d'un 1.3%, cataplasmes; d'un 0.9%, essència i d'un 0.4%, ungüent.

Part

Del 49.1% de les herbes, pràcticament de la meitat,

s'utilitza tota la planta (les fulles, la tija i la flor, si és florida, però no l'arrel). Si la planta és un arbust com la romeguera o un arbre com l'eucaliptus, se'n petarà un brot, preferiblement que sigui florit. Que hi hagi flor o no, és quelcom no massa trascendental per a la major part dels folguerolencs. Tot i que florides les consideren més efectives, quan se'ls acaba una herba remeiera, van a buscar-ne més, sigui l'època que sigui de l'any.

El 16.4% de les parts utilitzades correspon a la flor únicament; el 15.3%, a la fulla; el 6.6%, a la part subterrània de la planta (arrel, bulb, rizoma); el 3.2%, a la llavor; el 2.9%, als cabells; el 2.7%, a l'escorça; el 0.6%, al suc; el 0.4%, a la saba i el 0.2%, a la tija, (vegeu gràfic 18).

Indicacions

Els folguerolencs utilitzen les plantes medicinals, principalment, per a combatre "les infeccions i inflamacions del ventre" (12.9%) (vegeu gràfic 19), per a "rebaixar la sang" (8.7%), per "fer orinar" (7.9%) i per al refredat (7.6%). Al 12.9% de les plantes indicades per "al ventre" hi hauríem d'afegir el 4.9% de les usades en "el mal de ventre de la canalla", les quals s'han comptabilitzat a part, en considerar que aquesta indicació tenia suficient pes per anar sola.

Segueixen a distància les plantes emprades per a qualsevol tipus d'inflamació (4.9%) o infecció (4.4%), ja sigui externa o interna; les utilitzades "contra els nervis" (3.7%), per a "netejar la sang" (2.9%), per "rentar ferides" (2.8%), per al fetge (2.8%), per als cucs intestinals (2.7%), per al mal de coll (2.6%).

Més endarrera queden les herbes remeieres per a l'estómac (2.2%), per als cops (1.9%), per als ulls (1.9%), per al dolor (1.6%), per al restrenyiment (1.6%), per al mal a la boca (1.6%), per "fer agafar gana" (1.6%), per a la digestió (1.6%). Segueixen de prop les assenyalades contra la diarrea (1.2%), el mal d'orella (1.2%), el sarampió (1.2%), el mal de queixal (1.05%) i per al pit (1.0%).

La resta queda per sota de l'1.0%.

QÜESTIONARI DE DADES PERSONALS

Qüestionari núm. _____

SEXE: H () Home D () Dona

ESTAT CIVIL : S () Solter-a
 C () Casat-da
 V () Vidu-a
 D () Separat-da
 Divorciat-da

RESIDENCIA: Lloc de naixement:

M () Municipi
P () Plana de vic
O () Osona
F () Fora comarca

Si sou de fora del municipi, quants anys fa
que viviu a Folgueroles? _____

ESTUDIS: A () No sap llegir ni escriure.
 P () Primaris/E.G.B.
 B () Batxillerat/B.U.P./F.P./C.O.u.
 S () Superiors

TREBALL: Situació laboral:

1 () Treballa al poble (s'hi inclouen les
 mestresses de casa) .
2 () Treballa fora del poble, però abans hi
 havia treballat.
3 () Mai no ha treballat al poble.

Situació socio-econòmica:

1 () Patró-empresari (dóna feina als altres).
2 () Empresari o professional (no dona feina)
3 () Pagesos.
4 () Treballa a sou amb caràcter fix.
5 () Treballa a caràcter eventual.
6 () Altres actius: aturat, sevei militar ...
7 () Mestressa de casa.
8 () No actius: estudiant, jubilat .

HERBES: Preneu herbes medicinals?

 S () Sí N () No

Si en preneu, quan ho feu?

1 () Només quan em trobo malament.
2 () Per costum.
3 () Ambdós.

Com us arriben aquestes herbes?

1 () Les collim nosaltres mateixos.
2 () Les comprem.
3 () Ambdós (a mitges).

A poder escollir, què us estimeu més, prendre medicines de casa o de farmàcia?

- C () Casa.
- F () Farmàcia.
- A () Ambdues.

CURACIO: Heu visitat mai cap persona que tingué fama de curar, però que no fos metge titular?

- 1 () Oracioner.
- 2 () Exorcista.
- 3 () Senyador.
- 4 () Remeier.
- 5 () Saludador.
- 6 () Herber.
- 7 () Adobador (adoba ossos, espatlladures).
- 8 () Altres.
- 9 () No, mai no n'he visitat cap.

Si n'heu visitat algun, on resideix o residia?

- M () Municipi.
- P () Plana de vic.
- O () Osona.
- F () Fora de la comarca.

Si no n'heu visitat mai cap, us agradaria visitar-ne algun si pensessiu que és bo i creguessiu que us pot curar?

- S () Sí
- N () No

Heu sentit mai a parlar o sabeu qué és *maldonat*?

- S () Sí
- N () No

TOTAL : Total de plantes medicinals conegudes _____

QÜESTIONARI-FITXA DE CADA PLANTA MEDICINAL

Qüestionari núm. _____

Herba o planta: codi _____
 nom _____

L'heu presa mai o actualment la preneu?

0 () No, mai no l'he presa.

1 () Sí, abans l'havia presa, però actualment no la prenc.

2 () Sí, actualment la prenc.

Qui us ha informat de la seva existència?

PA () Família

VE () Veïns o amics

LL () Llibres.

AL () Altres

NS () No ho sé

Com ha de prendre's o aplicar-se aquesta herba o planta?

BA () Banys.

MC () Maceració aigua

CA () Cataplasma

ME () Mastegar i escupir

CR () Crua

MO () Draps molls (compreses)

DC () Decocció aigua

OL () Maceració oli

DO () Decocció oli

PI () Picada-crua

DV () Decocció vi

PR () Perfums

ES () Essència

TI () Maceració alcohol

GL () Glopeigs

UN () Ungüent

GR () Gargarismes

VI () Maceració vi

IB () Infusió-bafos

XA () Xarop

IN () Infusió

AL () Altres

LR () Olorar

NS () No ho sap.

MA () Maceració aguardent

Quina part de l'herba o planta s'utilitza?

AR () Arrel

FR () Fruit

BT () Brot

FT () Tot, tret de l'arrel

BU () Bulb

FU () Fulla

CA () Caps

LL () Llavor

CB () Cabells

SA () Saba

EC () Segona pela escorça

SU () Suc

ES () Escorça

TI () Tija

FA () Farina

AL () Altres

FL () Flor

NS () No ho sap

Per què va bé aquesta herba o planta?

.....

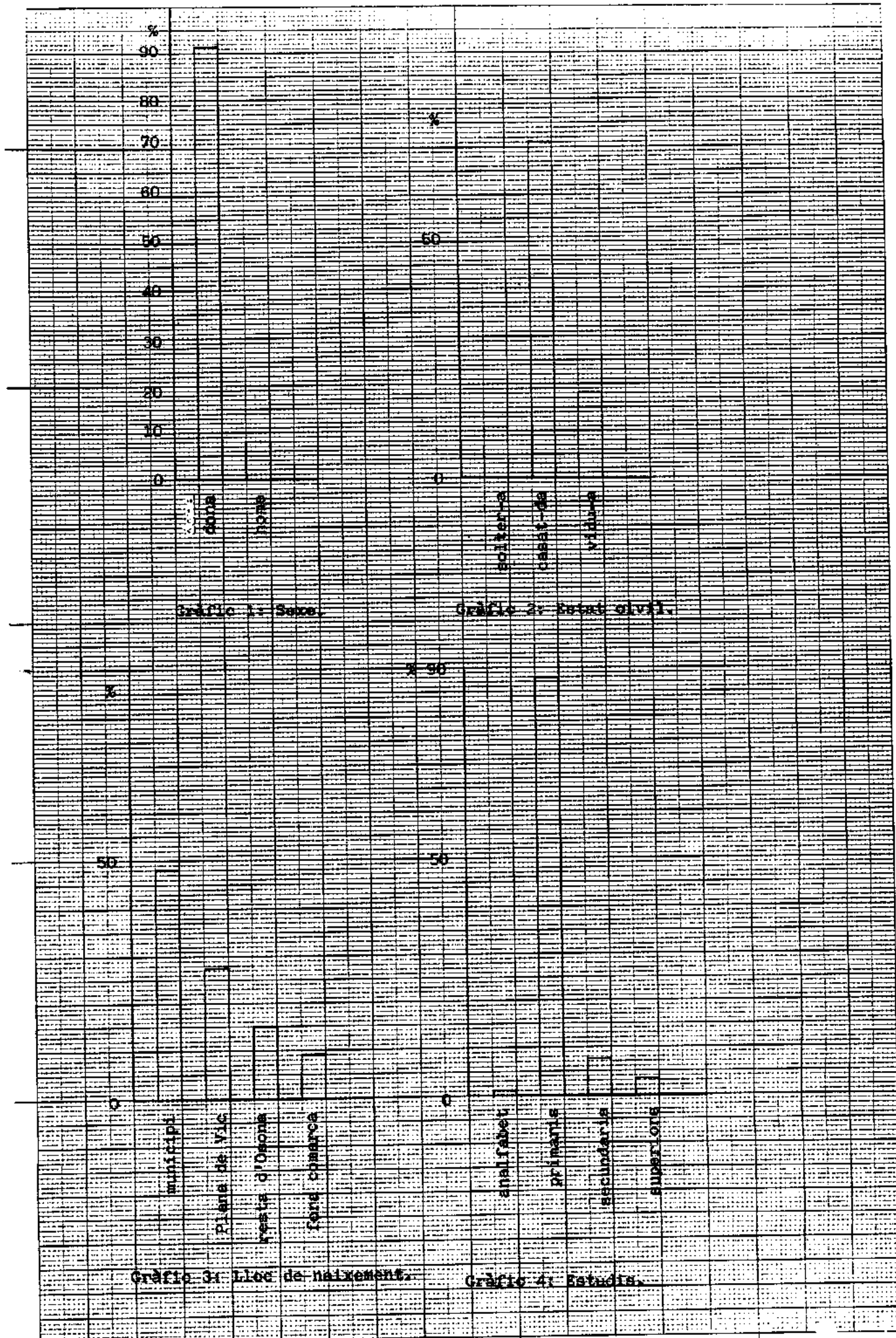
.....

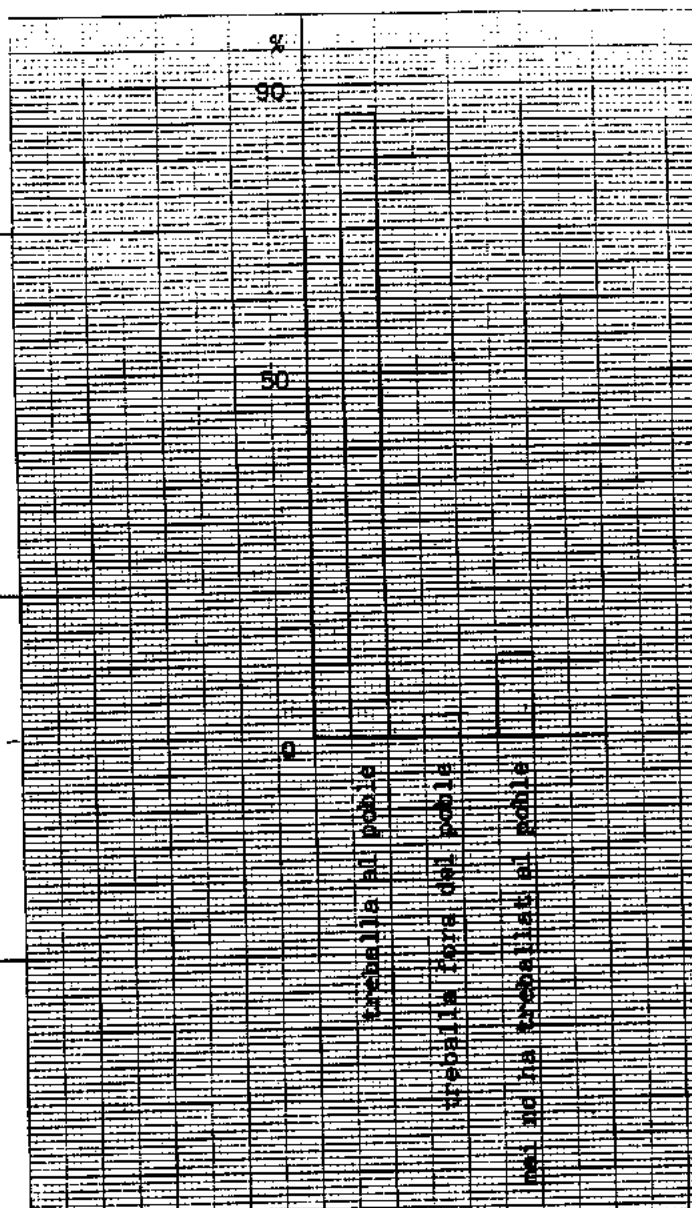
.....

Altra informació (barreges, receptes....).

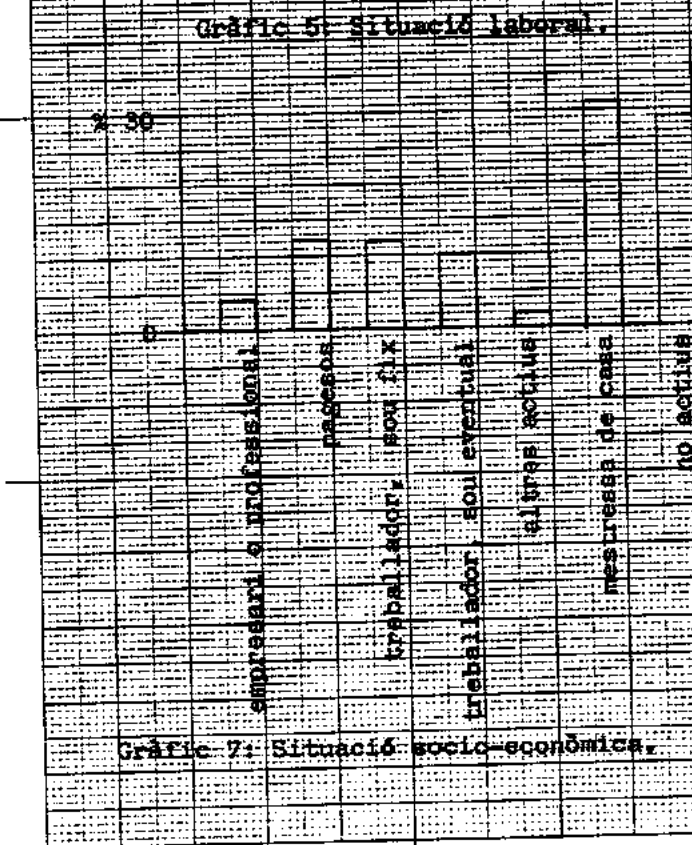
.....

.....

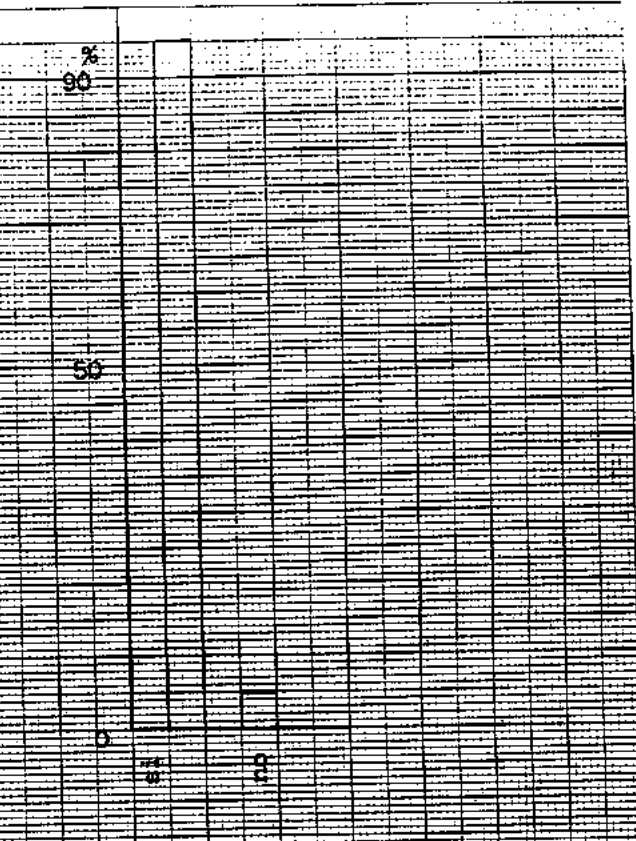

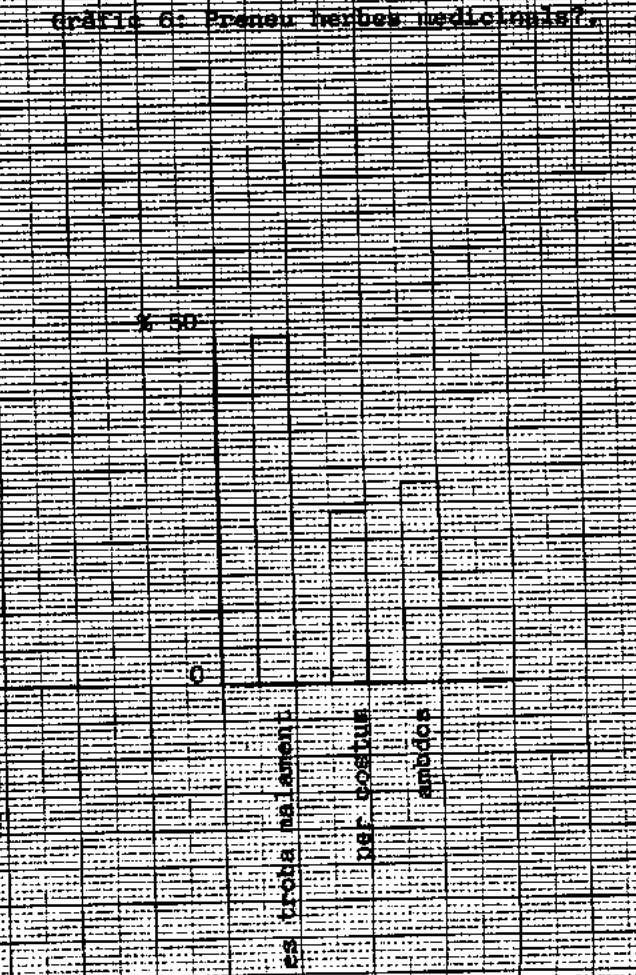
Gràfic 5: Situació laboral.

Gràfic 7: Situació socio-econòmica.

Gràfic 6: Prenen herbes medicinals?

Gràfic 8: Quan prenen les herbes.

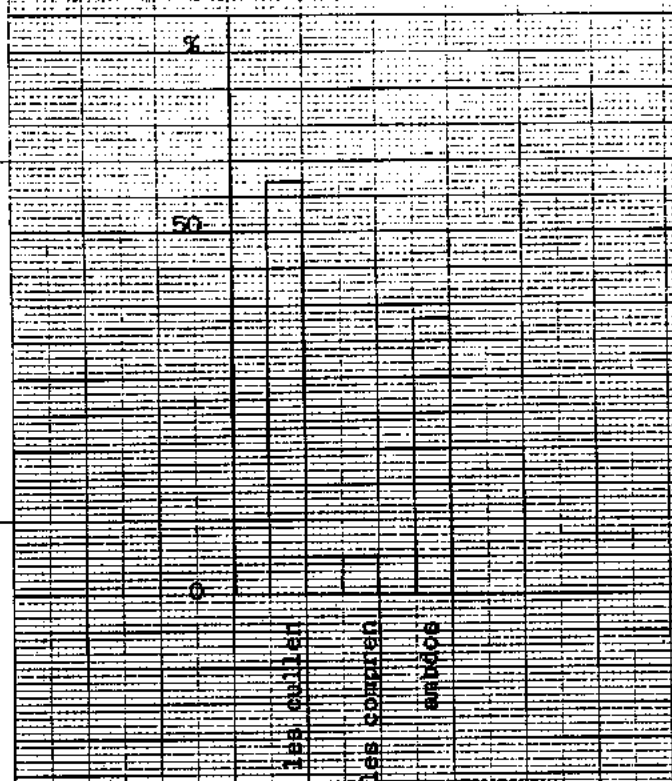

Gráfico 9: Com els arriben les plantes.

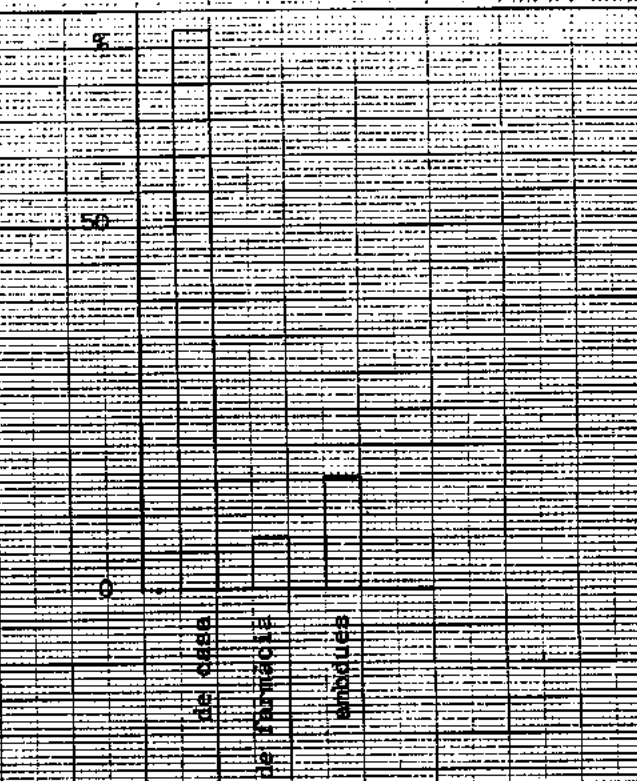

Gráfico 10: Preferència de medicina.

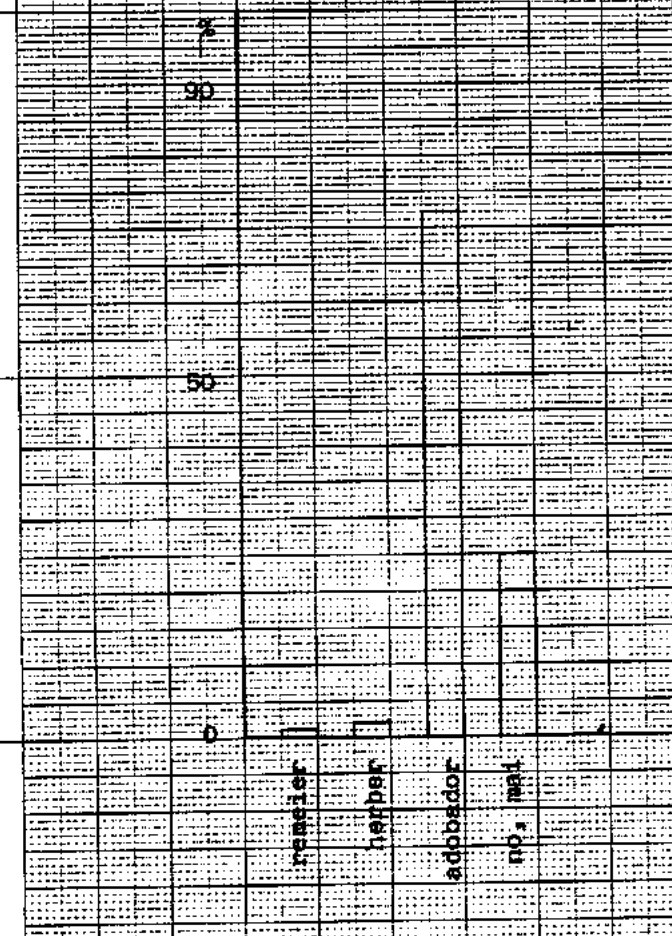

Gráfico 11: Visites a curanderos.

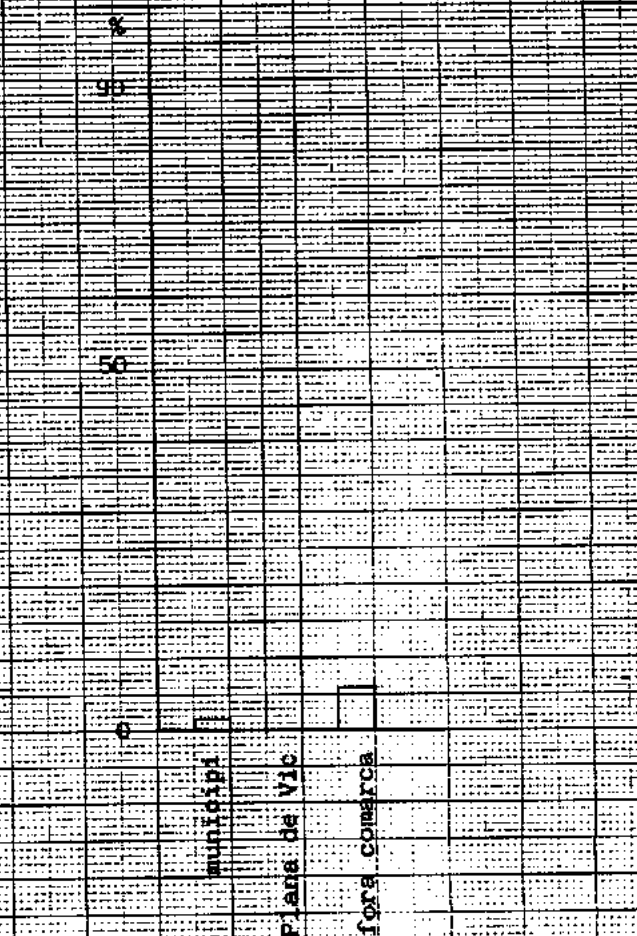

Gráfico 12: Residència del curandero.

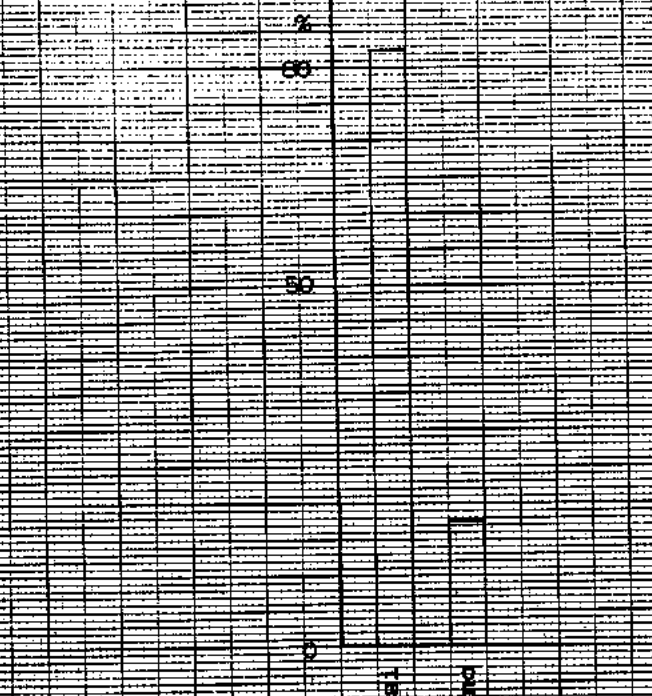

Gráfico 13: Tendència a visitar curanderos.

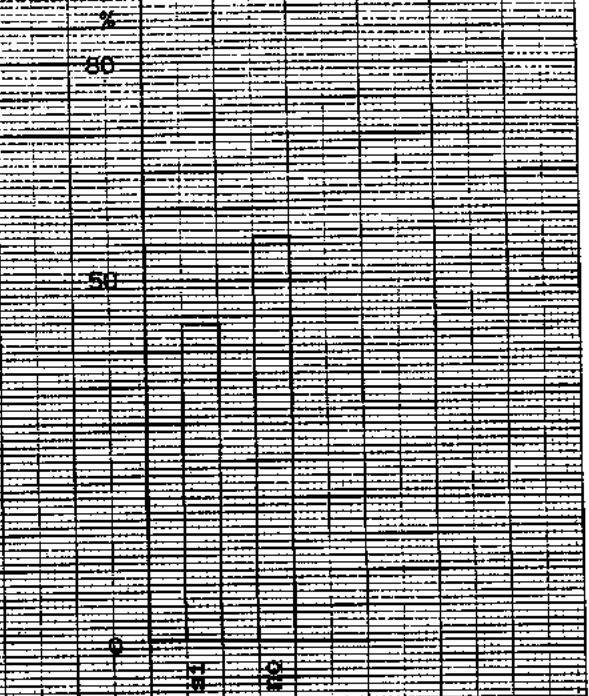

Gráfico 14: Sabeu que és 'mal donat'?

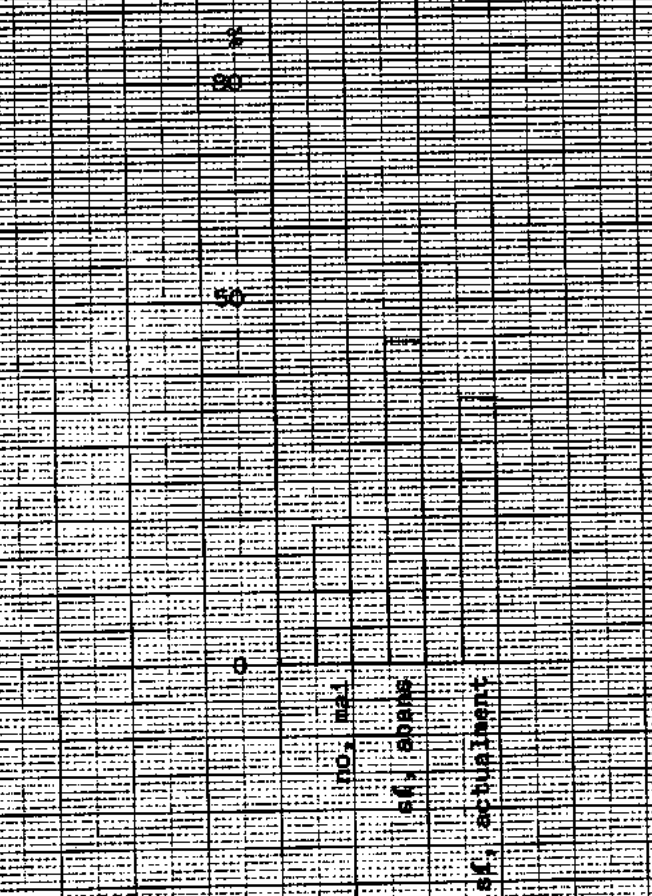

Gráfico 15: Utilització de les plantes.

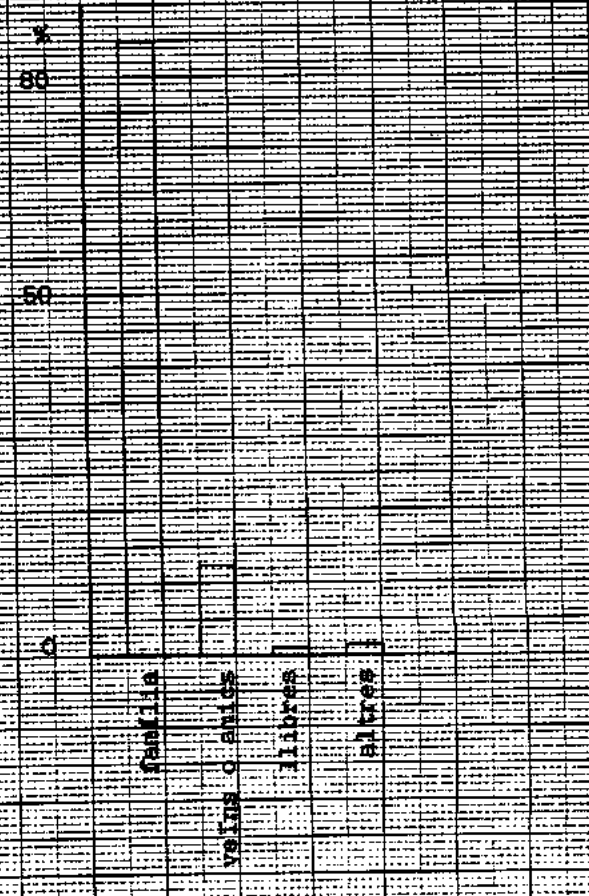

Gráfico 16: Origen de la informació.

%

80

50

0

infusio

maceracio

cruda

decoctio

xarop

essencia

perfums

unguent

cataplasma

Gràfic 17: Usos de les herbes o plantes.

% 50

0

part subterrània

tot tret de l'arrel

flor

fulla

essència

flavor

fruit

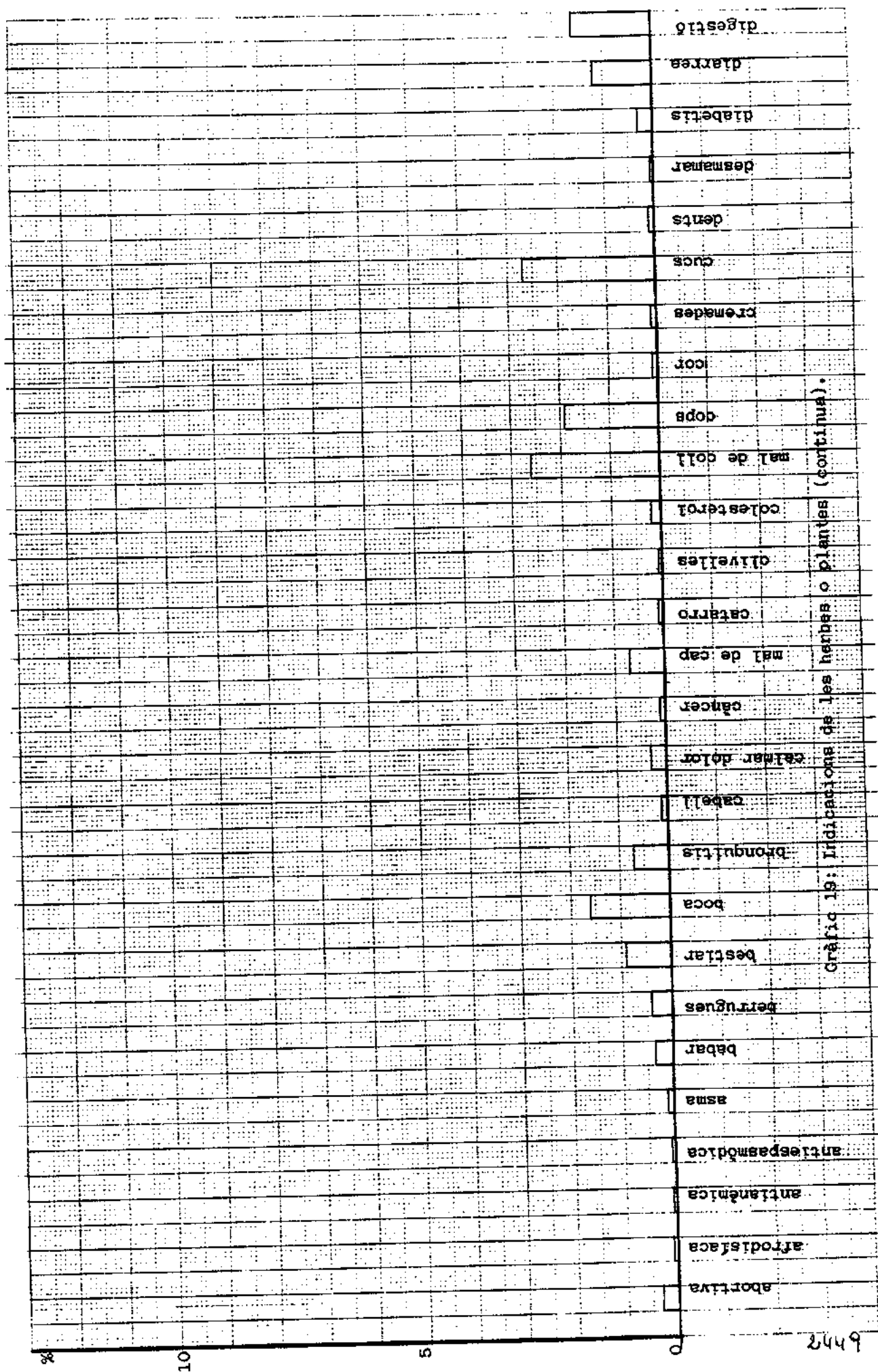
olla

cabells

saba

groc

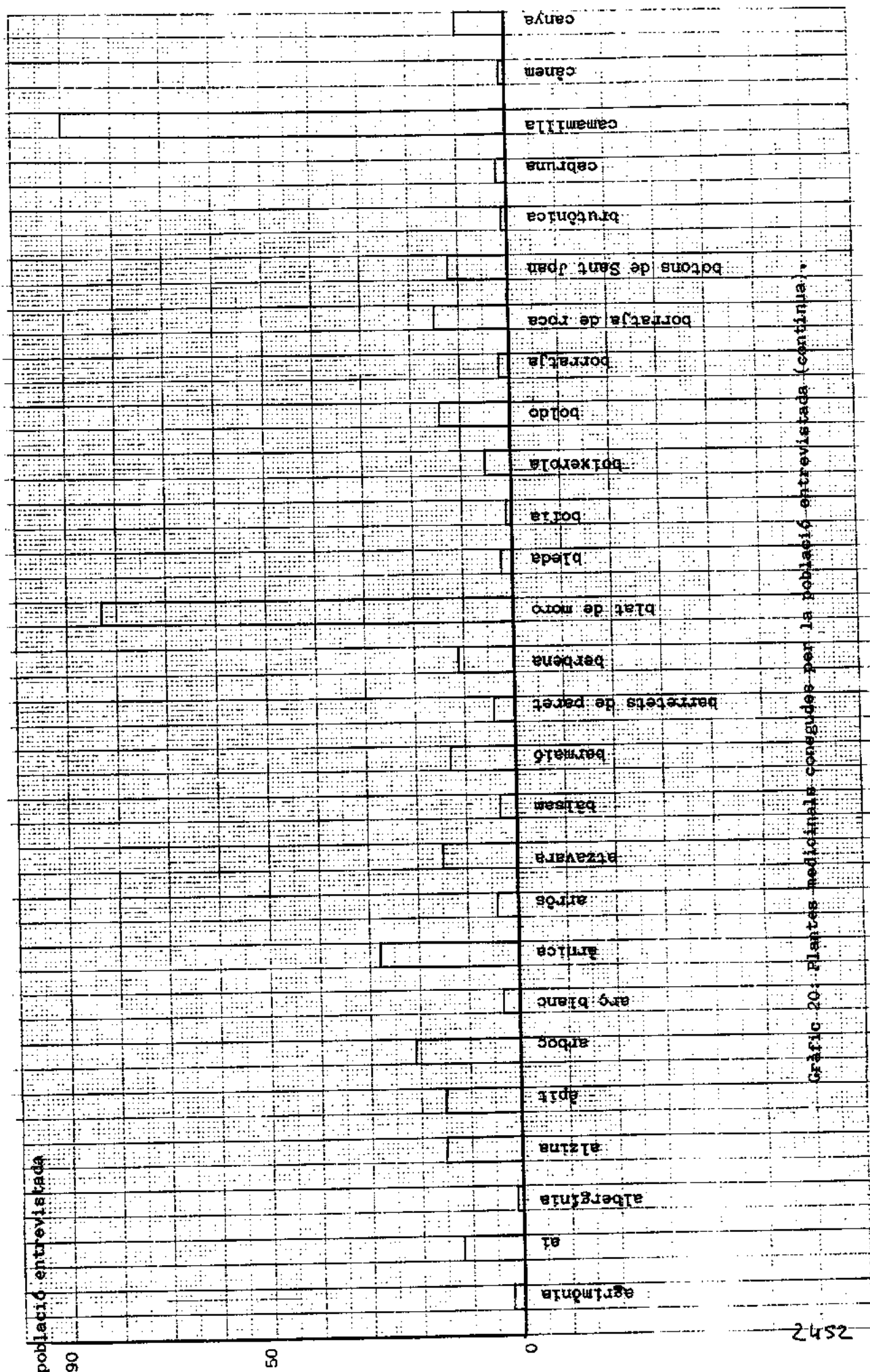
Gràfic 18: Part utilitzada de les herbes o plantes.

2450

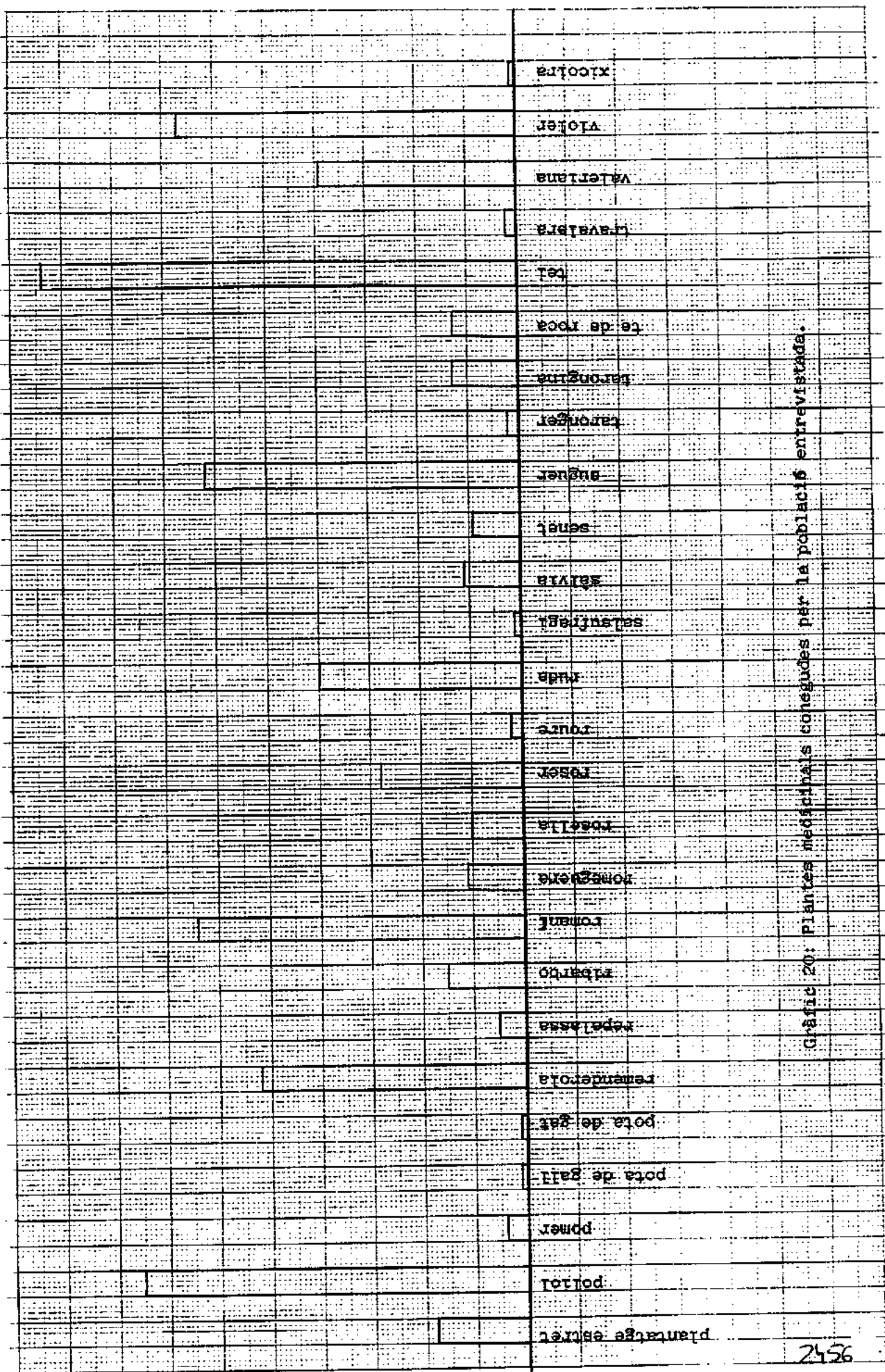
	part
	mal de pedra
	pell
	penello
	perro verinos
	pit
	pleura
	pulmonia
	quetxal
	rebolkar sang
	reconstituent
	regular llet
	retredat
	restrenyiment
	ronyons
	sarapido
	tèstus
	tilus
	test
	tos
	tumors
	ulls
	ull de poll
	ventre
	ventre canalla
	vòmit

Gràfic 19: Indicacions de les herbes o plantes.

Gràfic 20: Plantas medicinales conegudes per la població entrevistada (continua)

[illegible]

50
0

de 20 a 39 anys
de 40 a 59 anys
de 60 a 80 anys

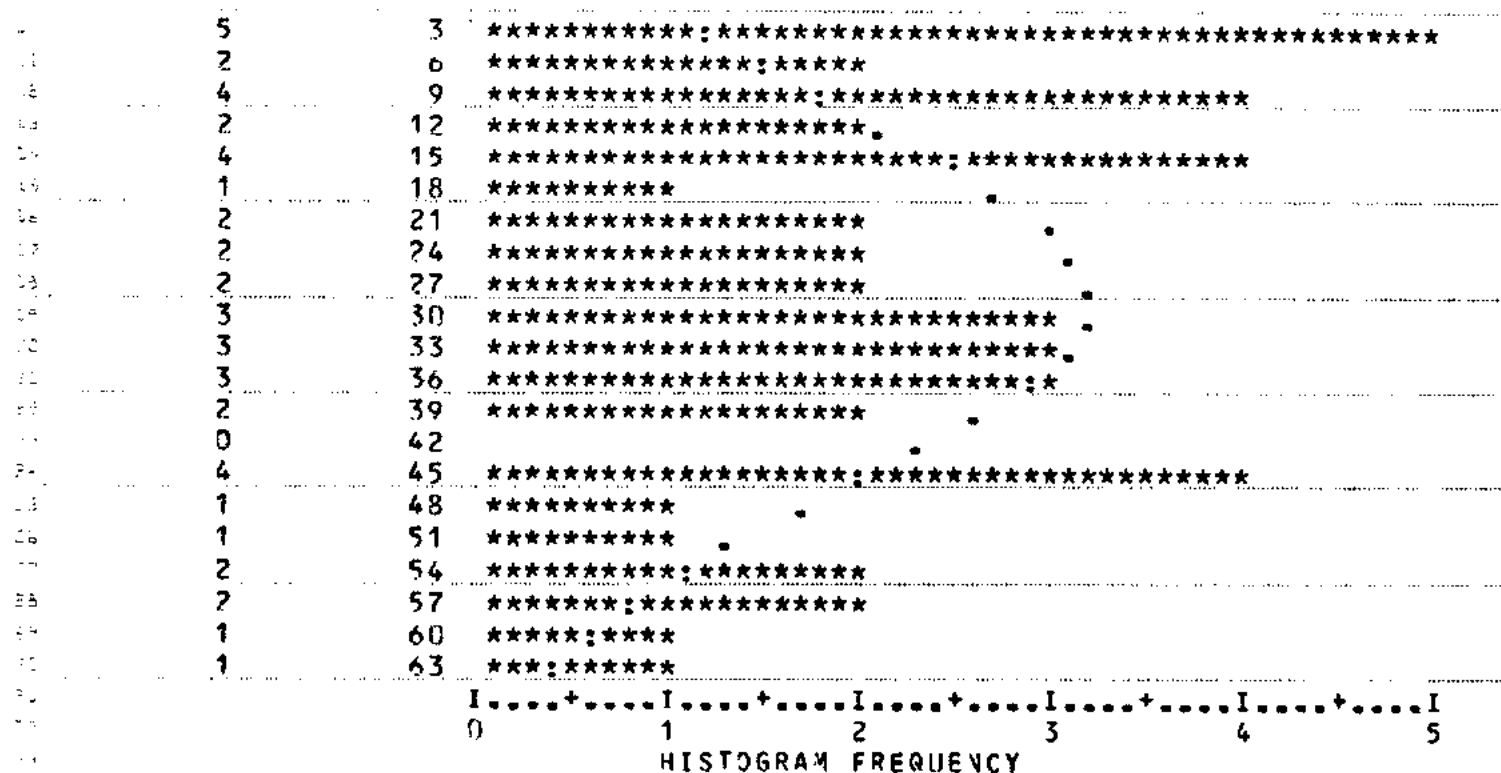
Gràfic 21: Estat en intervals.

50
0

d'1 a 10 anys
d'11 a 25 anys
més de 25 anys

Gràfic 22: Antiguitat del foranís en intervals...

COUNT MIDPOINT ONE SYMBOL EQUALS APPROXIMATELY 10 OCCURRENCES

Mitjana	27.809
Moda	45.000
Apuntament	-1.027
Màxim	64.000
Dispersió típica	17.767
Amplitud	61.000
Mediana	27.000
Variança	315.680
Asimetria	.284
Mínim	3.000

Valors vàlids 47 valors perduts 47

Gràfic 24: Antiguitat dels foranis al municipi.

COUNT MIDPOINT ONE SYMBOL EQUALS APPROXIMATELY .20 OCCURRENCES

1	2.00	*****
5	5.33	*****;*****
4	8.67	*****;
10	12.00	*****;*****
8	15.33	*****;*****
6	18.67	*****
5	22.00	*****
9	25.33	*****;
9	28.67	*****;
7	32.00	*****
6	35.33	*****
10	38.67	*****;*****
6	42.00	*****;*****
1	45.33	*****
1	48.67	*****
1	52.00	*****
2	55.33	*****;
0	58.67	
1	62.00	*:***
1	65.33	:****
1	68.67	:****

I.....+.....I.....+.....I.....+.....I.....+.....I.....+.....I
0 2 4 6 8 10

HISTOGRAM FREQUENCY

Mitjana	26.777
Moda	38.000
Apuntament	.302
Màxim	69.000
Dispersió típica	14.260
Amplitud	67.000
Mediana	26.000
Variança	203.358
Asimetria	.603
Mínim	2.000
Valors vàlids	94
valors perduts	0

Gràfic 25: Total de plantes dites per persona.

Gràfic 2b: Correlació entre edat i total de plantes dites per persona.

Correlació (R)- 0.44145

R quadrat- 0.19488

Significació- 0.00001

Valors perduts = 1

PAGE 7

25-JUL-85 HERBES MEDICINALS CONEGUES A FOLGUERCLES (OSONA)
11:54:23 OPERACIONS ESTADÍSTIQUES. ENQUESTA PERSONAL

FILE: HER. CONSUM D'HERBES-1984

DOWN: EDAT

ACRDES: TOTAL TOTAL DE PLANTES DITES PER UNA P

65.6

58.9

52.2

48.5

38.9

25.5

32.2

18.8

12.1

5.4

EDAT

80.0

74.1

68.2

62.3

56.4

50.5

44.6

38.7

32.8

26.9

21.0

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28.8

22.1

15.4

8.7

2.0

69.0

58.6

48.9

42.2

35.5

28

com els arriben les herbes	preferència de medicina		
	ambdues	case	farmàcia total
les cullen	8	40	1 49
	16.3	81.6	2.0 57.6
	61.5	60.0	16.7
les compren	9.4	47.0	1.2
	75.8		25.0 4.4
	29.1		16.7
ambdues	3.5		1.2
	2	26	4 32
	6.3	81.3	12.5 37.6
Total	15.4	40.0	66.7
	2.4	30.6	4.7
	13	66	6 85
Xi-quadrat	15.3	77.6	7.1 100.0
	6		
	19.98452		
Graus de llibertat		Significació	Min. E.F.
6		0.0028	0.047
Nombre de valors perduts = 9			Caselles amb E.F. 5
			9 de 12 (75.0%)

Nombre de valors perduts = 9

Gràfic 27: Encreument de les variables: com els arriben les herbes i preferència de medicina.

HERBES1 PRENEU HERBES MEDICINALS? C R O S S T A B U L A T I O N O F VISITES A CURANDEROS

		CURAC1						
		COUNT	HERBER	ADOBADOR	ALTRES	NO	MAI	ROW TOTAL
		ROW PCT	HERBER	ADOBADOR	ALTRES	NO	MAI	ROW TOTAL
		COL PCT	HERBER	ADOBADOR	ALTRES	NO	MAI	ROW TOTAL
		TOT PCT	61	71	81	91		
HERBFS1	N							
			1	4	1	1		5
			1	80.0	20.0			5.4
			1	6.0	100.0			
			1	6.3	1.1			
			2	63		23		88
			2.3	71.6		26.1		94.6
			100.0	96.0		100.0		
			2.2	67.7		24.7		
			2	67	1	23		93
			2.2	72.0	1.1	24.7		100.0
			COLUMN TOTAL					

CHI-SQUARE D.F. SIGNIFICANCE MIN E.F. CELLS WITH E.F. < 5

19.06689 3 0.0003 0.054 6 OF 8 (75.0%)

NUMBER OF MISSING OBSERVATIONS = 1

Gràfic 28: Encreuament de les variables: preneu herbes medicinals? i visites a curanderos.

CURAC2 RESIDENCIA DEL CURANDERO C R O S S T A B U L A T I O N O F VISITES A CURANDEROS BY CURAC1

CURAC1		COUNT		HERBER		ADOBADOR ALTRES		R04	
		ROW PCT		COL PCT		TOT PCT		TOTAL	
CURAC2				61		71		81	
F	FORA COMARCA	1	3	25.0	75.0	100.0	4.5	1.4	5.8
		1.4	4.3	100.0	4.3	1.4	4.3	1.4	5.8
M	MUNICIPI	1	100.0	100.0	100.0	1.4	1.4	1.4	1.4
P	PLANA DE VIC	64	100.0	95.5	92.8	64	92.8	64	92.8
COLUMN		1	67	1	1.4	1.4	107.0	59	107.0
TOTAL		1.4	97.1	1.4	1.4	1.4	107.0	59	107.0

CHI-SQUARE D.F. SIGNIFICANCE MIN E.F. CELLS WITH E.F. < 5

85.47762 4 0.0000 0.014 8 OF 9 (88.9%)

NUMBER OF MISSING OBSERVATIONS = 25

Gráfico 29: Encreuament de les variables: residència del curandero i visites a curanderos.

13.3.2 PLANTES MEDICINALS

En aquesta part es tracten, en ordre alfabètic, totes les plantes medicinals conegudes per la població entrevistada, d'acord amb el següent esquema:

- Nom vulgar de la planta
- Nom científic de la planta
- Població
- Utilització
- Informació
- Usos
- Part
- Indicacions
- Propietats

Nom vulgar de la planta. Les plantes són entrades pel nom que són més populars a Folgueroles, seguit dels sinònims, si n'hi ha. Si aquest o aquests noms són molt localistes, a continuació s'indica el nom més o menys oficial en català, precedit de l'abreviatura cat.

Nom científic de la planta. Des que C. Linneo va publicar al 1753 la primera edició de *Species plantarum*, on va donar a cada planta per ell classificada una denominació llatina, s'usa aquesta regla en la nomenclatura internacional botànica. Cada espècie porta un nom genèric que indica el gènere a què pertany, i un nom específic, que es refereix al caràcter de l'espècie, la seva morfologia, ecologia ... o al d'un botànic, geògraf... o al d'un poble o comarca. Cada espècie, a més a més, porta una abreviatura en majúscules del cognom del classificador o descobridor de l'espècie. Per exemple, el de C. Linneo es converteix en una L. Aquestes abreviatures són reconegudes internacionalment. Ajuden a evitar confusions, puix que alguns autors han denominat de manera diferent una mateixa espècie.²

Població. Es refereix a les persones, del total de les 94 entrevistades, que han reconegut una determinada planta com a medicinal. A continuació s'indica el percentatge que representen en el conjunt de la població informadora.

Els següents punts, excepte el de propietats, corresponen a les variables del qüestionari-fitxa de cada herba medicinal.

Utilització. Mostra fins a quin punt una planta s'ha utilitzat en el passat o encara s'usa en el present (1985).

Informació. Quin origen té la informació que aporten. Com han arribat a conèixer la planta, qui els hi va descobrir.

Usos. Forma com ha de prendre's o aplicar-se una determinada herba o planta medicinal.

Part. Quina part o parts de la planta s'utilitzen.

Indicacions. Perquè va bé aquesta herba o planta, quines malalties cura.

Propietats. Les propietats han estat assenyalades posteriorment, en funció del què han dit les persones entrevistades.

² JUSCAFRESA, Baudilio, 1975, Enciclopedia ilustrada: Flora medicinal, tóxica, aromática, condimenticia, Barcelona: Aedos, p. 493.

Els percentatges de les variables *utilització, informació, usos, part i indicacions* són sobre la població que ha esmentat la planta. Per exemple: si es tracta del lli serà sobre les 19 persones que l'han reconegut com a medicinal. Aquest tant per cent, però, moltes vegades pot semblar que no coincideix amb la població a la qual correspon. Això és degut al nombre d'usos, parts i/o indicacions que una mateixa persona hagi assignat a una mateixa planta, la qual cosa també incidirà en les variables utilització i informació.³ Per exemple: el lligabosc és conegut per 4 persones, però alguna d'elles li ha adjudicat més d'un ús i/o una part i/o una indicació, per aquesta raó resulta que els percentatges són fets sobre 6 casos, en lloc de 4 com seria d'esperar. El fet que s'incloguin els % entre parèntesi és únicament i exclusiva per a donar un testimoni més fiable de les preferències que tenen els folgueroles respecte a les herbes per ells ressenyades. Així mateix, aquest % és sobre els casos vàlids, no es comptabilitzen els perduts. Per exemple: l'herba queixalera ha estat indicada per 3 persones, però a la variable part hi ha un 50% per a tota la planta i un altre 50% per a la llavor, s'ha perdut un cas (l'informant no ha contestat o no ho sabia). El mateix succeeix amb la planta milfulles, on la població és d'11 persones i, en canvi, els percentatges de les restants variables són tots sobre 9 casos; hi ha dos casos perduts per a cada una d'elles.

Si no es diu el contrari, tant la decocció com la infusió se suposa que són en aigua. Quan la decocció és en vi, aquest sol ser negre. La maceració en oli és en oli d'oliva.

A *Indicacions* s'utilitzen els noms de les malalties tal i com els han indicat els informants. Contràriament, a *Propietats* la terminologia emprada és més especialitzada.

Quan en plantes-verdures, com escarola, escarxofa, bleda, etc., es diu que no l'han presa mai o que ara no la prenen, es refereixen a què no la prenen com a medicina, la qual cosa no significa que no la prenguin com a aliment.

Hi pot haver plantes com el pixallits que són molt conegudes, per llur abundància al municipi, però que no es considerin medicinals. Poden tenir diferents noms i ésser molt poques les persones que coneguin les seves virtuts.

Ha estat impossible saber les mesures exactes de cada ingredient en una recepta. Tothom ho fa a cop d'ull i els és molt difícil de dir una determinada quantitat per a cada cosa. Et diuen: "ja ho veuràs tu mateixa" o "n'hi tires un grapat" o "n'hi tires fins que estigui bé".

Hi ha herbes que sembla que serveixin per a tot. La majoria de les plantes "són" desinflatòries i/o antisèptiques. Possiblement, hauríem de pensar que això no és així i que és degut a què a la gent els costa poc de dir: "desinflama" o "desinfecta", però també hem de creure que "si no curen, tampoc no maten".

Aquest estudi no ha estat enfocat ni pensat com una guia

³. Vegeu el comentari que al respecte es fa en l'apartat *Questionari-fitxa de cada planta medicinal*.

de cara a l'usuari de plantes medicinals, malgrat que ho pugui ser, sinó que la seva intenció és deixar constància de les herbes remeieres que coneixen i usen els folgueroles en un determinat moment de la seva història i les virtuts que els assignen, siguin verificables o no. Raó per la qual no em faig responsable de les indicacions i propietats atribuïdes a les plantes medicinals que a continuació s'indiquen.

AGRIMONIA, herba tossera.
(*Agrimonia eupatoria* L.).

POBLACIO: 2 persones, el 2.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: alguna vegada l'ha utilitzada (50%), actualment encara la fa servir (50%).

INFORMACIO: família (50%), altres (50%).

USOS: infusió (50%), infusió-gargarismes (50%).

PART: tot, tret de l'arrel (50%), flor (50%).

INDICACIONS: tos (50%), mal de coll (50%).

PROPIETATS: bèquica, detersiva.

La persona que ha dit que l'infús de la flor de l'herba tossera ajuda a combatre la tos, l'ha presa alguna vegada i coneix les seves virtuts a través de la família.

Pel que respecta a l'altre informant, actualment utilitza la infusió de l'agrimonia sencera (fulles, tija i flor, si n'hi ha) "per al mal de coll. S'hi tira un suc de llimona i es fan gargarismes".⁴

AI, all.
(*Allium sativum* L.).

POBLACIO: 12 persones, el 12.8% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 20% no l'ha presa mai, el 26.7% abans la prenia però actualment no la pren i el 53.3% encara avui dia la pren.

INFORMACIO: família (53.3%), veïns o amics (33.3%), llibres (13.3%).

⁴ En aquest estudi sobre medicina popular, els comentaris dels informants són transcrits en català dialectal. En aquell temps, 1985, encara no havien començat *La història oral a Folgueroles*, raó per la qual les entrevistes no foren enregistrades. Unicament s'acomplia el qüestionari i es prenia apunts.

USOS: crua (69.2%), decocció en aigua (23.1%), picada-crua (7.7%).

PART: bulb (100%).

INDICACIONS: purificar la sang (26.7%), desordres digestius (13.3%), cucs intestinals (13.3%), dolor (13.3%), mal d'orella (6.7%), penellons (6.7%), infecció (6.7%), pessigades verinoses (6.7%), colesterol (6.7%).

PROPIETATS: depurativa, digestiva, vermífuga, antisèptica, desinflamatòria, analgèsica, antídota, activant circulatori.

Un gra d'all cru, a l'endejú, amb llimona al darrera és antibiòtic, vermífug i purifica la sang.

Els cucs intestinals també es poden combatre tot posant-se "un collaret d'alls penjat al coll, però que no n'hi hagi cap de mig pelat perquè encetaria la pell".

Per al mal d'orella, "un gra d'all cuit al caliu i ficat a l'orella".

Contra el colesterol, un gra d'all decuit en aigua.

Els penellons es poden refrescar tot fregant-los amb un gra d'all cru.

L'all és un antídota contra les pessigades de cuques verinoses, com per exemple l'escurçó. S'agafa un gra cru, es pica i s'hi posa en forma de cataplasma.

Per al dolor, va bé fer fregues amb un gra d'all cru a la zona afectada.

ALBERGINIA, aubergínia, ubergínia.
(*Solanum melongena*).

POBLACIO: 1 persona, l'1.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: abans l'utilitzava però ara no (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: xarop (100%).

PART: fruit (100%).

INDICACIONS: berrugues (50%), ulls de poll (50%).

PROPIETATS: emol·lient.

"Es fan llesques del fruit i s'hi posa sal en quantitat suficient perquè faci suc. S'agafa una mica de cotó fluix moll d'aquest suc i es va passant sobre les berrugues i els ulls de poll. Cal fer-ho diferents vegades, amb una sola vegada no n'hi ha prou".

ALZINA.

(*Quercus ilex* L.).

POBLACIO: 15 persones, el 15.9% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (50%), abans (50%).

INFORMACIO: família (50%), veïns o amics (38.9%), altres (11.1%).

USOS: decocció en aigua (72.2%), decocció-banys (22.2%), decocció en vi (5.6%).

PART: segona pela de l'escorça (55.6%), escorça (27.8%), flor (11.1%) i fruit (5.6%).

INDICACIONS: ferides (29.4%), desordres digestius (11.8%), llaga d'estómac (11.8%), diarrea (11.8%), rebaixar la sang (11.8%), èczema (11.8%), reconstitució (5.9%) i ovaris irritats (5.9%).

PROPIETATS: hipotensora, digestiva, astringent, desinflamatòria, vulnerària, reconstituent.

L'escorça i la segona pela de l'escorça d'alzina decuites van bé per als desordres digestius (ventre, estómac i llagues d'estómac). És reconstituent.

La decocció de l'escorça també és adequada per a la diarrea o còlic, així com la infusió de la flor.

Per a rebaixar la sang també és indicada la segona pela de l'escorça, encara que no se'n pot prendre gaire perquè "és molt forta".

La segona pela decuita junt amb serp és adequada per a l'èczema de la pell.

La segona pela de l'escorça decuita en vi o en aigua també és bona per a "rentar mals" (ferides): "resseca els pelats i els talls"; "curteix, fa pujar la pell"; "fa pellar".

Banys de la segona pela de l'escorça decuita en aigua també van bé per als ovaris irritats, "es renta 'a baix' amb una xeringa".

Els qui han dit de l'alzina que és reconstituent i que va bé per a l'estómac i els ovaris no l'han presa mai, particularment, però ho han sentit dir a persones que els mereixen crèdit.

APIT; cat. api.

(*Apium graveolens* L.).

POBLACIO: 15 persones, el 15.9% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai no l'han pres (33.3%), abans en prenen (27.8%), encara en prenen (38.9%).

INFORMACIO: veïns o amics (52.9%), família (35.3%), llibres (11.8%).

USOS: crua (23.5%), decocció en aigua (76.5%).

PART: tot tret de l'arrel (68.8%), fulla (12.5%), arrel (6.3%), brot (6.3%), tija (6.3%).

INDICACIONS: dolor (27.8%), orinar (22.2%), netejar la sang (11.1%), circulació de la sang (11.1%), avortar (11.1%), fetge (5.6%), refrescar (5.6%), nervis (5.6%).

PROPIETATS: activant circulatori, diürètica, depurativa, abortiva, hepàtica, refrescant, sedant.

Tot l'àpit, decuit en aigua és refrescant. S'usa per al fetge, per a "la circulació" i "purificació" de la sang, per fer orinar, per al dolor, per als nervis i per avortar. Les persones que l'han qualificat d'abortiu també han manifestat no haver-lo utilitzat mai amb aquest propòsit.

La planta crua també "purifica la sang", fa orinar i és abortiva.

Mastegar i escupir la part subterrània de les tiges de l'àpit, és a dir, empassar-se només el suc, és bó per al dolor.

ARBOÇ.

(*Arbutus unedo* L.).

POBLACIO: 21 persones, el 22.3% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (60.9%), abans (34.8%), actualment (4.3%).

INFORMACIO: família (72.7%), veïns o amics (27.3%).

USOS: decocció en aigua (91.3%), crua (4.3%), emplastre (4.3%).

PART: arrel (86.4%), fruit (9.1%), talls tendres (4.5%).

INDICACIONS: rebaixar la pressió de la sang (82.6%), diarrea (4.3%), sucre (4.3%), berrugues (4.3%), pessigades verinoses (4.3%).

PROPIETATS: hipotensora, astringent, hipoglucemiant, emol·lient, antídota.

La decocció del fruit en aigua és bona per a la diarrea. "Cal fregar les cireretes (el fruit cru) contra les berrugues", a fi que aquestes últimes desapareguin.

Per a les pessigades d'escorpi van bé els emplastres de "talls tendres d'arboç hen xafats en vinagre i oli".

La decocció de l'arrel en aigua rebaixa la proporció de sucre en els diabètics, segons un informant. Però per al què s'utilitza principalment és "per rebaixar la sang". Heus aquí algunes observacions que fan referència a aquesta última indicació:

- "De l'arrel de l'arboç s'ha de treure el vermell de la soca. De fora és blanca i de dintre és vermella. El que és bo és el vermell".
- "Com que la soca de l'arboç és vermella de dintre, l'aigua queda igualment que vi".
- "No se'n pot veure gaire perquè et moriries. És molt fort".
- "És molt forta i molt de mal prendre. Se'n poden beure només tres dies seguits i prou".
- "Es molt fort, més que el romaní".

ARÇ BLANC.

(*Crataegus monogyna* Jacquin).

POBLACIO: 3 persones, el 3.2% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: abans l'havien presa (50%) i encara avui la prenen (5%).

INFORMACIO: família (50%), veïns o amics (50%).

USOS: decocció en aigua (50%), infusió (50%).

PART: flor (50%), segona pela de l'escorça (25%), fruit (25%).

INDICACIONS: rebaixa la sang (75%), pessigades verinoses (25%).

PROPIETATS: hipotensora, antídoto.

La infusió de les flors i la decocció dels fruits contribueixen a rebaixar la sang.

"Si una cuca verinosa et pessiga, fes bullir la segona pela de l'escorça de l'arç blanc".

ARNICA.

(*Arnica montana* L.).

POBLACIO: 28 persones, el 29.8% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 17.6% no l'ha feta servir mai, el 58.8% abans l'havia utilitzada i el 23.5% encara l'usa.

INFORMACIO: família (88.2%), veïns o amics (8.8%), llibres (2.9%)

USOS: maceració en oli (48.3%), maceració en alcohol (48.3%), decocció en oli (3.4%).

PART: flor (100%).

INDICACIONS: cops (47%), dolor (35.3%), pelats (5.9%), talls (5.9%), estrebades (2.9%), treure espines (2.9%).

PROPIETATS: activant circulatori, vulnerària.

La maceració en oli va bé per a les ferides (pelats i talls). També és útil per als cops, a més de la maceració en alcohol i la decocció en oli. La maceració en alcohol o en oli també serveix per a les estrebades i per a fer fregues per al dolor: "un drap moll i fregar el lloc on es té dolor, després s'ha de posar un drap a sobre i sobre el drap una pedra de riu o un rajol o una ampolla de xampany calents". Mentre que uns informants han dit que l'arnica anava bé per a "curar els mals, les llaques", d'altres diuen que "no hi pot haver encetat, perquè fa molta coïssor".

ARROS.

(*Oryza sativa* L.).

POBLACIO: 4 persones, el 4.2% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: actualment en pren (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: decocció en aigua (100%).

PART: gra (100%).

INDICACIONS: diarrea (100%).

PROPIETATS: astringent.

Els grans de l'arròs bullits en aigua "restrenyen el ventre", van bé contra vòmits i diarrees. "En un pot petit s'hi posa un pessic d'arròs i un tros de pa torrat. Es fa bullir. Es cola i es beu el brou de pa. Refresca el ventre. N'hi ha que fins i tot se'n tiren a la llet".

ATZAVARA o pita.

(*Agave americana*).

POBLACIO: 15 persones, el 15.9% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 14.3% no l'ha utilitzada mai i el 85.7% antigament l'usava.

INFORMACIO: família (81%), veïns o amics (19%).

USOS: xarop (66.7%), crua (33.3%).

PART: fulla (100%).

INDICACIONS: ferides (pelats, tall) (19%), refredat (9.5%), tos (9.5%), mal de ventre de la canalla (diarrea) (9.5%), tifus (9.5%), infeccions (9.5%), pulmonia (4.8%), catarro (4.8%), refrescant per al ventre (4.8%), cucs intestinals (4.8%), tatxes de mal a la boca i al coll (mal blanc) (4.8%), posar les dents la canalla (4.8%), ortigades (4.8%), cremades (4.8%).

PROPIETATS: deterativa, vulnerària, descongestiva, bèquica, carminativa, astringent, antisèptica, desinflamatòria, expectorant, anticatarral, vermífuga.

"Es pela la fulla. Es treu la segona pela i es posa sobre les cremades o ortigades". "Les fulles de l'atzavara van molt bé per a les ferides i pelats. Per una banda netegen i per l'altra cicatritzen. El revers fa treure el pus i l'anvers fa pellar".

"Pelaven la pela (la fulla) perquè sortís més suc i la posaven al ventre. Va molt bé per a infeccions com el tifus". També per a destapar el pit.

Per fer xarop d'atzavara "es treuen les espines de la fulla i també la pell. S'obre la fulla i del que hi ha dins se'n fa trossets. S'agafa un plat, s'hi posen uns bastonets i els trossets de la fulla a sobre, amb sucre roig. Fa un suc que cau dins el plat. A la canalleta se'ls en pot donar una culleredeta, 3 cops al dia. Sembla fins i tot que quedin escaldats de la llengua i boca, de tan fort com és". Aquest xarop és refrescant, desinfecta. Es fa servir per al refredat, la tos, el catarro, el mal blanc i el mal de ventre de la canalla i també per als cucs intestinals.

BALSAM.

(*Sedum telephium* L. ssp. *maximum* Rouy i Camus).

POBLACIO: 3 persones, el 3.2% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 66.7% abans la utilitzava i el 33.3% encara l'usa.

INFORMACIO: família (100%).

USOS: crua (66.7%), xarop (33.3%).

PART: fulla (100%).

INDICACIONS: catarro (33.3%), ferides (pelats, llagues) (66.7%).

PROPIETATS: vulnerària, antiepatí.

"S'obre la fulla i s'hi posa sucre roig. El suc que fa és el xarop. Aquest xarop va molt bé per al catarro".

"Es pela la fulla d'una banda i es posa sobre els pelats perquè no s'hi enganxin els pedassos".

BARMAIO, barmalló; cat. barballó.
(*Lavandula latifolia* Villars).

POBLACIO: 13 persones, el 13.8% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (16.7%), abans (44.4%), actualment (38.9%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: maceració en alcohol (62.5%), maceració en vi (12.5%), infusió (12.5%), infusió-bafos (6.3%), perfums (6.3%).

PART: tot tret de l'arrel (53%), flor (47%).

INDICACIONS: dolor (44.5%), cops (16.7%), bronquitis (11.1%), sistema nerviós (11.2%), ossos malalts (5.6%), talls (5.6%), destapar nas (5.6%).

PROPIETATS: activant circulatori, pectoral, sedant, vulnerària.

Fer bafos de la flor del barmaió destapa el pit i el nas. També són indicats encara que el nas ragi. Els perfums van bé per a qualsevol tipus d'inflamació.

La maceració en vi de tota la planta, tret de l'arrel, és adequada per "als talls fondos" i per als cops. "Cal deixar-lo quinze dies a sol i serena en vi de 16 graus". Per als cops també és utilitzada la maceració en alcohol, tant de la flor com de tota la planta.

"La maceració del barmaió en esperit de vi durant nou dies, a sol i serena, va bé per fer fregues per al dolor. Friccions de pit i esquena a les persones que tenen bronquitis". Així mateix es fa servir per a fer massatges a ossos malalts.

L'infús de la flor és tranquil·litzant, actua sobre el sistema nerviós.

"El posaven als conillars per fer marxar els pois (polls)".

BARRETETS DE PARET, barretets.
(*Cotyledon Umbilicus*).

POBLACIO: 4 persones, el 4.2% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 75% abans la utilitzava, el 25% encara l'usa.

INFOMACIO: família (75%), veïns o amics (25%).

USOS: cataplasma (25%), decocció en oli (25%), infusió (25%), ungüent (25%).

PART: tot tret de l'arrel (75%), fulla (25%).

INDICACIONS: mal d'orella (25%), furúncols (25%), infeccions (25%), inflamacions (25%).

PROPIETATS: desinflamatòria, antisèptica, analgèsica.

"És com una espècie de bolet, un bàlsam. Es fa a les parets molt velles".

Decuïta en oli va bé per al mal d'orella. En cataplasma és indicada "per a madurar furúncols". Si se'n fa ungüent, és desinfectant. La infusió de les fulles és refrescant.

BERBENA.
(*Verbena officinalis* L.).

POBLACIO: 11 persones, l'11.7% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (38.5%), abans (38.5%), ara (23.1%).

INFORMACIO: família (30.8%), veïns o amics (69.2%).

USOS: infusió (61.5%), picada-crua (30.8), cataplasma (7.7%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: espants (30.8%), fer dormir (23.1%), nervis (23.1%), feridura (15.4%), cops (7.7%).

PROPIETATS: activant circulatori, hipnòtica, sedant, hipotensora.

En infusió la berbena va bé contra la feridura. A més a més, és un tranquil·litzant, fa dormir.

Per fer "sortir el blau", cal posar berbena picada, crua, al lloc on t'has donat un cop.

"Per treure els espants s'han de picar berbenes crues amb cansalada. Se'n fa una cataplasma i es posa al pit, davant el cor". "Picada amb cansalada, fer-ne un emplastre i posar-lo al pit. Els quedava vermell de sang, la sang que havia quedat glevada amb l'espant". "Picada en un morter

junt amb greix fregit. Es posava ben calentoneta, al mig de dos pedassos, al pit. A l'endemà el drap era tot tacat de sang, com sang morta. Va molt bé quan s'ha tingut un espant".

BLAT DE MORO.
(*Zea mays* L.).

POBLACIO: 83 persones, el 88.3% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 22.7% no l'ha pres mai, el 34.1% abans en prenia i el 45.1% actualment encara en pren.

INFORMACIO: família (94%), veïns o amics (6%).

USOS: infusió (100%).

PART: cabells (100%).

INDICACIONS: orinar (96.8%), ventre (1.6%), sarampió (1.6%).

PROPIETATS: diürètica, digestiva, febrífuga.

L'infús dels cabells o cabellera del blat de moro és utilitzat com a poderós diürètic, principalment. També hi ha qui l'usa per a rebaixar la febre dels nens petits durant el sarampió o simplement per a refrescar el ventre.

"Els qui tenen (problemes amb) la pròstata no en poden prendre".

BLEDA.
(*Beta vulgaris* L.).

POBLACIO: 2 persones, el 2.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: actualment la prenen (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: decocció en aigua (100%).

PART: fulla (100%).

INDICACIONS: restrenyiment (100%).

PROPIETATS: laxativa.

Les fulles de bleda decuïtes en aigua són laxants. Són indicades contra el restrenyiment, no purguen en excés.

BOFIA.

(*Dorycnium hirsutum* Seringe).

POBLACIO: 1 persona, l'1.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: abans l'havia presa, però ara no la pren (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: decocció en vi (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: ferides i talls (100%).

PROPIETATS: vulnerària.

Per a curar ferides i talls, s'agafa la bofia i es fa bullir en vi negre i sucre roig.

BOIXEROLA.

(*Arctostaphylos uva-ursi* Sprengel).

POBLACIO: 5 persones, el 5.3% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 83.3% la prenien abans, però ara no i el 16.7% encara actualment la pren.

INFORMACIO: família (100%).

USOS: infusió (83.3%), perfums (16.7%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: orinar (66.7%), ventre (16.7%), mal de cap (16.7%).

PROPIETATS: diürètica, digestiva, analgèsica.

La boixerola "es fa en terra sorrenca, s'estén per terra i fa una flor vermella".

La infusió d'aquesta planta és indicada per als ronyons. S'utilitza per a fer orinar, tant les persones com els animals (vaques). Es fa servir també per al ventre.

Els perfums de boixerola van bé per al mal de cap.

BOLDO.

(*Peumus boldus*).

POBLACIO: 14 persones, el 14.9% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: abans (47.1%), actualment (52.9%).

INFORMACIO: família (47.1%), veïns o amics (41.2%), llibres (5.9%), altres (5.9%).

USOS: infusió (100%).

PART: fulla (75%), flor (25%).

INDICACIONS: fetge (64.7%), digestió (11.8%), ronyons (11.8%), fel (5.9%), inflamació (5.9%).

PROPIETATS: hepàtica, digestiva, desinflamatòria.

La infusió de les fulles i/o de les flors és utilitzada principalment per regular les funcions hepàtiques. També és digestiva, diürètica i desinflamant.

"Per al fetge, es fa una infusió; les fulles es deixen en aigua i al dia següent es torna fer bullir".

BORRATJA.

(*Borago officinalis* L.).

POBLACIO: 2 persones, el 2.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: actualment la prenen (100%).

INFORMACIO: llibres (100%).

USOS: crua (50%), decocció en aigua (50%).

PART: fulla (100%).

INDICACIONS: diabetis (100%).

PROPIETATS: hipoglucemiant.

Les fulles, crues o decuïtes, "rebaixen el sucre als diabètics".

Cal remarcar que són molt poques les persones, a Folgueroles, que coneixen aquesta planta. La immensa majoria dels qui indiquen la borratja es refereixen a la borratja de roca.

BORRATJA DE ROCA, morratja, orella d'os.

(*Ramonda Myconi* Reichenbach).

POBLACIO: 15 persones, el 15.9 de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 21.1% no l'ha presa mai, el 42.1% abans la prenia però ara no i el 36.8% encara ara la pren.

INFORMACIO: família (94.7%), veïns o amics (5.3%).

USOS: infusió (88.9%), infusió-banys (5.6%), maceració en oli (5.6%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: refredat (42.1%), rebaixar la sang (15.8%), netejar la sang (15.8%), hemorràgies (15.8%), morenes (5.3%), inflamacions (5.3%).

PROPIETATS: descongestiva, hipotensora, depurativa, astringent, desinflamatòria.

L'infús de les borratges de roca es fa servir per a combatre el refredat, "per a rebaixar i purificar la sang" i "per a aturar les hemorràgies de sang". "Si tens la regla molt forta, la para". També se'n fan banys "d'assiento", és a dir, s'utilitzen contra les infeccions i inflamacions genitals.

Les borratges de roca macerades en oli són indicades per a les morenes.

"També se li diu *orella d'os* a la borratja de roca".

BOTONS DE SANT JOAN, herba de Sant Joan.
(*Santolina chamaecyparissus* L.).

POBLACIO: 12 persones, el 12.8% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 43.8% no l'ha utilitzada mai, el 31.3% ho havia fet abans i el 25% encara avui dia la fa servir.

INFORMACIO: família (87.5%), veïns o amics (12.5%).

USOS: infusió (87.5%), infusió-banys (6.3%), maceració en oli (6.3%).

PART: tot tret de l'arrel (56.3%), flor (43.8%).

INDICACIONS: ventre (25%), bestiar (37.6%), diarrea (6.3%), cops de sang (6.3%), orinar (6.3%), nervis (6.3%), inflamació (6.3%).

PROPIETATS: digestiva, hipotensora, astringent, diürètica, sedant, desinflamatòria, activant circulatori.

La infusió de la flor i/o tota la planta, tret de l'arrel, és digestiva, astringent, diürètica i sedant. També se'n dona als animals després de parir. Neteja i desinfecta les truges eixint de godallar, al mateix temps que els rebaixa la llet. També es fa servir per a rebaixar la sang en les persones i així poder evitar els "cops de sangs a les

cames". Les infusions de botons de Sant Joan en forma de banys són adequades a qualsevol tipus d'infecció o inflamació externa.

"La flor posada en una ampolla, amb un litre d'oli, a sol i serena durant dos dies (del temps no n'està ben segura) va molt bé contra els cops, els fa sortir".

BRUTONICA.

(*Teucrium chamaedrys* L.).

POBLACIO: 1 persona, l'1.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: abans (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: infusió (100%).

PART: flor (100%).

INDICACIONS: fer agafar gana (100%).

PROPIETATS: aperitiva.

Només una sola persona de les entrevistades coneix la brutònica. Havia utilitzat la flor en infusió per a provocar la gana.

CABRUNA, cabrulla, escabrulla, escabruna.

(*Psoralea bituminosa* L.).

POBLACIO: 2 persones, el 2.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: abans (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: decocció en oli (50%), infusió (50%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: restrenyiment (50%), infecció (50%).

PROPIETATS: laxant, desinfectant.

La infusió de cabruna purga i la decocció en oli és desinfectant.

CAMAMILLA.

(*Matricaria chamomilla* L.).

POBLACIO: 90 persones, el 95.7% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (6%), abans (23.9%), ara (70.1%).

INFORMACIO: família (94.9%), veïns o amics (2.6%), llibres (2.6%),

USOS: infusió (80.3%), infusió-bany (12%), compreses (7.7%).

PART: tot tret de l'arrel (64.3%), flor (35.7%).

INDICACIONS: desordres digestius (72.5%), ulls (11.2%), inflamacions ventre (4.4%), infeccions ventre (5.2%), nervis (1.7%), refredat (1.7%), mal de cap (0.9%), diarrea (0.9%), ferides (0.9%), per gust (0.9%).

PROPIETATS: digestiva, oftàlmica, desinflamatòria, antisèptica, sedant, descongestiva, analgèsica, astringent, vulnerària.

La camamilla és eminentment digestiva, va bé per a l'estómac i ventre. L'infús s'usa contra les inflamacions i infeccions, tant internes (tifus, diarrea) com externes (conjuntivitis, ferides). També és presa com a tranquil·litant, "per als nervis". Així mateix es pren per a combatre el refredat. "S'ha d'anar prenent de mica en mica, a culleretes, que és com fa l'efecte". "Per a desinfectar l'estómac s'ha de fer una infusió de camamilla i afegir-hi dues culleretes (de café) de bicarbonat".

De la mateixa manera, es fa servir per a banyar els ulls inflamats o lloganyosos i les ferides externes.

"Draps ben calents, compreses d'aigua de camamilla van bé per al ventre i l'estómac, el fetge inflammat, els ronyons i fins i tot per al tifus".

Les compreses de camamilla també s'utilitzen per a calmar el mal de cap.

Hi ha qui pren la camamilla simplement "per gust", perquè és refrescant.

CANEM.

(*Cannabis sativa* L.).

POBLACIO: 1 persona, l'1.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: actualment la fan servir (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: olorar (100%).

PART: brot (100%).

INDICACIONS: mal de cap (100%).

PROPIETATS: analgèsica.

L'informant me n'ha ensenyat un brot que no tenia grana, "perquè al lloc on era no hi havia nascut el mascle, que és qui fa la flor. La femella és qui fa la grana. S'ha de posar un brot al pit i l'olor treu el mal de cap".

CANYA.

(*Arundo donax* L.).

POBLACIO: 10 persones, el 10.6% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (33.3%), abans (25%), actualment (41.7%).

INFORMACIO: família (91.7%), veïns o amics (8.3%).

USOS: decocció en aigua (100%).

PART: arrel (91.7%), tija (8.3%).

INDICACIONS: orinar (60%), embòlia (20%), hemorràgies (10%), dolor (10%).

PROPIETATS: diürètica, hipotensora, astringent, activant circulatori.

L'arrel de canya decuïta en aigua és àmpliament utilitzada per a fer orinar. També s'empra per a combatre el dolor i contra les embòlies (tant de persones com d'animals).

"S'agafen els nusos de la canya (tija), se'n tallen un o dos i es fan bullir. Van molt bé contra les hemorràgies".

CARBASSER, carbassera.

(*Cucurbita pepo* L.).

POBLACIO: 5 persones, el 5.3% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 20% no l'ha utilitzada mai, el 80% abans la utilitzava però ara no i el 20% restant encara actualment l'usa.

INFORMACIO: família (40%), veïns o amics (40%), altres (20%).

USOS: ungüent (40%), cataplasma (20%), decocció en aigua (20%), crua (20%).

PART: fruit (100%).

INDICACIONS: inflamacions (60%), cucs intestinals (20%),
orinar (20%).

PROPIETATS: desinflamatòria, vermífuga, diürètica.

Una cataplasma feta de carbassa va bé per a les pulmo-
nies. L'ungüent de carabassa, si es posa a les zones
irritades ("esgorrament entre les cuixes"), desinflama.

Decuïta en aigua fa orinar.

Contra els cucs intestinals, "s'ha d'obrir la carbassa i
agafar la 'cansalada', ni la pell ni les granes. Es xafa en
un morter, ben xafada. Se'n fa una boleta com el cap del
dit, de manera que te la puguis empassar sencera. Cal
empolsinar-la de sucre i empassar-se-la sencera. Al darrera
es pot beure llet. Això s'ha de fer un parell de dies.
Llavors s'ha de prendre una purga; per anar bé, oli de
'ricino'. Aneu de ventre en una gibrelleta que hi hagi aigua
atemperada i que el, 'traseró' toqui l'aigua. D'aquesta
manera surt el cuc solitari".

CASCAI, cascall.

(*Papaver somniferum* L.).

POBLACIO: 7 persones, el 7.4% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 75% no l'ha pres mai i el 25% l'havia pres
però ara no el pren.

INFORMACIO: família (75%), amics o veïns (25%).

USOS: decocció en aigua (100%).

PART: llavor (85.7%), càpsules (14.3%).

INDICACIONS: dormir (62.5), nervís (25%), ventre (12.5%).

PROPIETATS: hipnòtica, sedant, detergent.

La decocció en aigua de la grana "neteja la panxa, desem-
bafa".

Tant la llavor com les càpsules decuïtes són conegudes
com a hipnòtiques o almenys com a tranquilitzants.

Del perill que pot suposar el cascall hi ha la següent
dita: "de tant voler fer-lo dormir, se li va morir". Tot
referint-se a un infant.

CEBA.

(*Allium cepa* L.).

POBLACIO: 13 persones, el 13.8% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: abans (66.7%), actualment (33.3%).

INFORMACIO: família (66.7%), altres (22.2%), veïns o amics (11.1%).

USOS: decocció en aigua (66.7%), crua (27.8%), decocció al caliu (5.6%).

PART: bulb (94.5%), suc (5.6%).

INDICACIONS: restrenyiment (27.8%), inflamació (27.8%), netejar la sang (16.7%), orinar (16.7%), cucs intestinals (5.6%), pessigades verinoses (5.6%).

PROPIETATS: laxativa, desinflamatòria, depurativa, diürètica, vermífuga, antídot.

"Escalivada i posada al ventre de la canalla com una cataplasma és laxant". També ho és crua o decuïta en aigua, al mateix temps que depurativa i diürètica. L'aigua on hi ha bullit ceba és refrescant, "tant per a les persones com per a les truges eixint de godallar".

Contra els cucs intestinals s'ha de beure el suc de la ceba picada crua.

"Per a les pessigades d'escorpí i escurçó quant més rabiuda sigui la ceba, millor".

CENTAURA, herba de centaura.
(*Centaurium umbellatum* Gilibert).

POBLACIO: 25 persones, el 26.6% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: antigament l'havien presa un 57.7%, el 19.2% encara la pren i el 23.1% no l'ha presa mai.

INFORMACIO: família (84.6%), veïns o amics (15.4%).

USOS: infusió (92.3%), perfums (3.8%), decocció en oli (3.8%).

PART: tot tret de l'arrel (66.7%), flor (29.2%), fulla (4.2%).

INDICACIONS: fer venir gana (61.5%), rebaixar la sang (11.5%), desordres digestius (7.7%), diarrea (3.8%), infecció (3.8%), sucre (3.8%), mal de queixal (3.8%), cops (3.8%).

PROPIETATS: aperitiva, hipotensora, digestiva, astringent, desinfectant, hipoglucemiant, analgèsica, activant circulatori.

"És amargant".

La infusió de la flor, la fulla o tota la planta, tret de l'arrel, és digestiva, hipotensora, desinfectant i hipoglucemiant; però principalment s'utilitza com a aperitiva. "Cal beure-la a l'endejú. Se'n ha de posar un vas a sol i serena. La planta ha de ser florida".

Perfums de centaurea s'usen contra el mal de queixal.

"S'agafa una caçoleta de terra amb oli i la flor de la planta. Es fa bullir i quan l'oli és fred, es posa en una ampolla. Quan et dones un cop, s'hi posa una baieta amb l'oli ben calent i de seguida surt el cop".

També sempre contra la diarrea (culitis).

CERVELLINA, herba de plata.
(*Catananche coerulea*).

POBLACIO: 1 persona, l'1.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: anteriorment l'havia feta servir (100%).

INFORMACIO: veïns o amics (100%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: febre (100%).

PROPIETATS: febrífuga.

La cervellina infusa contribueix a eliminar la febre. Se n'ha de beure "tres tasses al dia".

CICUTA, cecuta.
(*Conium maculatum* L.).

POBLACIO: 3 persones, el 3.2% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: abans l'havien feta servir (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: decoccio en oli (66.6%), cataplasma (33.3%).

PART: fulla (100%).

INDICACIONS: pulmonia (33.3%), treure tumors (33.3%), ferides (33.3%).

PROPIETATS: desinflamant, emol·lient, vulnerària.

"Per treure els tumors dels animals i de les persones

s'ha de fer bullir cicuta i greix en una cassola, fer-ne una cataplasma i posar-la al lloc on hi ha el tumor".

"Per a les pulmonies que són amb aigua, s'agafen draps amb oli on hi hagi bullit cicuta i es posen al costat. Xuclen l'aigua. També és indicada per a qualsevol lloc on s'hi hagi fet aigua, per exemple un genoll".

L'oli de cicuta també s'usa per a "curar mals" (ferides externes).

"T'has de rentar les mans després de tocar-la perquè és verinosa".

CIVADA.

(*Avena sativa* L.).

POBLACIO: 18 persones, el 19.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 50% antigament l'havia presa, el 38.9% no l'ha presa mai i l'11.1% encara la pren avui dia.

INFORMACIO: família (63.2%), veïns o amics (21.1%), altres (10.5%), llibres (5.3%).

USOS: decocció en aigua (89.4%), cataplasma (5.3%), maceració en aigua (5.3%).

PART: llavor (100).

INDICACIONS: inflamació (73.6%), diarrea (5.3%), ulls (5.3%), rebaixar la sang (10.6%), cremades (5.3%).

PROPIETATS: desinflamatòria, hipotensora, astringent, oftàlmica, vulnerària.

La grana de la civada bullida és "molt refrescant, treu la inflamació, el foc de la canalla". També va bé si es té diarrea. Així mateix s'empra per a rebaixar la llet que beuen la canalla. "El gra molinat i decuit en aigua com si fos un puré, és molt refrescant". També ho es "beure l'aigua (de la civada en maceració) sense fer-la bullir ni escaldar".

En cas d'eczema a la pell "es banya la part del cos afectada amb aigua de civada (decuïta)". També és útil per a banyar-se els ulls.

"Quan el bestiar tenia un cop de sangs se li donava a beure aigua de civada".

"Per a les cremades es fon cansalada i s'hi fregeixen grans de civada. Quan és pres, es posa sobre el lloc cremat".

COL.

(*Brassica oleracea* L.).

POBLACIO: 4 persones, el 4.2% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: abans l'havien utilitzada (100%).

INFORMACIO: família (66.7%), veïns o amics (33.3%).

USOS: decocció al caliu (66.7%), crua (16.7%), xarop (16.7%).

PART: fulla (83.3%), penca (16.7%).

INDICACIONS: inflamació al ventre (33.4%), ferides (33.3%), restrenyiment (16.7%), mal a la boca i coll (16.7%).

PROPIETATS: desinflamatòria, vulnerària, laxant.

"S'agafa una fulla de col i s'escaliva a la brasa, com si fos un tall. S'aplica al lloc inflammat en forma de cataplasma i treu la inflamació. Va bé per a les inflamacions del ventre. Es posa la fulla sobre el ventre i d'aquesta manera té propietats laxants. La fulla s'ha d'escalivar per la banda dreta i s'ha de posar al ventre per la banda esquerra, la banda que no és fina".

La fulla de col, tant cuita com crua, també s'usa per a curar ferides externes (talls, pelats).

El xarop, que resulta d'esberlar el tronxo de la col i posar-hi sucre, s'utilitza per a "les tatxes de mal a la boca i el coll".

COMI.

(*Cuminum cyminum* L.).

POBLACIO: 19 persones, el 20.2% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: abans (80%), actualment (15%), mai (5%).

INFORMACIO: família (90.5%), veïns o amics (4.8%), altres (4.8%).

USOS: infusió (90%), maceració en aigua (10%).

PART: llavor (81%), tot tret de l'arrel (19%).

INDICACIONS: refrescant ventre i boca de la canalla (71.5%), digestió (23.9%), vòmit (4.8%).

PROPIETATS: digestiva, carminativa, desinflamatòria, astringent.

L'infús de comí, de tota la planta o exlussivament de la

grana, és astringent, desinflamant i digestiu. Però és per a la canallà per a qui s'utilitza més: "per al mal de ventre de les criatures"; "refrescant per a la canalla"; "fa fer pets a la canalla", "fa babar la canalla"; "refresca la panxa ("el foc") i la boca de la canalla".

"El donaven a la canalla barrejat amb el biberó", o bé "hi sucaven el xumet de la canalla petita. L'aigua de comí cada dia s'ha de fer nova. Va molt bé per al mal de ventre de les criatures".

"Per a la cremor d'estómac, es posa la grana de comí a estovar en aigua, sense bullir. L'aigua queda llinosa. És molt refrescant prendre-ho abans de menjar".

CONSOLVA, matafoc.
(*Sempervivum tectorum* L.).

POBLACIO: 4 persones, el 4.2% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 75% l'havia feta servir antigament, el 25% encara ara l'utilitza.

INFORMACIO: família (100%).

USOS: picada (50%), ungüent (50%).

PART: tot tret de l'arrel (50%), fulla (50%).

INDICACIONS: ventre de la canalla (25%), irritació budell o estómac (25%), infecció (25%), cops (25%).

PROPIETATS: carminativa, desinflamatòria, antisèptica, activant circulatori.

"Per a la irritació del budell o de l'estómac es fa un ungüent amb consolves, greix dolç i una clara d'ou, i s'aplica en forma de cataplasma". Aquest ungüent també pot servir "si es podreix alguna cosa, com per exemple un dit". També es fa servir per a treure "el foc" del ventre de la canalla.

La consolva crua i picada és eficaç si es col·loca al lloc on t'has donat un cop.

CORONA DE REI.
(*Saxifraga longifolia*).

POBLACIO: 2 persones, el 2.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (50%), antigament (50%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: infecció (50%), abortar (50%).

PROPIETATS: abortiva, antisèptica.

És una planta pràcticament desconeguda a Folgueroles. Només dues persones de les entrevistades l'han reconeguda, l'una com a abortiva i l'altra com a desinfectant.

CRÉIXEMS, créixens, gréixols.

(*Nasturtium officinale* Robert Brown).

POBLACIO: 13 persones, el 13.8% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (33.3%), abans (66.7%).

INFORMACIO: família (73.3%), veïns o amics (26.7%).

USOS: picada (40%), crua (33.3%), cataplasma (13.3%), infusió (6.7%), xarop (6.7%).

PART: tot tret de l'arrel (46.7%), fulla (33.3%), suc (20%).

INDICACIONS: inflamació (33.4%), ventre i boca de la canalla (20%), netejar la sang (20%), dolor (13.3%), cucs intestinals (6.7%), cops (6.7%).

PROPIETATS: desinflamatòria, depurativa, activant circulatori, vermífuga, carminativa.

"Porten molt ferro".

Són considerats molt refrescants per al ventre, sobretot "durant la calor, amanits crus amb oli i vinagre". Dels gréixols, ben picats, se'n feia xarop i es donava a la canalla per a treure'ls "el foc" (irritació, inflamació del ventre). "S'agafaven els gréixols i es picaven ben picats. Del suc que feien se'n donava una culleredeta a la canalla cada dia i així no tenien foc i treien tota la baba".

El suc dels créixems picats també s'usa contra els cucs intestinals.

La planta crua és considerada depurativa de la sang, la "purifica" i la "neteja". Així mateix, picada i en forma d'emplastre s'utilitza contra el dolor o per "fer sortir un cop".

"Ben picats amb una mica de greix i escalfats van molt bé si tens un penedís en un dit o un dit podrit".

CRISPINELL, crespinell.
(*Sedum album* i *Sedum acre* L.).

POBLACIO: 6 persones, el 6.3% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 83.3% l'ha fet servir alguna vegada al llarg de la seva vida i el 16.7% encara l'utilitza.

INFORMACIO: família (83.3%), veïns o amics (16.7%).

USOS: picada (66.7%), maceració en oli (16.7%), ungüent (16.7%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: cops (33.3%), ferides i talls (16.7%), infecció (16.7%), mal de cap (16.7%), mal de queixal (16.7%).

PROPIETATS: activant circulatori, vulnerària, antisèptica, analgèsica.

La planta crua, picada i en forma d'emplastre o cataplasma és indicada per a les infeccions i flamons a la boca; com a refrescant, si es té mal de cap; per a fer sortir el blau, en cas de donar-se un cop.

L'ungüent fet a base de crispinell també és desinfectant.

Tota la planta, tret de l'arrel, mecerada en oli és vulnerària, es posa en els talls i ferides externes.

CUA DE CAVALL, sangnua.
(*Equisetum telmateia* Ehrhart).

POBLACIO: 32 persones, el 34% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 52.9% no l'ha presa mai, el 14.7% abans l'havia presa alguna vegada i el 32.4% actualment encara la pren.

INFORMACIO: família (64.7%), veïns o amics (32.4%), altres (2.9%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: orinar (36.3%), rebaixar la sang (24.2%), netejar la sang (30.3%), inflamació (9%).

PROPIETATS: diurètica, hipotensora, depurativa, desinflamant.

La cua de cavall o sangnua és coneguda a Folgueroles com a diurètica, "fa orinar"; però també es considera que és

"bona per a la sang". Per a uns només la rebaixa, per als altres només la neteja, per a segons qui la rebaixa i la purifica i fins i tot hi ha qui simplement diu que l'usa per a la "circulació de la sang". També es fa servir per a les inflamacions, per exemple de la boca.

CUA DE GAT.

(*Sideritis, angustifolia* Lagasca).

POBLACIO: 1 persona, l'1.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: actualment la pren (100%).

INFORMACIO: veïns o amics (100%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: estòmac (100%).

PROPIETATS: digestiva.

Només una persona, que tot just fa quatre anys que viu al municipi, ha donat referències d'aquesta planta. Ella l'utilitza per a la "pesadesa d'estòmac".

CUA DE GUILLA.

(*Verbascum thapsus* L.).

POBLACIO: 1 persona, l'1.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: no l'ha feta servir mai (100%).

INFORMACIO: altres (100%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: refredat (100%).

PROPIETATS: descongestiva.

L'infús de cua de guilla és indicat per al refredat.

CUXARDA; cat. foixarda.

(*Globularia alypum* L.).

POBLACIO: 2 persones, el 2.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: abans (50%), actualment (50%).

INFORMACIO: veïns o amics (100%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: rebaixar la sang (50%), sucre (50%).

PROPIETATS: hipotensora, hipoglucemiant.

La infusió de cuxarda, segons els informants, "rebaixa la sang i el sucre".

"Per a rebaixar el sucre, cal prendre'n 8 o 15 dies seguits . És molt amarganta. S'ha de collir quan és florida".

DONZELL.

(*Artemisia absinthium* L.).

POBLACIO: 54 persones, el 57.4% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 20.3% no l'ha utilitzada mai, el 78.1% abans l'havia fet servir però ara no, només l'1.6% encara la pren.

INFORMACIO: família (93.8%), veïns o amics (6.3%).

USOS: olorar (75.8%), infusió (12.9%), picada (11.3%).

PART: tot tret de l'arrel (87.1%), suc (8.1%), fulla (4.8%).

INDICACIONS: cucs intestinals (98.4%), desmamar (1.6%).

PROPIETATS: vermífuga.

Només una persona de les entrevistades ha utilitzat el donzell per a desmamar la canalla. S'hi fregava el pit i quan els nens anaven per mamar el trobaven amargant.

A Folgueroles el donzell té molt crèdit com a foragitador de cucs intestinals. L'ús de la planta divergeix segons qui l'utilitzi:

- "Picat en un morter i prendre'n el suc. Només dues gotes perquè és molt amargant".
- "Picat amb mel i posat a la panxa".
- "S'ha de posar-ne un brot al melic".
- "Amb un brot s'ha de fregar el cul".
- "Un ramell penjat al coll i no deixa pujar els cucs".
- "Ha de tocar la pell".
- "S'agafa un brot de donzell i es frega el coll de la persona que té els cucs".
- "Un brot al pit".

- "Posar-se'n un brot a la boca".
- "Es posa un ram sota el coixí".
- "Es amargant. S'ha de posar-ne un brot vora el coixí".
- "El donzell fa trencar els cucs i fa dormir les criatures".

ESCABAIOSA.

(*Knautia arvensis* Coulter).

POBLACIO: 48 persones, el 51.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (15.4%), abans (73.1%), actualment (11.5%).

INFORMACIO: família (94.2%), veïns o amics (5.8%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (84.7%), fulla (13%), flor (2.2%).

INDICACIONS: sarampió (59.6%), orinar (19.2%), ventre (7.7%), netejar la sang (5.8%), mal a la boca de la canalla (3.8%), inflamació (3.8%).

PROPIETATS: febrífuga, diurètica, digestiva, depurativa, desinflamatòria.

L'infús d'escabaiosa barrejat amb brou de serp és usat contra el sarampió, "rebaixa la febre i fa sortir més de pressa els grans a fora".

"Una novena d'escabaiosa, o bé tres dies sí i tres dies no, va bé per a netejar la sang, per al mal de ventre i per a fer orinar".

També s'utilitza contra el mal a la boca de la canalla, tot fent-los beure i glopejar o gargaritzar una infusió d'escabaiosa.

ESCAROLA.

(*Cichorium Endivia*).

POBLACIO: 19 persones, el 20.2% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (27.3%), abans (63.6%), actualment (9.1%).

INFORMACIO: família (86.4%), veïns o amics (9.1%), altres (4.5%).

USOS: infusió (54.6%), infusió-bany (36.4%), crua (9%).

PART: fulla (100%).

INDICACIONS: inflamació (68.2%), enregoll (13.6%), restrenyiment (9.1%), diarrea (4.5%), morenes (4.5%).

PROPIETATS: desinflamatòria, laxant, astringent.

L'escarola és tinguda per molt refrescant, tant si es pren en forma d'infusió, "contra la diarrea", com si se'n fan banys, per a "les morenes" o "el foc a baix". L'infús d'escarola també s'empra contra l'enregoll.

Crua és laxant.

(Sembla que hi ha una contradicció, sembla que una mateixa planta no hauria de ser laxant i astringent al mateix temps. Malgrat això, és aquesta la informació que m'han donat: l'escarola crua és laxant i cuita és astringent).

ESCARXOFERA.

(*Cynara scolymus* L.).

POBLACIO: 7 persones, el 7.4% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 50% encara avui la pren, el 30% l'havia utilitzada abans però ara no i el 20% no l'han usada mai.

INFORMACIO: família (50%), veïns o amics (30%), llibres (10%).

USOS: decocció en aigua (80%), crua (10%), cataplasma (10%).

PART: escarxofes (80%), fulla (10%), tronxo (10%).

INDICACIONS: fetge (50%), orinar (20%), netejar la sang (10%), sucre (10%), berrugues (10%).

PROPIETATS: hepàtica, diürètica, depurativa, hipoglucemiant, emol·lient.

L'escarxofa decuita, així com el brou que en resulta, "va bé per al fetge i els ronyons". Adhuc és indicada per als diabètics. "De la fulla de l'escarxofera, bullida en aigua i matxucada amb una clara d'ou, se'n fa una cataplasma per al fetge".

El tronxo de l'escarxofera en decuit és molt refrescant, "neteja la sang".

Hi ha la creença que les berrugues desapareixen si es freguen amb escarxofes crues.

ESTEPA VERA; cat. estepa muntanyenca o de muntanya.
(*Cistus laurifolius*).

POBLACIO: 1 persona, l'1.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: fa molt temps l'havia feta servir (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: decocció en vi (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: ferides (100%).

PROPIETATS: vulnerària.

"Per a curar mals i ferides s'agafava estepa vera, vi negre i sucre roig i es feia bullir tot plegat. Un cop fred es posava a la ferida. Primer calia rentar-la amb aigua d'estepa vera i després es banyava amb el vi negre bullit. En el vi també hi bullien bofies".

EUCALIPTUS, calipto.

(*Eucalyptus globulus* Labillardière).

POBLACIO: 85 persones, el 90.4% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 61.1% actualment l'utilitza, el 37% l'havia fet servir abans però ara no i l'1.9% no l'ha usat mai.

INFORMACIO: família (89.8%), veïns o amics (7.4%), altres (2.8%).

USOS: infusió-bafos (71.3%), infusió (27.8%), decocció en oli (0.9%).

PART: fulles (67%), fulles-flors o càpsules (33%).

INDICACIONS: refredat (63.3%), destapar aparell respiratori (30.5%), tos (4.6%), rebaixar la sang (1.9%).

PROPIETATS: descongestiva, pectoral, antiespasmòdica, bèquica, expectorant, hipotensora.

Amb l'infús i/o infús-bafos de les fulles es combaten les afeccions dels bronquis, dels pulmons i en general de tot l'aparell respiratori. Destapa i ajuda a arrencar i "trencar les reumes". És molt usat durant els refredats, puix que és un gran descongestionador. Beure'n una infusió o simplement tombar-ne els bafos també és indicat contra la tos. "Abans, en segons quines malalties, es feien bafos d'eucaliptus a les habitacions dels malalts per a desinfectar-la i fer-los respirar bé".

La fulla en infusió s'empra per a "rebaixar la sang".

"Amb la pinya de l'eucaliptus se'n fa un oli (decuita en oli) que va bé per a untar el pit quan s'està refredat".

En gargarismes i glopeigs és bó per a les inflamacions del coll i de la boca, concretament per a l'enregoll.

FABREGA; cat. alfàbrega.
(*Ocimum basilicum* L.).

POBLACIO: 4 persones, el 4.2% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 75% no l'han utilitzada mai, el 25% alguna vegada.

INFORMACIO: família (75%), veïns o amics (25%).

INDICACIONS: ventre (75%), dolor (25%).

PROPIETATS: digestiva, activant circulatori.

Els informants que asseguren que la fàbrega "va bé per al ventre", també han fet constar que ells no l'havien presa mai.

"La flor de fàbrega es bull en aigua i després s'hi tira esperit de vi. Es deixa nou dies a sol i serena. Això és molt bó per a fer fregues per al dolor, als genolls i a la cara".

També és utilitzada per a foragitar els mosquits durant l'estiu. Hi ha la creença que si es té una planta de fàbrega plantada en una torratxa vora la finestra, no deixa que els mosquits entrin dins la casa.

FALS; cat. alfals.
(*Medicago sativa* L.).

POBLACIO: 21 persones, el 22.3% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (36%), abans (36%), actualment (28%).

INFORMACIO: família (48%), veïns o amics (48%), altres (4%).

USOS: infusió (44%), picada-crua (56%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: cops (40%), rebaixar la sang (20%), netejar la sang (20%), inflamació (12%), furóncol (8%).

PROPIETATS: activant circulatori, hipotensora, depurativa, emol·lient.

El fals en infusió "rebaixa la sang. cal fer-ne una novena, però se n'ha de prendre només una tasetta perquè és molt fort". També és indicat "per a les persones grans que se'ls espesseix la sang, ja que contribueix a aclarir-la".

S'empra la infusió de la planta sencera en tisana per considerar que és "refrescant, desinflamant i saludable".

"Un brot de fals picat en un morter junt amb cansalada rànica o greix dolç o bé una clara d'ou i posat sobre el lloc on s'ha rebut un cop o una reblincada, fa sortir de seguida el blau". També es pot col·locar sobre un genoll inflat, en treu la inflamació. Així mateix s'usa per a "fer madurar un fiuróncol, un gra o alguna cosa que es podreixi".

FARIGOLA.

(*Thymus vulgaris* L.).

POBLACIO: 89 persones, el 94.7% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: actualment (88.1%), abans (10.4%), mai (1.5%).

INFORMACIO: família (97%), veïns o amics (1.5%), llibres (1.5%).

USOS: infusió (67.2%), infusió-banys (24.6%), infusió-glopeig (6%), infusió-bafos (0.7%), compreses (0.7%), essència (0.7%).

PART: tot tret de l'arrel (87%), flor (13%).

INDICACIONS: infeccions (51.9%), ferides (18.8%), desordres digestius (9.8%), inflamacions (boca, queixal) (7.6%), refredat (6.8%), purificar la sang (1.5%), ulls (1.5%), restrenyiment (0.7%), dolor (0.7%), anèmia (0.7%).

PROPIETATS: antisèptica, vulnerària, digestiva, desinflamatòria, descongestiva, depurativa, oftàlmica, laxant, activant circulatori, antianèmica, deterdora.

"En dosis molt elevades et pot intoxicar".

"La farigola, abans, és calenta".

Es coneguda a Folgueroles per les seves virtuts antisèptiques. Qualsevol que sigui el seu ús (infusió, banys, essència, glopeigs), se la considera un gran desinfectant i desinflamant, tant intern com extern, "desinfecta dins i fora".

La flor o bé tota la planta en infusió és "asèptica, descarrega els pulmons"; afavoreix la digestió en general, "és laxant" i resol "la irritació de l'estómac"; és depurativa, "purifica la sang i va bé contra el dolor". També és antianèmica. De la mateixa manera, les compreses de farigola són indicades per a les inflamacions del ventre.

En les infeccions o inflamacions de la boca o gola (ex.: un queixal eixint d'arrancar) s'empra en glopeigs o gargarismes. En banys, per a detergir ferides (llagues, pelats, talls) o desinflamar els ulls. "És refrescant".

Contra el refredat també hi ha qui en fa bafos.

FLORAVIA.

(*Centaurea calcitrapa* L.).

POBLACIO: 1 persona, l'1.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: actualment (66.7%), abans (33.3%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: infusió (66.7%), infusió-banys (33.3%).

PART: flor (66.7%), tot tret de l'arrel (33.3%).

INDICACIONS: mal de coll (33.3%), mal a la boca (33.3%),
ferides (33.3%).

PROPIETATS: vulnerària, desinflamatòria.

En infusió és usada per a banyar ferides externes i inflamacions de la boca o la gargamella, en glopeig i gargarismes.

FONOI, fonoll.

(*Foeniculum vulgare* Miller).

POBLACIO: 59 persones, el 62.7% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: abans (71%), actualment (21%), mai 8.1%).

INFORMACIO: família (95.2%), veïns o amics (1.6%), llibres
(1.6%), altres (1.6%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (95.2%), grana (3.2%), flor
(1.6%).

INDICACIONS: ventre i boca de la canalla (77.4%), digestió
(17.7%), infecció (3.2%), restrenyiment (1.6%).

PROPIETATS: carminativa, digestiva, antisèptica, laxant,
desinflamatòria.

L'eficàcia del fonoll, sobretot pel que respecta a les criatures, és àmpliament difosa a Folgueroles:

- "Va bé per al mal de ventre de la canalla, els refresca i els fa treure els vents".
- "Fa fer pets i fa anar de ventre".
- "Fa petar i fa babar a la canalla".
- "Va, molt bé per a l'embotiment del ventre i el foc de la canalla".
- "És desinfectant".

El fonoi però també és pres pels adults a causa de les

seves virtuts digestives.

FREIXE.

(*Fraxinus oxycarpa* Willdenow).

POBLACIO: 8 persones, el 8.5% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 50% no l'ha fet servir mai, el 37.5% l'ha utilitzat alguna vegada i el 12.5% mai.

INFORMACIO: veïns o amics (50%), família (37.5%), altres (12.5%).

USOS: infusió (71.4%), decocció en oli (28.6%).

PART: segona pela de l'escorça (25%), fulla (25%), grana (25%), fruit (12.5%), flor (12.5%).

INDICACIONS: diabetis (12.5%), dolor (12.5%), netejar la sang (12.5%), pessigades verinoses (12.5%), colesterol (12.5%), trencar el tètanus (12.5%), rebaixar la sang (12.5%).

PROPIETATS: hipoglucemiant, activant circulatori, depurativa, antídot, hipotensora, antitètanica.

L'infús de la flor és usada per a rebaixar l'índex de colesterol a la sang; el decuit del fruit és indicat per als diabètics i el de la fulla contra el dolor, "neteja la sang, no la rebaixa". Contràriament, hi ha qui creu que la segona pela de l'escorça decuita "rebaixa la sang. S'ha de collir a la primavera perquè ara, a la tardor, no es pela l'escorça, segueix tot plegat i no va bé de treure la segona pela".

"Per a trencar el tètanus, s'agafa oli que bulli amb grana de freixe i es va passant amb un cotó fluix, quant més calent millor, des del clatell fins al 'trassero', per tota la biga de l'esquena. L'oli ha de ser d'oliva".

"Contra les pessigades d'animals verinosos, es bullen granes de freixe en oli i quan l'oli és ben roent es posa al tros pessigat. Després s'hi posen emplastres d'all i els alls es queden ben secs de seguida. Tot el verí queda allà. Va molt bé per a les pessigades descuroçó".

NOTA: els qui han dit que el freixe era indicat per a la diabetis, el colesterol i el dolor, no ho han probat mai però ho han sentit dir.

GARRIC o alzina petita.

(*Quercus coccifera* L.).

POBLACIO: 1 persona, l'1.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: actualment es fa servir (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: infusió (100%).

PART: un brot (100%).

INDICACIONS: circulació de la sang (100%).

PROPIETATS: depurativa.

Només una persona de les entrevistades ha assenyalat els garrics com a medicinals, els utilitza per a afavorir "la circulació de la sang".

GAVARRERA, roser de bosc, roser de pastor.
(*Rosa canina* L.).

POBLACIO: 20 persones, el 21.3% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 59.1% abans l'havia feta servir però ara ja no, el 31.8% no l'ha utilitzada mai i el 9.1% encara avui dia la pren.

INFORMACIO: família (95.5%), veïns o amics (4.5%).

USOS: decocció (81.8%), gargarismes (13.6%), banys (4.5%).

PART: fruit (95.4%), flor (4.5%).

INDICACIONS: mal de coll (63.6%), mal a la boca (9%), hemorràgies (9%), neteja la sang (4.5%), refredat (4.5%), mal als ulls (4.5%), nervis (4.5%).

PROPIETATS: antisèptica, desinflamatòria, sedant, astringent, depurativa, descongestiva, oftàlmica.

Tret de la flor, amb la qual es fa aigua de roses per a banyar els ulls, el que s'utilitza a Folguercles són "els caps" de la gavarrera. Decuïts en aigua es beuen quan s'està refredat, per "els nervis" i per "netejar la sang"; així mateix, "coagulen la sang en cas d'hemorràgia interna com, per exemple, quan es para la regla i es tenen hemorràgies". "En cas d'hemorràgia interna fa especir la sang i atura l'hemorràgia per dintre".

Antigament l'us dels caps de gavarrera o roser de bosc era àmpliament difós per a combatre les infeccions i inflamacions del coll i la boca. S'emprava, i avui dia encara algú el fa servir, contra "el mal de coll i l'enregoll", "el mal blanc de la boca" i per tal que "els nens petits babin".

"Un cop les roses són seques i cauen el pètals, es fa

bullir el cap que queda". "Els pallons són una cosa que es fa a la gavarrera, però no és part de la gavarrera".

GENCIANA.

(*Gentiana lutea* L.).

POBLACIO: 2 persones, el 2.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (50%), abans (50%).

INFORMIACIO: família (5%), veïns o amics (5%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: netejar les ferides (5%), refredat (50%).

PROPIETATS: detergent, vulnerària, descongestiva.

La genciana és molt poc coneguda a Folgueroles, només dues persones me n'han sabut donar raó. L'utilitzen per a netejar les ferides i per als refredats. I encara la persona que li ha atribuït poders contra el refredat, particularment, no l'ha presa mai.

GINEBRE, ginebró.

(*Juniperus communis* L.).

POBLACIO: 7 persones, el 7.4% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 85.7% l'han fet servir alguna vegada i el 14.3% mai.

UTILITZACIO: el 85.7% l'ha fet servir alguna vegada i el 14.3% mai.

INFORMACIO: família (85.7%), veïns o amics (14.3%).

USOS: maceració en oli (71.4%), infusió (28.6%).

PART: fruit (66.7%), brot (33.3%).

INDICACIONS: ferides (28.6%), desordres digestius (28.6%), infecció (14.3%), mal de queixal (14.3%), cucs intestinals (14.3%).

PROPIETATS: vulnerària, digestiva, antisèptica, vermífuga, detersiva.

L'infús d'un brot de ginebre és indicat per al "mal d'estómac i el ventre".

La maceració en oli del fruit, usada en ferides externes (pelats, llagues, "si et plantes una espina"), és deterrenta i provoca l'eliminació del pus. "No hi ha cap mosca que hi vulgui saber res". Aquest oli també és assenyalat contra el mal de queixal, "per fer estallar els queixals".

Com a vermífug, aquest oli "el compraven a les drogueries. Hi posaven sucre, en feien boles i se les prenen".

GRAM; cat. agram.
(*Cynodon dactylon* Persoon).

POBLACIO: 11 persones, l'11.7% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (63.6%), abans (27.3%), actualment (9.1%).

INFORMACIO: família (63.6%), veïns o amics (36.4%).

USOS: decocció en aigua (100%).

PART: arrel (88.9%), llavor (11.1%).

INDICACIONS: rebaixar la sang (50%), netejar la sang (30%), orinar (10%), dolor (10%).

PROPIETATS: hipotensora, depurativa, diürètica, activant circulatori, anafrodisíaca.

L'arrel de gram bullida i presa com a tisana és altament reconeguda per afavorir "la circulació de la sang", en el doble aspecte de "rebaixar-la" i "netejar-la". "Per a rebaixar la sang d'una persona que estigui molt apurada, es tiren nou nusos d'arrel de gram a l'aigua". El gram també és tingut per diürètic, de forma que de rebot calma el dolor reumàtic.

Una sola persona l'ha considerat anafrodisíac: "calma els homes que els agraden massa les dones. 'Dóna-li aigua de gram a aquest i veuràs com li passa aviat'".

HERBA BLANCA.
(*Senecio leucophyllus*).

POBLACIO: 1 persona, l'1.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai no l'ha utilitzada (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: mal a la boca (100%).

PROPIETATS: desinflamatòria, antisèptica.

Només una persona de les entrevistades me n'ha donat referència. Malgrat no l'hagi usada mai, considera que és eficaç contra "el mal blanc de la boca de la canalla".

HERBA BLAVA, angelets.
(*Polygala calcarea* Schultz).

POBLACIO: 58 persones, el 61.7% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 42.9% l'han presa alguna vegada, el 34.9% encara la prenen, el 22.2% no l'han presa mai.

INFORMACIO: família (75.8%), veïns o amics (24.2%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: inflamacions (24.8%), infeccions (21.8%), inflamacions-infeccions de ventre i estòmac (16.9%), orinar (17.5%), mal de ventre de la canalla (6.3%), refredat (3.2%), ovaris (3.2%), netejar la sang (3.2%), rebaixar la sang (1.6%), fetge (1.6%).

PROPIETATS: desinflamatòria, antisèptica, digestiva, diürètica, carminativa, emmenagoga, depurativa, hipotensora, hepàtica, anticalculosa.

"Es una planta molt primarenca", a començaments de maig ja ha florit. Tinguem en compte que la Plana de Vic és força freda i li costa d'arribar la primavera.

És una de les plantes que es prenen més avui dia. Se la considera un gran desinflamatori de tot l'aparell digestiu. "És molt refrescant, va molt bé quan s'està molt acalorat, com després de segar, per exemple".

S'empra per a qualsevol tipus d'infecció interna, sia "del ventre" o bé "de la bofeta de l'orina": "es fan novenes amb una mica de mel a l'endejú". Així mateix, actua sobre els ronyons, tot estimulant la secreció de l'orina. "És bona contra el mal de pedra", siguin les pedres dels ronyons o del fetge.

Adhuc es pren per a "la sang", per a uns la "rebaixa" i per als altres la "neteja". De la mateixa manera es pren quan s'està refredat.

Com a bon desinflamatori que és, s'usa per a calmar els dolors menstruals.

També se'n dona als petits per treure'ls "el foc", "els refresca el ventre".

HERBA CANCERA.

(*Hieracium pilosella* L.).

POBLACIO: 14 persones, el 14.9% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: El 73.3% l'ha feta servir alguna vegada i el 26.7% no l'ha utilitzada mai.

INFORMACIO: família (80%), veïns o amics (20%).

USOS: infusió (80%), infusió-gargarismes (6.7%), infusió-glopeigs (6.7%), infusió-banys (6.7%).

PART: tot tret de l'arrel (78.6%), arrel (21.4%).

INDICACIONS: mal a la boca (73.3%), càncer (20%), sarampió (6.7%).

PROPIETATS: antisèptica, anticancerosa, febrífuga.

"Prendre aigua de l'arrel ajuda a no agafar el càncer, perquè l'arrel mateixa ho és com un càncer, de tan recarbolada que és".

La infusió de la planta sencera és febrífuga i s'usa en malalties com el sarampió, per exemple.

En gargarismes i glopeigs és un gran desinfectant i desinflamant bucal. Per això, la seva eficàcia contra el mal blanc de la canalla té un gran crèdit entre els folguerolencs. "Es banya el paladar de les criatures i la boca en general amb una gassa o un cotó fluix, per tal que els caiguin les 'paloies'".

HERBA DE COP.

(*Hypericum perforatum* L.).

POBLACIO: 17 persones, el 18.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 31.3% encara l'utilitza actualment, el 43.8% l'ha emprada alguna vegada i el 25% no l'ha feta servir mai.

INFORMACIO: família (80%), veïns o amics (20%).

USOS: maceració en oli (100%).

PART: flor (93.8%), brot (6.3%).

INDICACIONS: cops (100%).

PROPIETATS: activant circulatori.

"La flor ha de ser ben seca en el moment de posar-la en l'oli. S'ha d'haver deixat assecar almenys un parell de

dies, perquè sinó l'oli es floreix".

"S'ha de posar la flor dins un pot amb oli i al cap d'uns dies ja és confitada. Va molt bé per als cops, fa sortir el blau".

Hi ha qui cola l'oli i el guarda sense la flor i qui prefereix conservar la flor dins l'oli.

HERBA DE SANT ANTONI.
(*Stachys recta* L.).

POBLACIO: 5 persones, el 5.3% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 20% no l'ha utilitzada mai i el 80% alguna vegada.

INFORMACIO: família (80%), veïns o amics (20%).

USOS: infusió (80%), infusió-bany (20%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: desordres digestius (40%), rebaixar la sang (20%), refredat (20%), ferides (20%).

PROPIETATS: digestiva, hipotensora, descongestiva, vulnerària.

En infusió l'herba de Sant Antoni és digestiva, "va bé per a la panxa i l'estómac", hipotensora, "rebaixa la sang", i descongestiva, "ajuda a passar els refredats".

Només una persona ha assenyalat la planta com vulnerària, "per a rentar mals", per bé que ella, personalment, no l'hagi feta servir mai.

HERBA DE SANT SEGIMON.
(*Saxifraga Vayredana* Luizet).

POBLACIO: 15 persones, el 15.9% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (27.8%), abans (50%), actualment (22.2%).

INFORMACIO: família (55.6%), veïns o amics (44.4%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: refredat (50%), rebaixar la sang (44.4%), nervis (5.6%).

PROPIETATS: descongestiva, hipotensora, sedant.

"Només se'n troba a la muntanya de Sant Segimon, al Montseny. S'ha de collir quan floreix. Fa una flor blanca".

L'herba de Sant Segimon en infusió va bé per als "nervis" i "les sangs, rebaixa la pressió". "És molt forta, no se'n pot prendre gaire. També va bé per al constipat".

HERBA DE SANTA ENGRENA, herba de milgranes, herba del mal de Pedra, herba de la irritació, herba urinària.
(*Herniaria glabra* L.).

POBLACIO: 31 persones de les entrevistades han mencionat aquesta planta, això suposa un 33%.

UTILITZACIO: mai (16.7%), abans (55.6%), actualment (27.8%).

INFORMACIO: família (94.4%), veïns o amics (5.6%).

USOS: infusió (94.4%), infusió-banyes (2.8%), perfums (2.8%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: infeccions i inflamacions digestives (48.7%), mal de pedra (34.3%), neteja la sang (8.6%), mal de cap (2.9%), nervis (2.9%), ferides (2.9%).

PROPIETATS: desinflamatòria, anticalculosa, digestiva, diürètica, depurativa, analgèsica, sedant, vulnerària, antisèptica.

L'infús de la planta entera s'usa contra les "irritacions" o inflamacions internes "de l'estòmac, el ventre, el fetge, els ronyons, la bufeta...". Però, és per anticalculosa que té molta anomenada a Folgueroles. És assenyalada contra "els atacs de pedra de tota mena (dels ronyons, de la bufeta, del fetge), desfà les pedres o ajuda a treure-les fora", tot produint una secreció abundosa d'orina.

L'herba de Santa Engrena també "va bé per a netejar la sang i per als nervis". Malgrat que els informants no l'han utilitzada mai amb aquests propòsits.

Fer-ne perfums alleugereix el mal de cap.

La infusió de tota la planta s'utilitza en ús extern en rentats de "ferides, perquè no s'infectin".

HERBA ESCURÇONERA.
(*Scorzonera hispanica* L.).

POBLACIO: 1 persona, l'1.1% dels entrevistats.

UTILITZACIO: actualment la pren (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: ventre (100%).

PROPIETATS: digestiva, desinflamàtoria.

L'aigua en infusió de tota la planta, tret de l'arrel, és desinflatòria i actua contra el "mal de ventre".

HERBA FELERA.

(*Aristolochia pistolochia* L.).

POBLACIO: 11 persones, l'11.7% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 41.7% no l'ha presa mai, el 50% alguna vegada i el 8.3% encara avui dia la pren.

INFORMACIO: família (75%), veïns o amics (25%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (60%), fulla (40%).

INDICACIONS: fel (83.3%), refredat-grip (16.6%).

PROPIETATS: hepàtica, descongestiva, anticalculosa.

Encara que hi ha qui utilitza l'herba felera per a "ajudar a passar el refredat i el grip", a Folgueroles aquesta planta s'usa principalment contra les pedres i altres malalties del fel, tant en persones com en els animals.

"A les ovelles, quan tenen mal de fel, se'ls inflen les orelles i la cua, de manera que si no estàs al cas, els cauen. Per evitar-ho, se'ls lliguen les orelles i la cua amb un fil ben estret perquè se'ls acabin d'inflar, i després amb una agulla els hi punxen perquè surti el líquid. Per a curar-les els donen per menjar herba felera seca, molinada amb les mans. Es una herba molt forta d'olor".

HERBA FETGERA, viola borda.

(*Anemone hepatica* L.).

POBLACIO: 40 persones, el 42.5% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (52.5%), abans (27.5%), actualment (20%).

INFORMACIO: família (67.5%), veïns o amics (32.5%).

USOS: infusió (100%).

PART: fulla (77.8%), fulla i flor (22.2%).

INDICACIONS: fetge (100%).

PROPIETATS: hepàtica.

L'herba fetgera o viola borda és únicament i exclusiva indicada com a normalitzadora de la funció hepàtica: "va bé per al mal de fetge".

"Abans se'n feien novenes".

HERBA GRANERA.

(*Microlonchus salmanticus* De Candolle).

POBLACIO: 1 persona, l'1.1% de la població entrevistada,

UTILITZACIO: l'ha utilitzada alguna vegada, encara que actualment no la faci servir (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: infecció (100%).

PROPIETATS: antisèptica.

L'herba granera en infusió es tinguda per desinfectant.

HERBA MELSERA.

(*Phyllitis scolopendrium* Newman).

POBLACIO: 2 persones, el 2.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: una no l'ha presa mai (50%) i l'altra encara la pren (50%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: infusió (100%).

PART: fulla (100%).

INDICACIONS: melsa (50%), fel (50%).

PROPIETATS: hepàtica, melsera.

L'herba melsera és molt poc coneguda a Folgueroles, només

dues persones de les entrevistades l'han identificada. La qui la considera "bona per al fel", encara actualment la pren i assegura que "és de molt mal prendre, perquè és una planta molt amargant". En canvi, la persona que l'ha qualificada d'apropiada per a la melsa, també ha manifestat no haver-la presa mai.

HERBA PRIMA.

(*Asperula cynanchica* L.).

POBLACIO: 58 persones, el 61.7% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 21.7% no l'ha presa mai, el 46.7% l'ha presa alguna vegada i el 31.7% encara actualment la pren.

INFORMACIO: família (90%), veïns o amics (8.3%), llibres (1.7%).

USOS: infusió (100%).

PART: tota la planta tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: orinar (93.3%), mal de pedra (3.4%), ventre (3.3%).

PROPIETATS: diürètica, anticalculosa, digestiva.

A Folgueroles es considera que aquesta planta té grans propietats diurètiques i que contribueix a dissoldre les pedres dels ronyons i la bufeta.

"Descarrega els ronyons i fa treure uns orins molt espessos".

"Se n'ha de prendre tres o quatre dies seguits i al cap de vuit dies, tornar-hi".

També hi ha qui la considera digestiva i la pren, senzillament, "per al ventre".

HERBA QUEIXALERA.

(*Hyoscyamus niger* L.).

POBLACIO: 3 persones, el 3.2% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: alguna vegada l'han presa (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: infusió (33.3%), infusió-bafos (33.3%), infusió-glopeigs (33.3%).

PART: tot tret de l'arrel (50%), llavor (50%).

INDICACIONS: mal de queixal (100%).

PROPIETATS: analgèsica.

Són poques les persones que tenen coneixement de les virtuts d'aquesta planta. Els qui l'han utilitzada alguna vegada, sempre ho han fet amb el propòsit de calmar el "mal de queixal", ja sigui "tirant l'aigua directament al queixal, glopejant-la o tombant-ne bafos".

HERBA REMUGUERA.
(*Rubia peregrina*).

POBLACIO: 2 persones, el 2.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: alguna vegada l'han feta servir (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: no els saben (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: tornar el remuc (100%).

PROPIETATS: remuguera.

Les dues úniques persones que han donat fe d'aquesta planta, l'havien donada alguna vegada al bestiar, quan aquest perdia el remuc.

"Aquesta herba va bé per a fer remugar el bestiar. Se'ls dona quan perden el remuc. Es apropiada per a qualsevol classe de bestiar que remuga, com xais, vaques, cabres, camells...".

HEURA.
(*Hedera helix* L.).

POBLACIO: 31 persones, el 33% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 39.4% no l'ha utilitzada mai, el 39.4% ho ha fet alguna vegada i el 21.2% encara la fa servir.

INFORMACIO: família (75.8%), veïns o amics (24.2%).

USOS: infusió (93.5%), infusió-bany (6.5%).

PART: fulla (100%).

INDICACIONS: rebaixar la sang (87.5%), inflamació (9.3%), ferides (3.1%).

PROPIETATS: hipotensora, desinflamatòria, vulnerària.

"L'aigua d'heura és molt forta, rebaixa la pressió de la sang. Va molt bé contra els cops de sang i la circulació de la sang, en general, perquè és refrescant.

Així mateix, l'infús de les fulles tant s'utilitza en ús extern, en banys contra les inflamacions genitals, com en ús intern, contra les pulmonies i altres inflamacions de l'aparell respiratori.

Els banys de fulla d'heura també són considerats vulneràris.

HISOP.

(*Hyssopus officinalis* L.).

POBLACIO: 23 persones, el 24.5% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (34.6%), abans (38.5%), actualment (26.9%).

INFORMACIO: família (73.1%), veïns o amics (28.9%).

USOS: infusió (88.9%), infisió-bafos (7.4%), xarop (3.7%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: refredat (37%), part (33.3%), rebaixar la sang (11.1%), tos (7.4%), mal de coll (7.4%), ventre (3.7%).

PROPIETATS: descongestiva, hipotensora, bèquica, digestiva.

Se n'usa l'infús per a combatre la hipertensió i contra "el refredat", "la tos" i "el mal de coll". El xarop d'hisop s'emptra també contra la tos i els bafos, contra el refredat. L'aigua d'hisop, així mateix, és indicada per al "mal de ventre".

A Folgueroles, l'hisop és especialment assenyalat per a les parteres:

- "L'aigua d'hisop fa parir de cop".
- "Qui beu aigua d'hisop té la criatura de cop".
- "Aigua d'hisop, criatura de cop".
- "Si vols fer parir la dona de cop, dona-li aigua d'hisop". Això es diu perquè neteja les dones que estan embarçades".
- "Per a rebaixar la sang, només se'n pot prendre dos dies seguits perquè és molt fort".

INCENS; cat. encens.

(*Boswellia carterii*).

POBLACIO: 1 persona, l'1.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: personalment no l'ha utilitzat mai (100%).

INFORMACIO: veïns o amics (100%).

USOS: no els sap (100%).

PART: no la sap (100%).

INDICACIONS: orinar (100%).

PROPIETATS: diürètica.

Es molt poca la informació que ens dona aquesta persona, segons ella l'encens "fa orinar", però no sap quina part de la planta s'utilitza ni quin ús se'n fa. A més a més, ni personalment ni en la seva família no l'ha fet servir mai.

JULIVERT.

(*Petroselinum hortense* Hoffmann).

POBLACIO: 17 persones, el 18.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (30%), abans (45%), actualment (25%).

INFORMACIO: família (80%), veïns o amics (10%), llibres (10%).

USOS: decocció en aigua (50%), infusió (25%), crua (20%), picada-crua (5%).

PART: arrel (50%), tot tret de l'arrel (45%), suc (5%).

INDICACIONS: orinar (60%), rebaixar la sang (10%), netejar la sang (5%), hemorràgia (5%), mal d'orella (5%), avortar (5%), dolor (5%), cops (5%).

PROPIETATS: diürètica, hipotensora, depurativa, astringent, analgèsica, avortiva, activant circulatori.

L'arrel en decuit és altament diürètica, però també s'empra per a "fer rebaixar i purificar la sang" i "fer venir la regla". "Neteja molt".

Tota la planta sencera, decuita en aigua, "va molt bé contra el dolor".

"Contra el mal d'orella es masteguen les fulles i el suc que fan, junt amb la saliva, es tira a l'orella".

"Els emplastres de les fulles picades amb cansalada van molt bé per a les patacades".

"Quan raja sang del nas, posar-s'hi una bola de julivert cru".

LLEDONER.
(*Celtis australis* L.).

POBLACIO: 2 persones, el 2.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: l'una no l'ha utilitzat mai (50%) i l'altra encara actualment el fa servir (50%).

INFORMACIO: família (50%), veïns o amics (50%).

USOS: infusió (100%).

PART: fulla (100%).

INDICACIONS: rebaixar la sang (50%), colesterol (50%).

PROPIETATS: hipotensora, depurativa.

"Per a treure el colesterol s'ha de beure a l'endejú".

Qui assenyala la infusió de fulles de lledoner com a hipotensora, no l'ha usada mai.

LLETETRESA, lleterola, herba de Santa Teresa.
(*Euphorbia* espècies diverses).

POBLACIO: 5 persones, el 8.4% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 66.7% no l'ha utilitzada mai i el 33.3% alguna vegada.

INFORMACIO: família (50%), veïns o amics (50%).

USOS: crua (100%).

PART: saba (100%).

INDICACIONS: berrugues (100%).

PROPIETATS: emol·lient.

Tothom, qui ha reconegut la planta com a medicinal, ha coincidit en afirmar que el suc lletós, que fa la tija de la lletetresa, fregat a les berrugues, les fa desaparèixer.

LLI.
(*Linum usitatissimum* L.).

POBLACIO: 19 persones, el 20.2% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (9.5%), abans (71.4%), actualment (19%).

INFORMACIO: família (77.3%), veïns o amics (18.2%), altres

(4.5%).

USOS: maceració en aigua (45.5%), cataplasma (36.3%), decocció en aigua (9.1%), infusió (9.1%).

PART: grana (63.6%), farina (36.4%).

INDICACIONS: restrenyiment (38.1%), inflamacions (33.4%), pulmonia (4.8%), pleura (4.8%), desordres digestius (4.8%), ventre de la canalla (4.8%), mal de queixal (4.8%), panadís (4.8%).

PROPIETATS: desinflamatòria, laxativa, digestiva, carminativa, emol·lient.

La grana i la farina de lli són força conegudes a Folgueroles, malgrat que avui dia no es facin servir gaire. Són útils contra qualsevol tipus d'inflamació "irritació": "amorozeix el ventre i l'estòmac", "refresca les cremors a la panxa". "Hi ha estòmacs que queden secs i el llimoc que fa la grana de lli, posada a estovar, els amorozeix. S'ha de posar a estovar el vespre abans per beure-ho a l'endemà endejú".

El macerat de la grana de lli es usat contra "el foc dels nens petits. Es posa a estovar i se'ls dona l'aigua, sense bullir-la".

"Per a anar de ventre s'agafa una culleredeta de les petites de grana de lli i es posa a estovar en aigua, en un pot, durant tota una nit. L'endemà s'hi posa una mica més d'aigua i es fa bullir. Es cola, i d'aquesta aigua se'n pot anar prenent. Fa com un moc que és un laxant".

Les cataplasmes de farina de lli són indicades contra les inflamacions dels pulmons i pleures. Així mateix són útils en un mal de queixal.

"De la farina de lli en feien una pasta i anava bé per als panadissos que es feien entre els dits".

LLIGABOSC.

(*Lonicera implexa*).

POBLACIO: 4 persones, el 4.2% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 83.3% l'ha utilitzat algun cop i el 16.7% encara el fa servir.

INFORMACIO: família (100%).

USOS: infusió (50%), essència (33.3%), maceració en aiguardent (16.7%).

PART: flor (83.3%), llavor (16.7%).

INDICACIONS: ventre (33.3%), diarrea (66.7%).

PROPIETATS: astringent, digestiu, antisèptic.

"L'agost els madura (la canalla)
i al setembre, a la sepultura".

"En arribar el setembre en donaven a la canalla, perquè molts a la tardor agafaven caguetes fins que es morien".

La flor del lligabosc en infusió o essència és eficaç contra les infeccions del ventre, "atempara la panxa". Especialment apreciat en casos de diarrea infantil.

També és indicada la llavor macerada en aiguardent.

LLIMONER.

(*Citrus limonum*).

POBLACIO: 5 persones, 5.3% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 14.3% no l'ha fet servir mai i el 85.7% ho fa habitualment.

INFORMACIO: família (57.1%), llibres (28.6%), altres (14.3%).

USOS: crua (71.4%), infusió-gargarismes (28.6%).

PART: suc (71.4%), llimona (14.3%), escorça de la llimona i (14.3%).

INDICACIONS: netejar la sang (28.6%), mal de coll (28.6%), rebaixar la sang (14.3%), colesterol (14.3%), infeccions (14.3%).

PROPIETATS: depurativa, antisèptica, hipotensora.

El suc de la llimona en gargarismes cura el mal de coll. Si s'hi afegeix aigua i sucre i es pren, "neteja la sang i en treu la grassa". També se'l considera hipotensor.

La infusió de l'escorça de la llimona, gargaritzada, es considera desinfectant i adequada per al mal de coll.

Una de les informants afirma que "el suc de la llimona neteja la matriu de les dones". Un metge li ho havia dit.

LLIRI, lliri d'aigua, lliri de jardí.
(*Zantedeschia aethiopica*).

POBLACIO: 7 persones, el 7.4% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: tots l'han utilitzat alguna vegada, encara que actualment no el facin servir (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: maceració en aiguardent (57.1%), maceració en oli (28.6%), crua (14.3%).

PART: fulla (66.7%), flor (33.3%).

INDICACIONS: ferides (llagues, pelats, talls) (100%).

PROPIETATS: vulnerària, detersiva.

"Han de ser lliris de jardí, de flor blanca. Es fa confitar la flor en aiguardent i després es posa sobre els talls, per a curar-los".

"Es posen les fulles de lliri en aiguardent, durant uns quants mesos. Quan t'has fet un pelat o tens alguna ferida, es posa una d'aquestes fulles sobre la llaga i es cura".

"S'agafen lliris i trossets de tela i es posen en oli. Tot confitat. Quan et feies un tall, t'hi posaves un d'aquests drapets a sobre. Al mateix temps que no s'hi enganxava, ho curava".

"Agafaven una fulla de lliri, li treien el tel de sobre i la posaven sobre la ferida. Però cal anar amb compte, ja que per un cantó (no especifica quin) la fulla fa podrir i per l'altre, fa pellar (no recorda quin és el cantó exacte que fa cada cosa)".

MAGRANER.

(*Punica granatum* L.).

POBLACIO: 48 persones, el 48.9% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 9.8% no l'ha utilitzada mai, el 66.7% alguna vegada i el 23.5% actualment la fa servir.

INFORMACIO: família (98%), veïns o amics (2%).

USOS: infusió (78.4%), infusió-gargarismes (21.6%).

PART: escorça de la magrana (100%).

INDICACIONS: mal de coll (84.3%), tos (5.9%), refredat (3.9%), inflamacions (3.9%), enregoll (2%).

PROPIETATS: desinflamatòria, bèquica, descongestiva.

L'infus d'escorça de magrana, pres o gargaritzat, és refrescant i antiinflamatori. S'usa preferentment contra el mal de coll ("les engines"), però també quan s'està refredat o es té tos.

MALLEQUERA, ballenguera, marallenguera; cat. mallenquera.
(*Amelanchier ovalis* Medikus).

POBLACIO: 7 persones, el 7.44% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (37.5%), abans (37.5%), actualment (25%).

INFORMACIO: família (62.5%), veïns o amics (37.5%).

USOS: infusió (100%).

PART: flor (100%).

INDICACIONS: rebaixar la sang (100%).

PROPIETATS: hipotensora (100%).

"Floreix pel març o abril. Es fa damunt les roques. Es com un arbre".

La infusió de la flor d'aquesta planta és tinguda per hipotensora, "rebaixa la pressió i fa perdre el color de la sang".

"Només una tasseta cada vuit dies, perquè és molt forta".

Una de les persones entrevistades, actualment, se'n pren dos cops a la setmana.

MALVA, mauva.
(*Malva silvestris* L.).

POBLACIO: 11 persones, l'11.7% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 5.9% no l'ha feta servir mai, el 58.8% alguna vegada i el 35.3% avui dia l'utilitza.

INFORMACIO: família (100%).

USOS: infusió (52.9%), crua (47.1%).

PART: fulla (52.9%), flor (29.4%), tot tret de l'arrel (17.6%).

INDICACIONS: ortigades (47.1%), inflamacions (29.4%), bestiar (11.8%), pessigades verinoses (5.9%), dolor (5.9%).

PROPIETATS: desinflamatòria, antídoto, activant circulatori.

"Fregar les ortigades amb una fulla de malva".

"Fregar-se amb fulles de malva el lloc pessigat per una abella o ortigat".

"Mentre es va fregant el punt ortigat amb la flor de la malva s'ha d'anar dient: 'ortiga, ortiga fuig d'aquí que la mauva ja és aquí'".

La infusió de la planta sencera és desinflamatòria, es

"refrescant per al bestiar que acaba de parir". També és indicada contra "el dolor".

MALVI.

(*Althaea officinalis* L.).

POBLACIO: 17 persones, el 18.1% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (15%), abans (80%), actualment (5%).

INFORMACIO: família (80%), veïns o amics (15%), altres (5%).

USOS: infusió (75%), decocció en aigua (10%), decocció-cataplasma (5%), infusió-glopeigs (5%), infusió-bany (5%).

PART: arrel (100%).

INDICACIONS: inflamacions (17.6%), refredat (11.8%), restrenyiment (11.8%), rebaixar la sang (11.8%), mal de ventre de la canalla (5.9%), fer agafar gana (5.9%), bronquitis (5.9%), tos (5.9%), mal de coll (5.9%), mal de queixal (5.9%), ferides (5.9%), sarampió (5.9%).

PROPIETATS: desinflamatòria, descongestiva, laxant, hipotensora, carminativa, aperitiva, pectoral, bèquica, febrífuga, emol·lient, vulnerària.

L'aigua que resulta de l'arrel de malví, en infusió principalment, però també decuïta, és tinguda per molt refrescant, "amoroseix" el ventre de la canalla, dels adults i fins del bestiar. Contra el restrenyiment "es fan lavatives amb midó de planxar per a la canalla. També es pot beure". Durant el sarampió esdevé febrífuga. Així mateix, s'usa per a "fer agafar gana" i "rebaixar la sang".

Durant els refredats descongestiona l'aparell respiratori, tot actuant "contra la tos i els bronquitis".

En glopeigs o gargarismes s'usa contra el "mal de queixal" i el "mal de coll": "es fa una infusió de l'arrel i l'aigua que en surt es glopeja".

L'arrel de malví també s'empra en ús extern en bany de ferides i en cataplasmes per a "fluroncols i bonys: les arrels s'han de coure en aigua, més una cullerada de greix. Tot xafat en un morter, és forta".

MARDUIX.

(*Origanum majorana* L.).

POBLACIO: 20 persones, el 21.3% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (40%), abans (55%), actualment (5%).

INFORMACIO: família (95%), llibres (5%).

USOS: decocció en oli (85%), infusió (15%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: mal d'orella (80%), mal de coll (5%), digestió (5%), restrenyiment (5%), cucs intestinals (5%).

PROPIETATS: analgèsica, digestiva, laxativa, vermífuga.

"Fa molta olor".

A Folgueroles l'oli de marduix és molt acreditat per a calmar el mal d'orella:

- "Oli de marduix bullit amb un gra d'all. Es tira una cullerada d'aquest oli, escalfat, a l'orella".
- "Es cou el marduix en oli i s'hi tiren alls. A l'orella s'hi posen unes gotetes d'aquest oli".
- "Es fa bullir el marduix en oli i després es posa a l'orella".
- "Fer-ne oli i tirar-ne una goteta a l'orella".
- "Una cassoleta amb oli on s'hi fa bullir el marduix. Quan l'oli és fred, es posa a l'orella".
- "El marduix es feia bullir en oli. Un cop l'oli era fet, es colava. Quan s'havia de fer servir, es feia escalfar i se'n tirava una culleredeta de café a l'orella. Havia de ser ben calent, perquè fred encara feia més mal d'orella".

Amb el mateix oli també "s'unta el coll" a fi de combatre "les engines" o qualsevol altre tipus d'afecció a la gola.

La infusió de marduix és digestiva, laxant i vermífuga; per bé que els qui diuen que és eficaç contra el restrenyiment i els cucs intestinals no l'han utilitzada mai."

MARIALLUISA

(*Lippia triphylla* Kuntze).

POBLACIO: 78 persones, el 82.97% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (3.6%), abans (36.1%), actualment (60.2%).

INFORMACIO: família (90.5%), veïns o amics (9.5%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: digestió (83.1%), refredat (6%), mal de ventre de la canalla (1.2%), diarrea (1.2%), mareig (2.4%), inflamació (1.2%), nervis (1.2%), menstruació (2.4%), per gust (1.2%).

PROPIETATS: digestiva, descongestiva, carminativa, astringent, desinflamatòria, sedant, emmenagoga.

L'infús de tota la planta és altament:

- Digestiu: resol les inflamacions del ventre i l'estómac.
- Astringent: combat el mareig i la diarrea.
- Carminatiu: treu "el foc" de la canalla.
- Tranquil·litant: calma "els nervis".
- Descongestiu: "ajuda a passar el refredat".
- Emmenagoc: alleugereix els dolors menstruals.

Hi ha qui se la pren "per gust".

"Se la mengen els gats. La valeriana també se la mengen. Amb la marialluïsa també es fa ratafia".

MENTA

(*Mentha*, espècies diverses).

POBLACIO: 84 persones, el 89.36% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 70.5% actualment la pren, el 23.9% abans la prenia i el 5.7% no l'ha presa mai.

INFORMACIO: família (91%), veïns o amics (9%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: desordres digestius (71.4%), fetge (20.5%), fel (1.1%), refredat (1.1%), apujar la sang (2.3%), nervis (1.1%), vòmit (1.1%), per gust (1.1%).

PROPIETATS: digestiva, hepàtica, sedant, astringent, desinflamatòria, hipertensora, afrodisíaca, descongestiva.

La menta en infusió de tota la planta és digestiva, "fa pair". "Va bé per al mal de ventre i el restrenyiment". "Alleugereix l'estómac quan el tens apasarat".

Per a les afeccions del fetge se'n poden fer novenes: "durant nou dies es pren infús de menta i durant els nou dies següents es reposa", i així successivament. També és indicada per a "la bufeta del fel".

Se la considera refrescant i antiinflamatòria, especialment indicada contra "les inflamacions del ventre" i "la irritació de l'estómac". De la mateixa manera és estimada astringent, "contra el vòmit".

Hi ha qui la té per afrodisíaca i la utilitza per "fer pujar la pressió de la sang": "la menta és calenta". Per bé que també és presa com a tranquil·litant i contra el consti-

pat.

Sempre hi ha algú que la pren "per gust".

MILFULLES, centfulles, herba de milfulles, milifulla.
(*Achillea millefolium* L.).

POBLACIO: 11 persones, l'11.7% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (33.3%), abans (22.2%), actualment (44.4%).

INFORMACIO: família (88.9%), veïns o amics (11.1%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (77.8%), flor (11.1%), fulla (11.1%).

INDICACIONS: nervis (33.3%), orinar (22.2%), restrenyiment (11.1%), mal a la boca (11.1%), infecció (11.1%), inflamació (11.1%), rebaixar la sang.

PROPIETATS: tranquil·litzant, diürètica, laxativa, antisèptica, desinflamatòria, hipotensora.

L'infús de la flor és desinfectant, de la fulla és laxant i de tota la planta tret de l'arrel és diürètic, resol "les infeccions de l'orina". Així mateix, és tranquil·litzant, "rebaixa la "pressió de la sang", i és desinflamatori, actua contra "el mal a la boca de la canalla".

MILL DE SOL
(*Lithospermum officinale* L.).

POBLACIO: 2 persones, el 2.12% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: antigament l'havia utilitzat (50%), actualment encara el fa servir (50%).

INFORMACIO: família (50%), veïns o amics (50%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (50%), llavor (50%).

INDICACIONS: orinar (100%).

PROPIETATS: diürètica.

Només dues persones de les entrevistades coneixen aquesta planta i totes dues l'han reconeguda per les seves propietats diürètiques.

"És una planta que es fa en carboneres, en llocs on

l'home hi ha fet foc. On els carboners fan carbó.

Al capdamunt fa una flor i una graneta molt lluenta, per això se li diu mill de sol".

MORELLA, morella roquera.
(*Parietaria officinalis* L.).

POBLACIO: 41 persones, el 43.61% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (18.6%), abans (57.6%), actualment (23.7%).

INFORMACIO: família (88.1%), veïns o amics (10.2%), altres (1.7%).

USOS: infusió (42.9%), infusió-banys (57.1%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: inflamacions (23.8%), infeccions i inflamacions del "baix ventre" (19%), morenes (15.9%), infeccions (11.1%), bestiar (11.1%), ferides (9.5%), desordres digestius (3.2%), rebaixar la sang (3.2%), ventre de la canalla (1.6%), cops (1.6%).

PROPIETATS: desinflamatòria, antisèptica, vulnerària, digestiva, hipotensora, carminativa, activant circulatori.

La morella roquera en infusió de tota la planta és, més que res, desinflamatòria, encara que també se la considera antisèptica. En ús intern, "refresca" tant les criatures ("els treu el foc"), com els adults ("cremor d'estómac", "el ventre"), com els animals ("quan el bestiar acaba de parir", "les truges després de godallar"). En ús extern, s'utilitza per a "rentar mals" (ferides, pelats) i per a fer "banys d'assiento" contra les infeccions i inflamacions del "baix ventre", genitals de les dones i morenes.

També se n'usa l'infús per a "rebaixar la sang".

"Les morelles, picades i posades sobre un cop, fan treure el blau".

"Per a la cremor d'estómac s'ha de beure una tasseta d'aigua de morelles durant uns quants dies a l'endejú".

MOSTASSA
(*Brassica nigra* Koch).

POBLACIO: 11 persones, l'11.7% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: tots l'han utilitzada alguna vegada, malgrat ara no la facin servir.

INFORMACIO: família (100%).

USOS: cataplasma (100%).

PART: farina (100%).

INDICACIONS: febre (46.2%), mal de queixal (23.1%), inflamació (7.7%), costat (7.7%), pulmonia (7.7%), infecció (7.7%).

PROPIETATS: febrífuga, desinflamatòria, antisèptica.

Per a "rehaixar la febre":

- "S'escalda la farina de mostassa i amb un drap es lliga als peus".
- "Pa torrat amb llet i amb un pols de mostassa a sobre. Es posa als peus per abaixar la febre".

Les cataplasmes de mostassa "atrauen la inflamació", per això van bé per a "trencar les pulmonies" i per al "mal de costat". També són indicades contra el "mal de queixal (flemons)".

"Només una persona ha dit de la mostassa que "desinfecta".

NEPTA

(*Nepeta cataria* L.).

POBLACIO: 22 persones, el 23.4% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 26.1% no l'han presa mai, el 52.2% abans l'havien presa alguna vegada i el 21.7% encara avui la prenen.

INFORMACIO: família (100%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: desordres digestius (82.6%), refredat (8.7%), inflamació (8.7%).

PROPIETATS: digestiva, descongestiva, desinflamatòria.

L'infús de la planta sencera és digestiu, "refresca i desinflama el ventre, l'estòmac i el fetge". També s'usa contra el refredat per considerar-la pectoral i descongestiva.

"No és tan forta com la menta. Jo la conec per "menta borda".

"Els gats se la mengen".

NOGUERA
(*Juglans regia* L.).

POBLACIO: 52 persones, el 55.3% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (31.3%), abans (42.2%), actualment (26.6%).

INFORMACIO: família (79.7%), veïns o amics (17.2%), altres (3.1%).

USOS: infusió (79.7%), infusió-bany (18.8%), picada-crua (1.6%).

PART: fulla (92.1%), flor (6.3%), escorça (1.6%).

INDICACIONS: rebaixar la sang (39.1%), netejar la sang (25.1%), inflamacions (9.4%), infeccions (11%), orinar (4.7%), eczema (4.7%), pedres al fetge (1.6%), mal a la boca (1.6%), dolor (1.6%), pelats (1.6%).

PROPIETATS: hipotensora, depurativa, desinflamatòria, anti-sèptica, diürètica, vulnerària, anticalculosa, activant circulatori, hepàtica.

"És una aigua molt amargant". L'infusió de les fulles presa per via interna és hipotensora, "rebaixa la pressió de la sang". Malgrat aquesta sigui la opinió d'una bona part dels entrevistats, hi ha un altre sector el qual afirma que és indicat per a "aclarir i netejar la sang". "Se n'ha de fer una novena i només la purifica, la sang, no la rebaixa". Les novenes d'"aigua de fulles de noguera" també són emprades contra el "dolor".

Ultra això, la infusió de la fulla de noguera és indicada contra qualsevol tipus d'infecció o inflamació, ja sia interna o externa. En ús intern, "fa orinar, actua sobre els ronyons i desinflama la bufeta de l'orina". En ús extern, s'utilitza sobretot en "banys d'assiento" en cas d'"infecció a l'orina" o "inflamacions a baix". "Per a rentar-se les dones els genitals abans o després del part, s'agafa una cullerada de polvos de bicarbonat, tres fulles de noguera i un litre d'aigua. S'ha de deixar bullir tot plegat, tombar-ne el baf i després banyar-se".

També s'usa en rentats contra diferents malalties de la pell: "per a l'humor picant, la borronera blanca, la gratera, això que ara en diuen eczema, amb tres fulles de noguera ja n'hi ha prou".

Així mateix, "resseca els pelats i tallats, els desinfecta i els fa pellar".

La infusió de les fulles de noguera també "va bé contra el mal a la boca que se'ls fa als nens de 8 a 10 anys".

"Contra les pedres del fetge, es torra la flor de la noguera, es pica i se'n pren, a l'endejú, mitja cullerada (de café) seca i, al darrer dia, un glop d'aigua. És fa això durant tres dies; més no, perquè és massa forta".

OLIVERA.
(*Olea europea* L.).

POBLACIO: 21 persones, el 22.34% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 45.8% no l'ha utilitzada mai, el 25% abans alguna vegada i el 29.2% actualment la fa servir.

INFORMACIO: família (70.8%), veïns o amics (29.2%).

USOS: infusió (100%).

PART: fulla (100%).

INDICACIONS: rebaixar la sang (70.8%), netejar la sang (20.9%), cor (4.2%), nervis (4.2%).

PROPIETATS: hipotensora, depurativa, tranquilitzant.

Les fulles d'olivera en infusió es consideren sedants, depuratives i, sobretot, hipotensores.

"És molt forta. Per a rebaixar la pressió de la sang, se n'ha de prendre una tasseta a l'endejú cada tres o quatre dies".

"Ha d'anar a "senassos", tres dies, set dies. D'aquesta manera he aconseguit no tenir fallades de cor durant una bona temporada".

També s'utilitzen per a "netejar la sang quan es para la regla".

ORDI
(*Hordeum vulgare* L.).

POBLACIO: 7 persones, el 7,44% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (42.9%), abans (42.9%), actualment (14.3%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: infusió (85.7%), maceració en oli (14.3%).

PART: llevor (100%).

INDICACIONS: refrescar (42.9%), rebaixar la sang (28.6%), reconstitució (14.3%), ferides (14.3%).

PROPIETATS: refrescant, desinflamatòria, hipotensora, reconstituent, vulnerària.

L'infús de la llevor s'utilitza com a reconstituent: "posar bé una persona, és a dir, restablir-la d'una malaltia"; com a hipotensor, "per a rebaixar la sang, quan s'està malalt"; com a refrescant o simplement "per a rebaixar la llet de vaca que es dona a la canalla".

Hi ha una dita que fa: "Per a l'home, aigua de gram i ordi, i per a la dona, gallina", en el sentit que la dona menjava molt més bé que el marit, amb l'excusa que ell estava malalt i li podia fer mal.

La meceració de la llevor en oli "cura els talls i les ferides".

ORENGA

(*Origanum vulgare* L.).

POBLACIO: 3 persones, el 3.19% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 66.7% actualment la utilitza i el 33.3%, l'havia emprada en altre temps.

INFORMACIO: família (66.7%), veïns o amics (33.3%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (66.7%), flor (33.3%).

INDICACIONS: inflamació (33.3%), ventre (33.3%), treure verí (33.3%).

PROPIETATS: desinflamatòria, digestiva, antídoto.

La infusió de tota la planta és antiinflamatòria i digestiva. És indicada contra "el mal de ventre".

L'infús de la flor també s'usa per a "treure el verí".

ORTIGA PETITA, ortiga de camp, ortiga d'hort

(*Urtica urens* L.).

POBLACIO: 26 persones, el 29.78% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (61.3%), abans (29%), actualment (9.7%).

INFORMACIO: família (75.9%), veïns o amics (24.1%).

USOS: infusió (96.7%), crua (3.3%).

PART: tot tret de l'arrel (24.1%), arrel (65.5%), fulla (6.9%), flor (3.4%).

INDICACIONS: rebaixar la sang (64.6%), netejar la sang

(22.6%), dolor (6.5%), orinar (3.2%), mal de
queixal (3.2%).

PROPIETATS: hipotensora, depurativa, diürètica, activant
circulatori, analgèsica.

L'infús d'arrel d'ortiga, principalment, encara que hi ha
qui utilitza tota la planta, va bé per a "la circulació de
la sang", "rebaixa molt la sang" i també "la neteja,
l'aclareix i fa orinar". "Tota cosa que fa orinar és que
rebaixa la sang".

També és indicada per al bestiar: "ho donaven a les
eugues" o a "les truges quan han de godallar".

Contra el dolor, "fer fregues amb un manat d'ortigues
tendres als llocs adolorits". Afavoreix la circulació de la
sang.

La cataplasma de tota la planta crua amb segó, calma el
mal de queixal.

PASTANAGA

(*Daucus carota* L.).

POBLACIO: 9 persones, el 9.57% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: la majoria (61.5%) encara la prenen, el 23.1%
no han utilitzada mai i el 15.4% l'han feta
servir alguna vegada.

INFORMACIO: família (69.2%), veïns o amics (30.8%).

USOS: decocció en aigua (61.5%), crua (38.5%).

PART: bulb (92.3%), suc (7.7%).

INDICACIONS: diarrea (84.6%), vista (15.4%).

PROPIETATS: astringent, oftàlmica.

El bulb de la pastanaga, decuit en aigua, combat la
diarrea. També s'usa, encara que en menys proporció, cru o
només el suc.

"Tant va bé de beure's l'aigua com de menjar-se la pasta-
naga cuita".

"Es fa bullir la pastanaga amb aigua. Després se'n fa
puré (tot junt, aigua i pastanaga), com una papilla. Això
restreny, s'ha de prendre quan es té diarrea. És indicada
tant per al bestiar, com per a la canalla i les persones
adultes".

"Cal bullir les pastanagues en tres patricons d'aigua i
n'ha de quedar només un. Per tant, ha de perdre mig litre,
tot bullint".

El bulb de la pastanaga, menjat cru, "va bé per a la
vista".

PATATA, trumfa.
(*Solanum tuberosum* L.).

POBLACIO: 2 persones, el 2.12% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: temps enrera, l'havien feta servir (100).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: crua (100%).

PART: pela (100%).

INDICACIONS: cremades (100%).

PROPIETATS: vulnerària.

La pela de la patata, crua i com si fos una cataplasma, "cura les cremades".

PI
(*Pinus* diverses espècies).

POBLACIO: 38 persones, el 40.42% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 32.6% no l'ha utilitzat mai, el 44.2% l'ha fet servir alguna vegada i el 23.3% actualment l'empra.

INFORMACIO: família (75%), veïns o amics (25%).

USOS: infusió (73.4%), xarop (11.1%), decocció en aigua (6.7%), decocció en vi (2.2%), maceració en vi (2.2%), infusió-bafos (2.2%), crua (2.2%).

PART: flor (80%), pinyes tendres (11.1%), resina (4.4%), gra (2.2%), escorça (2.2%).

INDICACIONS: refredat (29.5%), bronquitis (29.5%), destapar el pit (18.2%), tos (13.6%), asma (4.5%), tisi (2.3%), "escaribeies" (clivelles) (2.3%).

PROPIETATS: descongestiva, pectoral, expectorant, desinflamatòria, bèquica, vulnerària.

"El pi floreix per l'abril".

Per alleugerir el refredat es fan bafos de la flor del pi, però per damunt de tot se'n pren la infusió, que antigament també s'usava per a combatre la tisi. Contra els constipats també es prenen xarops:

- "Pinyes tendres tallades en rodanxes i posades sobre canyes. Al damunt de les pinyes s'hi posa sucre. El suc que fan és el xarop".
- "S'agafen pinyes tendres (verdes) i es fan bullir en aigua amb sucre. Queda com un xarop. Per un litre d'aigua cal mig quilo de sucre. Tot bullit amb les pinyes, ha de quedar reduït a la meitat".
- "El xarop es fa amb les pinyes petites (han de ser blanques, deu o dotze), sucre i mel. Tot bullit".

L'infús de la flor s'utilitza per a combatre la tos, també és eficaç decuïta en aigua "amb dues cullerades de mel i un suc de llimona". O bé, "es posen set flors de pi en un tupí amb aigua. Es fa bullir fins que en queda la meitat. Amb una mica de mel va molt bé per a la tos".

"Per al pit va bé una infusió del gra del pi després de florir. No dels pinyons, sinó d'aquells granets que es fan a les puntes després que hagi sortit la flor".

"Per a destapar els bronquis es bull la flor en vi, per meitat (cal deixar-ho bullir fins que queda la meitat del líquid inicial), i ben dolç amb sucre".

"Contra l'asma, es confita la flor a sol i serena". Li sembla que la maceració és en vi, però no n'està ben segura.

"La flor rosa és borda, la flor groga és bona".

Així, doncs, el pi és eminentment pectoral ("estova molt el pit", "va bé per a l'afogament") i expectorant ("destapa els bronquis i trenca les reumes"). L'escorça i la resina del pi, en infusió, també "destapen".

La resina crua "cura les escaribeies" (clivelles).

"Si el dia de Corpus plou, cau la llavor dels bolets". És a dir, cau la flor del pi i diuen que es la llavor dels bolets, perquè pronostica que serà any de bolets.

PIXALLITS, pixaconills, dent de lleó, xicoia.
(*Taraxacum officinale* Weber).

POBLACIO: 2 persones, el 2.12 de la població entrevistada.

UTILITZACIO: alguna vegada l'han feta servir (100%).

INFORMACIO: família (50%), veïns o amics (50%).

USOS: crua (100%).

PART: tota la planta (50%), saba (50%).

INDICACIONS: purificar la sang (50%), berrugues (50%).

PROPIETATS: depurativa, emol·lient.

Aquesta planta és molt corrent al poble de Folgueroles. Es fa als marges dels camps, als prats, als jardins, arreu. Però només dues persones li han atorgat virtuts medicinals. Una indica que és depurativa, tota la planta menjada crua "purifica la sang". L'altra manifesta que la saba, és a dir,

"la llet" del pixallit "fa marxar les berrugues".

La primera informant fa onze anys que viu a Folgueroles i la coneix per *xicoia*.

La segona, nascuda al poble, identifica la planta amb els altres noms. Aquesta planta no és gaire coneguda entre els folguerolencs com a *dent de lleó*, però sí que ho és força com a *pixallits* i *pixaconills*.

PLANTATGE DE FULLA AMPLA, plantatge ample
(*Plantago major* L.).

POBLACIO: 8 persones, el 8.51% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 12.5% no l'ha utilitzat mai, el 75% ho ha fet alguna vegada i el 12.5% encara el fa servir.

INFORMACIO: família (62.5%), veïns o amics (37.5%).

USOS: infusió (50%), infusió-gargarismes (12.5%), cataplasma (12.5%), ungüent (12.5%), crua (12.5%).

PART: fulla (100%).

INDICACIONS: infeccions (25%), inflamacions (12.5%), mal a la boca (12.5%), mal de queixal (12.5%), tos (12.5%), ortigades (12.5%), ferides (12.5%).

PROPIETATS: antisèptica, desinflamatòria, deterrent, bènèfica, vulnerària, emol·lient, astringent.

Les fulles del plantatge ample es consideren, per damunt de tot, desinflamatòries i antisèptiques.

La infusió de la fulla, beguda, "refresca", "desinfecta" i "calma la tos". Glopejada, "cura el mal a la boca de la canalla" i el "mal de queixal".

Les fulles, en cataplasma, són vulneràries, "curen les ferides" externes.

"En cas d'ortigada, s'agafa, al moment, una fulla de plantatge ample i es posa sobre el lloc ortigat, tot fregant-lo".

L'ungüent, elaborat amb les fulles, és antisèptic.

PLANTATGE DE FULLA ESTRETA, plantatge estret
(*Plantago lanceolata* L.).

POBLACIO: 19 persones, el 20.21% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (22.7%), abans (68.2%), actualment (9.1%).

INFORMACIO: família (86.4%), veïns o amics (13.6%).

USOS: infusió (77.3%), infusió-gargarismes (4.5%), infusió-bany (4.5%), decocció en aigua (4.5%), picada-crua (4.5%), ungüent (4.5%).

PART: fulla (78.9%), tot tret de l'arrel (15.8%), flor (5.3%).

INDICACIONS: mal a la boca (36.4%), mal de ventre de la canalla (13.6%), mal de coll (9.1%), infeccions (9.1%), inflamacions (4.5%), mal de queixal (4.5%), fer babar a la canalla (4.5%), cops (4.5%), ferides (4.5%), cremades (4.5%), peus cascats del bestiar (4.5%).

PROPIETATS: desinflamatori, carminatiu, antisèptic, detergent, activant circulatori, vulnerària, emol·lient, astringent.

Al plantatge de fulla estreta se li assignen, en general, les mateixes virtuts que al plantatge de fulla ampla.

Amb les fulles infuses es preparen gargarismes i glopeigs per "al mal de coll i de la boca", per "al mal blanc de la boca de la canalla", per "el mal de queixal"; i bany per a "desinfectar mals" (cremades), per a "rentar els peus del bestiar cascats per les ferradures".

La infusió de les fulles, beguda, es refrescant i és especialment indicada contra "el mal de ventre de la canalla".

La cataplasma de la fulla crua, picada, s'aplica sobre els cops, "per fer sortir el blau".

L'ungüent, fet a partir de la fulla, és desinfectant.

POLIOL, puniol, puriol
(*Mentha pulegium* L.).

POBLACIO: 75 persones, el 79.78% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: la majoria (58.4%) actualment el prenen, el 31.2% l'havia fet servir temps enrera i el 10.4% no l'ha emprat mai.

INFORMACIO: família (93.5%), veïns o amics (5.2%), llibres (1.3%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (92.2%), flor (6.6%).

INDICACIONS: desordres digestius (88%), refredat (6.7%), diarrea (1.3%), fetge (1.3%), infeccions del ventre (1.3%), inflamacions (1.3%).

PROPIETATS: digestiva, descongestiva, astringent, hepàtica, desinflamatòria.

La infusió de tota la planta o només de la flor és usada com a digestiva. Va bé per a "l'estòmac i ventre", si es tenen "problemes digestius"; per a la "diarrea" i les "infeccions de la panxa"; per "amorosir". També s'utilitza per a combatre les afeccions hepàtiques. Així mateix, es pren durant els constipats, en considerar-la descongestiva.

POMER, pomera
(*Malus domestica*)

POBLACIO: 4 persones, el 4.25% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: abans (50%), actualment (50%).

INFORMACIO: família (50%), veïns o amics (50%).

USOS: crua (50%), decocció en aigua (25%), ungüent (25%).

PART: fruit (100%).

INDICACIONS: digestió (50%), infeccions (25%), berrugues (25%).

PROPIETATS: digestiva, antisèptica, emol·lient.

La poma, cuïta o crua, és considerada una fruita que "afavoreix la digestió".

"Si es frega, crua, contra les berrugues, les fa desaparèixer".

L'ungüent de poma, en ús extern, s'utilitza contra les infeccions.

POTA DE GALL
(*Lamium amplexicaule*)

POBLACIO: 1 persona, 1.06% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: l'ha utilitzada alguna vegada (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: crua (100%).

PART: fulla (100%).

INDICACIONS: ferides (100%).

PROPIETATS: detersiva, vulnerària.

Unicament una persona entre totes les entrevistades ha mencionat la pota de gall. La usà una vegada que el seu pare es plantà una aresta al braç. "La fulla per una banda, la de sobre, fa rajar, treu el pus, i per l'altra banda, la de sota, fa pellar".

POTA DE GAT
(*Antennaria dioica* Gaertner)

POBLACIO: 1 persona, l'1.06% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: actualment la fan servir (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: infusio (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: estòmac (100%).

PROPIETATS: estomacal.

Només una de les persones entrevistades ha assenyalat aquesta planta. La pren per a "l'estòmac, una tassa al matí i una altra al vespre".

REMENDEROLA, rementerola
(*Satureja calamintha* Scheele)

POBLACIO: 52 persones, el 55.31% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: la majoria (66.7%) actualment la fan servir, el 28.3% ho havien fet abans i el 5% no l'han utilitzada mai.

INFORMACIO: família (86.7%), veïns o amics (11.7%), llibres (1.7%).

USOS: infusió (98.3%), cataplasma (1.7%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: desordres digestius (86.7%), mareig (8.3%), fetge (3.3%), fel (1.7%).

PROPIETATS: digestiva, astringent, hepàtica.

"S'ha d'agafar quant no és florida, abans de treure la flor. Si es cull al matí, molt millor; en general totes les herbes".

L'infús de tota la planta s'usa en les indigestions, "va bé per al mal de ventre i l'estomac". També actua contra el mareig i "els fàstics de les dones embarçades". De la mateixa manera és indicada per "al fetge i la bufeta del fel".

La cataplasma de tota la planta decuïta, és indicada contra "els atacs de fetge". "Es bull la remenderola, es posa entre dos draps, com si fos una compresa, i es col·loca sobre el fetge".

REPALASSA
(*Arctium lappa* L.)

POBLACIO: 5 persones, el 5.31% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (80%), alguna vegada (20%).

INFORMACIO: veïns o amics (60%), família (20%), altres (20%).

USOS: decocció (75%), decocció en oli (25%).

PART: arrel (100%).

INDICACIONS: rebaixar la sang (50%), netejar la sang (25%), dolor (25%).

PROPIETATS: hipotensora, depurativa, activant circulatori.

La rel de repalassa és considerada hipotensora i depurativa. Se'n fa un decuït que s'utilitza per a "rebaixar la sang" i també per a "netejar-la". Bullida en oli d'oliva pur, s'usa per a "fer fregues contra el dolor. Això m'ho ha dit un farmacèutic".

"Per a rebaixar la pressió de la sang se n'ha de prendre quatre o cinc dies seguits".

RIBARBO, ribardo; cat. ruibarbo
(*Rumex acetosa* L.)

POBLACIO: 15 persones, el 15.95% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (20%), alguna vegada (73.3%), actualment (6.7%).

INFORMACIO: família (93.3%), veïns o amics (6.7%).

USOS: decocció (93.3%), maceració en aigua (6.7%).

PART: arrel (100%).

INDICACIONS: fer agafar gana (42.9%), restrenyiment (28.6%), refredat (14.3%), ventre (7.1%), netejar la sang (7.1%).

PROPIETATS: aperitiva, laxant, descongestiva, digestiva, depurativa.

L'arrel de ribarbo decuïta en aigua es "refrescant", va bé per "al ventre". "Fa agafar gana" i "fa anar de ventre". Així mateix s'usa durant els refredats i per a "netejar la sang".

La maceració de l'arrel en aigua també es considera purgant.

ROMANI

(*Rosmarinus officinalis* L.).

POBLACIO: 64 persones, el 68.08% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (16.9%), abans (25.4%), actualment (57.7%).

INFORMACIO: família (97.3%), veïns o amics (2.7%).

USOS: infusió (93.2%), infusió-bafos (2.7%), maceració en alcohol (2.7%), decocció en vi (1.4%).

PART: brot (100%).

INDICACIONS: rebaixar la sang (62.5%), netejar la sang (15.3%), refredat (12.2%), tos (1.4%), fer agafar gana (1.4%), orinar (1.4%), mal de coll (1.4%), cops (1.4%), dolor (1.4%), nervis (1.4%).

PROPIETATS: hipotensora, depurativa, descongestiva, bèquica, aperitiva, diürètica, desinflatòria, activant circulatori, sedant.

"S'ha de collir quan és florit. Cada mes floreix".

"Cada Mare de Déu floreix: 15 d'agost, 8 de setembre, 8 de desembre".

El romaní en infusió es pren, principalment, per a "rebaixar la pressió de la sang". Malgrat uns diuen que la "rebaixa", uns altres afirmen que la "neteja" i, encara, uns altres que la "rebaixa i la neteja o l'aclareix".

"D'aigua de romaní se n'ha de prendre poca perquè és molt forta", diuen uns. Per contra, hi ha qui en beu "cada dia" o "dos cops al dia".

Aquesta planta també és considerada diürètica i sedant.

Es combat el refredat, especialment "el refredat de sangs", tot bevent-ne la infusió i tombant-ne els bafos. "Destapa nas i coll i va bé per a la tos".

Macerat en alcohol "a sol i serena durant uns dies", es

usat en fregues contra els dolors articulars.
Decuit en vi és aperitiu, "fa agafar gana".

ROMEGUERA, romeguera petita o de camp, esbarzer.
(*Rubus* diverses espècies).

POBLACIO: 11 persones, l'11.70% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: la meitat (50%) l'ha feta servir alguna vegada,
el 28.6% no l'ha utilitzada mai i el 21.4%
actualment l'usa.

INFORMACIO: família (92.9%), altres (7.1%).

USOS: infusió (35.8%), crua (28.7%), decocció en aigua
(14.2%), infusió-glopeigs (14.2%), infusió-gargarismes
(7.1%).

PART: caps tendres (50%), fulla (42.9%), arrel (7.1%).

INDICACIONS: neteja la sang (42.9%), estòmac (14.3%),
ferides (14.3%), mal de coll (7.1%), mal de
queixal (7.1%), mal a la boca (7.1%), genives
(7.1%).

PROPIETATS: depurativa, estomacal, vulnerària, desinflama-
tòria.

"Per a purificar la sang s'utilitzen, en infusió, les
fulles tendres del creixement. Se'n fa una novena".

"Per a la sang, a l'estiu, s'agafen les fulles que són
tendres i a l'hivern, l'arrel de la romeguera".

"Contra la cremor de l'estmac es fan bullir els caps
tendres de la romeguera. Queda com una espècie de gelatina,
que és molt bona per a l'estòmac".

"Agafar un brot cru i tenir-lo a la boca va bé per a la
cremor d'estòmac i el coragre". Si es mastega i s'empassa el
suc, tot escupint la resta, "reforça i desinfecta les
genives".

La cara de sota de la fulla crua de la romeguera és
vulnerària, "fa pellar els mals (llagues i ferides)".

L'infús dels brots tendres en glopeigs i gargarismes
"desinflama la boca" i actua contra "el mal de queixal" i
"el mal de coll".

ROSELLA
(*Papaver rhoeas* L.).

POBLACIO: 10 persones, el 10.63% de la població entrevis-
tada.

UTILITZACIO: el 45.5% no l'ha utilitzada mai, el 36.4% l'ha

emprada alguna vegada i el 18.2% actualment la fa servir.

INFORMACIO: família (72.7%), veïns o amics (18.2%), altres (9.1%).

USOS: infusió (72.7%), maceració en oli (18.2%), crua (9.1%).

PART: flor (81.8%), tot tret de l'arrel (18.2%).

INDICACIONS: nervis (27.3%), netejar la sang (27.3%), inflamacions (18.2%), dormir (9.1%), cops (9.1%), pelats (9.1%).

PROPIETATS: sedant, depurativa, desinflamatòria, hipnòtica, activant circulatori, vulnerària.

L'infús del gallaret, la flor de la rosella, és sedant, "calma els nervis", i hipnòtic, "fa dormir".

Així mateix és depurativa, com ho és també tota la planta crua: "les roselles crues i amanides netegen la sang. Però han de ser molt tendres".

La infusió de tota la planta és desinflamatòria. En ús intern, "va bé per als pulmons" i en ús extern, la utilitzen en banys "les dones que tenen molt de fluix".

La flor macerada en oli, "l'oli ha de ser d'oliva", "cura els pelats" i "fa sortir el blau dels cops".

ROSER

(*Rosa* espècies diverses).

POBLACIO: 28 persones, el 29.78% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (12.9%), abans (80.6%), actualment (6.5%).

INFORMACIO: família (93.5%), veïns o amics (3.2%), altres (3.2%).

USOS: infusió-banys (100%).

PART: pètals de la flor (100%).

INDICACIONS: ulls (100%).

PROPIETATS: oftàlmica.

A l'hora de dir quina era la classe de roses més eficaç per a "rentar els ulls", cadascú hi deia la seva:

- "Han de ser roses de color de rosa amb molts pètals i molta olor".
- "Son rosers que fan roses de color rosa amb molts pocs pètals".

- "Els rosers han de ser dels que fan les roses blanquinoses i amb pocs pètals".
- "Per al mal als ulls, els rosers han de ser de roses blanques, no poden ser vermelles".
- "Per a rentar les ulls, van bé els pètals de qualsevol rosa".

ROURE

(*Quercus pubescens*)

POBLACIO: 2 persones, el 2.12% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: temps endarrera l'havien utilitzat (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: decocció (100%).

PART: cassanella (100%).

INDICACIONS: diarrea (100%).

PROPIETATS: astringent

"La cassanella de roure es bull amb sucre roig en aigua i calma el còlic de seguida".

La cassanella decuita en aigua "restreny, si tens diarrea".

RUDA

(*Ruta graveolens* L.)

POBLACIO: 40 persones, el 42.55% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 43.1% no l'ha utilitzada mai, el 45.1% alguna vegada i l'11.8% actualment la fa servir.

INFORMACIO: família (70.6%), veïns o amics (23.5%), llibres (5.9%).

USOS: infusió (50%), maceració en oli (16%), olorar (10%), maceració en alcohol (2%), ungüent (8%), decocció en oli (6%), decocció en vi (2%), infusió-bany (2%), infusió-glopeigs (2%), perfums (2%).

PART: tota la planta tret de l'arrel (56.5%), brot (30.4%), fulla (6.5%), flor (6.5%).

INDICACIONS: nervis (25.5%), cucs intestinals (15.7%), avortar (7.8%), dolor (7.8%), mal d'orella

(7.8%), mal de cap (5.9%), rebaixar la sang (5.9%), refredat (3.9%), mal de queixal (3.9%), ferides (3.9%), restrenyiment (2%), aclarir la sang (2%), genives (2%), ulls (2%), infeccions (2%), bronquitis (2%).

PROPIETATS: sedant, vermífuga, avortiva, activant circulatori, analgèsica, hipotensora, descongestiva, vulnerària, laxant, depurativa, antisèptica, oftàlmica, desinflamatòria, emmenagoga.

La ruda té moltes utilitats, però és especialment assenyalada "per als nervis". La infusió de la flor, un brot o tota la planta és sedant, "rebaixa la pressió de la sang" i "l'aclareix".

- "És molt amargant".
- "La ruda barrejada amb xocolata desfeta és molt amargant i pudent".
- "Molt poca, perquè és forta".
- "Poca dosi, perquè és molt tòxica".

També se li coneixen propietats abortives ("per avortar, cal prendre'n durant uns dies, amb un cop sol no n'hi ha pas prou") i emmenagogues ("fa baixar, fa venir la regla").

Contra els cucs intestinals, oloreu un brot de ruda o bé preneu-ne una infusió.

"Per a fer fregues contra el dolor, es posa un brot de ruda en esperit de vi. Nou dies a sol i serena, en una ampolla de petricó, ben tapat. Fa molta pudor".

"La ruda és una herba molt forta. Per fer-ne ungüent, s'agafa cera nova, ruda i oli d'oliva. Es posa en una cassola al foc i es fa bullir. També s'hi posa serp blanca, no pot ser verda. Aquesta serp abans ha d'haver sigut oberta, deixada assecar i salada. La gent que no té serp hi pot posar la pell. L'ungüent que en resulta va molt bé per a la infecció, per a fer massatges quan es té dolor i també per a la tortículis".

L'ungüent de ruda també és indicat per a combatre el refredat: "en una cassola es posa ruda i sagí vell (quant més vell, millor) perquè es fregeixi tot plegat. Amb aquest ungüent s'unta el pit quan s'està refredat. Se'n posa un dia a davant i l'altre al darrera".

"Per a destapar els bronquis, es posa oli en una cassolleta amb ruda i tres grans d'all (han de venir a senassos els grans). Es fa fregir tot junt".

La fulla de la ruda decuïta en oli també va bé per a "fer massatges quan es té dolor". Així mateix, la decocció en oli de tota la planta, o només de la flor, s'utilitza per a combatre el mal d'orella. Si la decocció és en vi, s'usa en glopeigs "per reforçar les genives".

Macerada en oli és vulnerària, "cura les ferides (llagues, talls, pelats)". També es fa servir en "fregues per als nervis" i contra "el mal de queixal".

L'infús d'un brot de ruda, en glopeigs, és indicat contra "el mal de queixal" i en rentats, per "netejar (banyar) la vista (els ulls)".

"L'aigua de ruda va bé per quan s'ha caigut i queda el

mal de cap". Contra el "mal de cap" també es fan perfums de ruda, "es posa un drap perfumat al cap".

Qui ha qualificat la ruda de laxant, afirma no haver-la utilitzat mai.

"La ruda ho cura quasi tot, perquè va bé per als nervis i la sang i això és la base de tot".

SALSUFRAGI

(*Silene saxifraga* L.)

POBLACIO: 1 persona, l'1.06% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: actualment l'utilitza (100%).

INFORMACIO: família (100%).

USOS: infusió (100%).

PART: no ho sap (100%).

INDICACIONS: ronyons (100%).

PROPIETATS: diürètica.

La infusió del salsufragi "descarrega els ronyons, en treu el pus".

SALVIA

(*Salvia officinalis* L.).

POBLACIO: 11 persones, l'11.70% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (20%), alguna vegada (40%), actualment (40%).

INFORMACIO: família (70%), veïns o amics (20%), llibres (9.1%).

USOS: infusió (50%), decocció en vi-glopeigs (20%), infusió-glopeigs (10%), crua (10%), infusió-banys (10%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: mal de queixal (30%), rebaixar la sang (20%), fer agafar gana (10%), digestió (10%), morenes (10%), dents (10%), boca (10%).

PROPIETATS: analgèsica, hipotensora, aperitiva, digestiva, desinflamatòria.

"Qui té sàlvia a l'hort no es mor". Hi ha la història d'un nen que es va morir i a la seva mare li varen dir: "si

haguessis tingut sàlvia a l'hort, no se t'hauria mort".

En glopeigs, se n'usa la decocció en vi de tota la planta per a calmar "el mal de queixal". "Bullida en vi i glopejada, no s'ha de beure, reforça la dentadura". Per al mal de queixal també és aconsellable d'agafar-ne un brot i fregar-s'hi les genives".

La infusió, en ús intern, es pren per a "rebaixar la sang", per a "fer agafar gana" i per a la digestió en general. En ús extern, s'utilitza en rentats desinflamatoris de "les morenes". "Si es glopeja, és molt bona per a la boca".

Qui ha manifestat que la sàlvia reforçava la dentadura i feia venir gana, no ho ha experimentat mai personalment.

SENET

(*Daphne laureola* L.).

POBLACIO: 9 persones, el 9.57% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (44.4%), alguna vegada (44.4%), actualment (11.1%).

INFORMACIO: família (77.8%), veïns o amics (22.2%),

USOS: infusió (87.5%), maceració en aigua (12.5%).

PART: fulla (100%).

INDICACIONS: restrenyiment.

PROPIETATS: purgant.

"És molt fort, en prens una tassa i ja tens caguetes. En diuen purga de cavall o de bèstia. Es fa en llocs ombrívols, on no hi toca el sol".

S'utilitza principalment la infusió de les fulles. Però beure l'aigua de les fulles en maceració també fa el mateix efecte.

SUGUER, saüc

(*Sambucus nigra* L.).

POBLACIO: 62 persones, el 65.95% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 12.4% no l'ha utilitzat mai, el 68% ho ha fet alguna vegada i el 19.6% actualment el fa servir.

INFORMACIO: família (94.8%), veïns o amics (5.2%).

USOS: perfums (41.3%), essència (21.2%), xarop (15.4%),

infusió (11.5%), infusió-bafos (5.8%), infusió-banyes (2.9%), cataplasma (1.9%).

PART: flor (84.6%), fruit (14.4%), segona pela de l'escorça (1%).

INDICACIONS: mal de cap (13.8%), inflamació del ventre i l'estòmac (12.9%), mal d'orella (10.7%), mareig-vòmit (6.9%), inflamacions (6.9%), calmar el dolor (6.9%), febre (6.9%), ulls (5%), refredat (4%), mal de queixal (3%), infeccions (3%), tos (2%), pit (2%), diarrea (2%), feridura (2%), boca (2%), talls (2%), mal de ventre de la canalla (1%), restrenyiment (1%), tifus (1%), galteres (1%), nervis (1%), recular la llet (1%), cops (1%), cabells (1%).

PROPIETATS: analgèsica, desinflamatòria, astringent, febrífuga, oftàlmica, descongestiva, antisèptica, bèquica, pectoral, hipotensora, vulnerària, carminativa, laxativa, sedant, activant circulatori.

De la flor del suguer se'n fan perfums: "es posa la flor sobre brases de foc i fa molt de fum i pudor. També s'hi pot tirar un raig d'oli". És considerada analgèsica, "calma el dolor". S'utilitza principalment contra "el mal de cap". "Cal cremar la flor de saüc i de l'olor impregnar-ne un drap i posar-lo al cap. Anava molt bé per a l'erisipela, se'ls inflava el cap". Els perfums de suguer també són indicats per a "mals infectats", talls, cops. "Per desinfectar els queixals, es fa un cigar amb la flor seca i es fuma". Són bons per a les galteres, les inflamacions de la boca, els ulls i el mal d'orella.

"Per fer recular la llet a les dones, es posa la flor sobre les brases de foc i se n'inhala el fum. S'ha de fer durant uns nou dies".

"Per rebaixar la febre, es crema la flor en un fugó, s'agafen draps ben perfumats d'aquell fum i es posen al cap".

S'usen contra els "principis de feridura". A posteriori, si ha quedat alguna desfiguració a la cara, els perfums de suguer són molt adients.

Adhuc se'n prenen durant el refredat.

"Els perfums de suguer s'han de fer al vespre i anar-se'n a dormir de seguida, perquè si ho feies de dies et mataria".

Un altre ús del suguer és l'essència: "s'agafa una cassola i a dins s'hi posen tres forquilles amb un drap a sobre, perquè no toqui el cul de la cassola. A sobre el drap s'hi posa la flor del suguer i sobre la flor, una cassola amb caliu dins. El suc que fa la flor, a causa de l'escalfor, cau al cul de la primera cassola i així és l'essència. Se n'ha de prendre poca, perquè és molt forta". S'utilitza principalment contra les "inflamacions i infeccions de l'estòmac i el ventre (tifus)", "és refrescant per a la panxa". "Quan tens febre, fa passar la sed i la rebaixa".

També va bé per al "mal de cap". Molt especialment s'usa contra "marejos, vòmits i diarrees".

El xarop de suguer es fa a partir del fruit: "s'esprem el raïm, es cola i es fa bullir al bany-maria. Per a combatre les infeccions del ventre el tiraven a l'aigua de camamilla, farigola..., totes les herbes del ventre. N'hi tiraven un raïet, que és de la manera que el suguer va mes bé". És adequat per a qualsevol tipus d'inflamació o infecció, "va bé per al mal de cap, el tifus, el vòmit, el mal de ventre de la canalla, per destapar el pit, per a la tos...".

L'infús de la flor s'empra, en ús intern, contra les inflamacions i infeccions del ventrell, "refresca i calma el dolor". S'utilitza contra el vòmit i la diarrea. Va bé per "les sangs". En ús extern, és relaxant prendre'n un bany. En rentats, "neteja els ulls".

Per a destapar el pit i contra la tos és pertinent fer bafos de la flor.

La infusió de la segona pela de l'escorça "fa anar de ventre".

La cataplasma de la flor calma el "mal de cap i vigoritza el cabell".

TARONGER

(*Citrus sinensis* L.).

POBLACIO: 2 persones, el 2.12% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 33.3% abans l'havia presa i el 66.7% actualment la pren.

INFORMACIO: família (66.7%), veïns o amics (33.3%).

USOS: crua (66.6%), infusió (33.3%).

PART: suc de la taronja (66.6%), escorça de la taronja (33.3%).

INDICACIONS: constipats (33.3%), restrenyiment (33.3%), fel (33.3%).

PROPIETATS: refrescant, laxant, hepàtica.

El suc de la taronja és saludable i refrescant. S'usa per a prevenir i combatre els refredats. També se'l considera laxant.

L'escorça del fruit, usada en infús, és indicada "quan el fel és sobresixit".

TARONGINA, melissa

(*Melissa officinalis* L.).

POBLACIO: 13 persones, el 13.82% de la població entrevis-

tada.

UTILITZACIO: el 28.6% no l'ha utilitzada mai, el 57.1% alguna vegada i el 14.3% actualment la pren.

INFORMACIO: família (85.7%), veïns o amics (14,3%).

USOS: infusió (92.9%), crua (7.2%).

PART: tot tret de l'arrel (92.9%), fulla (7.1%).

INDICACIONS: ventre (78.6%), estòmac (14.3%), dents (7.1%).

PROPIETATS: digestiva, estomacal, dentifrícia.

"La tarongina, per a tot mal és medecina".

La infusió de tota la planta és digestiva, "va bé per a l'estòmac i el mal de ventre".

La fulla de la tarongina crua i passada per les dents, "les fa tornar blanques".

TE DE ROCA

(*Jasonia glutinosa* De Candolle).

POBLACIO: 13 persones, el 13.82% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (11.8%), antigament (52.9%), actualment (35.3%).

INFORMACIO: família (76.5%), veïns o amics (17.6%), llibres (5.9%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (62.6%), flor (18.8%), fulla (18.8%).

INDICACIONS: refredat (47.1%), restrenyiment (23.5%), ventre (5.9%), netejar la sang (5.9%), cor (5.9%), ronyons (5.9%), mal de cap (5.9%).

PROPIETATS: descongestiva, laxant, digestiva, depurativa, diürètica.

Les flors en infusió "netegen la sang", a més de ser indicades per al cor i contra "els atacs de ronyons".

L'infús de tota la planta és digestiu i "fa anar de ventre". També se'n pren durant els refredats.

El te de roca, s'usa a l'exterior, en compreses calentes, que es posen al cap per a calmar-ne el dolor.

TEI, til·ler
(*Tilia platyphyllos* Scopoli).

POBLACIO: 94 persones, el 100% de les persones entrevistades.

UTILITZACIO: el 82.6% actualment en prenen i el 17.4% n'han pres alguna vegada.

INFORMACIO: família (96.7%), veïns o amics (3.3%).

USOS: infusió (98.4%), crua (0.8%), infusió-banys (0.8%).

PART: flor (97.5%), segona pela de l'escorça (1.6%), escorça (0.8%).

INDICACIONS: refredat (39.3%), nervis (33.6%), rebaixar la sang (16.4%), netejar la sang (4%), ferides (1.6%), ventre i estòmac (1.6%), tos (0.8%), mal de coll (0.8%), dormir (0.8%), cabells (0.8%).

PROPIETAT: descongestiva, sedant, hipotensora, depurativa, vulnerària, refrescant, bèquica, hipnòtica.

"Una tassa d'aigua de flor de tei amb una aspirina, abans d'anar a dormir, va molt bé per al refredat".

L'infús de la flor de tei s'usa, preferentment, per al "grip, el refredat i l'estat nerviós". "És tanquilitzant per als nervis, els calma i els tempera". "Fa dormir bé i treu el mal de cap de nervis". Així mateix, "refresca la sang", en "rebaixa la pressió, la purifica i l'aclareix". També és refrescant per al ventre i l'estòmac. A més, suavitza la tos i disminueix el mal de coll.

En ús extern, s'empren, en banys, infusions de l'escorça ("per enfortir els cabells") i de la segona pela de l'escorça ("per rentar ferides"). Aquesta darrera, crua i aplicada sobre llagues i pelats, és vulnerària.

TRAVALLERA, herba del sucre
(*Centaurea aspera* L.).

POBLACIO: 2 persones, el 2.12% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: no l'han utilitzada mai (50%), actualment la prenen (50%).

INFORMACIO: família (50%), veïns o amics (50%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: sucre (100%).

PROPIETATS: hipoglucemiant.

Nomes dues persones de les entrevistades han assenyalat aquesta planta com a medicinal. L'una la coneix per *travaiera* i l'altra per *herba del sucre*. Totes dues la tenen per hipoglucemiant, "treu el sucre".

VALERIANA

(*Valeriana officinalis* L.).

POBLACIO: 39 persones, el 41.48% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: mai (34%), abans (31.9%), actualment (34%).

INFORMACIO: família (74.5%), veïns o amics (21.3%), altres (4.3%).

USOS: infusió (95.6%), infusió-bany (4.4%).

PART: arrel (89.2%), tot tret de l'arrel (5.4%), fulla (5.4%).

INDICACIONS: nervis (69.6%), rebaixar la sang (19.6%), dolor (4.3%), ventre (2.2%), morenes (2.2%), hemorràgies (2.2%).

PROPIETATS: sedant, hipotensora, activant circulatori, digestiva, desinflamàtoria, astringent.

- "Qui vol la salut sana, que prengui cada vuit dies una tassa de valeriana".
- "Qui vol tenir la vida sana que begui aigua de valeriana".
- "La valeriana fa la dona sana".
- "Si vols la dona sana, dóna-li aigua de valeriana, però si n'hi dones massa, la fotaràs a la bassa".

"L'arrel de la valeriana s'ha de collir quan la planta és florida".

"Es fa a la vora de l'aigua. Agrada molt als gats".

"S'ha de tenir amagada, perquè els gats, si en senten l'olor, se la mengen". "Tires una arrel de valeriana a un gat i s'hi revolca a sobre. Els agrada molt".

La valeriana és considerada una planta "saludable", especialment per a les dones, "va bé per a tot", però que s'ha de prendre amb mida. L'infús de l'arrel s'usa "per als nervis" i "per rebaixar la pressió de la sang".

És un tranquil·litzant, "fa dormir". També es indica contra "el dolor, neteja la sang". Així mateix, s'empra contra "el mal de ventre" i "els atacs d'hemorràgies de sang". En ús extern, se'n fan banys per a "desinflamar les morenes".

VIOLER, viola de marge, viola de camp
(*Viola odorata* L.).

POBLACIO: 67 persones, el 71.29% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: el 5.6% no l'han utilitzada mai, el 80.3% abans l'havien fet servir i el 14.1% actualment encara la usen.

INFORMACIO: família (98.6%), altres (1.4%).

USOS: infusió (97.2%), infusió-bany (1.4%), maceració en oli (1.4%).

PART: fulla (54.9%), tot tret de l'arrel (40.8%), flor (4.2%).

INDICACIONS: ventre i boca de la canalla (97.1%), ulls (1.4%), ferides (1.4%).

PROPIETATS: carminativa, digestiva, oftàlmica, vulnerària, desinflamatòria.

L'aigua de violers (sovint barrejada amb fonoi) és especialment "refrescant per a la canalla", la qual cosa no vol dir que no en prenguin també els adults.

L'infús de les fulles o la planta entera és carminatiu i digestiu. Va bé per a:

- "el foc al cul de la canalla",
- "el mal de ventre de la canalla",
- "l'embotiment del ventre",
- "treure el foc de dintre de la canalla",
- "la inflamació de la canalla",
- "fer petar la canalla",
- "fer anar de ventre",
- "mal a la boca de la canalla",
- "fer treure la baba a la canalla",
- "el mal de coll de la canalla".

"Aigua de violer amb una mica de sucre, quan la canalla tenen sed".

"La flor macerada en oli és vulnerària, "cura talls i ferides".

"L'infús de la flor s'usa, a l'exterior, en rentars dels ulls.

XICOIRA BLANCA
(*Cichorium intybus* L.).

POBLACIO: 1 persona, l'1.06% de la població entrevistada.

UTILITZACIO: actualment la pren (100%).

INFORMACIO: altres (100%).

USOS: infusió (100%).

PART: tot tret de l'arrel (100%).

INDICACIONS: sucre (100%).

PROPIETATS: hipoglucemiant.

Només una persona de totes les entrevistades ha assenyalat aquesta planta. Segons ella, l'infús de la xicoira és indicada per a "rebaixar la llet que beuen els diabètics".

"Els diabètics no poden prendre herbes perquè els afluixen massa, però la xicoira porta una vitamina que no els deixa afluixar".

13.3.3 RELACIO DE LES INDICACIONS I PROPIETATS DE LES PLANTES RESSENYADES

En aquest apartat es tracten, per ordre alfabètic, les indicacions i propietats que la població entrevistada ha assenyalat per a les plantes medicinals detallades anteriorment.

Després de cada indicació o propietat segueix el nom de la planta o plantes que poden remeiar la malaltia, les quals plantes trameten a l'apartat *Plantes medicinals*.

Els folgueroles coneixen les herbes remeieres i llurs virtuts, però sovint es fan infusions de diferents herbes plegades i no una de sola. Aquesta informació també s'ha recollit i s'adjunta dins la indicació o propietat per a la qual ha estat suggerida, sota el nom de *barreja*. Al costat de cada planta medicinal s'indica la part que se n'utilitza, entre parèntesi; "(tot)" es refereix a tota la planta, tret de l'arrel. Algunes barreges poden diferenciar-se d'altres només en una herba, malgrat això s'ha cregut pertinent agrupar-les totes de la forma en que han estat trameses. Quan les indicacions de les diferents barreges són exactament iguals al títol que les encapçala, s'han deixat de banda; altrament, s'hi han inclòs. Per exemple : si d'una barreja s'ha dit que és "antisèptica" o "desinfectant" o que "va bé per a desinfectar", no s'ha tingut en compte. En canvi, si és indicada "per als mals de la canalla, els treu la set i els fa fer pets", s'ha transcrit literalment.

En alguns casos es pot donar la paradoxa que algunes de les plantes medicinals, que se citen a les barreges, no són a la llista d'herbes que segueixen a la indicació o propietat que les intitula. La raó és que aquesta planta en concret, i per si sola, no correspon a la indicació, però barrejada amb altres pot afavorir la resolució d'una determinada malaltia.

A més a més, i sota la indicació o propietat que els

pertoca, també s'hi incorporen receptes de xarops, olis, emplastres, ungüents, utilització de serp blanca, etc.

L'autora d'aquest estudi, com ja s'ha dit anteriorment, no es fa responsable ni de l'eficàcia ni de les virtuts atribuïdes a les barreges i receptes que en aquest apartat s'indiquen, encara que totes li mereixen el màxim respecte i consideració.

Abortiva.— Apit, corona de rei, julivert, ruda.

Aclarir la sang.— (Vegeu *Depurativa*).

Activant circulatori.— Ai, àpit, àrnica, barmaió, berbena, botons de Sant Joan, canya, centaurea, consolva, crèixems, crispinell, fals, fàbrega, farigola, freixe, gram, herba de cop, julivert, malva, morella, noguera, ortiga petita, plantatge de fulla estreta, repalassa, romaní, rosella, ruda, suguer, valeriana.

Afrodisíaca.— Menta.

Anafrodisíaca.— Gram.

Analgèsica.— Ai, barretets de paret, boixerola, camamilla, cànem, centaurea, herba de Santa Engrena, herba queixalera, julivert, marduix, ortiga petita, ruda, sàlvia, suguer.

Anèmia.— (Vegeu *Antianèmica*).

Angines.— (Vegeu *Coll (mal de)*).

Antianèmica.— Farigola.

Anticalculosa.— Herba blava, herba de Santa Engrena, herba felera, herba prima, noguera.

Anticancerosa.— Herba cancerària.

Anticatarral.— (Vegeu *Catarro*).

Antídot.— Ai, arboç, arç blanc, ceba, freixe, malva, orenga.

Antiespasmòdica.— Eucaliptus.

Antisèptica.— Ai, atzavara, barretets de paret, cabruna, camamilla, centaurea, consolva, corona de rei, crispinell, farigola, fonoi, gavarra, ginebre, herba blanca, herba blava, herba cancerària, herba de Santa Engrena, herba granera, lligabosc, llimoner, milfulles, morella, mostassa, noguera, plantatge de fulla ampla, plantatge de fulla estreta, pomer, ruda, suguer.

Barreja 1. *Plantes:* herba blava (tot) i noguera (fulla).
Usos: infusió.

Barreja 2. *Plantes:* farigola (tot) i morelles (tot).
Usos: infusió-banys.

Barreja 3. *Plantes:* violer (fulla) i fonoi (tot).
Usos: infusió.

Barreja 4. *Plantes:* cervellina (tot), escabaiosa (tot) i corona de rei (tot).
Usos: infusió.

Barreja 5. *Plantes:* barretets de paret (tot), plantatge ampla (fulla), plantatge estret (fulla), pomer (fruit), carbasser (fruit), crispinell ample (tot), crispinell estret (tot).
Usos: ungüent. Tot bullit en una cassola amb greix de gallina.

Antitetànica.- (Vegeu Tètanus).

Aparell respiratori (destapar l').- (Veg. Pit (destapar el)).

Aperitiva.- Brutònica, centaurea, malví, romaní, ribarbo, sàlvia.

Apujar la sang.- (Vegeu Hipertensora).

Asma.- Pi.

Astringent.- Alzina, arboç, arròs, atzavara, borraja de roca, botons de Sant Joan, camamilla, canya, centaurea, civada, comí, escarola, gavrà, julivert, lligabosc, marialluïsa, menta, pastanaga, plantatge de fulla ample, plantatge de fulla estreta, poliol, remenderola, roure, suguer, valeriana.

Avortar.- (Vegeu Abortiva).

Babar la canalla.- Plantatge de fulla estreta.

"Per fer babar les criatures, se'ls penja un tros de cap de serp al coll. Es pot posar dins una bossa de roba perquè no es vegi".

Barreja 1. *Plantes:* fonoi (tot) i violer (fulla).

Usos: infusió.

Bèquica.- (Vegeu Tos).

Berrugues.- Albergínia, arboç, escarxofa, lletetres, pixallits, pomer.

Bestiar.- Botons de Sant Joan, civada, malva, morella, plantatge de fulla estreta, malví, ceba, farigola, ortiga petita.

Barreja 1. *Plantes:* morella (tot) i malva (tot).

Usos: infusió.

Indicacions: "contra les inflamacions. Quan el bestiar acaba de parir".

Barreja 2. *Plantes:* morelles (tot) i ceba (bulb).

Usos: infusió.

Indicacions: "per al bestiar, després de parir".

Barreja 3. *Plantes:* plantatge estret (tot) i farigola (tot).

Usos: infusió-bany.

Indicacions: "per rentar els peus cascats del bestiar a causa de les ferradures".

Barreja 4. *Plantes:* malva (tot), morella (tot) i malví (arrel).

Usos: infusió.

Indicacions: "quan havia godallat una truja".

Barreja 5. *Plantes:* morella (tot) i valeriana (arrel).

Usos: infusió.

Indicacions: "és refrescant per al bestiar eixint de parir".

Barreja 6. *Plantes:* ceba (bulb), ortiga petita (arrel), morella (tot) i greix dolç.

Usos: infusió.

Indicacions: "per a les truges que han acabat de godallar".

Boca (mal a la).- Atzavara, col, comí, crèixens, escabiosa, floravia, fonoi, gavrà, herba blanca, herba cançana, milfulles, noguera, plantatge ample, plantatge estret,

romeguera, sàlvia, suguer, violer.

Barreja 1. *Plantes:* herba cançera (tot), plantatge estret (fulla) i caps de gavarrera.
Usos: infusió.

Barreja 2. *Plantes:* milifulla (tot), herba cançera (fulla) i plantatge ample (fulla).
Usos: infusió.

Barreja 3. *Plantes:* escabaiosa (tot), herba cançera (tot), plantatge estret (fulla) i plantatge ample (fulla).
Usos: infusió-glopeige i gargarismes.

Bronquis.- Barmaió, malví, pi, ruda.

Cabell.- Suguer, tei.

Calmar el dolor.- (Vegeu Analgèsica).

Càncer.- (Vegeu Anticancerosa).

Cap (mal de).- Boixerola, camamilla, cànem, crispinell, herba de Santa Engrena, ruda, suguer, te de roca.

Carminativa.- Atzavara, comí, consolva, crèixems, fonoi, herba blava, lli, malví, marialluïsa, morella, plantatge de fulla estreta, suguer, violer.

Barreja 1. *Plantes:* violer (fulla) i mel.

Usos: infusió.

Indicacions: "per al foc de la canalla, els fa fer vents. També va bé per al mal a la boca de les criatures".

Barreja 2. *Plantes:* violer (fulla) i fonoi (tot).

Usos: infusió.

Indicacions: "per al mal de ventre de la canalla". "Contra l'embotiment del ventre". "Barrejat amb la llet, va bé per al foc de la canalla".

Barreja 3. *Plantes:* fonoi (tot), violer (tot) i "aigua naf".

Usos: infusió.

Indicacions: "per a treure el foc de dintre de la canalla".

Barreja 4. *Plantes:* plantatge estret (tot) i violer (tot).

Usos: infusió.

Indicacions: "per a la canalla".

Barreja 5. *Plantes:* comí (tot) i fonoi (tot).

Usos: infusió.

Indicacions: "refrescant per a la canalla".

Barreja 6. *Plantes:* comí (llavor) i violer (fulla).

Usos: infusió.

Indicacions: "per al foc de la canalla".

Barreja 7. *Plantes:* plantatge estret (fulla), fonoi (brot) i violer (tot).

Usos: infusió.

Indicacions: "per als mals de la canalla, els treu la set i els fa fer pets".

Barreja 8. "Un bon raig d'aigua de lli en l'aigua de violers anava molt bé contra el foc de la canalla".

Catarro.- Atzabara, bàlsam.

"D'un tros d'esquirol salat, com si fos una serp, en fan caldo i se'l beuen. Va bé per al catarro".

Circulació de la sang.- (Vegeu Depurativa).

Clivelles.- Pi.

Colesterol.- Ai, freixe, lledoner, llimoner (v. Depurativa).

Barreja 1. *Plantes:* all (bulb) i ceba (bulb).

Usos: decocció en aigua.

Coll (mal de).- Agrimònia, atzavara, col, floravia, gavarra, hisop, llimoner, magraner, malví, marduix, plantatge estret, romequera, romaní, tei.

Barreja 1. *Plantes:* llimona (suc), aigua i mel.

Usos: crua.

Barreja 2. *Plantes:* gavarra (caps) i magrana (escorça).

Usos: infusió.

Barreja 3. *Plantes:* eucaliptus (fulla) i til·la (flor)

Usos: infusió.

Barreja 4. *Plantes:* romequera (fulla), plantatge ample (fulla), plantatge estret (fulla) i bicarbonat.

Usos: infusió-gargarismes. El bicarbonat s'hi tira quan la infusió ja és feta.

"Per a la infecció al coll, s'han de fer gargarismes de romaní i aigua oxigenada, dos o tres cops al dia. Al darrera, s'ha de beure aigua amb mel, perquè el coll queda molt raspós".

"Per a trencar les engines, es fan massatges molt forts al braç. L'avi ho feia i jo encara ho faig".

Constipat.- (Vegeu Refredat).

Cops.- Arnica, barmaió, berbena, botons de Sant Joan, centaurea, consolva, crèixems, crispinell, fals, herba de cop, julivert, morella, plantatge de fulla estreta, romaní, rosella, sugger.

Barreja 1. *Plantes:* crispinell (tot) i fals (tot).

Usos: picades-crues.

Oli de cop *Plantes:* violes de bosc, gallarets de camp, flor de romaní i flor de l'herba de cop.

Usos: maceració en oli (un litre d'oli d'oliva). S'ha de deixar, tot junt, dins l'empolla. Aquest oli es fa d'un any per a l'altre.

Indicacions: "és per als cops o pelats, però els pelats han de ser fruit d'una patxada. Quan la ferida és neta, no se n'hi ha de posar més d'oli, perquè ho conserva tendre. A primers de març es fan violes de bosc".

Cops de sang.- (Vegeu Hipotensora).

Cor.- Olivera, te de roca.

Cremades.- Atzavara, civada, patata, plantatge de fulla estreta.

Cucs.- Ai, atzavara, carbasser, ceba, crèixems, donzell, ginebre, marduix, ruda.

Barreja 1. *Plantes:* ruda (brot) i donzell (brot).

Usos: crues (olorar-les).

"Per a treure el cuc solitari, s'han de menjar tres

cargols crus, durant nou dies seguits. Es reposa, i al cap d'uns dies s'hi torna, fins que es treu el cuc".

"Per als cucs, en una cullera de les grosses es posa un raig d'oli, un raig de vi i sucre. S'ha de prendre durant tres dies seguits, a l'endejú, amb un raig de llimona".

Dentifrícia.- Tarongina.

Dents (reforçar les).- Sàlvia.

Depurativa.- Ai, àpit, borratja de roca, ceba, crèixems, cua de cavall, escabaiosa, escarxofera, fals, farigola, freixe, garric, gavràrrera, gram, herba blava, herba de Santa Engrena, julivert, lledoner, llimoner, noguera, olivera, ortiga petita, pixallits, repalassa, romeguera, romaní, rosella, ruda, ribarbo, te de roca, tei.

Barreja 1. *Plantes:* til·la (flor) i romaní (tot).

Usos: infusió.

Indicacions: "per aclarir la sang. Se n'ha de fer una novena".

Barreja 2. *Plantes:* julivert (fulla) i un gra d'ai.

Usos: picat cru, en salsa verda.

Indicacions: "purifica la sang".

Barreja 3. *Plantes:* àpit (fulla), ortiga (arrel) i ceba (bulb).

Usos: decocció en aigua.

Indicacions: "per a la circulació de la sang". Cal beure's l'aigua.

Barreja 4. *Plantes:* un gra d'ai, un tall de llimona i una mica de ceba.

Usos: maceració en aigua. Es deixa a sol i serena, d'un dia per l'altre.

Indicacions: "per a la circulació. La llimona neteja la sang".

Barreja 5. *Plantes:* blat de moro (cabells), cua de cavall (tot), tei (flor), romaní (brot) i camamilla (tot).

Usos: infusió.

Indicacions: "aclareix la grassa de la sang". (En pren cada dia).

Descongestiva.- (Vegeu Refredat).

Desinflamatòria.- Ai, alzina, àpit, atzavara, barretets de paret, bolido, borratja de roca, botons de Sant Joan, camamilla, carbasser, ceba, cicuta, civada, col, comí, consolva, crèixems, cua de cavall, escabaiosa, escarola, fals, farigola, floravia, fonoi, gavràrrera, herba blanca, herba blava, herba de Santa Engrena, herba escurçonera, heura, lli, magraner, malva, malví, marialluïsa, menta, milfulles, morella, mostassa, nepta, noguera, ordí, orenga, pi, plantatge ample, plantatge estret, poliol, romeguera, romaní, rosella, ruda, sàlvia, sugger, valeriana, violer.

Barreja 1. *Plantes:* morella (tot) i barretets de paret (fulla).

Usos: infusió.

Barreja 2. *Plantes:* morella (tot) i escarola (fulla).

Usos: infusió-bany.

- Barreja 3. *Plantes*: herba blava (tot) i noguera (flor).
Usos: infusió.
- Barreja 4. *Plantes*: morella (tot), escarola (fulla) i farigola (tot).
Usos: infusió.
- Barreja 5. *Plantes*: herba blava (tot), herba fetgera (tot) i poliol (tot).
Usos: infusió.
Indicacions: "per a la irritació dels budells".
- Barreja 6. *Plantes*: lli (farina) i mostassa.
Usos: decocció-cataplasma.
Indicacions: "atrau la inflamació".

"Per a treure la inflamació, es fa una cataplasma amb clara d'ou, farina de blat, un raig de llimona i greix dolç. Es pot escalfar per desfer el greix, però en aplicar-ho ha de ser fresc. S'agafen dos draps i es fica a dins. I tot junt es pot posar sobre la galta, en cas de mal de queixal, o en qualsevol altre lloc inflammat. T'alivia de seguida. Quan queda cuit, s'ha de canviar.

Ungüent. *Ingredients*: ressegí de porc, tela de xai, greix de gallina, carbassa, pomes, cabeça de lliri, barretets, arrel de floravia, ribardu, crispinell de l'ample i de l'estret, bàlsam, plantatge de l'ample i de l'estret, consolides, herba melsera.

Usos: tot net. Primer es fa fondre el ressegí de porc, la tela de xai i el greix de gallina. Tot fos i colat. Després es fa fregir una mica les herbes. S'ha de mirar que no es cremin i no es beguin tot el suc. Després es cola i aquest és l'ungüent.

Indicacions: "per a les inflamacions de les persones i del bestiar (braguer de les vaques)".

Desmamar.- Donzell.

Desordres digestius.- (Vegeu Digestiva).

Detersiva.- Atzavara, cascai, farigola, genciana, ginebre, lliri, plantatge ample, plantatge estret, agrimònia.

Diabetis.- Arboç, borratja, centaure, cuxarda, escarxofera, freixe, travalera, xicoira blanca.

Diarrea.- Alzina, arboç, arrós, atzabara, botons de Sant Joan, camamilla, centaure, civada, escarola, lligabosc, marialluïsa, pastanaga, poliol, roure, sugger.

Barreja 1. *Plantes*: pastanaga (bulb) i arrós (gra).

Usos: decocció en aigua.

Digestiva.- Ai, alzina, blat de moro, boixerola, boldo, botons de Sant Joan, camamilla, centaure, comí, cua de gat, escabaiosa, fàbrega, farigola, fonoi, ginebre, herba blava, herba de Sant Antoni, herba de Santa Engrena, herba escurçonera, herba prima, hisop, lli, lligabosc, marduix, marialluïsa, menta, morella, nepta, orenga, poliol, pomer, pota de gall, remenderola, ribarbo, sàlvia, tarongina, te de roca, valeriana, violer.

Barreja 1. *Plantes*: menta (tot), fonoi (tot) i maria-

lluïsa (tot).

Usos: infusió.

Barreja 2. *Plantes:* menta (tot), marialluïsa (tot) i poliol (tot).

Usos: infusió.

Barreja 3. *Plantes:* marialluïsa (tot), poliol (tot) i remenderola (tot).

Usos: infusió.

Barreja 4. *Plantes:* menta (tot), sàlvia (tot), camamilla (flor), til·la (flor) i farigola (tot).

Usos: infusió.

Barreja 5. *Plantes:* farigola (tot), camamilla (tot), poliol (tot), remenderola (tot), tei (flor) i menta (tot).

Usos: infusió.

(La informant es pren aquesta barreja "una mica per gust i per costum. Moltes vegades els meus fills se la beuen amb sucre durant els àpats").

Diurètica.— Apit, blat de moro, boixerola, botons de Sant Joan, canya, carbasser, ceba, cua de cavall, escabaiosa, escarxofera, gram, herba blava, herba de Santa Engrena, herba prima, incens, julivert, milfulles, mill de sol, noguera, ortiga petita, romaní, salsufraji, te de roca.

Barreja 1. *Plantes:* blat de moro (cabells) i herba prima

(tot).

Usos: infusió.

Barreja 2. *Plantes:* herba blava (tot) i blat de moro (cabells).

Usos: infusió.

Barreja 3. *Plantes:* herba blava (tot) i noguera (flor).

Usos: infusió.

Indicacions: "desinflama la bufeta de l'orina".

Barreja 4. *Plantes:* blat de moro (cabells) i cua de cavall (tot).

Usos: infusió.

Barreja 5. *Plantes:* escabaiosa (tot) i blat de moro (cabells).

Usos: infusió.

Barreja 6. *Plantes:* blat de moro (cabells) i canya (arrel).

Usos: infusió.

Barreja 7. *Plantes:* julivert (arrel) i blat de moro (cabells).

Usos: infusió.

Barreja 8. *Plantes:* julivert (tot) i canya (arrel).

Usos: infusió.

Barreja 9. *Plantes:* farigola (tot) i herba prima (tot).

Usos: infusió.

Barreja 10. *Plantes:* canya (arrel), blat de moro (cabells) i salsufraji.

Usos: infusió.

Indicacions: "per a descarregar els ronyons".

Barreja 11. *Plantes:* canya (arrel), julivert (arrel), blat de moro (cabells).

- Usos:* infusió.
- Barreja 12 *Plantes:* herba prima (tot), blat de moro (cabells) i herba blava (tot).
Usos: infusió.
- Barreja 13 *Plantes:* julivert (tot), "un porro i una pastilla de Maggi".
Usos: decocció en aigua.
Indicacions: "fa orinar molt".
- Barreja 14 *Plantes:* escabaiosa (tot), herba prima (tot), blat de moro (cabells) i ceba (bulb).
Usos: infusió.
- Barreja 15 *Plantes:* angelets (tot), herba prima (tot), fonoi (tot) i violer (tot).
Usos: infusió.
Indicacions: "per a la infecció a l'orina".
- Barreja 18 *Plantes:* poliol (tot), marialluïsa (tot), herba prima (tot), farigola (tot), menta (fulla) i til·la (flor).
Usos: infusió.
- Barreja 17 *Plantes:* camamilla (tot), menta (tot), valeriana (arrel), hisop (tot), blat de moro (cabells) i tei (flor).
Usos: infusió.
- Dolor.**— Ai, àrnica, àpit, barmaió, canya, creixems, fàbrega, farigola, freixe, gram, julivert, malva, noguera, ortiga petita, repalassa, romaní, ruda, valeriana.
- Barreja 1. *Plantes:* julivert (fulla) i ai (gra).
Usos: picada-crua, en salsa verda.
- Barreja 2. *Plantes:* barmaió (flor) i farigola (flor).
Usos: maceració en alcohol.
Indicacions: "fregues per al dolor".
- Barreja 3. *Plantes:* barmaió, farigola i una mica de "cànfora".
Usos: maceració en alcohol. "Es fica en una ampolla i es deixa confitar. Quant més feta, més bona és".
- Barreja 4. *Plantes:* barmaió, romaní, farigola i una llimona partida pel mig i escorreguda.
Usos: "es posa tot dins una ampolla amb dos litres d'esperit de vi, durant 40 dies. Després es cola i es fica en una altra ampolla".
Indicacions: "per fer massatges per al dolor".
- Barreja 5. *Plantes:* sajudida, farigola, romaní i barmaió.
Usos: maceració en alcohol. Nou dies a sol i serena.
- Barreja 6. *Plantes:* farigola (flor), romaní (fulla), barmaió (flor), àrnica (flor) i "cànfora".
Usos: maceració en alcohol a sol i serena, durant nou dies.
Indicacions: "fregues per al dolor, massatges a una cama que s'infla. D'aquesta manera, es desinfla o s'evita que s'infla tant".
- Barreja 7. *Plantes:* romaní (flor), farigola (flor),

barmaió (flor), una llimona (en quatre trossos) i dues o tres pastanagues.

Usos: maceració en alcohol. Nou dies a sol i serena.

Indicacions: "fregues per al dolor i rampa a les cames".

Barreja 8. *Plantes:* ruda (tot), sàlvia (tot), romaní (flor), farigola (tot), esperit de vi, un tall de vedella i un de xai.

Usos: macerat a sol i serena durant nou dies.

Indicacions: "es fa servir per al dolor. Ben fregat amb un cotó fluix, sempre de cara avall".

Un dels informants porta sempre una castanya borda a la butxaca. "Cada any s'ha de canviar. Durant tot l'any no es pot treure de sobre, s'ha de portar sempre; és a dir, en canviar-te uns pantalons o una camisa, s'ha d'agafar sempre la castanya i posar-la a la butxaca de la roba neta. No cura el dolor, però s'hi troba alivio".

Dormir.- (Vegeu Hipnòtica).

Eczema.- (Vegeu Pell (malalties de la)).

Embòlia.- (Vegeu Hipotensora).

Emmenagoga.- Herba blava, marialluïsa, ruda.

Emol·lient.- Albergínia, arboç, cicuta, escarxofera, fals, lleteresa, lli, malvi, pixallits, plantatge ample, plantatge estret, pomer.

Enregoll.- Escarola, magraner.

"Escaribèies".- (Vegeu Clivelles).

Espants.- Berbena.

Espines (treure).- Arnica.

Estòmac.- Alzina, consolva, cua de gat, herba blava, pota de gat, romeguera, tarongina, tei. (Vegeu Digestiva).

Barreja 1. *Plantes:* camamilla (tot) i polvos de bicarbonat.

Usos: infusió de camamilla i després afegir-hi el bicarbonat.

Indicacions: "mal d'estòmac de nervis".

Barreja 2. *Plantes:* farigola (tot) i menta (tot).

Usos: infusió.

Indicacions: "per a la irritació de l'estòmac".

Barreja 3. *Plantes:* suguer (flor) i farigola (flor).

Usos: essència.

Indicacions: "per a les inflamacions de l'estòmac".

Barreja 4. *Plantes:* crispinell (tot), fals (tot) i una clara d'ou.

Usos: tot picat cru.

Indicacions: "per a desinflamar l'estòmac".

Barreja 5. *Plantes:* camamilla (tot), menta (tot) i melissa (tot).

Usos: infusió.

Indicacions: "per a l'estòmac i fetge".

Estrebades.- Arnica.

Expectorant.— Atzavara, eucaliptus, pi.

Febre.— (Vegeu Febrífuga).

Febrífuga.— Blat de moro, cervellina, escabaiosa, herba cançera, malví, mostassa, sugger.

"Per a rebaixar la febre, cargols vius (sempre han de ser senassos) embolicats als peus".

Remei per a les febres: marialluïsa, romaní, farigola, serp, tres pastilles "quina" i dos litres de vi natural.
Se'n fa una infusió i es pren.
"Les pastilles "quina" s'han de comprar a la farmàcia, però és difícil que les venguin perquè són verí. Ja fa anys que el vàrem fer aquest remei contra les febres. Ens el va donar un frare de Sant Tomàs".⁵

Fel.— Boldo, herba felera, herba melsera, menta, remenderola, taronger.

Barreja 1. *Plantes:* menta (tot) i ramenderola (tot).

Usos: infusió.

Indicacions: "per a la bufeta del fel".

Ferides.— (Vegeu Detersiva, Vulnerària).

Feridura.— (Vegeu Hipotensora).

Fetge.— Apit, boldo, escarxofera, herba blava, herba fetgera, menta, noguera, poliol, remenderola.

Barreja 1. *Plantes:* noguera (fulla) i farigola (tot).

Usos: infusió.

Indicacions: "contra els atacs de fetge".

Barreja 2. *Plantes:* menta (tot) i remenderola (tot).

Usos: infusió.

Barreja 3. *Plantes:* menta (tot) i herba fetgera (tot).

Usos: infusió.

Barreja 4. *Plantes:* tei (flor), romaní (tot), menta (tot) i farigola (tot).

Usos: infusió.

Barreja 5. *Plantes:* poliol (tot), marialluïsa (tot), herba prima (tot), farigola (tot), menta (fulla) i til·la (flor).

Usos: infusió.

Furóncol.— Barretets de paret, fals.

Barreja 1. *Plantes:* barretets de paret (tot), "cànfora" i esperit de trementina.

Usos: "s'ha de fer bullir tot en una cassola".

Indicacions: "per madurar furóncols a sota el braç o a l'entrecoix, amb una caca de vaca eixint de fer es rebenten de seguida".

Galteres.— Sugger.

Gana (fer agafar).— (Vegeu Aperitiva).

Genives.— Romeguera, ruda.

Hemorràgies.— Borratja de roca, canya, gavarrera, julivert, valeriana.

⁵ Antic convent situat prop de Folgueroles.

Hepàtica.- Alzina, boldo, escarxofera, herba blava, herba felera, herba fetgera, herba melsera, menta, noguera, poliol, remenderola, taronger.

Hipertensora.- Menta.

Hipnòtica.- Berbena, cascai, rosella, tei.

Hipoglucemiant.- (Vegeu Diabetis).

Hipotensora.- Alzina, arboç, arç blanc, berbena, borratja de roca, botons de Sant Joan, canya, centaurea, civada, cua de cavall, cuxarda, eucaliptus, fals, freixe, gram, herba blava, herba de Sant Antoni, herba de Sant Segimon, heura, hisop, julivert, lledoner, llimoner, mallenguera, malví, milfulles, morella, noguera, olivera, ordi, ortiga petita, repalassa, romaní, ruda, sàlvia, suguer, tei, valeriana.

Barreja 1. *Plantes:* til·la (flor) i romaní (brot).
Usos: infusió.

Barreja 2. *Plantes:* heura (fulla) i romaní (fulla).
Usos: infusió.

Barreja 3. *Plantes:* noguera (fulla) i romaní (tot).
Usos: infusió.

Barreja 4. *Plantes:* arboç (arrel), ortiga (arrel) i julivert (arrel).
Usos: decocció.

Barreja 5. *Plantes:* àpit, llimona i un gra d'ai.
Usos: maceració. "Ho posava a estovar el vespre abans".

Barreja 6. *Plantes:* cua de cavall (tot), garric (brot), heura (fulla) i arç blanc (flor).
Usos: infusió.
Indicacions: "per a rebaixar i netejar la sang". "Aquesta barreja la prenem tot sovint".

Barreja 7. *Plantes:* til·la (flor), romaní (tot), menta (tot), farigola (tot).
Usos: infusió.

Barreja 8. *Plantes:* borratja de roca (tot), tei (flor), poliol (tot) i farigola (tot) o camamilla (tot).
Usos: infusió.

Infeccions.- (Vegeu Antisèptica).

Infeccions del ventre.- (Vegeu Ventre).

Infeccions i inflamacions digestives.- (Vegeu Digestiva).

Inflamacions.- (Vegeu Desinflamatori).

Inflamacions del ventre.- (Vegeu Ventre).

Irritació de l'estòmac.- (Vegeu Estòmac).

Laxativa.- Bleda, cabruna, ceba, col, escarola, farigola, fonoi, lli, malví, marduix, milfulles, ruda, ribarbo, suguer, taronger, te de roca.

Barreja 1. *Plantes:* ribarbo (arrel) i lli (llavor).
Usos: "s'agafa l'arrel de ribarbo i la grana de lli i es deixa en aigua durant tota una nit. Aquesta aigua es pren l'endemà endejú".
Indicacions: "per anar de ventre".

Llaga d'estòmac.- (Vegeu Estòmac).

Mareig.- Marialluïsa, remenderola, sugger.

Melsa.- Herba melsera.

Menstruació.- Marialluïsa.

Morenes.- Borratja de roca, escarola, morella, sàlvia, valeriana.

Barreja 1. *Plantes:* morella (tot) i valeriana (arrel).
Usos: infusió-banys.

Barreja 2. *Plantes:* morella (tot), escarola (fulla) i farigola (tot).
Usos: infusió-banys.

Barreja 3. *Plantes:* sàlvia (tot), camamilla (tot) i greix dolç.
Usos: "infusió de les herbes. Quan l'aigua és freda, s'hi tira una cullerada de greix dolç i amb això s'untan ben bé les morenes".

Nas (destapar el).- Barmaió.

Barreja 1. *Plantes:* barmaió (flor) i farigola (flor).
Usos: infusió-bafos.

Indicacions: "per a destapar el nas, si raja massa".

Nervis.- Apit, barmaió, berbena, botons de Sant Joan, camamilla, cascai, gavarrera, herba de Sant Segimon, herba de Santa Engrena, marialluïsa, menta, milfulles, olivera, romaní, rosella, ruda, sugger, tei, valeriana.

Barreja 1. *Plantes:* camamilla (tot) i tei (flor).
Usos: infusió.

Barreja 2. *Plantes:* camamilla (tot), menta (tot), valeriana (arrel), hisop (tot), blat de moro (cabells) i tei (flor).
Usos: infusió.

Barreja 3. *Plantes:* poliol (tot), marialluïsa (tot), herba prima (tot), farigola (tot), menta (fulla) i til·la (flor).
Usos: infusió.

Barreja 4. *Plantes:* farigola (tot), camamilla (tot), poliol (tot), remenderola (tot), tei (flor) i menta (tot).
Usos: infusió.

"Per als nervis, mengeu a l'endejú una truita i un plàtan. Segons la gana: dos ous (truita) i dos plàtans o un ou (truita) i un plàtan. Sempre en aquesta proporció. Cal fregir el plàtan (o platans) i l'ou (o ous). Es pot beure aigua, però no licor. De llet, sí que se'n pot beure. A la tarda, si no s'ha begut cafè ni licor durant el dia, es pot tornar a repetir. Queda totalment prohibit beure licor.

"M'ho havia explicat un capitá metge que era caçador (l'informant és molt afeccionat a la cacera)".

Netejar la sang.- (Vegeu Depurativa).

Oftàlmica.- (Vegeu Ulls).

Orella (mal d').- Ai, barretets de paret, julivert, marduix, ruda, sugger.

Barreja 1. *Plantes:* barretets de paret (tot) i ruda (tot).

Usos: decocció en oli.

"Es posa una cigala (oli de cigala) o una oreneta (oli d'oreneta) dins una ampolla amb un litre d'oli durant uns dies. Quan es tenia mal d'orella, es feia escalfar una mica d'aquest oli i amb un cotó fluix es posava, calent, dins l'orella".

Orina.- (Vegeu Diürètica).

Ortigades.- Atzavara, malva, plantatge de fulla ample.

Ossos malalts.- Barmaió.

Ovaris.- Alzina, herba blava (Vegeu Emmenagoga).

Panadissos.- Lli.

Part.- Hisop.

Pectoral.- Barmaió, eucaliptus, malví, pi, sugger.

Pedres.- (Vegeu Anticalculosa).

Pelats.- (Vegeu Detersiva, Vulnerària).

Pell (malalties de la).- Alzina, noguera.

Per tornar la pell fina: "per treure els grans de la cara, es fa bullir farigola i una cullerada de sucre roig. Quan, és fred, s'hi tira llimona i un pols de bicarbonat. La pell es torna ben fina".

"Per al mal a la cara (blaus, mal lleig. Per sota és ben vermell, però després queda blau). S'agafen nou ocells (no importa la classe) i dins de cada animal s'hi posa un tall de cranc i dos brots de farigola. Es fregeix amb greix blanc de porc, sense oli. D'aquesta manera es cura el mal a la cara".

Penellons.- Ai.

Pessigades verinoses.- (Vegeu Antídot).

Pit (destapar el).- Eucaliptus, pi, sugger.

Barreja 1. *Plantes:* romaní (brot), plantatge (fulla).

Usos: maceració en alcohol.

Indicacions: "fregues al pit".

Barreja 2. *Plantes:* marialluïsa (tot), farigola (tot), tei (flor), menta (tot), romaní (tot), pi (gra), orenga (brot) i una cullerada de mel.

Usos: infusió.

"Fregues al pit amb sagí vell de gallina (quant més vell més bó, de dos o tres anys), van molt bé per destapar-lo".

Pleura.- Lli.

Pulmonia.- Atzavara, cicuta, lli, mostassa.

Barreja 1. *Plantes:* atzavara (fulla), carbassa i poma.

Usos: cataplasma.

Barreja 2. *Plantes:* sugger (flor) i romaní (flor).

Usos: "s'agafa la flor i es fa podrir. Es posa en un pot de vidre ben tapat, a sol i

serena, durant quaranta dies".

Barreja 3. *Plantes:* un pols de mostassa, farina de lli i aigua de farigola.

Usos: "s'escaldava la farina de lli amb l'aigua de farigola i es posava sobre un drap (cataplasma) amb un pols de mostassa a sobre (picava molt)".

Indicacions: "trencava les pulmonies".

Barreja 4. *Ingredients:* cera nova, "cànfora" i esperit de trementina.

Usos: "es fa bullir en una cassola de terra i es remena amb una cullera de fusta. Es feia com una mena de cotilla de paper (s'hi marcava la cisa i tot) i es posava com a cataplasma als pulmons. Quedava com un enguixat. L'endemà va sortir com aigua-cuita la forma del cos. Ho vàrem fer al nostre fill quan tenia quinze dies, el metge el donava per mort".

Oli de pulmonies. *Ingredients:* arrel de malví, arrel de corretjola, arrel de foravia, arrel de calcida, cicuta, grans de ginebre, grans de gavarrera, cera nova (però no gaire perquè queda massa espès), cogombres bords, dauradella (és igual que sigui peluda o no. Si li toca el sol no és peluda, i, si creix al bac, sí), arrel de carbassera borda, romaní i camamilla.

Usos: "s'agafa una cassola amb un litre d'oli d'oliva bo. Quan bull l'oli, s'hi van tirant les arrels. Quan les arrels són una mica rostides s'hi tira tota la resta, que ha de coure's a poc a poc. Quan és cuit, es deixa refredar una mica i es tira, colat, a una ampolla quan encara és calent. S'agafa un drap amb oli d'aquest, ben calent, i es posa sobre la part del cos afectada, amb un altre drap a sobre i una bossa d'aigua calenta sobre el segon drap. Si la persona n'està molt apoderada (del mal), s'ha de canviar molt sovint. Molta escalfor".

Indicacions: "aquest oli trenca les pulmonies. També es pot fer servir per als tifus".

"La serp blanca (mai de la verda que és verinosa) trenca les pulmonies. S'escorxa la serp i es sala com si fos un bacallà. Cada vegada que es necessita se'n talla un tros, que es pot fer bullir sol o junt amb herbes".

Purgant.- Senet (Vegeu Laxativa).

Barreja 1. *Plantes:* lli (grana) i senet (fulla).

Usos: "la grana de lli es posava a estovar en aigua el vespre abans i al matí, en

l·levar-se, es prenha el suc (l'aigua), barrejat amb la infusió del senet".

Purificar la sang.— (Vegeu Depurativa).

Queixal (mal de).— Centaura, crispinell, ginebre, herba queixalera, lli, malví, mostassa, ortiga petita, plantatge de fulla ample, plantatge de fulla estreta, romequera, ruda, sàlvia, sugger.

Barreja 1. *Plantes:* sugger (flor) i herba queixalera (llavor).

Usos: infusió-bafos.

Barreja 2. *Plantes:* sàlvia (tot) i ruda (tot).

Usos: infusió-glopeigs.

Rebaixar la sang.— (Vegeu Hipotensora).

Reconstituent.— Alzina, ordi.

Regular la llet.— Suguer.

Refredat.— Atzavara, borratja de roca, camamilla, cua de guilla, eucaliptus, farigola, gavarra, genciana, herba blava, herba de Sant Antoni, herba de Sant Segimon, herba felera, hisop, magraner, malví, marialluïsa, menta, nepta, pi, poliol, romaní, ruda, ribarbo, sugger, taronger, te de roca, tei.

Barreja 1. *Plantes:* romaní (tot) i eucaliptus (fulla).

Usos: infusió.

Barreja 2. *Plantes:* eucaliptus (fulla) i farigola (tot).

Usos: infusió.

Barreja 3. *Plantes:* eucaliptus (fulla) i til·la (flor).

Usos: infusió.

Barreja 4. *Plantes:* sugger (flor) i eucaliptus (fulla i flor).

Usos: infusió-bafos.

Barreja 5. *Plantes:* tei (flor) i camamilla (tot).

Usos: infusió.

Barreja 6. *Plantes:* til·la (flor) i borratja de roca (tot).

Usos: infusió.

Barreja 7. *Plantes:* marialluïsa (tot) i menta (tot).

Usos: infusió.

Barreja 8. *Plantes:* hisop (tot) i te de roca (tot).

Usos: infusió.

Barreja 9. *Plantes:* tei (flor), menta (fulla), marialluïsa (tot), camamilla (flor), poliol (tot) i una aspirina.

Usos: infusió.

Barreja 10. *Plantes:* camamilla (tot), menta (tot), valeriana (arrel), hisop (tot), blat de moro (cabells) i tei (flor).

Usos: infusió.

Barreja 11. *Plantes:* te de roca (tot), poliol (tot) i camamilla (tot).

Usos: infusió.

Barreja 12. *Plantes:* hisop (tot), farigola (tot) i romaní (tot).

Usos: infusió.

Barreja 13. *Plantes:* camamilla (flor), tei (flor), poliol (tot) i menta (tot).

Usos: infusió.

- Barreja 14 *Plantes:* borratja de roca (tot), til·la (flor), poliol (tot), farigola (tot) o camamilla (tot).
Usos: infusió.
- Barreja 15 *Ingredients:* esclofes d'ametlla, garrofes, sucre candi i escorça de magrana.
Usos: decocció.
- Barreja 16 *Ingredients:* sucre roig, un petricó de vi i 200 grams de sucre blanc.
Usos: xarop macerat "a sol i serena".
- Refrescant.- Apit, ordi, taronger, tei (V. Desinflatòria).
Barreja 1. *Plantes:* remenderola (tot) i sugger (flor).
Usos: infusió.
- Barreja 2. *Plantes:* gram (gra) i ordi (gra).
Usos: infusió.
Indicacions: "per a posar bé una persona. És refrescant".
- Refrescant per al ventre.- (Vegeu Digestiva).
- Remuc.- Herba remuguera. (Vegeu Bestiar).
- Restrenyiment.- (Vegeu Laxativa).
- Ronyons.- Boldo, salsufraji, te de roca. (Vegeu Diurètica).
- Sarmpió.- Blat de moro, escabaiosa, herba cançera, malví.
Barreja 1. *Plantes:* escabaiosa (fulla) i serp blanca.
Usos: infusió.
- Barreja 2. *Plantes:* escabaiosa (fulla), herba cançera (tot) i serp blanca.
Usos: infusió.
- Sedant.- (Vegeu Nervis).
- Sistema nerviós.- (Vegeu Nervis).
- Sucres.- (Vegeu Diabetis).
- Talls.- (Vegeu Detersiva, Vulnerària).
"Per a un tall que no es vol curar, primer s'ha de rentar ben net amb aigua de farigola, després s'hi posa un tros de pell de serp i s'embolica. Ho tens desinfectat i ja es cura".
- Tètanus.- Freixe.
"S'agafa oli d'oliva i amb aquest oli es mulla una palla de blat. Aquesta palla s'encén i es fa que la cendra caigui sobre una cullera on hi hagi oli d'oliva i es pren.
"També s'agafa oli que bulli amb grana de freixe i es va passant amb un cotó fluix des del clatell fins al trassero, tota la biga de l'esquena. Aquest oli quant més calent sigui millor.
"Tot això m'ho va dir un curandero que li deien "el Vilar" de Sant Andreu de Bancells (Vilanova de Sau). A mi, el tètanus em venia d'una agulla de cosir".
- Tifus.- Atzavara, sugger. (V. oli de pulmonies a Pulmonia).
- Tisi.- Pi.
- Tos.- Agrimònia, atzavara, eucaliptus, hisop, magraner, malví, pi, plantatge de fulla ampla, romaní, sugger, tei.
Barreja 1. *Plantes:* eucaliptus (fulla) i tei (flor).
Usos: infusió.

Barreja 2. *Plantes:* eucaliptus (fulla) i til·la (flor).
Usos: infusió.

Xarop 1. *Ingredients:* "resina de pi (queda forta com una patata), se n'agafa un tros (com una culleredeta, més o menys), tres cullerades de sucre roig, tres cullerades de sucre blanc, tres cullerades de mel".

Usos: "es fa bullir. Ha de tornar a la meitat, és a dir, s'ha de deixar bullir fins que quedi la meitat del líquid que hi havia al començament. Per exemple, si hi havia un litre d'aigua, ara n'ha de quedar mig".

Indicacions: "s'ha de prendre al matí, quan es té tos".

Xarop 2. *Ingredients:* un quilo de sucre, una o dues cullerades de mel, vint pinyes de pi blanc (esberlades pel mig o partides) un petricó o petricó i mig d'aigua.

Usos: "cal fer-ho bullir més d'una hora".

"Les pinyes es troben a la Mare de Déu del Camí, prop dels Munts".

Tumors.- Cicutà.

Ulls.- Camamilla, civada, farigola, gavarrera, pastanaga, roser, ruda, suguer, violer.

Barreja 1. *Plantes:* camamilla (flor) i roser (pètals de la rosa).

Usos: infusió-bany.

"Per al mal als ulls, clara d'ou ben debatuda i posada als ulls. Igual amb tomaques partides pel mig".

Ulls de poll.- Albergínia.

Ventre.- Blat de moro, boixerola, botons de Sant Joan, camamilla, cascaí, col, escabaiosa, fàbrega, herba blava, herba escurçonera, herba prima, hisop, lligabosc, orenga, poliol, ribarbo, suguer, tarongina, te de roca, tei, valeriana.

Barreja 1. *Plantes:* menta (tot) i camamilla (flor).
Usos: infusió.

Barreja 2. *Plantes:* camamilla (tot) i poliol (tot).
Usos: infusió.

Barreja 3. *Plantes:* fonoi (tot) i violer (fulla).
Usos: infusió.

Barreja 4. *Plantes:* violer (tot) i morelles (tot).
Usos: infusió.

Barreja 5. *Plantes:* camamilla (tot) i fonoi (tot).
Usos: infusió.

Barreja 6. *Plantes:* herba de Sant Antoni (tot) i poliol (tot).
Usos: infusió.

Barreja 7. *Plantes:* marialluïsa (tot) i poliol (tot).
Usos: infusió.

Barreja 8. *Plantes:* lli (grana) i farigola (tot).
Usos: infusió.

Indicacions: "contra la irritació, amoreseix el ventre".

Barreja 9. *Plantes:* marialluïsa (tot), menta (tot) i escabaiosa (tot).

Usos: infusió.

Barreja 10 *Plantes:* marialluïsa (tot), poliol (tot) i menta (tot).

Usos: infusió.

Barreja 11 *Plantes:* camamilla (flor), menta (tot) i poliol (tot).

Usos: infusió.

Barreja 12 *Plantes:* poliol (flor), herba blava (flor), cabells de blat de moro, til·la (flor) i, a vegades, farigola (flor).

Usos: infusió.

Indicacions: "per a netejar i desinfectar el ventre. Cada mes o dos mesos en faig una novena. Combinar més de tres herbes no va bé, jo les vaig alternant".

Barreja 13 *Plantes:* borratja de roca (tot), tei (flor), poliol (tot) i farigola (tot) o camamilla (tot).

Usos: infusió.

Barreja 14 *Plantes:* poliol (tot), marialluïsa (tot), herba prima (tot), farigola (tot), menta (fulla) i tei (flor).

Usos: infusió.

Barreja 15 *Plantes:* camamilla (tot), menta (tot), valeriana (arrel), hisop (tot), blat de moro (cabells) i tei (flor).

Usos: infusió.

Barreja 16 *Plantes:* marialluïsa (tot), farigola (tot), tei (flor), menta (tot), romaní (tot), pi (gra), orenga (brot) i una cullerada de mel.

Usos: infusió.

Oli de llangardaix. "Es posa un llangardaix viu dins una ampolla d'oli. Va bé per a les inflamacions de la panxa. Es posa un drap prim, moll d'aquest oli, sobre el ventre i sobre el drap prim, un de llana".

Ventre de la canalla (mal de). - (Vegeu Carminativa).

Vermífuga. - (Vegeu Cucs).

Vista. - (Vegeu Ulls).

Vòmit. - Comí, menta, sugger.

Vulnerària. - Alzina, àrnica, atzavara, bàlsam, barmaió, bofia, camamilla, cicuta, civada, col, crispinell, farigola, floravia, genciana, ginebre, herba de Sant Antoni, herba de Santa Engrena, heura, lliuri, malví, morella, noguera, ordi, patata, pi, plantatge ample, plantatge estret, pota de gall, romeguera, rosella, ruda, sugger, tei, violer.

Barreja 1. *Plantes:* noguera (fulla) i alzina (escorça).

Usos: infusió-banys.

Indicacions: "desinfecta, reseca els pelats i els talls, els fa pellar".

- Barreja 2. *Plantes:* crispinell (tot), violer (flor) i ordi (llavor).
Usos: maceració en oli.
Indicacions: "es poden aplicar les violes directament sobre la ferida perquè no s'hi enganxi la gassa. S'han de treure de l'ampolla on han estat confitades".
"La mel pura d'abelles és bona per curar les ferides".

Altres indicacions i observacions.

"Les herbes sempre han d'anar a senassos, mai a parells".

"Tota herba que té l'aigua vermella és perillosa perquè fa rebaixar la sang".

"Per fer oli de cigala es posa una cigala a macerar en oli i al cap de quinze dies ja es pot fer servir l'oli".

- Barreja 1. *Plantes:* poliol (tot) i marialluïsa (tot).
Usos: infusió.

Indicacions: "contra la set. A l'estiu en prenem per costum. En faig uns dos litres i la posem a la nevera".

- Barreja 2. *Plantes:* morelles (tot) i farigola (tot).

Usos: infusió.

Indicacions: "per costum, perquè trobo que va bé".

- Barreja 3. *Plantes:* valeriana (arrel), romaní (tot) i tei (flor).

Usos: infusió.

Indicacions: "per anar bé. La infusió sempre ha de tenir tres herbes".

- Barreja 4. *Plantes:* marialluïsa (tot), menta (tot), herba blava (tot) i boixerola (fulla).

Usos: infusió.

Indicacions: "per a prendre alguna cosa calenta".

- Barreja 5. *Plantes:* farigola (tot), camamilla (tot), marialluïsa (tot) i tei (flor).

Usos: infusió.

Indicacions: "per costum, en prenc dos cops cada setmana a l'estiu, dimecres i diumenge".

- Barreja 6. *Plantes:* marialluïsa (tot), boldo (fulla), menta (tot) i camamilla (flor).

Usos: infusió.

Indicacions: "m'ho prenc havent dinat".

- Barreja 7. *Plantes:* tei (flor), menta (tot), camamilla (tot), farigola (tot) i poliol (tot).

Usos: infusió.

Indicacions: "en faig de tant en tant, sense que em trobi malament. Cada quinze dies, més o menys, en faig un pot i durant uns quants dies en prenc una tasseta cada dia".

- Barreja 8. *Plantes:* menta (tot), blat de moro (cabells), farigola (tot), camamilla (flor) i tei

(flor).

Usos: infusió.

Indicacions: "va bé per a tot".

Barreja 9. *Plantes:* noguera (fulla), cua de cavall (tot), remenderola (tot), menta (tot), maria-lluïsa (tot), farigola (tot), camamilla (tot) i tei (flor).

Usos: infusió.

Indicacions: "una mica per a tot: sang, estòmac, fetge, ventre, refredat... És desinfectant, jo en prenc cada dia".

Barreja 10 *Plantes:* til·la (flor), marialluïsa (tot), menta (tot), remenderola (tot), romaní (brot), boldo (fulla), farigola (tot) i camamilla (flor).

Usos: infusió.

Indicacions: "una mica per a tot: ventre, estòmac, fetge, pressió de la sang... Jo m'ho prenc tres o quatre vegades a la setmana".

13.3.4 SIGNIFICATS D'ALGUNS MOTS DE TERMINOLOGIA MEDICA

Abortiva.— Fa avortar. Expulsa el fetus abans de temps.

Afrodisíaca.— Estimula el desig sexual.

Anafrodisíaca.— Disminueix el desig sexual.

Analgèsica.— Calma el dolor.

Antianèmica.— Combat o prevé l'anèmia. Estimula la formació de globulina a la sang.

Anticalculosa.— Ajuda a fondre o expulsar les pedres o càlculs que es formen a diferents parts del cos, especialment a la bufeta de l'orina.

Anticancerosa.— Se suposa que actua contra el càncer.

Anticatarral.— Cura el catarro.

Antídot.— Contra el verí.

Antiespasmòdica.— Calma els espasmes (tos, tremolor, palpitations...).

Antisèptica.— Actua contra les infeccions o les preveu.

Antitetànica.— Combat el tètanus.

Aperitiva.— Tònic que fa venir gana.

Astringent.— Contrau, restreny els teixits (diarrea, hemorràgies...).

Bèquica.— Calma la tos.

Carminativa.— Excita els moviments intestinals, tot evitant la formació de gasos en l'aparell digestiu i provocant-ne l'expulsió.

Cataplasma.— Composició feta de determinades plantes, crues o cuites aixafades, que es col·loca a la part afectada, sobre un drap o entre dos.

Compreses.— Draps molls d'un líquid medicamentós.

Decocció, decuit.— Ebullició de les herbes fins a coure-les. De 10 a 15 minuts, segons la planta.

Dentifrícia.— Neteja les dents.

Depurativa.— Neteja o purifica la sang.

Descongestiva.— Disminueix l'afluència excessiva de sang als

vasos d'un determinat òrgan.

Desinflamatòria..- Redueix la inflamació.

Detersiva..- Neteja les úlceres i ferides infectades.

Digestiva..- Afavoreix la digestió.

Diürètica..- Augmenta la secreció i excreció d'orina.

Emmenagoga..- Facilita la menstruació.

Emol·lient..- Reblaneix els teixits orgànics (durícies, tumors).

Essència..- Un recipient amb una xarxa feta de bastons o forquilles perquè el drap que s'hi posa a sobre no toqui el fons. Damunt el drap s'hi col·loquen les flors de la planta i per sobre d'aquestes, una cassola amb brases de foc dins. A causa de l'escalfor, les flors fan suc (l'essència), que cau al fons del recipient.

Expectorant..- Ajuda en l'expulsió per la boca de les reumes i secrecions dels òrgans respiratoris.

Febrífuga..- Redueix l'escalfor del cos a causa d'una malaltia.

Hepàtica..- Relatiu o propi del fetge.

Hipertensora..- Augmenta la pressió de la sang.

Hipnòtica..- Provoca son.

Hipoglucemiant..- Disminueix la quantitat de sucre de la sang y de l'orina dels diabètics.

Hipotensora..- Disminueix la pressió de la sang.

Infusió, infús..- Es posa a bullir una quantitat suficient d'aigua. Tant bon punt bull, s'hi tiren les herbes. Es tapa i es treu del foc. Es deixa refredar i es cola.

Infusió-bafos..- Es prepara com la infusió i se'n fan inhalacions.

Laxativa..- Purga suau, sense irritar.

Maceració, macerat..- S'obté tot submergint la planta en un líquid fred (aigua, oli, vi...) durant un cert temps, a la temperatura ordinària.

Oftàlmica..- Redueix la inflamació dels ulls i en cura algunes malalties.

Pectoral..- Calma i cura les afeccions del pit (bronquitis, pulmonia, catarro, tos...).

Perfums..- Es posa la flor de la planta, crua, sobre brases de foc i es deixa que el fum, que fa, arribi a la part del cos afectada.

Purgant..- Purga, neteja el ventre.

Reconstituent..- Fa recuperar el vigor perdut.

Refrescant..- Disminueix la inflamació i calma la set.

Sedant..- Calma el dolor i l'excitació nerviosa.

Ungüent..- Substància medicamentosa d'aplicació externa, confeccionada a partir de determinades plantes fregides en oli, greix dolç, sagí vell...

Vermífuga..- Elimina y mata els verms o cucs intestinals.

Vulnerària..- Cura i cicatritza les ferides, llagues, talls.

Xarop..- Solució, generalment espessa, que s'obté en prémer determinades plantes o en posar-les en contacte amb substàncies tals com sucre o sal.

13.3.5 INDEX ALFABETIC DE PLANTES MEDICINALS

Achillea millefolium, 2521
Agave americana, 2472
agram, 2502
agrimònia, 2467
Agrimonia eupatoria, 2467
ai, 2467
albergínia, 2468
alfàbrega, 2496
alfals, 2496
all, 2467
Allium cepa, 2483
Allium sativum, 2467
Althaea officinalis, 2518
alzina, 2469
alzina petita, 2499
Amelanchier ovalis, 2517
Anemone hepatica, 2507
angelets, 2503
Antennaria dioica, 2533
api, 2469
àpit, 2469
Apium graveolens, 2469
arboç, 2470
Arbutus unedo, 2470
arç blanc, 2471
Arctium lappa, 2534
Arctostaphylos uva-ursi, 2477
Aristolochia pistolochia, 2507
àrnica, 2471
Arnica montana, 2471
arròs, 2472
Artemisia absinthium, 2492
Arundo donax, 2482
Asperula cynanchica, 2509
atzavara, 2472
aubergínia, 2468
Avena sativa, 2486

ballenguera, 2517
bàlsam, 2473
barballó, 2474
barmaió, 2474
barmalló, 2474
barretets, 2475
barretets de paret, 2475
berbena, 2475
Beta vulgaris, 2476
blat de moro, 2476
bleda, 2476
bofia, 2477
boixerola, 2477
boldo, 2477
Borago officinalis, 2478

borratja, 2478
borratja de roca, 2478
Boswellia carterii, 2511
botons de Sant Joan, 2479
Brassica nigra, 2522
Brassica oleracea, 2487
brutònica, 2480

cabrulla, 2480
cabruna, 2480
calipto, 2495
camamilla, 2481
cànem, 2481
Cannabis sativa, 2481
canya, 2482
carbasser, 2482
carbassera, 2482
cascai, 2483
cascall, 2483
Catananche coerulea, 2485
ceba, 2483
cecuta, 2485
Celtis australis, 2513
centaura, 2484
Centaurea aspera, 2545
Centaurea calcitrapa, 2498
Centaurium umbellatum, 2484
centfulles, 2521
cervellina, 2485
Cichorium Endivia, 2493
Cichorium intybus, 2547
cicuta, 2485
Cistus laurifolius, 2494
Citrus limonum, 2515
Citrus sinensis, 2543
civada, 2486
col, 2487
comí, 2487
Conium maculatum, 2485
consolva, 2488
corona de rei, 2488
Cotyledon Umbilicus, 2475
Crataegus monogyna, 2471
crèixems, 2489
crèixens, 2489
crespinell, 2490
crispinell, 2490
cua de cavall, 2490
cua de gat, 2491
cua de guilla, 2491
Cucubita pepo, 2482
Cuminum cyminum, 2487
cuxarda, 2491
Cynara scolymus, 2494
Cynodon dactylon, 2502

Daphne laureola, 2541
Daucus carota, 2527
dent de lleó, 2529
donzell, 2492
Dorycnium hirsutum, 2477

encens, 2511
Equisetu telmateia, 2490
esbarzer, 2536
escabaiosa, 2493
escabrulla, 2480
escabruna, 2480
escarola, 2493
escarxofera, 2494
estepa muntanyenca, 2494
estepa vera, 2494
eucaliptus, 2495
Eucaliptus globulus, 2495
Euphorbia sp., 2513

fàbrega, 2496
fals, 2496
farigola, 2497
floravia, 2498
Foeniculum vulgare, 2498
foixarda, 2491
fonoi, 2498
fonoll, 2498
Fraxinus oxycarpa, 2499
freixe, 2499

garric, 2499
gavarrera, 2500
genciana, 2501
Gentiana lutea, 2501
ginebre, 2501
ginebró, 2501
Globularia alypum, 2491
Glycyrrhiza glabra, 2511
gram, 2502
greixols, 2489

Hedera helix, 2510
herba blanca, 2502
herba blava, 2503
herba cançera, 2504
herba de centaurea, 2484
herba de cop, 2504
herba de la irritació, 2506
herba de milfulles, 2521

herba de milgranes, 2506
 herba de plata, 2485
 herba de Sant Antoni, 2505
 herba de Sant Joan, 2479
 herba de Sant Segimon, 2505
 herba de Santa Engrena, 2506
 herba de Santa Teresa, 2513
 herba del mal de pedra, 2506
 herba del sucre, 2545
 herba escurçonera, 2506
 herba felera, 2507
 herba fetgera, 2507
 herba granera, 2508
 herba melsera, 2508
 herba prima, 2509
 herba queixalera, 2509
 herba remuguera, 2510
 herba tossera, 2467
 herba urinària, 2506
Herniaria glabra, 2506
 heura, 2510
Hieracium pilosella, 2504
 hisop, 2511
Hordeum vulgare, 2525
Hyoscyamus niger, 2509
Hypericum perforatum, 2504
Hyssopus officinalis, 2511

incens, 2511

Jasonia glutinosa, 2544
Juglans regia, 2524
 julivert, 2512
Juniperus communis, 2501

Knautia arvensis, 2493

Lamium amplexicaule, 2532
Lavandula latifolia, 2474
Linum usitatissimum, 2513
Lippia triphylla, 2519
Lithospermum officinale, 2521
 lledoner, 2513
 lleterola, 2513
 lletetresa, 2513
 lli, 2513
 lligabosc, 2514
 llimoner, 2515
 lliri, 2515
 lliri d'aigua, 2515
 lliri de jardí, 2515
Lonicera implexa, 2514

magraner, 2516
mallenguera, 2517
mallenguera, 2517
Malus domestica, 2532
malva, 2517
Malva silvestris, 2517
malví, 2518
marallenguera, 2517
marduix, 2518
marialluïsa, 2519
matafoc, 2488
Matricaria chamomilla, 2481
mauva, 2517
Medicago sativa, 2496
melissa, 2543
Melissa officinalis, 2543
menta, 2520
Mentha sp., 2520
Mentha pulegium, 2531
Microlonchus salmanticus, 2508
milfulles, 2521
milifulla, 2521
mill de sol, 2521
morella, 2522
morella roquera, 2522
morratja, 2478
mostassa, 2522

Nasturtium officinale, 2489
Nepeta cataria, 2523
nepta, 2523
noguera, 2523

Ocimum basilicum, 2496
Olea europea, 2525
olivera, 2525
ordi, 2525
orella d'os, 2478
orenga, 2526
Origanum majorana, 2518
Origanum vulgare, 2526
ortiga de camp, 2526
ortiga d'hort, 2526
ortiga petita, 2526
Oryza sativa, 2472

Papaver rhoeas, 2536
Papaver somniferum, 2483
Parietaria officinalis, 2522
pastanaga, 2527
patata, 2528

Petroselinum hortense, 2512
Peumus boldus, 2477
Phyllitis scolopendrium, 2508
 pi, 2528
Pinus sp., 2528
 pita, 2472
 pixaconills, 2529
 pixallits, 2529
Plantago lanceolata, 2530
Plantago major, 2530
 plantatge ample, 2530
 plantatge de fulla ampla, 2530
 plantatge de fulla estreta, 2530
 plantatge estret, 2530
 poliòl, 2531
Polygala calcarea, 2503
 pomer, 2532
 pomera, 2532
 pota de gall, 2532
 pota de gat, 2533
Psoralea bituminosa, 2480
Punica granatum, 2516
 puniòl, 2531
 puriòl, 2531

Quercus coccifera, 2499
Quercus ilex, 2469
Quercus pubescens, 2538

Ramonda Myconi, 2478
 remenderola, 2533
 rementerola, 2533
 repalassa, 2534
 ribarbo, 2534
 ribardo, 2534
 romaní, 2535
 romequera, 2536
 romequera petita o de camp, 2536
Rosa sp., 2537
Rosa canina, 2500
 rosella, 2536
 roser, 2537
 roser de bosc, 2500
 roser de pastor, 2500
Rosmarinus officinalis, 2535
 roure, 2538
Rubia peregrina, 2510
Rubus, sp., 2536
 ruda, 2538
 ruibarbo, 2534
Rumex acetosa, 2534
Ruta graveolens, 2538

salsufragi, 2540
sàlvia, 2540
Salvia officinalis, 2540
Sambucus nigra, 2541
sangnua, 2490
Santolina chamaecyparissus, 2479
Satureja calamintha, 2533
saüc, 2541
Saxifraga longifolia, 2488
Saxifraga vayredana, 2505
Scorzonera hispanica, 2506
Sedum acre, 2490
Sedum album, 2490
Sedum telephium ssp. *maximum*, 2473
Sempervivum tectorum, 2488
Senecio leucophyllus, 2502
senet, 2541
Sideritis angustifolia, 2491
Silene saxifraga, 2540
Solanum melongena, 2468
Solanum tuberosum, 2528
Stachys recta, 2505
suguer, 2541

Taraxacum officinale, 2529
taronger, 2543
tarongina, 2543
te de roca, 2544
tei, 2545
Teucrium chamaedrys, 2480
Thymus vulgaris, 2497
Tilia platyphyllos, 2545
til.ler, 2545
travalera, 2545
trumfa, 2528

ubergínia, 2468
Urtica urens, 2526

valeriana, 2546
Valeriana officinalis, 2546
Verbascum thapsus, 2491
Verbena officinalis, 2475
viola borda, 2507
viola de camp, 2547
viola de marge, 2547
Viola odorata, 2547
violer, 2547

xicoia, 2529
xicoira blanca, 2547

Zantedeschia aethiopica, 2515
Zea mays, 2476

14. CULTURA ORAL I LITERATURA POPULAR

La cultura oral folguerolencà és prou rica com per a poder-ne donar una àmplia mostra dividida en vuit apartats, els quals corresponen a: dites i expressions populars, jocs de paraules, endevinalles, enganyifes, jocs cantats, cançons, cançons i narracions morals, i contes.

14.1 DITES I EXPRESSIONS POPULARS

Aquest apartat té per objecte mostrar algunes de les dites i expressions més populars a Folgueroles sobre:

- 1) Meteorologia popular, referida principalment al curs de l'any.
- 2) Zoologia popular (mamífers): mamífers domèstics i mamífers no domèstics.
- 3) Zoologia popular (no mamífers): aus (de corral i bosquetanes), rèptils, peixos, insectes i altres.
- 4) Botànica popular: vegetals cultivats, vegetals silvestres, fruits no conreats, productes elaborats o associats.
- 5) Temes religiosos: personatges (principals, intermediaris i històrics), accions, oracions i altres.

14.1.1 DITES I EXPRESSIONS SOBRE METEOROLOGIA POPULAR¹

Aquesta part vol donar a conèixer les dites i expressions sobre meteorologia més populars a Folgueroles, mitjançant una mostra de l'extens material, que sobre el tema tenim recollit.

Si vols saber el temps que farà,
mira el temps que ha fet.

"Això es diu molt, si plou. Per exemple, si passa una temporada que fa bó, segurament que farà mal temps. Es clar, bé ha de canviar."²

¹ En aquesta part no s'hi inclouen les dites i expressions populars, que ja han estat transcrits anteriorment, en tractar els temes de l'agricultura i la predicció del temps, corresponents als capítols 4 i 13, respectivament, d'aquest estudi etnogràfic.

² Els comentaris dels informants van entre cometes i la transcripció, literal, respecta les variants dialectals, i també els vulgarismes i castellanismes.

A la Plana de Vic
nou mesos d'hivern
i tres d'infern.

El clima de la Plana de Vic és extremat, amb hiverns llargs i freds i estius no massa llargs, però molt calorosos,

Montseny florit,
fred a la Plana de Vic.

Quan hi ha neu al Montseny, aquí sol fer fred. "Mentres no posi neu al Montseny, rail! Aquí dalt (als Pirineus) que n'hi vagi posant". La neu al Pirineu no refresca tant la Plana de Vic, com la del Montseny.

El Montseny,
com més blanqueja
més bogeja.

Vol dir que "con al Montseny hi ha neu, llavors és con bogeja, perquè fa fred".

Aquesta dita, però, té també un altre significat. Se sol dir de les persones grans, que no tenen gaire seny.

Blanca gelada,
hora mudada.

Vol dir que "con hi ha blanca gelada a vegades neva. Neva o plou o es canviarà el temps. Vol dir que ve fred. A vegades hi ha la mateixa boira i no gebrà. És perquè no fa tant fred. Amb la boira baixa, con gebrà, és que fa molt fred, és que glaça."

La vianda cremada es torna,
però la negada no.

"Con s'ha negat un camp de vianda, tant si és blat com blat de moro, ia no es torna, ia queda mort, ia queda malmès per sempre. El blat, o lo que sigui, queda podrit i ia no es torna mai més. En canvi, la (vianda) cremada del sol (per falta d'aigua), sí que pot ser perjudicada, però, si torna a ploure o es renta, es torna a refer."

El sol i el gel
no es queden al cel.

Vol dir que més tard o més d'hora, a l'hivern fa fred i

a l'istiu fa calor.

a) El curs de l'any

Els refranys agrupats sota el títol de *El curs de l'any*, són dels més nombrosos, puix que, d'alguna manera, també prediuen el temps per a cada època determinada. Així, fan referència al cicle de Nadal, a l'augment o disminució de les hores de sol, al fred, a la calor, a la pluja, etc.

Qui per Nadal s'assoleia,
per Pasqua s'atorreia.
Qui per Pasqua s'atorreia,
per Nadal s'assoleia.

"Si per Nadal fa bó, per Pasqua farà fred i al revés".

Per Santa Llúcia³
un pas de puça,
per Nadal
un pas de pardal,
per Sant Esteve
un pas de llebre,
per Any Nou
un pas de bou,
per als Reis
un pas de veis
i per Sant Antoni Abat
mija hora per cada cap.

Poc a poc el dia es va allargant, fins arribar a Sant Antoni (17 de gener), que ja s'hi coneix per la tarda.

Con el dia creix, el fred neix.

Quan el dia comença a créixer, és precisament al cap de pocs dies d'haver entrat a l'hivern. "A vegades arribes a Nadal sense gaire fred. Ara, passat Nadal, en general, és con fa més fred."

Per Sant Vicenç
s'alcen les glaces
i entren els vents
i el sol entra pels torrents,
si no són massa fondos.

"Vol dir que som als últims de gener, ja no glaça tant i

³ Sore la dita "per Santa Llúcia un pas de puça", vegeu l'apartat 12.1.36, corresponent a la festa de Santa Llúcia.

entren els vents de Coresma, ia comencen a entrar el vents.

"A l'hivern, tot el desembre i gener, hi han més boires aquí (a la Plana de Vic). Con ha passat Nadal i ets a mig gener, les boires baixes ia disminueixen, perquè entra més aire. Sant Vicenç és als últims de gener.

"Perquè, en general, a la primavera ia fa més vent que a l'hivern. I com que la Coresma és sempre per 'llà pel març, pel març sempre sol fer vent. Ia fa vent de Coresma i llavors el sol entra pels torrents, perquè el dia s'ha allargat i el sol ia passa més alt, ia es fica més pels bacs."

No és bon gener, el que no deixa
les basses plenes per al febrer.

Pel gener "ha de ploure. Si no plou pel gener, que no deixi les basses plenes, malament. Aquell any serà secarrot."

De geners n'hi ha de bons,
però de febrers no n'hi ha mai cap.

Pel febrer "ia fa més fred o més mal temps."

Con la Candelera plora,
el fred és fora.
Con la Candelera riu,
el fred és viu.
Tant si plora
com si riu,
el fred és viu.

Vol dir que per la Candelera (2 de febrer), tant si plou com si fa sol, fa molt fred.

Mare de Déu Candler,
segon dia de febrer.
Endevina quin dia del mes é.

Quan fa molt fred, també es diu: "Que passen baixos!", perquè a causa del fred, la gent s'encongeix.

Quan de tant fred que fa, s'agafen pigots (als dits), també es diu: "Oita, s'agafen pinsans ia!" o "Quins pinsans s'agafen!".

La neu pel gener
s'hi asseu com un cavaller
i pel febrer
marxa com un ca llebrer

"Un cavaller s'assenta bé i un ca llebrer corre molt".

Pel gener el dia és curt i a la neu li costa de marxar, en canvi pel febrer "el dia ia és més llarg, ia és con (la neu) fon més, fa més dies de sol, més vent i ia se la menja."

Any de neu,
any de Déu,
però que no caigui
en só del meu.

"Vol dir que hi hauran bones anyades, però la qüestió que (la neu) no caigui a casa."

Una bona nevada abans de Nadal
per mija anyada val.

Vol dir que "llavons poses suor i la terra queda bé."

Neu rodona, d'atra en dóna.

"Primer cau la neu rodona i després cau l'atra grossa i se n'hi posa. Moltes vegades, con ve una nevada grossa, primer cau neu rodona."

No et fiïs de l'any de traspàs,
ni d'ell ni del de detràs.

"Perquè diuen que solen ser dolents. Els anys de traspas-sos porten mala insturgància."

Març i febrer carregats de flascos.

Vol dir que "pel març tot plegat fotarà un bon fred i l'endemà et farà una bona calor. Tot plegat plourà i tot plegat neverà. No és ni això ni allò". És un temps molt variable.

Març, marçot,
mata la veia
i la jove,
si pot.

"Pel març tot plegat farà un sol!, tot plegat farà un fred! Tot plegat farà un bon sol i passa una borrasca i a mija tarda: "quin fred!". Ia hauràs llepat (refredat)."

"Es diu perquè al març ia fa el sol bastant calent i allavonses de vegades t'estàs a parar el sol i en 'cabat, con et fiques a dins (la casa), sents fred, ia has rebut!

"És molt dolent el sol de març. Fa aquest sol tan calent i encara l'aire és fred, i llavors és con llepes, i ia estàs arreclat. Pots anar a caminar, lo que sigui, però

parar-lo aixís, assentat, no va pas bé, no."

Per l'abril,
cada gota en val mil.

"És una hora, que per poc que plogui, com que és la primavera, totes les plantes es fan. Val més una gota llavorens (per l'abril) que mil a.m un atre (mes)."

Per Pasqua i per Nadal
cada ovella al seu corral.

"Vol dir cadascú a casa seva. Són dies per estar amb la família."

Per Sant Jordi
espiga l'ordi
i per Sant Marc
espiga el blat.

"Abans sí, però ara no. Ara, com que es fa una atra classe d'ordi, per Sant Jordi no hi ha res espigat, a vegades és aixís petit encara (4 o 5 cms.). Però abans sí, abans casibé en general, poc o molt, d'ordi n'hi 'via d'espigat. Com que es feia a la tardor. Era una atra classe d'ordi. Ara no en fa ningú, de l'ordi que es feia abans. Era una espiga de sis rengles, (gruixuda) com el dit gros, molt diferent de l'ordi d'ara."

Pel maig, cada dia un raig.

És un més normalment plujós, "perquè a vegades pou cada dia pel maig."

Si plou per Sant Eudalt,
plou coranta dies seguits.

"Perquè és pel maig i a vegades fa un maig plujós, que ho fa molts anys que plou bastant."

Hasta el trenta de mayo
no te quites el sayo,
y para estar más seguro
hasta el trenta de junio.

Vol dir que "pel maig sembla que ha arribat el bon temps, però encara fa fred". Aquesta dita castellana és molt popular a Folgueroles. Jo l'havia sentit a dir moltes vegades a la meva iaia, la qual ni entenia ni parlava el castellà.

Pel juny, la falç al puny.

"Pel juny es segava. Ara no ho fan, ara es cosetxa".
Actualment la collita és pel juliol i fins i tot per
l'agost.

Per Sant Joan
tot vol ser gran.

Les plantes ja han fet el seu esplet i l'herba ja no
creix més.

Per la Mare de Déu d'Agost
a les set ia és fosc.

"A les set ia casibé és fosc, el dia ia s'ha escurçat
molt. Però les set del sol, eh!, que són les nou d'ara."

Tots Sants el primer
i Sant Andreu el rader.

"És veritat això. Tots Sants és el dia 1 de novembre i
Sant Andreu és el 30 de novembre."

Per Sant Andreu
pluja o neu
o fred molt greu.

Sant Andreu és al darrer dia de novembre. "Sol fer un
temps, que o plou o neva, perquè ia som als dies més curts.
Encara hi ha dies més curts, però ia comença (el fred)."

Per Sant Silvestre
pe' la porta
o pe' la finestra.

"Abans tots el que anaven a arrendament, per Tots Sants
'vien de marxar, si els 'vien despedit. Per exemple, pagaves
l'arrendament d'una casa o d'un camp, i els amos et 'vien
dit que l'any següent per Tots Sant a fora. Si no havies
marxat per Tots Sants, no te'n podien treure fins el dia de
Sant Silvestre, que és últim dia de l'any. Llavons, si no
havies passat pe' la porta, et fotien pe' la finestra. Pel
dret." A l'edat de deu anys, vaig veure com a uns veïns els
treien els mobles, la roba i tots els utensilis al carrer i
els deixaven al davant de la porta de la casa. Els havien
desnonat i no havien marxat abans de Sant Silvestre.

Tenim material per a un estudi molt més extens, però ens hem vist obligats a fer-ne una selecció, per a no fer més voluminós aquest estudi etnogràfic.

14.1.2 DITES I EXPRESSIONS SOBRE ZOOLOGIA POPULAR (ANIMALS MAMÍFERS)

Aquesta part té per objecte donar a conèixer dites i expressions populars sobre mamífers molt usuals a Folgue-roles. Les *generalitats* més freqüents són: animal, bèstia⁴ i fiera.

Que és animal!

Es diu d'una persona, que fa coses, que fugen de la normalitat, amb un cert risc. "Fa animalades".

Fer bestieses.

Fer coses que fugen de la normalitat.

Que ets bèstia!

Aquesta expressió ha estat utilitzada per referir-se a una persona que havia donat un espant molt gran a una altra.

És lo més bèstia que hi ha.

"És el més animal."

No siguis bèstia.

"No siguis bèstia, no facis això". Es diu a algú que vol fer alguna cosa molt fora de mida.

Viure com una bèstia.

Es diu de qui viu d'una manera molt estranya i desordenada.

Morir com una bèstia.

"Es deia d'un que, abans de morir, no li haguessin donat

⁴ L'accent és tancat.

la comunió ni es 'gués confessat ni ho 'gués volgut."

Pobre béstia.

Es diu quan un animal fa llàstima, pateix o s'ha mort.

Que ha caigut una béstia?

"Si con cau una persona, ningú riu, se sol dir: "Que ha caigut alguna béstia?"."

Enrabiarse com una fiera.

Es diu d'algú, que està enrabiado, perquè li han fet una malifeta molt grossa o perquè no tolera accions o paraules d'altres persones que té al seu voltant.

Capital de sang,
capital de fang.

Es diu dels qui tenen el capital invertit en bestiar. Perquè tan aviat els anirà molt bé i faran molts diners, com de cop i volta començarà a anar-los malament i quedaran gairebé arruïnats.

"Això vol dir, els conills, els porcs, que con te n'adons, tururut!, se't moren i ja està, s'ha acabat."

Els animals mamífers més mencionats han estat dividits en: domèstics i no domèstics.

a) Mamífers domèstics

Entre els mamífers domèstics destaquen els següents: ase (burro, ruc), bou, cabra (cabrit), cavall, conill, gat, gos, marrà, porc (porca, truja) i xai.

ASE (BURRO, RUC)
(*Equus asinus*)

És delicat com una ungla d'ase.

"Es diu d'un que de seguida es queixa."

Sense dir ni ase ni béstia.

"És un que no diu mai re."

Mentres hi hagin ases,
n'hi 'uran que aniran a cavall.

"Que mentres hi hagin gent burra, n'hi 'urà que se
n'aprofitaran."

Ia pots xiular,
si l'ase no vol beure.

"Ia pots anar dient, si tu no vols creure". "És que abans
anaven a fer beure les eugues i els burros a l'Abeurador, al
torrent i xiulaven, con 'naven bevent, perquè deien que
bevien més bé. I per 'xò (la dita) ve d'aquí. Ia podien anar
fent, si ell (l'animal) no tenia set."

Els brams d'ase no pugen mai al cel.

"Un que no cregui en re, ia pot anar pregant i anar
demanant, que no li servirà per re."

De Joseps, Joans i ases
n'hi han per totes les cases.

Es refereix als noms de Josep i Joan, que eren (i encara
són) molt freqüents. N'hi havia almenys algun a cada llar,
així com els ases, que pràcticament n'hi havia un a cada
casa.

A l'ase sec, tot són mosques.

Es diu d'una persona o d'un animal, que visqui malaltís
i només li quedi la pell i l'os. "A l'ase sec, tot són
mosques i a aquell pobre (un godall) li ha tocat, perquè
només porta pell i mosques". De petit la seva mare el va
xafar i no s'ha recuperat mai més.

L'ase ia és mort de riure.

Es diu quan algú triga molt a fer una cosa o algun afer
resulta de molt llarga durada. "Hi ha estat tanta estona,
que l'ase ia és mort de riure."

Ser burro.

"És burro!". "És més burro!". Es diu d'una persona, que
havent anat a l'escola, no sap llegir ni escriure. També es
diu d'una persona alfabetitzada, però que no es mou en el
seu ambient amb l'agilitat mental suficient.

El burro va a davant.

Es diu d'algué que sempre té el "Io" a la boca: "Io he fet...", "Io he dit...". També és diu de la persona que en anomenar-se junt amb d'altres, sempre es col·loca a davant: "Això ho hem fet io, la Maria i en Joan", per exemple.

Fer oreies de burro.

Es diu d'un que tingui les orelles molt grosses.

Massa bó, vol dir burro.

Es diu d'una persona, "que és molt bona i els altres se n'aprofiten."

A burro gemegador
carregueu-lo sense por.

Es refereix a les persones que es queixen constantment, però van fent tota la feina. "Que ail, ail, ail, però ia ho 'nirà duiant, ia."

Val més burro conegut,
que savi per conèixer.

"Que un savi que no el coneixes, et pot fotre. I un burro conegut, com que ia saps de quin mal pateix, ia saps per g.on et sortirà."

Alaba't ruc
que a fira et duc.

Es diu a qui només té alabances per a si mateix. "Io vaig fer això, io vaig fer allò atre, io vaig...". "És un que s'alabi molt."

BOU
(*Bos taurus*)

Sant Antoni, el bou al rec!
Es diu quan algué cau, sobretot canalla.

Perdre bous i esquelles.

"Que ho has perdut tot. Has perdut els bous i les esquelles i tot. Un, per exemple, que ha fet una inversió a.m una cosa i ho ha perdut tot."

CABRA, CABRIT
(*Capra hircus*)

Qui no vol creure la mare,
ha de creure una pell de cabra.

Qui no segueix els consells fets amb afecte i estimació,
haurà d'obeir mitjançant el càstig. "No sé si és perquè la
pell de cabra... Abans hi 'via un bastó, que en deien el vit
de bou. Et fotien una garrotada amb un vit de bou i et feia
molt mal."

Les cabres pels seus pecats
porten els jonois pelats.

"Això ho deien a un que no hagués fet bondat. Perquè
sempre sembla que (les cabres) porten els jonois ensetats o,
si més no, els fan com una crosta. Deu ser de tant anar a
jonoions (per terra)". "Era més per dir-ho per un de gran".
Però també es deia a la canalla, que tot jugant queia i es
pelava els genolls.

Fer el negoci d'en Robert amb les cabres,

que en donava (o en venia) dues de negres per una de
blanca. Això es diu d'algú que ha fet un negoci molt ruinós.
"Aquest ha fet un negoci com en Robert amb les cabres, que
ho va perdre tot."

Mai cap pèl de cabra
ha escanyat mai cap cabrit.

Es deia als nens petits quan protestaven en menjar, per
exemple, l'escudella, tot dient que hi trobaven ossos o
fils. "Io sempre trobava ossos a les sopes."

Qui canta a la taula
i es pixa al llit,
té un seny com un cabrit.

o bé

Qui canta a la taula
i xiula al llit
té un seny com un cabrit.

Això es deia a la canalla, quan es posaven a cantusejar
a l'hora de menjar o a l'hora de dormir.

Anar a coll biti.

Anar transportat sobre l'esquena d'una altra persona amb

els braços al voltant del coll i els genolls a la cintura. "Un bití és un xai petit, però molt, molt, era un cabrit petit. Cabrit posat al voltant del clatell, amb les potes agafades amb les mans per davant."

CAVALL
(*Equus caballus*)

Això és una purga de cavall.
o bé

Això és una medecina de cavall.
Vol dir que és molt forta, que l'efecte és assegurat. "La infusió de fulles de senet (*Daphne laureola* L.) és una purga de cavall."

Fer com el cavall de Sant Martí, que
con va estar acostumat a no menjar,
es va morir.

Això es deia a la canalla, quan no volien menjar: "Sí, no mengis, que faràs com el cavall de Sant Martí...". També es diu del qui menja poc per a estalviar.

CONILL
(*Lepus cuniculus*)

Anar conill.
És sinónim d'anar despullat.

Desconillar-se.
Vol dir: despullar-se, treure's tota la roba.

Semblar una conilla.
Es diu d'una dona que tingui molts fills i criï molt. "És com una conilla."

GAT
(*Felis domestica*)

Fer una gatada.
Es diu d'un que ha fet un disbrat: "Oïta, quina gatada ha fet!"

Agafar (o portar) un bon gat.
Es diu d'un que estigui molt borratxo. "Quin gat que porta!"

Ser una gata maula.

Es diu de la persona (una dona principalment), que aparenta ser molt mansa i molt afectuosa, però que, per sota mà, va fent tot el mal que pot.

Quan els gats no paren de cridar: "mèu!, mèu! mèu!...", se'ls respon: "Queda-t'ho, si és teu!"

Els gats tenen set vides.

o bé

Tenir més vides que un gat.

Hi ha la creença que als gats els costa molt de morir. A una persona que hagi tingut diversos accidents o malalties greus i se n'hagi sortit, se li diu: "Tu fas com els gats, que tenen set vides". "Això es diu perquè als gats, si els vols matar, costa molt de fer-los morir."

Els gats sempre cauen de potes.

Es diu de qui sap sortir-se bé de tots els contratemps. "Tu ets com els gats, que sempre caus de potes."

Els gats s'hi veuen a les fosques.

"Ia ho crec que s'hi veuen! Mare de Déu! No has vist mai un gat a les fosques, que li llueixen els uis? De dies se'ls tanquen, els veus només una raieta, i a la nit els tenen ben grosos, ben rodons. Això és perquè deuen tenir més potència i llavons amb la claror ia no en necessiten tanta i se'ls tanquen."

A la nit tots els gats són pardos.

La nit és fosca i amaga moltes coses. De nit es fan coses, que de dies no es gosaria. "Vol dir que tots són iguals". "Això es deia principalment a.n a les noies", perquè no sortissin gaire de nits. "Corre gaire a la nit, no."

Els gats són pels descuidats.

"Pe' les dones, que deixen conseqüència cosa a damunt dels fogons o la taula o la cuina". "No siguessis tan descuidada, que no se t'ho 'urien endut."

Gat escaldat d'aiga tèbia tem.

"D'una cosa que t'hagin fotut (enganyat), ia te'n recordes". "Amb una cosa que t'hi has picat els dits, una altra vegada hi vegilaràs més."

Això sembla un orgue de gats.

Quan diferents persones parlen totes a l'hora i no s'entén res.

A les cases que hi ha gats negres
no s'hi acaben mai els quartos (dinners).

Els gats negres són tinguts com a portadors de bona sort.

Donar gat per llebre.

"T'han enredat, t'han fet creure que això era blanc i era negre."

Viure com gats i gossos.

Es diu de les persones, que tenen una convivència difícil, "que no s'avenen, perquè el gat i el gos no s'avindran mai."

Qui li posa el cascabel al gat?

Qui és el valent que s'atreveix a fer una cosa molt difícil o perillosa? "Un dia les rates (es varen reunir) i varen dir: "Li posarem un cascabel al gat i el sentirem sempre que vingui". Totes hi varen estar d'acord. Però llavors una altra rata diu: "Oh, bueno, i ara qui li posa el cascabel al gat?".

Paciència i non grunyatis,
que deia el gat a la rata.

Això es diu quan és necessari que algú tingui molta paciència. "Mira, tenir paciència, anar ajupint espatlles, anar aguantant". "Perquè els gats per agafar rates tenen molta paciència. Es poden esperar moltes hores allà (on hi ha una rata) ben quiets."

GOS
(*Canis familiaris*)

Morir com un gos.

"Un que visqui sol i el trobin mort". "Aquest, agoita, ha tingut una mort de gos, ha mort com un gos."

Mort el gos, morta la ràbia.

"Un, per exemple, que tingui malícia a.m algú."

Color de gos con fuig.

És d'un color indefinit. "No és de cap color."

Fer més nosa que un gos a l'iclésia.

Es diu d'una persona o una cosa, que és un gran destorb. "No li volen de cap manera un gos a l'iclésia."

Cans amb cans mai se mosseguen.

Es refereix a persones "de la mateixa raça o de la mateixa família" o de la mateixa professió o del mateix nivell socio-econòmic. "Encara que es baraiïn, no es descobriran mai l'un a l'atre."

Con els gossos lladren,
és que alguna cosa senten.

Quan córrer la veu d'alguna cosa, és que poc o molt deu ser veritat. "Con es comença a dir: aquell això, aquell allò, alguna cosa o atre hi ha, tant és que sigui per bé com per mal."

Lloga't (o compra't) un gos.

Això es diu sobretot a la canalla, quan argumenten que no volen anar a un lloc o no volen fer alguna cosa, perquè tenen (o els fa) por. "Compra't un gos, perquè et faci companyia."

MARRA
(*Ovis aries*)

Ser marrà.

Vol dir ser molt tossut. No voler canviar de pensament ni

d'actitud de cap de les maneres.

Fer una marranada.

Fer una mala passada. Fer una cosa que de cap manera es desitja que es faci.

PORC (PORCA, TRUJA)
(gèn. *Sus*)

Ser un porc.

És diu d'una persona que no és gaire neta. També a qui només vetlla pel seu interès i no es preocupa si perjudica als altres. "Aquest és un porc". A un nen petit de manera afectuosa se li diu: "Ets un bacó", quan s'ha embrutat ell o ha embrutat alguna cosa.

Estar gras com un porc.

Es diu a qui pesa molts quilos. "Perquè als porcs solen engrexà'ls.a."

Dir el nom del porc.

Quan a una persona se li diu tot, el que es pot dir i el que no es pot dir.

Sant Antoni es va enamorar d'un porquet.

Això es diu, quan l'elecció amorosa d'algú es fa incomprendible per als altres. "Per exemple, algú que s'hagi enamorat d'una dona molt lletja."

De porc i de senyor,
se n'ha de venir de mena.

Vol dir que l'enculturació rebuda per la classe social, en la qual s'ha nascut, sempre es nota poc o molt, encara que s'ascendeixi a una classe superior, econòmicament parlant. "De senyor, si no en véns de mena, malament rai, sempre la vessaràs. I de porc (de brut) també, se'n té de venir de mena de ser un bon porc."

Engreixar-se com una porca.

Una dona, a la qual li sobren molt quilos.

Semblar una truja.

Es diu d'una dona que hagi tingut molts fills.

Dir trugeries.

Dir paraules grolleres.

b) Mamífers no domèstics

Entre els mamífers no domèstics sobresurten els següents: daina, guilla, isard, liró, llop, mona, mostela, ós, rata i toxó.

DAINA **(*Cercus dama*)**

Anar lleuger com una daina.

"Una daina és una cosa com una cabra, però més petitet, i es veu que va molt lleuger."

GUILLA **(*Vulpes vulpes*)**

Ser molt guilla.

Es diu d'una persona, que és molt múrria, molt astuta, que és molt difícil de poder-la enganyar.

Fer com la guilla,
que, con no les pot haver,
diu que són verdes.

ISARD **(gèn. *Rupicapra*)**

Semblar un isard.

Es diu de qui és molt poc sociable. "Aquella dona era com una espècie d'isard, no es freqüentava gaire amb la gent". "Es diu d'una persona, que només fa tatos i sembla que té por de sortir i que la mirin". "Abans els de per 'quí dalt a la muntanya ho eren molt aixís". "Perquè diu que els isards tenen molta por de sortir, s'amaguen". "Són com cabres que viuen a les muntanyes."

LIRO **(*Myoxus glis*)**

Dormir com un liró.

Dormir tranquil·lament i plàcida. "Els lirons es veu que

dormen molt". "He dormit com un liró aquesta nit."

LLOP
(*Canis lupus*)

Fosc com una gola de llop.

"Que és molt fosc, que no veus re."

Llops vestits amb pells d'oella.

"Són persones dolentes, però per les aparences semblen bones."

MONA
(gèn. *Cercopithecus*)

Ser mona.

Es diu d'una noia que és bonica. "Aquesta noia és maca, és molt mona".

Semblar una mona.

Té un sentit de burla, quan es diu: "Sembles una mona". També es diu d'una dona que vagi molt mal maquillada, amb colors molt cridaners: "Oita, va enflocada com una mona aquesta."

Món de mones.

Quan les coses no van gaire bé, es diu: "Això sembla un món de mones". "Aquest món és un món de mones."

MOSTELA
(*Mustela nivalis*)

Ser com una mostela.

Ser una persona molt viva, molt llesta.

Anar com una mostela.

"Perquè les mosteles són molt consagrades, van molt de pressa; con te n'adons, ia t'han passat."

ÓS
(gèn. *Ursus*)

Ser com un ós.

Es diu de qui té poques paraules i és poc sociable.

Més pelut que un ós.

D'un home que sigui ben pelut, es diu: "Agoita, sembla un ós aquest."

RATA
(*Mus musculus*)

Ser molt rata.

Vol dir ser molt avar. "Que és rata aquell! No deixa anar ni un duro per re."

Pelat com una rata.

Es diu de qui no té ni cinc cèntims. "Les rates es veu que sempre van pelades". "Aquell va més pelat que una rata."

Pobre com una rata d'iclésia.

"Perquè a.m les iclésies només hi robes papers. De tiberi (menjar) poc, de tiberi no n'hi ha."

Matar rates a cop de sacs.

És com no fer res. Una feina poc productiva. "Abans les dones anaven a herbejar pels camps. Allò era matar rates a cop de sacs."

Córrer la rateta pel ventre.

"És que tens gana."

Rateta, ratolí, ratolinet.

Són expressions afectuoses, que se solen dir a la canalla. "Ai, la meva rateta". "Ets com un ratolinet."

TOXO (TEIXO)
(gèn. *Meles*)

Gras com un toxó.

Es diu d'una persona que està molt grassa. "Sembles un toxó."

Aquesta part vol ser una mostra de la varietat d'animals

mamífers (domèstics i no domèstics), que s'utilitzen com a referència en moltes de les converses, que tenen lloc a Folgueroles.

14.1.3 DITES I EXPRESSIONS SOBRE ZOOLOGIA POPULAR (ANIMALS NO MAMÍFERS)

Aquesta part té la finalitat de donar a conèixer dites i expressions populars, molt freqüents a Folgueroles, sobre animals no mamífers. Aquests han estat agrupats en quatre grups: aus, rèptils, peixos, insectes i altres.

a) Aus

Entre les aus hem distingit les de corral de les bosquetanes.

Aus de corral

Entre les aus de corral destaquen les següents: ànec, gall, gallina i poll.

ANEC (*Anas boscas*)

Fer l'ànec.

Es diu d'aquells que no es defineixen. "Ni això, ni allò, va fent l'ànec i no es 'caba de decidir".

També es diu a la canalla, quan es resisteixen a menjar. "Tu fas l'ànec, eh? Ia t'ho menjaries, però dius que no tens gana."

Anar moll com un ànec.

Anar completament xop. "Alguna vegada que t'ha arreplegat un xàfec per fora i has quedat ben moll."

Caminar com un ànec.

Es diu d'una persona que camina xaupa. "Aquells que fan xap, xap, que sembla que amb les potes fan patof, pataf."

GALL, GALLINA, POLL (*Gallus domesticus*)

Fer un gall.

"Un que canta i fa un gall, li surt la veu malament."

Gallejar.

Es diu d'algué que és molt entès. "Agoita com galleja aquell. Té moltes lleis. Vol ser l'amo, com els galls."

Ser un gallina.

Es diu de qui és molt espantadís. "És un covard."

Tenir pell de gallina.

Quan es té una esgarripança per fred o per una emoció. "Con tens fred o con tens un sust."

Gallina veia fa bon caldo.

"Això, en general, es diu d'una dona que sigui veia, que ja sigui gran, però encara li agradi el quènto (sexe)."

Esvalotar el galliner.

Es diu d'algué, que amb la seva actitud provoca els altres. "Que fa crits per tot arreu i a última hora no diu re."

Anar-se'n a dormir a posta de sol,
com les gallines.

Anar-se'n a dormir molt d'hora. "Tu fas com les gallines, que a posta de sol ja te'n vas a dormir."

Estar al rovei de l'ou.

Estar al millor moment de la vida. Se sol dir a la canalla i als joves, quan se'ls veu feliços i despreocupats. "Ara estan al rovei de l'ou!"

Ia pots cridar ous a vendre.

"Anar cridant, però ningú et sent. Ia pots anar cridant ous a vendre, que no vindrà ningú". La meua iaia aquesta dita la deia més llarga:

Ia pots anar cridant ous a vendre,
si totes (les gallines) les escanyes.

Per bé que no recordo el context exacte de la conversa,

en què era dita.

Totes (les gallines) li ponen,
hasta la (gallina) negra.

Es diu d'algu que "tot li va molt bé."

o bé
Poll ressucitat,
pica més fort.

Poll ressucitat
pica més que els atres.

"Vol dir que un, que ha set pobre i es fa ric, serà més dolent (amb els pobres) que no pas un que hagi set ric tota la vida."

Aus bosquetanes

Entre els ocells de bosc sobresurten els següents: capcigrany, esparver, gafarró, gaig, garsa, lloro, mussol, oriol, pardal, perdigot, perdiu, pinsà i rossinyol.

GENERALITATS

Ser un bon ocell.

Es diu principalment a la canalla. "Aquella canaia, que tot ho remenen". "Ia ets un bon ocell, ia! Ets molt punyetero."

Ser tocat de l'ala.

"És tocat de l'ala; no és beneit, però poc se n'hi falta". Es diu també a una persona normal, quan fa alguna ximpleria o alguna cosa, que fuig de la normalitat.

Ser de la primera volada.

Vol dir que s'és molt jove. Però també es pot dir a una persona gran, quan aquesta fa alguna cosa pròpia de joves: "Que et penses que ets de la primera volada tu?"

D'això en sap un niu.

Vol dir que d'aquell tema en sap molt.

CAPCIGRANY (*Lanius senator*)

Ser un capcigrany.

Es diu de qui pensa poc.

ESPARVER
(*Falco tinnunculus*)

Semblar un esparver.

Es diu a algú, que va molt escabellat.

GAFARRO
(*Serinus canaria*)

Anar a fer companyia als gafarrons.

Vol dir morir-se. "Els gafarrons són uns ocells, que hi havia al cementiri, cantaven allà a.m els xifrés."

GAIG
(*Garrulus glandarius*)

Semblar un gaig.

o bé

Estar més sec que un gaig.

"Els gajos diu que estan secs, perquè sempre estan enfebrats". La llegenda diu que la Mare de Déu amb Sant Josep i el Nen Jesús es varen amagar sota una garbera en un cap de blat eixint de segar, quan fugien cap a Egipte, tot escapant dels soldats del rei Herodes. Quan els soldats varen passar per allà, el gaig anava cridant: "la Marieta és a sota la garbereta!". La Mare de Déu com a càstig li va dir: "Gaig ets i gaig seràs, tres hores al dia de febre patiràs i per molt que mengis mai no t'engreixaràs."

GARSA
(*Pica pica*)

Semblar una garsa.

o bé

Ser com una garsa.

Es diu dels qui endressen les coses de tal manera, que es difícil que una altra persona les trobi. "La garses s'ho enduen tot, ho agafen i ho amaguen."

LLORO
(gèn. *Amazona*)

Semblar un lloro.

o bé

Ser com un lloro.

"Són aquells que fan el nas de lloro, que se'ls dobla en avall, nas de ganxo". Es diu perquè el nas se sembla al bec dels lloros.

Enraonar com un lloro.

Vol dir que no es parla amb claretat, que no es vocalitza bé. "És que no enraona bé."

MUSSOL
(*Glaucidium passerinum*)

Semblar un mussol.

Es diu de qui "escolta molt, s'hi fixa molt, però no entén re."

Viure sol, com un mussol.
o bé
Anar sol, com un mussol.

Els mussols són animals solitaris. "Home, un' hora u atra deuen buscar pareia, però, a.m general, es raro que en veiguis dos, sempre en veus un de sol." "Va sol com un mussol aquest."

ORIOI
(*Oriolus oriolus*)

Rabiar (o renegar) com un oriol.

Es diu a una persona que renegui molt: "sembles un oriol". "Els oriols es veu que rabien."

PARDAL
(*Passer domestica*)

Menjar menos que un pardal.

Es diu d'algué que mengi molt poc. Per altra banda, els pardals tenen fama de ser molt voraços. "Ia mengen, ia!, els pardals. Que se t'abordin a.m un puesto (un sembrat), (que) con te n'adonaràs ia no hi tindràs re."

Tenir un cap ple de pardals.

Això se sol dir als joves, que tenen molta fantasia i no s'adonen de la realitat. "Con un és jove, que només pensa això i allò i allò atre i només a.m bestiaries". "Tens el cap ben ple de pardals."

PERDIGOT, PERDIU
(*Alectoris rufa*)

Roig com un perdigot.

Es diu de qui és molt vermell, de la cara o del cabell.
"Els perdigots del pit són ben rojos."

Fer com la perdiu,
que tan aviat plora
com riu.

Es diu d'algú, "que tan aviat fa un paper com un atre,
tan plora com riu". També es diu molt a la canalla, "que tan
aviat una cosa els fa riure com una altra els fa plorar."

PINSA
(*Fringilla coelebs*)

Menjar com un pinsà.

Es diu a qui menja molt poc. "Aquest menja com un pinsà,
amb poc ja queda tip."

ROSSINYOL
(gèn. *Luscinia*)

Cantar com un rossinyol.

"És un que en sapiga molt, de cantar."

b) Rèptils

Els més citats són: el cocodril, l'escurçó i la tortuga.

COCODRIL
(gèn. *Crocodylus*)

Llàgrimes de cocodril·lo.

Es diu de qui plora sense sentiment. "Ai, se m'ha mort
l'home!" i al cap de vuit dies se'n va amb un atre. Quines
llàgrimes de cocodril·lo!"

ESCURÇO
(*Vipera berus*)

Pessic d'escurçó,
no hi ha temps d'estremunció.

És una pessigada molt verinosa i hi ha la creença que pot
provocar la mort.

TORTUGA
(gèn. *Testudo*)

Anar a pas de tortuga.

"Anar molt a poc a poc."

c) Peixos

Folgueroles, en ser un poble de l'interior, no té massa varietat en les dites i expressions populars referents a peixos. Les generalitats sobre aquests animals són les més abundants, tot i que es fa menció de l'arengada i el bacallà entre d'altres.

GENERALITATS

Nedar com un peix.

Es diu d'algú que neda molt bé.

Estar (o viure) com el peix a l'aiga.

"Vol dir que estàs molt bé". "Es que vius molt bé, perquè el peix a l'aiga hi està molt bé."

Els peixos grossos es mengen els petits.

"Això vol dir, que entre els homes, encara que tingui raó un de pobre, sempre li donaran la raó a.n aquell que és ric". "El peix gros es fot el petit."

No ser carn ni peix.

Que no és una cosa clara, "no és ni això ni allò."

Pescadors de canya,
la fam els escanya.

"Vol dir que no n'agafen gaires (de peixos). Si es tenen de refiar dels que agafaran per jalar⁵, (passaran gana)."

ARENGADA (SARDINA) (*Clupea sardina*)

Estar com arengades al barril.

"Un puesto que estiguis molt estret, ple de gent: estem com les arengades al barril."

BACALLA (*Gadus morrhua*)

Taiar el bacallà.

⁵ Pronuncia la "j" castellana.

"Aquest taia el bacallà". "Vol dir que mana i ho fa de la manera que vol."

Io taio el bacallà
i els atres se'l mengen.

"Vol dir que un ho aprepara i, con ho ha ben apreparat, tu-ru-rut!, els atres se li han quedat". "Oita, aquest ha taiat el bacallà i els atres se li han menjat."

d) Insectes i altres

En aquest grup es mencionen els animals següents: cargol, cranc, cuc, cuca, escorpí, granota, grill, mosca, sangonella i vespa.

CARGOL
(gèn. *Helix*)

Fer caldo de cargols.

Es refereix a l'olla amb aigua, que es posava al foc, perquè anès bullint, i a la poca quantitat d'aliments que s'hi tirava. Té connotacions negatives, de poca riquesa alimentària.

CRANC
(*Cancer Pagurus*)

Fer com els cangrejos.⁶

Caminar endarrera. "Això es diu a un que tingui gaire canaia". "Con ia tens un parei o tres de canaies: "al tanto! Tens de fer com els cangrejos, eh!, marxa atrás!".

CUC
(gèn. *Lumbricus*)

Arronsar-se com un cuc.

Quan es té molt de fred, el cos té tendència a encongir-se. "Vas arronsat com un cuc."

CUCA

A l'istiu
tota cuca viu.

"A l'istiu es fàcil de viure, tot té vida, sigui lo que vulgui, tant les plantes com les cuques". També es diu de cara als vells, que els és més fàcil de passar l'istiu que no pas l'hivern: "Ara rai, que anem de cara al bon temps,

⁶ Pronuncia la "j" castellana.

que ve l'istiu."

Morta la cuca,
mort el verí.

Es refereix a la desaparició d'alguna persona, que et pugui fer mal o et pugui perjudicar en alguna cosa. "Con s'ha mort la cuca, ja no hi pas perill que et pessigui."

ESCORPI
(*Buthus occitanus*)

Pessic d'escorpit,
no hi ha temps de pujar al llit.

Són considerats molt verinosos i les pessigades molt perilloses. "D'escorpits n'hi ha de negres i de rojos. Els rojos em penso que són molt dolents. Home, no sé si mataria ningú."

MARIETA
(*Coccinella punctata*)

Marieta, marieta,
si no m'ensenyes
el camí del cel,
et mataré.

"Les marietes, allò que són vermeies i fan piquets negres a damunt. Ho fèiem de canaia, la posàvem al cim de la mà i li dèiem: "marieta... mataré" i llavorens es posava a volar. Devia estar tipa d'estar-hi (sobre la mà). I dèiem: "Goita, veus?, com me l'ha ensenyat!".

MOSCA
(*Musca domestica*)

Desmoscar.

Desvetllar algú, en el sentit de donar-li a conèixer determinada informació, que fins aleshores li havia estat amagada, per exemple, sobre el sexe.

No sentir-se ni una mosca.

Quan hi ha molt silenci, "una bona quietud."

Caure com mosques.

Es diu quan hi ha hagut una gran mortaldat.

Quina mosca t'ha picat.

"Un que tot plegat puja el tò de veu, que està una mica picat". "Quina mosca t'ha picat ara que sembla que t'enfades?"

A boca tancada
no hi entren mosques.

"Sempre val més lo que et calles que no pas lo que dius.
Si no xerres no et passarà re; ara, si xerres..."

A l'ase sec tot són mosques.

Es diu de qui no té salut i agafa una malaltia darrera l'altra.

SANGONELLA
(*Hirudo officinalis*)

Ser una sangonella.

"Una sangonella és allò que et clavaven a la pell i xuclava la sang". "Agoita aquest, en aquella casa quina bona sangonella hi tenen allà!", perquè els fa gastar tots els calers o és un mal gastador."

VESPA
(*Vespa maculata*)

Tenir una cintura de vespa.

Es diu de les dones que tenen una cintura molt fina.

Aquesta part vol ser una mostra de la varietat d'animals no mamífers (aus, rèptils, peixos, insectes i altres), que s'utilitzen com a referència en moltes de les converses, que tenen lloc a Folgueroles.

14.1.4 DITES I EXPRESSIONS SOBRE BOTANICA POPULAR

El propòsit d'aquesta part és donar a conèixer dites i expressions populars sobre botànica molt freqüents a Folgueroles. Les generalitats més usuals són: arbre, estella, flor, fulla, soc i tronc.

De l'arbre caigut, tothom en fa llenya.

"Un que el tinguin una mica de mal ui aquí a Fogroles, que el tinguin que vagi a rampinar o que tingui mala fama, passa una cosa (una malifeta) i a tothom li ve l'ideia que ho ha

fet aquell: "Agoita, segurament que ha set Fulano". I aquell és més innocent que no pas d'atres, que ho faran, però com que estan a dalt, tothom els té per bones persones". "També d'un que sigui poca cosa, que sigui pobre o no se sàpiga defensar, tothom se n'aprofita."

Fotre un cop d'estella.

Pegar a una persona o a un animal.

Una flor no fa istiu.

Això es diu d'una persona, per exemple, que sigui egoïsta; si té un moment de generositat, no vol pas dir que s'hagi tornat generosa. "Agoita, aquell ha fet això bé". "Ui!, una flor no fa istiu!, en té de fer d'atres de coses bones."

Flors de maig,
curta durada.

Casar-se pel maig porta mala sort. El matrimoni durarà poc. "Ia sé que són manies, però no et casis pel maig."

No es mou cap fuia,
que Déu no vuia.

No passa res en aquest món, que no sigui per voluntat de Déu.

Dormir com un soc.

Que dorm molt profundament. "Que li costa molt de despertar-se. Encara que cridis, no es desperta". També té el mateix significat:

Dormir com un tronc.

Els vegetals més citats han estat dividits en quatre grups: cultivats, silvestres, fruits no conreats i productes elaborats o associats.

a) Vegetals cultivats

Entre els vegetals cultivats a l'hort o al camp destaquen els següents: all, blat, bleda, carbassa, ceba, col, fava, fesol, nap, patata (trumfa), pebrot i pèsol.

ALL
(*Allium sativum* L.)

Con no té un aí,
té una ceba.

Es diu d'una "persona que sempre gemega."

BLAT
(gèn. *Triticum*)

No diguis blat,
que no sigui al sac
i ben lligat.

Fins que una cosa no es ben segura, no es pot dir que s'hagi aconseguit:

- "Ara, agoiteu, farem això, farem allò atre i tindrem això i tindrem allò".
- "Oh, no diguis blat, que no sigui al sac i ben lligat. Ia en parlarem si ho farem o no."

BLEDA
(*Beta vulgaris* L.)

Semblar una bleda.

Es diu de les dones, que són molt fleumes: "Sembles una bleda."

Bledes al camp,
bledes a l'hort
i a casa més que enlloc.

"Vol dir que la dona és una bleda. Si has portat bledes del camp i la dona és una bleda, és clar, que a casa n'hi han més que enlloc."

CARBASSA
(*Curcubita Pepo*)

Donar carbassa.

Repondre negativament a una proposta. "Donar carbassa, era que un noi et demanés per anar a ballar o per casar-te i tu li diguessis que no."

Ser tap i carbassa.

Es diu de dues persones, que sempre van juntes i s'avenen molt.

CEBA
(*Allium cepa* L.)

Tenir una ceba.

Vol dir tenir una dèria, tenir una idea fixa. Tenir un propòsit i no parar fins a haver-lo realitzat.

La ceba al dematí és or,
al mitdia és plata
i al vespre, mata.

La ceba "costa de païr, al vespre no en pots menjar."

Quan una canalla plora, perquè ha caigut i no s'ha fet gaire mal, o perquè se n'ha fet en tocar una cosa que li era prohibida, i va cridant: "ai!, ai!, ai!", se li contesta: "cebes i tai!", volent dir: "ia t'està bé! Perquè ho feies!" o "No n'hi ha per tant, que no t'has pas fet gaire mal."

FAVA
(*Fava vulgaris*)

No dir ni fava.

Que resta completament callat, sense dir ni una paraula.

No poguer dir ni fava.

"És con no pots enraonar". "No et deixen enraonar o estàs molt enrogoiat". "A.m un puesto que ningú et deixa dir re."

Això són faves comptades.

Vol dir que és una cosa fàcil de fer, que no hi ha perill d'equivocar-se. "Això, fent-ho aixís, et sortirà bé. Són faves comptades."

Fotre una fava.

Pegar a una persona o a un animal. Caure o tenir un accident.

FESOL
(*Phaseolus vulgaris*)

Un fesol sense aspra no s'enfila.

b) Vegetals silvestres

Entre els vegetals silvestres sobresurten els següents: argelaga, bolet, canya, malva, marduix, molsa, romaguera, roure, ruda, tòfona, trèmol i valeriana.

ARGELAGA (*Calycotome spinosa*)

Ser suau com una argelaga.

Es diu en un tó irònic a una persona, que sigui molt aspra. "Perquè les argelagues sempre espinen". "Aquell, con li dius una cosa, et fot uns roncs. És suau com una argelaga!"

BOLET

Clavar (o fúmer) un bolet.

Pegar a una persona o a un animal.

Ser tocat del bolet.

Es diu de qui no té tots els coneixements, però també de qui, tenint-los, té una conducta que fuig de la norma establerta.

CANYA (*Arundo donax* L.)

Tenir les cames com una canya.

Tenir les cames molt primes, "perquè les canyes són altes i seques."

MALVA (*Malva silvestris* L.)

Anar a fer mauves.

Vol dir estar a punt de morir-se. "Aquell ja està a punt d'anar a fer mauves."

Fer mauves.

Vol dir estar mort. "Ui! que en fa d'anys que fa mauves!". "Perquè com que abans molts els enterraven a terra, hi sortia una mà de mauves!". "Quin joc de mauves més grosses faràs tu!"

MARDUIX
(*Origanum majorana* L.)

Ser com l'aiga de marduix.

"L'aiga de marduix no és bona ni dolenta. No és ni això ni allò."

MOLSA

No posar molssa enlloc.

No posar gaire confiança en una persona, no entusiasmar-se gens en una cosa. "Aquí no hi posis gaire molssa, que llavons t'enpenediràs". També es diu d'una persona que té pocs afectes: "No posa molssa enlloc."

ROMEGUERA
(gèn. *Rubus*)

Trobar una romequera.

Es diu quan s'arriba a un lloc més tard del previst, tot donant a entendre que s'ha trobat una persona, amb la que hom s'ha torbat a parlar.

ROURE
(*Quercus pubescens*)

Ser fort com un roure.

Es diu d'una persona que físicament és molt valenta.

RUDA
(*Ruta graveolens* L.)

Això put més que la ruda.

La ruda és una planta que fa molta pudor. Es diu quan hi ha alguna cosa que fa molta mala olor.

TOFONA
(gèn. *Tuber*)

Clavar una tòfona.

Vol dir pegar a un persona o a un animal. "Calvar un revés". "Et fotaré una tòfona, ia voràs."

TREMOL
(*Populus tremula*)

Semblar una fuia de trèmol.

o bé

Tremolar com una fuia de trèmol.

Es diu a algú que tremoli molt, per fred, per por o per alguna altra raó. "Hi ha un àbre que en diuen trèmol i es veu que les fuies sempre es belluguen, tremolen.

VALERIANA
(*Valeriana officinalis* L.)

La valeriana fa la dona sana.
o bé
Qui vol la salut sana,
que begui aiga de valeriana.
o bé
Si vols la dona sana,
dóna-li aiga de valeriana;
però, si n'hi dones massa,
la fotaràs a la bassa.

La valeriana és considerada una planta "saludable", especialment per a les dones.

c) Fruits no conreats

Entre els més esmentats hi ha: arrós, castanya, cirera, figa, glà, pera, pinya, pinyó i taronja.

ARROS
(*Oryza sativa* L.)

L'arrós fa el ventre gros.
És un aliment que "atipa molt."

CASTANYA
(*Castanea sativa*)

Clavar una castanya.
Pegar a una persona o a un animal. Caure o tenir un accident.

CIRERA
(*Prunus avium*)

Remenar les cideres.
Es refereix a "l'amo, el qui mana."

FIGA
(*Ficus Carica*)

Fer figa.
Quan algú té l'intenció de fer una cosa, ho intenta i al

final falla o fracasa, es diu que "ha fet figa."

Pesar figues.

D'algué, que està mig adormit -va clavant cops de cap endavant i endarrera- es diu que "pesa figues."

Les cames li fan figa.

És que ja no pot caminar més, ja sigui de cansament o de feblesa.

Això són figues d'un altre paner.

Això es diu en una conversa, quan algué surt amb un argument que no ve al cas. "Oh, això són figues d'un altre paner, eh! És una altra cosa això. Això no és lo que estàvem tractant."

Penjar els hàbits a la figuera.

Fa referència a qui després d'haver estat ordenat sacerdot o haver entrat en un convent, se'n surt.

GLA
(gèn. *Quercus*)

Fotre una gla.

Pegar a una persona o a un animal.

Fer un pet com una gla.

Es diu d'algué que està molt gras i sembla que hagi d'explotar. "Aquest fotarà un pet com una gla alguna hora."

PERA
(*Pirus communis*)

Ser la pera.

Es diu d'una persona, que li agradi molt fer gresca i divertir-se. Però també es diu en un sentit irònic, quan la conducta d'algué fuig una mica de la norma establerta.

Tocar la pera.

En el sentit de provocar, de fer enfadar una altra persona.

Tot ho vol, sac i peres.

Es diu de qui és molt ambiciós. Ho vol tot, no es conforma amb una part, per grossa que sigui. També es diu de qui vol un impossible, és a dir, que "si vols això, no pots tenir allò."

PINYA, PINYO
(gèn. *Pinus*)

Clavar (o fúmer o fotxer) una pinya.

Pegar a una persona o a un animal. Caure o tenir un accident.

Tenir una boqueta de pinyó.

Es diu d'una dona que tingui la boca ben feta: "té una boqueta de pinyó."

TARONJA
(*Citrus cinensis*)

Obrir uns uis com tranges.

Es diu de qui observa i escolta amb molta atenció. "Una canaia que pogués escoltar una cosa de grans i, per 'nar bé, que fos una mica verd (sexe) i els grans, con ho veuen, li duen: "Què? Obres uns uis com tranges, eh?, consagrat!". Ho solen dir en aquests casos."

d) Productes elaborats o associats

Del blat: pa, palla, paller i era. Del raïm: vi i pansa. De l'oliva: oli. Heus-ne aquí la relació:

BLAT (PA, PALLA, PALLER, ERA)
(gèn. *Triticum*)

	Ser més bó que el pa.
o bé	
	Ser un tros de pa.
o bé	
	Ser un tros de pa beneït.

Es diu d'una persona que és molt bona, que té molts bons sentiments envers els altres.

Ser un panarra.

Es diu de qui menja molt pa.

Les penes amb pa,
fan de bon passar.

Vol dir que per contratemps que es tinguin a la vida, si es va ben alimentat, sempre són més fàcils de suportar. Quan una noia es casava amb un home que tingués una bona posició econòmica, es deia: "Agoita aquella, ha estat de sort, no haurà d'estoviar el pa."

Qui no se sap llescar el pa,
és que no se'l sap gonyar.

Això és diu a la canalla, que, tot i essent petits, comencen a ser una mica grans, però encara no han après a llescar-se pa. "Perquè a la que sabies llescar el pa, és que ia eres bó per fer alguna feina o atra."

Al pa, pa,
i al vi, vi.

Això és diu quan es vol que un determinat assumpte quedi clar i no hi resti cap mena de dubte.

Al cul del sac es troben les engrunes.

Tard o d'hora es paguen els errors. "Començar a gastar d'una cosa, perquè en tens molt i anar gastant, anar gastant, arriba que ho gastes tot i con de veritat ho necessites ia no n'hi ha. Llavors t'has de quedar les tristes engrunes, perquè lo atre ia ha desaparegut."

Qui de jove no trebaia,
de veï dorm a la paia.

Vol dir que, "si no trebaies de jove, con seràs veï, malament rai, 'uràs d'anar a captar". Mentres s'és jove és fàcil viure de qualsevol manera, però quan un és vell, està malalt i ha perdut les forces, la vida es fa molt més difícil.

Això és com buscar una agüia a.m un paier.

Vol dir, "que és una cosa que ia pots anar fent, no hi ha manera de trobar-ho."

Qui no vulgui pols,
que no vagi a l'era.

Qui no vulgui complicacions, que es quedi al marge de tot

i no s'impliqui en res, que s'abstingui de ficar-se en segons quines situacions.

RAIM (VI, PANSA)
(*Vitis vinicola*)

Sense vi en Pau no fanga.

Vol dir que per a poder treballar en bones condicions fa falta estar ben alimentat.

Aquest ho vol tot,
la dona borratxa
i el vi al bot.

Això és com dir, que tot no es pot tenir, que ens hem de conformar amb el que tenim, no podem demanar impossibles.

Qui no tingui memòria,
que mengi cues de pansa.

Això es diu quan algú s'ha descuidat d'alguna cosa: "Si no tens memòria, menja cues de pansa."

OLIVA (OLI)
(*Olea europaea*)

Ia ha begut oli!

Vol dir que es morirà. "Aquest re, està llest, ia ha begut oli."

És com posar oli a.m un llum.

Es diu quan alguna cosa, que semblava de molt mal arreglar, té una solució ràpida. "Si estàs fotut, fas una medecina i et cures, sembla que has posat oli a.m un llum". Abans s'iluminaven amb llums d'oli. Quan l'oli s'acabava, "es tornava trist, trist, que casibé no feia llum, hi tiraves una mica d'oli i ia estava, es refeia de seguida."

Si tens mal de cap,
untat el cul amb oli.

Era un remei que, tot fent broma, es recomanava als qui es queixaven de mal de cap. "Vol dir que no et passarà pas."

Qui toca oli,
els dits se n'unta.

És la contesta de qui es veu recriminat, perquè ha fet

alguna cosa, quan no tenia elecció, ja que ningú més no ho volia fer, i molt menys el qui li fa el retret.

Aquesta part vol ser una mostra de la varietat de vegetals (cultivats, silvestres, fruits no conreats i productes elaborats o associats), que s'utilitzen com a referència en moltes de les converses, que tenen lloc a Folgueroles.

14.1.5 DITES I EXPRESSIONS POPULARS SOBRE TEMES RELIGIOSOS

La intenció d'aquesta part és informar d'algunes de les dites i expressions populars, freqüents a Folgueroles, sobre temes religiosos, els quals han estat agrupats de la forma següent: personatges, accions, oracions i altres.

a) Personatges

Els personatges han estat agrupats en: principals, intermediaris i històrics.

Personatges principals

Entre els personatges principals hi trobem: Déu, Jesucrist, Mare de Déu (Verge), Sant Llatze i sants (en general).

DEU, JESUCRIST

A Déu no li és res impossible.

Déu és omnipotent, ho pot tot.

Déu sap tot perquè ho fa.

Sigui bó o sigui dolent, qualsevol cosa que passi és per voluntat de Déu. El mateix significat té la dita següent:

No es mou cap fuia,
que Déu no vuia.

No passa res en aquest món, que no sigui per voluntat de Déu.

Anar tot com Déu vol.

Vol dir que va de qualsevol manera, sense cap mena d'ordre.

Déu té un bastó,
que pega
i no fa remor.

Es refereix a què, si fas una malifeta, tard o d'hora tindràs un càstig; si no és per part dels homes, serà per part de Déu, mitjançant una malaltia o una desgràcia. "Tard o d'hora te les tornen".

Déu l'hagi perdonat!

Es diu seguidament de pronunciar el nom d'algun difunt.

Semblar un Ecce Home! (*Ecce Homo*).

"Sembla un Ecce Home!" Es diu d'algú que està "molt esgalabrat".

MARE DE DEU (VERGE)

Semblar una Mare de Déu.

Es diu d'una noia, que sigui molt bonica i molt fina, a més d'honesta.

Ser de la *Virgen del Punyo*.

Vol dir ser molt avar, molt amant dels diners.

SANT LLATZE

Semblar un Sant Llatze.

Es diu d'algú que "estigui ple de mals". A vegades, també a la canalla, quan tot jugant es fan mal i arriben a casa ensangrentats: "Si sembles un Sant Llatze!" "T'has presentat aquí com un Sant Llatze."

SANTS

A Sants i a minyons,
no els prometis,
si no els dons

"A.m una criatura, que és un minyó, no li diguis: "Oh, et donaré això", perquè s'ho espera i, si no li dons, passarà un disgust o una atr' hora no t'ho creurà. I els Sants, que (hi ha gent que) prometen: "Agoita, si em curo (d'una malaltia), et prometo que faré això, et prometo que faré allò atre"; doncs, si no ho pots complir, no ho prometis, perquè llavors, si t'han fet curar, et poden castigar."

A bon Sant t'encomanes!

Es diu a qui es refia d'una persona, molt poc fiable.
"Agoita, he agafat amistat de F.". "A bon Sant t'encomanes!
Ia t'ho trobaràs!"

Despuir un Sant per vestir-ne un altre.

"Aquest, agoita, ha despuir un sant per vestir-ne un
atre. Ha tret això d'aquí i ha anat a posar-ho allà, però
ara li fa falta aquí."

Personatges intermediaris

Els personatges intermediaris es refereixen a: capellà,
confrare, frare, rector, sagristà i vicari.

CAPELLA, SAGRISTA

A mal capellà,
mal sagristà.

"Vol dir que, si hi ha un mal capellà, el sagristà no
serà mai gaire bó."

CONFRARE, FRARE

Qui sigui confrare,
que aganti candela.
o bé
Qui sigui frare,
que aganti candela.

"Es veu que ets confrare, que has pres candela". Es diu
quan, en parlar d'alguna cosa o d'un fet, algú se'n dóna per
enterat.

Per un frare no es perd un convent.

Vol dir que quan la majoria està d'acord, encara que hi
hagin dissidents, l'empresa no perilla. "Un que trebaia a un
puesto, siguin tres o quatre, i facin un tracte i ell no hi
estigui d'acord: "Ui, per un frare no es perd un convent,
noi, ia pots marxar, ia. No tinguis por, no passarà re".

RECTOR, VICARI

El rector no es recorda de con era vicari.

Això es diu a una persona gran, quan aquesta en reocrimina
una de jove o una canalla, per una cosa, que ella també
feia, quan tenia la seva edat. "Que no te'n recordes? Home!
Que també ho 'vies fet tu! El rector ia no es recorda de con
era vicari."

Aquí Fogroles tenim el vicari (vi car i)
dolent.

Això ho deien la canalla al vicari, quan a Folgueroles hi
havia vicari, i aquest, que entenia el joc de paraules, els
contestava: "Bé ho sé prou que no és gaire bó."

Personatges històrics

Els dos personatges històrics més sovint esmentats són
Herodes i Pilat.

HERODES, PILAT

Anar d'(He)rodes a Pilat.

Que et fan anar d'un cantó a l'altre i ningú no et sap
donar raó de res. Un que: "Agoita, vés amb Fulano i et dirà
això". I l'atre: "No, no, si vas amb Sutano, t'ho acabarà
d'aclarir". "Home! Em feu anar de Rodes a Pilat!"

Que en va deixar el rei Herodes!

Això es diu a la canalla o als adolescents, que malgrat
la seva edat, encara són molt ignocents, no tenen malícia ni
picardia o en tenen molt poca.

b) Accions

Entre les accions destaquen: combregar, dir missa, donar
l'extremunció, fer l'amistat, oferir, perdonar, renegar i
tenir dol.

COMBREGAR

Con fou mort,
el combregaren.

Es diu quan ja s'ha fet tard, quan alguna cosa ja no té
remei.

DIR MISSA

La missa matinal
per tot lo dia val.

Vol dir que ja no hi has de pensar més, ja has complert.
Una cosa, que tinguis l'obligació de fer-la, quan més aviat
la facis, millor.

D'on sortiran les misses?

Vol dir d'on es treuran els diners.

DONAR L'EXTREMUNCIO

Pe' l'estremunció
no esperis el rader cremeió.

Que no esperi l'últim moment, que pot ser que ja no hi siguís a temps.

FER L'AMISTAT

Inclinar-se i besar el dors de la mà del rector de la parròquia o de qualsevol sacerdot en el moment de trobar-lo. Això es feia a Folgueroles fins a finals dels anys seixanta.

"Mare de Déu! Els petons que havia arribat a fer! (a les mans dels capellans). Besar la mà al capellà, sempre! Principalment la canaia, con venia un capellà, ia et posava la mà davant de la cara. I no creguis que ho fes la canaia sol, no. Hi 'nava una persona a la rectoria, en aquell temps, eh!, i: "Dé' lo guard, hi ha el mossèn?" i con sortia el capella s'inclinava i li feia un petó a la mà."

OFERIR

Acabat de dir,
acabat d'oferir.

Vol dir que té molt mala memòria. "Aquest, con li has acabat de dir, ia no se'n recorda".

"Oferir, és con 'naven (a) oferir amb les candeles (durant la missa), que acabat de fer, ia està". "Ia li hem ofert la missa (al difunt), ia está!"

PERDONAR

Perdona, que tant se me'n dóna.

Es diu en un tò irònic, quan algú demana perdó i es veu molt clarament, que no n'està penedit. "Perdona", diu un i l'altre contesta: "Sí, que tant se me'n dóna", per demostrar, que no es creu el fingit penediment.

RENEGAR

Val més callar,
que renegar.

Si només és per renegar, no val la pena obrir la boca.

TENIR DOL

No et riguis dels meus dols,
que con els meus seran veis,

els teus seran nous.

En aquesta vida, "si Déu ens dóna anys de vida i salut", hi ha temps per a tot, moments per a ser feliç i moments per a ser desgraciat.

"La gent gran tenen experiència per les peripècies que han passar. Hi han après moltes coses (en el curs de la vida), perquè ja diu el refran: "No et riguis dels meus dols, que con els meus seran veis, els teus seran nous". No hi falta ben bé re. I és perquè, es clar, con ell és vei, con (com) que ja n'ha passades tantes, doncs, llavors tu agafes la juventut i també vas passant sotracs i sotracs i sotracs i, con ets vei, també diràs lo mateix."

c) Oracions

Les oracions més citades són: avemaria, lletania, matines, parenostre, rosari i santificat.

LLETANIA

Quines lletanies!

Aquí lletanies és sinònim de renecs. Es diu de qui entremig d'una conversa hi diu moltes "males paraules."

Fúmer una lletania.

Fer "una bestiesa". Fer alguna acció que fuig de la norma establerta.

Amb quina lletania em véns!

Es diu quan la narració d'algú no s'acaba mai i és molt pesada. "No s'acaba mai, sembla la lletania això. Amb quina lletania em véns!"

ROSARI

Passar els rosaris.

Es diu del fet de menjar raïm, tot agafant-ne gra per gra d'un penjoll. "Mira, com passes el rosari, eh!"

PARENOSTRE, AVE MARIA

Això s'ho sap com el parenostre.

Vol dir que s'ho sap de memòria i molt bé.

Els parenostres emmussen.

Vol dir que embossen, que atipen. "Tot cansa". Això es

deia, principalment a la canalla, quan protestaven a l'hora de resar, per exemple, en dir el rosari.

Els parenostres li treuen
les avemaries del cap.

"A aquest els parenostres li treuen les avemaries del cap. Fa tantes coses, que acaba de fer-ne una i ja no se'n recorda."

SANTIFICAT, MATINES

Anar de Santificat a Matines.

Vol dir anar d'una cosa a l'altra, per exemple, en una conversa passar d'un tema a un altre, sense venir al cas.

d) Altres

Altres expressions de tema religiós fan referència a: ànima, calvari, campanar, padrins, Pasqua i Ram.

AMIMA

Viure com una ànima en pena.

Es diu de qui porta una vida molt atormentada. "Perquè una ànima en pena pateix també, es crema. I el que viu com una ànima en pena és que tampoc no està bé, no va pas bé."

CALVARI

Això és un calvari.

Vol dir que és molt difícil, que es pateix molt, "que passes moltes penes."

CAMPANAR

Dir-ne l'alçada d'un campanar.

o bé

Fer-ne l'alçada d'un campanar.

Fer o dir coses fora de mida, que fugen de la normalitat o que no estan gaire ben vistes. S'enten que són malifetes. Aquestes expressions tenen un sentit moral.

PADRINS

Tenir uns bons padrins.

o bé

Qui té padrins, es bateja.

Vol dir que sense unes bones influències, no es pot

accedir als llocs més privilegiats de la societat.

PASQUA, RAM

Fer Pasqua abans de Ram.

Tenir relacions sexuals -sobretot tenir un embaràs, que les fa evidents- abans del matrimoni.

Aquesta part vol ser una mostra de la varietat de temes religiosos, que s'utilitzen com a referència en moltes de les converses, que tenen lloc a Folgueroles.

Fins aquí una mostra de la gran riquesa que sobre dites i expressions populars es conserva encara al poble de Folgueroles. Per a més endavant hem deixat l'elaboració de totes les dites i expressions populars, que han anat sortint al llarg de les entrevistes que hem mantingut amb els nostres informants. En aquest estudi també caldrà incloure-hi les dites i expressions populars, que hem anat anotant a mesura que ens arribaven a les nostres orelles a través de converses informals amb els habitants de Folgueroles.

14.2 JOCS DE PARAULES

Els jocs de paraules eren una distracció habitual entre els folgueros. Se solien practicar amb els infants, els quals, a més de passar una estona divertida, s'exercitaven en el domini de la llengua. Heus-ne aquí alguns dels més coneguts:

D'on véns i on vas?

A)

-A.g.on véns i a.g.on vas?
Com te dius i on.t estàs?
-Vinc de Cervera, me'n vaig a Verdú,
de nom em dic Pere i no m'estic amb ningú.
(PE-07, pp. 384-385 i 780).

B)

-D'on véns?
i a.g.on vas?
i amb qui t'estàs?
-Io me'n dic Pere
i en vinc de Cervera,
me'n vaig a Verdú
i no m'estic amb dingú.
(PE-01, p. 2087)

Setze jutges

Setze jutges d'un jutjat
mengen fetxe d'un penjat.
(PE-07, p. 777)
(PE-01, 2087)

Un plat blau, pla

A)

Un plat blau, pla,
ple de pebre negre n'era.
Un plat blau, pla,
ple de pebre negre està.
(PE-09, p. 465).

B)

Un plat pla,
ple de pebre negre està.
un plat pla,
ple de pebre negre era.
(PE-07, p. 777)

c)

Un plat pla,
ple de pebre negre era.
un plat pla,
ple de pebre negre està.
(PE-01, p. 2087)

Una polla xica

A)

Tinc una polla
xica i pica,
cama curta i bacarica,
que va fer cinc polls
xics, pics,
cama curts i bacarics.
Com que la polla n'era
xica, pica,
cama curta i bacarica,
els polls varen ser
xics, pics,
cama curts i bacarics.
(PE-07, pp. 465 i 778)

B)

Una polla xica, xica,
cama curta i bacarica,
que va fer set polls,
xics, pics, mics,
cama curts i bacarics.
Si la polla no hagués set
xica, mica,
cama curta i bacarica,
els set polls no hagueren set
xics, pics,
cama curts i bacarics.
(PE-01, p. 2088).

La senyora

Vinc de part de la senyora.
Si la senyora no s'anyora,
no s'anyora la senyora.
(PE-07, p. 778).

La pixa

No és una bona pixa,
la pixa que no pixa,
con veu que una atra pixa pixa.

(PE-07, p. 778)

Quinze són quinze

Quinze són quinze,
quinze, quinze, quinze,
quinze són quinze,
quinze, quinze són.
(PE-07, p. 778)
(PE-01, p. 2088)

QUINZE SÓN QUINZE

Quin-ze són quin-ze, quin-ze, quin-ze, quin-ze, quin-ze són quin-ze, quin-ze, quin-ze són.

(PE-07)
(PE-01)

En Pinxo i en Panxo

A)

En Pinxo va dir a.n en Panxo:
-"Vols que et punxi amb un punxó?".
En Panxo va dir a.n en Pinxo:
-"Punxa'm, d'allà a.g.on vulguis,
però de la panxa no".
(PE-07, p. 780)

B)

En Pinxo va dir a.n en Panxo:
-"Vòs que et punxi amb un punxó?".
-"Punxa'm, però de la panxa no".
(PE-01, p. 2088)

Els tigres

Un tigre,
dos tigres,
tres tigres.

"Ho 'vies de dir ben de pressa" (PE-07, p. 780).

Prou plou

Prou plou,
però plou poc.
(PE-07, p. 780)
(PE-01, p. 2088)

La veia de Bujons

A)

La veia de Bujons
collia codonys;
com més codonys collia,
més codonys perdia.
(PE-07, pp. 465 i 780)

"Ben de pressa i deies: "collons, collons"." (PE-07, p. 780).

B)

Con s'aixecava,
codonys portava.
Con s'ajupia,
codonys collia.
(PE-09, p. 465).

C)

La veia de Bujons
collia, collia,
la veia de Bujons
collia codonys.
Con s'ajupia,
codonys collia,
i, con s'aixecava,
codonys trobava.
(PE-01, p. 2088)

"(Si ho deies ben de pressa) Collons deies. En vès de dir codonys, dèiem collons. Sense volguer, eh!" (PE-01, p. 2089).

Carai, d'on véns?

A)

-Carai, d'on véns?
-Carai, del camp.

-Carai, què portes?
-Carai, vi blanc.

-Carai, tastem-lo.

-Carai, que és bó!¹

-Carai, tornem-lo.

-Carai, no, no!

(PE-07, p. 780)

B)

-Carai, d'on véns?

-Carai, del camp.

-Carai, què portes?

-Carai, vi blanc.

-Carai, tastem-lo.

-Carai, que és bó!

-Carai, tornem-hi.

-Carai, io, no!

Qui s'ha mort?

A)

-Qui s'ha mort?

-En Pere Fort.

-Qui l'enterra?

-En Jaume Serra.

-Qui toca les campanes.

-Les sagrantanes.

-Qui riu?

-La perdiu.

-Qui plora?

-La senyora.

-Qui fa bé?

-L'esperver.

-Qui fa mal?

-El pardal.

(PE-07, p. 781)

(PE-10, pp. 476-477)

B)

-Qui s'ha mort?

-En Jaume Fort.

-Qui l'enterra?

¹ De petita, jo havia sentit que aquí es deia també: "Carai, sí, sí".

-En Jaume Serra.

-Qui fa el bé?

-L'esperver.

-Qui fa el mal?

-Els pardals.

-Qui toca les campanes.

-Les sargrantanes.

-Qui riu?

-La perdiu.

-Qui plora?

-La senyora.

(PE-01, p. 2089)

Com te dius?

-Com te dius?

-Miranius.

-Com te deies?

-Miraneies.

-El teu pare

t'estirava les oreies

i encara te'n reies.

(PE-01, p. 2080)

Pagesa, malentesa

- "Pagesa, malentesa,
a.n a quin preu van els ous?".

- "Vigatana, morros de cana,
escorxa cabrit,
a deu sous i mig".

(PE-07, p. 768).

Per lo senyal

Per lo senyal
de la canal,
de la petxina,
xirimina,
d'un soldat
mal arribat,

...
(PE-07, p. 777).

14.3 ENDEVINALLES

Aquest apartat només vol mostrar algunes de les endevinalles més conegudes a Folgueroles. Heus-ne aquí la relació:

1

Una colla de soldats,
que tots pixen arringlerats.
-Les caneleres, con plou.
(PE-07, p. 388 i 733) (PE-10, p. 627)
(PE-01, p. 2092).

2

Sóc a dins
i no puc entrar.
-El mirai (PE-09, p. 388)

3

Un convent de monges blanques
i a dintre hi ha un frare vermei,
que els toca les anques.
-La llengua i la boca i les dents.
(PE-07, pp. 388 i 733) (PE-01, p. 2093).

4

Tinc una cosa molt maca,
que a vegades fic i trec
i faig que d'ella suc ne ragi
d'un forat molt estret.
A vegades, la xicota s'hi engresca,
fent-li un gran trip trap el cor.
I vol que d'ella suc ne ragi,
per abrandar més el seu amor.
-La pluma estilogràfica, con una noia
escriu la carta a.n al seu xicot.
(PE-07, pp. 616 i 747).

"Con la xicota escriu la carta a.n al xicot amb una pluma estilogràfica, i vol que suc ne ragi per abrandar més el seu amor: "que t'estimo" i... (riu)" (PE-07, p. 616).

5

A)

Aquí m'ajonoio, senyor,
per tocà-us.a el pixador.
-El bot de vi.

"D'un bot de vi, que en teus el vi. En general era baix i et 'vies de jonoïar per treure'l" (PE-07, p. 616) (PE-07, p. 744).

B)

Senyor, senyor, aquí m'ajonoio,
per tocà-us.a el pixador.
-Anar a treure vi de la bota.
(PE-01, p. 2090)

6

A)

Pam per 'quí,
pam per 'llà
i pam que penja.
-El forriac (PE-07, p. 616).

B)

Pam per 'quí,
pam per 'llà
i pam que li penja.
-El forriac (PE-10, p. 627)
(PE-07, p. 734).

C)

Pam per 'quí,
pam per 'llà
i un que en penja.
-El forriac (PE-01, p. 2090).

7

Qui el té negre,
qui el té blanc.
Qui en té un pam,
qui no en té tant.
-Un penjoï de raïm.

"Penjois de raïm. N'hi ha que és negre, d'atre blanc; i
qui en té un pam, qui no en té tant" (PE-07, p. 617).

8

Què t'estimes més:
una coca de parat (sic)
o un negre penjat?

"Una coca de parat és una cagarada de vaca i un negre
penjat és un penjoï de raïm negre" (PE-07, pp. 616-617 i
735).

9

"Hi ha dugues dones que s'estan al carrer i cada una té
un fill al braç i l'una li diu:

-Agoita, allà vénen els nostros pares.

"I l'atra li respon:

-Sí, i pare dels nostros fills.

"I l'atra li diu:

-I marit de les nostres mares.

"I l'atra li diu:

-Sí, és veritat. I marit de nosaltres.

"I són casats legalment. Eren dos viudos, que cada un

tenia una filla i l'un es va casar amb la filla de l'atre. I, es clar, (riu) eren els seus pares, eren els seus homes, eren els pares dels seus fills i eren els marits de les seves mares i d'elles marits" (PE-07, p. 617).

10

A)

Dos pares i dos fills
es menjaven tres conills
i en tocava un per hom.

"I era el apre primer; el fill, que es 'via casat i ia havia tingut un fill. I aquell del mig era pare i fill. Aquest, de canaia ens l'explicava la padrina. Aquest, tota la vida el 'via sentit a dir. Aquest és molt popular" (PE-07, p. 617).

B)

Dos pares i dos fills
es menjaren tres conills
i en tocaven un per barba.

-Perquè a.hi 'via l'avi, el pare i el fill. El pare i el fill ia eren dos fills. (PE-10, p. 625).

C)

Dos pares i dos fills
se'n menjaren tres conills
i en va tocar un per cada un.

-És com ara io aquí casa amb la meva filla i la meva néta. Som tres: dugues mares i dugues filles (PE-01, p. 2090).

11

A dalt d'un serrat
n'hi canten ninetes
i con l'home és mort,
canten més fort.

-Les campanes (PE-10, p. 625).

12

Endevina, endevineta,
què hi porta el rei a la bargueta?

-Dos pistons i una escopeta.
(PE-10, p. 626).

13

Què és una cosa?

Hi ha una bassa
i al cap de la bassa hi ha un rec
i al capdavall del rec hi ha una flor.

-El llum d'oli (PE-10, p. 626).
(Al capdavall del rec cremava el llum).

14

Què és una cosa,
que per tot se posa,
menos a l'aiga
que no gosa.

-La neu (PE-10, p. 626)
(PE-01, p. 2091).

15

És una cosa gros, gros,
que només té un os.

-El paier (PE-10, p. 626).

16

Un camp llaurat, llaurat,
que mai cap reia a.hi ha tocat.

-Les teulades (PE-10, p. 626).

Un camp llaurat,
que mai cap punta de reia no hi ha tocat.

-La teulada (PE-07, p. 733)
(PE-01, p. 2091).

17

Què és una cosa?
Quatre barres, dos punxons,
dos mirais i una escombra.

-La vaca.

"Perquè les quatre potes (le quatre barres); els dos punxons, les banyes; els uis (els miralls); i una escombra (la cua)" (PE-10, p. 626).

18

Pelut per fora, pelut per dins
alça la cama i fica't a dins.

-La mitxa (PE-10, p. 627)
(PE-01, p. 2091).

Peluda per fora, peluda per dins
alça la cama i fica't a dins.

-La mitja (PE-07, p. 733).

19

Els homes les fan,
les dones les porten;
con les hi fiquen, diuen: "Ai!"
i con li tenen, no diuen res.

-Les arrecades (PE-10, p. 627).

20

Una capseta blanca,
que s'obre i no es tanca.
-L'ou (PE-10, p. 627).

Una capseta blanca,
que, si s'obre, no es tanca.
-L'ou (PE-07, p. 734).

Una portalleta blanca,
que s'obre i no es tanca.
-L'ou (PE-01, p. 2091).

21

A)

Quatre estudiants,
que van de patrulla;
con l'un es vesteix,
l'atre es despuia.
-Les quatre agüies de fer les mitxes.

"Abans, en aquell temps de fer mitxa, feien mitjons i les mitxes amb aquelles agüies petites" (PE-10, p. 627) (PE-01, p. 2091).

B)

Quatre soldats,
que van de patrulla;
con un es vesteix,
l'atre es despuia.
-Con fan mitxes (PE-07, p. 734).

22

A)

Penjim, penjant, penjava,
el pelut se l'agoitava.
I el penjim penjant, penjer,
el pelut ia la tingué.
-El porc (i l'aglà) (PE-10, p. 627)
(PE-01, p. 2092).

B)

Penjim, penjam, penjava,
el pelut se l'agoitava.
Penjim penjam ha caigut
i el pelut ia l'ha tingut.
-Consevol cosa per menjar i un gat o un gos (PE-07, p. 744).

23

A)

Un llençol apedaçat, apedaçat,
i mai cap punta d'agüia no l'ha tocat.
-Les boires (PE-10, p. 627).

B)

Un llençol apedaçat,
que cap punta d'agüia no hi ha tocat.
-Les bromes (PE-07, p. 732).

C)

Un llençol raiat, raiat,
cap punta d'agüia no l'ha tocat.
-Les bromes (PE-01, p. 2090).

24

Una colla de frares
assentats a.m un banc,
que, con s'aixequen,
porten el cul blanc.
-Una mata de joncs (PE-10, p. 627).

25

Neix a bosc, creix a bosc,
i a casa canta a la vora de l'aiga.
-El picador (PE-10, p. 627)
(PE-07, pp. 736 i 747)
(PE-01, p. 2092).

26

Verd al bosc,
negre a la plaça
i vermei a casa.
-El carbó de llenya (PE-10, p. 627)
(PE-07, p. 736) (PE-01, p. 2092).

27

A)

Neix a bosc,
se'n va a casa,
torna a bosc
i porta carn cristiana al cos.
-Els esclops (PE-10, p. 627).

B)

Se cria al bosc,
va a casa;
torna al bosc
i porta carn cristiana al cos.
-Els esclops (PE-07, p. 738).

28

A)

Què és una cosa,
petit, petit, com una oliva,
que no quep en cap botiga?
-El llum (PE-10, p. 641) (PE-01, p.

2093).

B)

Petit com una oliva
i ompla tota la botiga.
-El llum (PE-07, p. 735).

C)

Petit com una oliva
que no quep a cap botiga.
-El llum (PE-07, p. 740).

29

Què és una coseta,
una bestioleta,
que a cada pas
deixa un tros de cueta.
-L'agúia (PE-10, p. 641)

30

A)

Te la digo y no la entiendes,
te la voy a repetir,
te la digo tres veces
y aún no le sabes decir.
-La tela (PE-10, p. 642).

B)

Te la digo y no me entiendes,
te la voy a repetir,
te la diré tres veces
y aún no sabes que te quiero decir.
-La tela (PE-07, p. 738).

C)

Te la digo y no me entiendes,
te la repito y no me comprendes,
te la voy a repetir,
te la diré tres veces
y no sabràs que decir.
-La tela (PE-01, p. 2093).

31

Rodó com un garbell
i llarg com un budell.
-El pou (PE-07, p. 732)
PE-01, p. 2093).

32

Què és una cosa,
que tothom ho té
fins les pedres del carrer?
-El nom (PE-07, p. 734)
(PE-01, p. 2093).

33

A)

És llarg com un budell
i arriba fins a les portes del rei.
-El camí (PE-10, p. 734).

B)

Llarg, molt llarg, com un budell,
i arriba fins a la casa del rei.
-El camí (PE-01, p. 2090).

34

Homes i dones ho poden fer
i homes amb homes també,
però dones amb dones no els va bé.
-El confessar-se (PE-07, p. 734)
(PE-01, p. 2093).

35

Una veia amb una dent,
que fa córrer tota la gent.
-La campana, con toca (PE-07, p. 735)
(PE-01, p. 2094).

36

Entre cames el tinc.
Com més me'l remeno,
més bonic el tinc.
-El morter (PE-07, p. 735).

37

Neix al bosc, creix al bosc,
i segueix tots el racons de casa.
-L'escombra (de boixos o de brucs).
(PE-07, p. 736) (PE-01, p. 2094_).

38

A)

Maridet, maridet, anem al llit,
farem allò (1) de l'atra nit.
Pèl sobre pèl (2)
i el siglosigo al mig (3).
-(1) Dormir. (2) Els pèls de les parpe-
lles. (3) La nina de l'ui.
(PE-07, p. 740)

B)

Veniu maridet, anem al llit,
farem allò de l'atra nit,
pelet sobre pelet
i taparem el foradet (PE-01, p. 2094).

39

Pa pastat demà (de mà)
i menjat avui.

-El pa (PE-07, p. 737).

40

N'hi ha de negre,
n'hi ha de blanc,
la dolçura
al cor s'atura
i és més bó
si dura.

-El raïm (PE-07, p. 737).

41

A)

Olla de fusta
i tapa de carn
i les botifarres
hi van saltant.

-La comuna (PE-07, p. 737).

B)

Una olla molt gran,
que hi ha una tapadora de carn.

-La comuna (PE-01, p. 2094).

42

Què es necessita
per matar una gallina?

-Que sigui viva (PE-07, p. 741)

(PE-01, p. 2094).

"En comptes d'una gallina, es pot dir conseqüent cosa
(animal)" (PE-07, p. 741).

43

Tu no en tens
ni a davant ni a radera.
Io en tinc només a davant.
En 'via tingut a radera,
però ara ja no en tinc a radera.

-Els germans (PE-07, p. 741).

44

Què és allò,
que com més se'n gasta,
més se'n té?

-Els modos (PE-07, p. 741).

45

No és carn
ni és peix
i piula con neix.

-El pet (PE-07, p. 740)
(PE-01, p. 2095).

46

Una iclesieta
tota plena de genteta
i al mig un escolà rebassut.
Endecina què és.

-La pinya (PE-07, p. 743).

47

Què es necessita
per encendre un llum?

-Que sigui apagat (PE-07, p. 744).

48

Un caçador surt a caçar.
A dalt d'un abre hi ha quatre ocells.
Engega un tret i en mata dos.
Conts ocells quedren dalt de l'abre?

-Cap, perquè fugen els atres (PE-07, p. 744).

49

La meitat de dotze, cont és?

-Set.

"La meitat de dotze són set (riu). Tu escriu a.m números romans dotze (XII) i llavors ho parteixes (VII)" (PE-07, p. 744).

50

Cont hi ha d'aquí a Vic?

-Com de Vic aquí (PE-07, p. 744).

51

Un abre que té dotze branques;
cada branca, quatre rames
i cada rama, set fuies.

-L'any (PE-07, p. 742).

52

-Què fa con plou?

-Cau aiga.

-Merda per l'endevinaire.
-Merda per tu, que ets més xerraire.
(PE-01, p. 2092).

53

Quatre dones van a Dacs;
cada dona, quatre sacs;
cada sac, quatre gats;
i cada gat, quatre gatons.
Endevina quantes ungles són.

"Els gats tenen tantes ungles com nosatros, vint. Tens d'anar mutiplicant" (PE-07, p. 742).

54

Què t'estimes més,
set forats al cap
o un eixam d'abeies al cul?
-Set forats al cap, perquè ia els hi tens
(ulls, nas, orelles, boca) (PE-07, p.
742) (PE-01, p. 2095).

55

Sóc germana de la teva tia,
però no et són tia.
-La mare.

"Té de ser la mare, perquè les atres ia serien ties" (PE-07, p. 742).

56

Un bestiar tan petit,
que sempre dormen amb les dones
i io no hi puc dormir ni una nit.
-Les puces (PE-07, p. 743)
(PE-01, p. 2096).

57

Què enganxa més que un ganxo?
-Dos ganxos (PE-01, p. 2096).
-No, que és la pixa d'un gos, que amb cop
n'enganxa dos (PE-07, p. 745).

58

Don Dorondon s'està al serrat
amb quatre mil soldats,
tots van vestits de vermei
menos ell que és el més vei.
-El ciderer, carregat de cideres.
(PE-07, p. 745) (PE-01, pp. 2093 i 2096).

59

Llarg i prim,
parent d'en Prim.
Si mans tingués,
llebres agafaria.

-El camí (PE-07, p. 880).

60

Un corral de vaques rosses,
hi entra la moscarda
i les fa sortir totes.

-L'escombra, con fa sortir les brases del
foc (PE-07, p. 881).

61

Hi han dugues plantes
que l'una fa fuia i no fa flor (1),
i l'altra fa flor i no fa fuia (2).

-La canya (1) i el jonc (2).

62

Com més n'hi ha, menos pesa.

-La roba esparracada (PE-01, p. 2095).

14.4 ENGANYIFES

Hem donat el nom d'enganyifes a aquest apartat, perquè en ell s'hi contemplen un conjunt de dites i accions, la finalitat de les quals era enganyar a l'altre, sempre de forma inofensiva, és a dir, per a fer broma. Heus-ne aquí algunes de les més usuals a Folgueroles.

Menar la gossa

-Vòs venir?

-A on?

-A menar la gossa pel món (PE-10, p. 642).

La cançó enfadosa

- Què vòs que et canti la cançó enfadosa?

- Canta-la.

- El dic a veure si vòs que et canti la cançó enfadosa?

- No.

- No deia pas que diguessis que no, et deia a veure si vòs que et canti la cançó enfadosa.

- Canta el que vulguis.

- No et deia pas que diguessis, que cantés el què volgués, et deia si volies que et cantés la cançó enfadosa. (PE-10, p. 642) (PE-07, p. 785).

Fer sortir fum pels ulls

"De vegades, fumant, la canaia veien que sortia fum pe' la boca i els deies: "Vòs veure com me'n faig sortir pels uis?". I fumaven i deien: "Agoit'-ho bé!". "No ho veig pas". I llavors et cremaven, amb el cigarro, una mica la mà. Això es feia a la canaia petits" (PE-10, p. 643). "Et quedes allà encantat i et cremen. Però, con t'ho han fet un cop, ia..." (PE-07, p. 787) (PE-01, p. 2097).

Anar a Barcelona

"Anar a Barcelona a besar el cul a la mona". Als nens petits se'ls deia que la primera vegada que s'anava a la ciutat comtal era obligat anar a fer un petó al cul d'una mona i que ells també ho haurien de fer. (PE-10, p. 643) (PE-07, p. 788) (PE-01, p. 2097).

Sargento, aquí te la vento

"Sargento, aquí te la vento (i clavaven una bofetada a l'altre), cabo, aquí te la clavo (i n'hi clavaven una altra)" (PE-10, p. 644).

Què fa con plou?

A)

- Què fa con plou?
- Cau aiga.
- Merda pe' l'endevinaire.
(PE-10, pp. 737-738).

B)

- Què fa con plou?
- Cau aiga.
- Merda pe' l'endevinaire.
- Merda per tu, que ets més xerraire.
(PE-01, p. 2098).

Tres senyals al cel

- Varen sortir tres senyals al cel: un pa, una espasa i un gall. El pa assenyalava fam, l'espasa assenyalava guerra... i llavors... què he dit? Una gallina o què?
- No, un gall.
- Fica-li la llengua cul avall. (PE-07, p. 782).
- I en varen sortir uns atres que ahi 'via: un bou, una mula i una cabra. El bou deia: "Llaurim, llauram, que aquest any és de fam". I la mula deia: "Ferra i desferra, que aquest any és de guerra". Què més he dit? Un bou, una mula...
- Una cabra.
- La boca et caga. (PE-07, p. 782).

Quina hora és?

A)

- Quina hora és?
- Hora de comptar diners.¹

B)

- Quina hora és?
- L'hora que marca el rellotge.
(PE-01, p. 2098).

Saps l'hospital?

- Saps l'hospital?
- Sí.
- Port'-hi aquest malalt.

"I li donaven l'espina d'una arengada" (PE-07, p. 785).

Unguent d'estaca'm aquí

Es feia anar als infants a comprar Unguent d'estaca'm aquí. (PE-07, p. 785).

¹ Aquesta enganyifa l'havia sentida moltes vegades durant la meua infantesa.

L'agüia de punyir botifarres

"Com és ara, que matessin el porc, i deien: "Vés a tal casa, que et deixin l'agüia de punyir botifarres". Pots contar!, consevol agüia és bona per punyir botifarres. I et feien córrer" (PE-07, pp. 785-786). "Però l'agüia de punyir botifarres existeix, eh!" (PE-01, p. 2098).

14.5 JOCS CANTATS

La música dels jocs cantats, juntament amb la de les cançons, que ocupen l'apartat següent, ha estat transcrita per Maria Antònia Juan, la qual ha considerat oportú incloure-hi la nota següent.

"Tot i que s'ha procurat fer una transcripció musical el més fidel possible al document sonor, cal advertir que en molts casos s'ha fet una transcripció aproximada de reconstrucció de les melodies a partir de les repeticions, segons les diferents estrofes del text. Els motius han estat diversos, per una banda la irregular qualitat sonora dels enregistraments, i per l'altra el trobar-nos davant d'un material fragmentari -per manca de memòria dels informants- amb freqüents recitats, i melodies de dubtosa afinació. Amb tot, però, s'ha optat per transcriure únicament les melodies que oferien un major grau de fiabilitat, tot utilitzant els signes gràfics complementaris habituals en l'etnomusicologia, quan l'alçada o durada d'un so no s'ajusta de forma clara al que proposa l'escriptura convencional".

A continuació segueix una relació de cançons i cantarelles, que utilitzaven els infants de Folgueroles en els seus jocs.

En aquest cas també la manca de temps ha fet que deixéssim per a una millor ocasió els altres jocs, que tenim recollits, i només ens ocupéssim dels que són cantats.

Ai lai li lai li lo

Aquest d'aquí a l'esquerra
ai lai li lai li lo
tot el que fa ho esguerra
ai lai li lai li lo

I aquest d'aquí a la dreta
ai lai li lai li lo
que ens va fent la punyeta
ai lai li lai li lo

Com toca la guitarra
ai lai li lai li lo
i en Joan que s'amaga
ai lai li lai li lo.
(PE-41, p. 1627)

I s'anava improvitzant la lletra, a partir del que en
aquells moments feien els membres del grup.

Arri, arri tatanet

A)

Arri, arri tatanet,
que anirem a Sant Benet.
Comprarem un panellet
per dinar, per sopar,
i pe' la teta, pe' la teta;
per dinar, per sopar,
pe' la teta no n'hi ha.
(PE-01, p. 2142)

B)

Arri, arri tatanet,
que anirem a Sant Benet.
Comprarem un cavallet
per dinar, per sopar,
i per la nena, per la nena;
per dinar, per sopar,
per la nena no n'hi 'urà.
(PE-10, p. 645)

C)

Arri, arri, burriquet,
que anirem a Sant Benet,
comprarem un panellet,
per sopar, per dinar,
per la teta, per la teta,
per sopar, per dinar,
per la teta no n'hi 'urà.
(PE-10, pp. 258 i 645).

D)

Arri, arri, burriquet,
que anirem a Sant Benet,
comprarem un conillet,
per dinar, per sopar,
per la teta, per la terra,
per dinar, per sopar,
pe' la teta no n'hi 'urà.
(PE-01, p. 2153)

La criatura estava asseguda, cara a cara, a la falda, d'un que estava també assegut. "Si era una nena, la teta, i, si era un nen, el tet; o de vegades li deies el nom, si es deia Josep, si es deia Pere, "No n'hi haurà!", i el tiraven enradera o el feies moure. De vegades, con eren més grans, en contes de la falda, posats els peus a sobre dels teus. Tant si els tenies a la falda com als peus, tu anaves saltant amb els jonois, assentada" (PE-10, p. 258).

E)

Arri, arri tatanet,
que anirem a Sant Benet.
Comprarem un panellet
per sopar, per dinar,

pe' la Montserrat
 no n'hi 'urà.
 (PE-09, p. 385)
 (PE-07, p. 750)

F)

Arri, arri tatanet,
 que anirem a Sant Benet.
 Comprarem un panellet
 per dinar, per sopar,
 per la teta,
 no n'hi 'urà.
 (PE-13, p. 630)

"Ara, que, si era el nom de l'un o de l'altre també que
 s'hi avingüés bé, també es pronunciava el nom (de la
 criatura)" (PE-13, p. 630).

ARRI ARRI BURRIQUET

Ar-ri ar-ri bur-ri-quet, quea-ni-nem a Sant Be-net, com-pa-
 nem un pa-ne-llat, per so-par, per di-nar, per la te-ta per la
 te-ta, per so-par per di-nar per la te-ta no n'hi hav-nà! (PE-10)

El ball de la civada

A)

El pare, quan segava,
feia aixís, feia aixàs,
se'n dona un cop al pit
i se'n girava.

Treballem, treballem,
que la civada gonyarem
Treballem, treballem,
que la civada gonyariem.
Treballem,
que la civada gonyarem.

Quan el pare la batia,
feia aixís, feia aixàs,
se'n donava un cop al pit
i se'n girava.
(PE-10, pp. 624-625)

B)

El ball de la civada
io us el cantaré
El pare, quan la sembrava
feia aixís, feia aixàs,
se'n dona un cop al pit
i se'n girava.

Ballarem, ballarem,
que la civada guanyariem;
ballarem, ballarem
que la civada guanyarem.

El pare quan la llaurava,
feia aixís, feia aixàs,
se'n donava un cop al pit
i se'n girava.

Ballarem, ballarem,
que la civada guanyariem;
ballarem, ballarem
que la civada guanyarem.
(PE-01, pp. 1729-1730)

"També ho fèiem "quan el pare llaurava", "quan la sembrava" i "quan la segava". I sé que ballàvem la sardana" (PE-01, p. 1730).

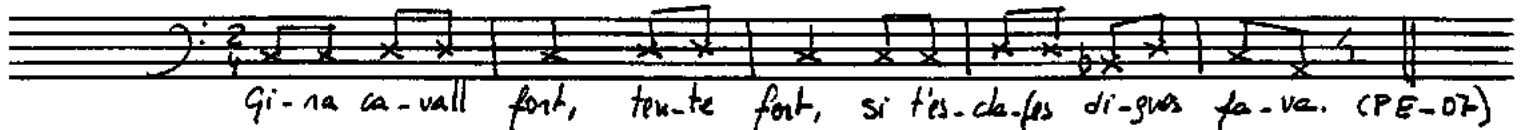
Cavall fort

"A cavall fort, es posaven..., mira, aixís, uns conts... Un es posava dret i l'atre de cap aixís aquí (al seu davant) i l'aguantava (pel cap) amb les mans (entrellaçades). I l'atre es posava aixís (tot parant l'esquena). I, si n'eren una bona colla, un atre s'agafava pel radera, i eren tres o quatre o els que siguin. I llavors uns atres els hi pujaven a l'esquena". S'arrencaven a córrer i, tot saltant, els hi pujaven a l'esquena. "I era:

Cavall fort,
tén-te fort;
si t'esclafes,
digues: "Fava".

"El que era a dalt, anava dient: "Cavall fort, ténte...". I, au, i l'atre anava aguantant, fins que deia: "Fava!" (riu). I, es clar, llavors tots a terra (riu)" (PE-07, p. 776).

CAVALL FORT

Dalt del cotxe

A)

Dalt del cotxe
hi ha una nina

...
Trenta, coranta,
'metlla amarganta,
del pinyol madur,
fora en seràs tu.
Si tu te'n vas,
nero, nero, nero;
si tu te'n vas,
nero, nero, nas.
(PE-10, p. 647)

B)

Dalt del cotxe
hi ha una nina
que en repica
els cascabels.
Mel i marganta,
pinyol madur,
(vés-te'n) tu.
Si no te'n vas,
leri, leri, leri,
si no te'n vas,
leri, leri, las.
(PE-07, p. 752).

C)

Trenta, coranta,
l'atmetlla amarganta,
el pinyol madur,
fora seràs tu.
Si tu te'n vas,
neri, neri, neri;
si tu te'n vas,
neri, neri, nas.
(PE-01, p. 2137)

"Llavons, bueno, aquella ia marxava. Llavores, una atra,
i una atra, i fins que... I llavonses quedava el rader. El
rader, aquell, 'via de clucar" (PE-01, 2137).

Els esclops d'en Pau

A)

Els esclops d'en Pau fangaven,
Sant Joan triava el gram,
triava el gram.
Sant Pere li va al radera
amb el tripi, tripi, trap,
trip, trap.
(PE-09, p. 59)

"Havies d'anar seguint cap a aquest, cap a aquell. Eren tres o quatre. Havien de tenir una cosa als dits, una pedra o no sé què, i deixà'l. El qui la deixava, perdia... o gonyava. Ia no me'n recordo com ho jugàven això" (PE-07 i PE-09, p. 59).

B)

Els esclops d'en Pau jugaven,
Sant Joan triava el gram,
triava el gram.
Sant Pere li va al radera
amb el trip i trip i tram.
(PE-01, p. 2140)

C)

Els esclops d'en Pau fangaven,
Sant Joan triava el gram,
Sant Joan triava el gram.
Sant Pere li 'nava al radera
amb el tripi, tripi, trap,
trip, trap.
(PE-07, p. 757)

"Això hasta de grans hi jugaven. 'Vies de fer això: "Els esclops d'en Pau" i l'un donava a.n a l'atre (té dues peces de ferro a les mans i les mou al compàs de la música, però no es recorda com va exactament). I el que quedava sense (peça), llavorens havia de pagar penyora. No sé, saps?, amb l'embolic d'anà'ls.a canviant (les peces de lloc) n'hi 'via un que perdia". Eren dos, l'un davant de l'altre, i s'ho canviaren. I el que quedava "trap", que s'ho quedava a la mà, llavores havia de pagar penyora.

"Això, anys, anys (abans) -però io ia no (hi jugava), eh!-, veis, veis, ia de més (antic)... pel matar el porc i aixís , hasta hi jugaven els grans a coses aixís.

"Això ho sabies més, però jugar-hi gaire no, eh! Perquè, ia pots comptar, de canaia el que jugaves més era a bales i córrer a la cuít i rescatar i mistri i coses d'aquestes" (PE-07, pp. 757-758).

ELS ESCLOPS D'EN PAU

Els es- clops d'en Pau fan- ga- ren Sant Jo- au tri- a - va al gnam, tri- a - va al
 gnam, Sant Pe- re li va al ra - da - ra iamb al tri- pi- tri- pi- trap, trip, trap!
 (P.E. - 09)

L'espardenyeta de la ning-ning

A)

"Ens posàvem a.m rotllo a terra i no podies veure a radera i n'hi havia un atre, que passava i deia (cantant):

L'espardenyeta de la ning-ning
io l'amago, io l'amago;
l'espardenyeta de la ning-ning
io l'amago i no la tinc.

El que la tindrà,
una bofetada,
bofetada haurà.

"I li donaven una esquenada. Li clavava una bofetada a radera l'esquena. Aquell s'aixecava, s'arrencava a córrer a radera de l'atre i, si el podia agafar abans d'arribar al puesto que es 'via aixecat, l'atre havia de tornar a fer. O sinó l'atre s'assentava i, au!, el que es 'via aixecat tornava a fer lo mateix" (PE-07 i PE-10, p. 192).

B)

L'espardenyeta de la ning-ning
io l'amago, io l'amago;
l'espardenyeta de la ning-ning
io l'amago i no la tinc.

El qui la tindrà,
bofetada, bofetada;
el qui la tindrà,
bofetada s'endurà.
(PE-10, p. 655)

"Assentats a terra, una rodona, i una atra passava amb una espardenya. Es llevava una espardenya i passava a la volta i anava dient: "L'espardenyeta...". I llavors ella havia deixat l'espardenya (al darrera d'algu) i el que la tenia llavors... Bueno: "Bofetada s'endurà". Anava saltant ella. Però si al primer volt no la deixava, mira, con li semblava. El que la tenia, agafava l'espardenya i feia lo mateix també, cantant "l'espardenyeta de la ning, ning...", feia lo mateix" (PE-10, pp. 655-656).

C)

"I també jugàvem (a) l'espardenyeta de la ning-ning. Totes assentades allà, a terra, i la que voltava. I, es clar, cantàvem això. I anar voltant, eh!:

L'espardenyeta de la ning-ning
io l'amago, io l'amago;
l'espardenyeta de la ning-ning
io l'amago i no la tinc.

I el qui la tindrà,
bofetada, bofetada;

el qui la tindrà,
bofetada haurà.

"I, es clar, com que la posàvem, aixís, a radera d'un, que no ho veia, llavors amb l'espardenyeta li clavàvem un cop a.n ell, a.n a la que fos, i llavors ell ia s'assentava. Es 'via d'aixecar i l'atra, que voltava, s'assentava allà i llavors voltava aquesta. I també anàvem cantant això. (...), però es 'via d'anar a assentar allà (en el lloc buit). (...). A terra, això, ho fèiem, aixís, a terra enllà" (PE-01, pp. 2137-2138).

D)

L'espardenyeta de la ning-ning
io l'amago, io l'amago;
l'espardenyeta de la ning-ning
io l'amago i no la tinc.

I el que la tindrà,
bofetada, bofetada;
i el que la tindrà,
una bofetada haurà.
(PE-07, p. 759)

"Io ho 'via fet hasta amb el mestre, con anàvem a estudi. Assentats a terra i el que la portava, l'espardenyeta, al radera anava dient: "L'espardenyeta de la ning-ning...". Llavors li clavava una pinya i havia d'agafar l'espardenya i encalçar-te i si tu arribaves abans... El que (arribava abans) s'assentava allà a.n aquell que era el seu puesto. I llavors havia de fer l'atre. I anar esperant, els que estaven aixís (asseguts a terra), a veure a qui li posaria l'espardenya al radera. I no ho sabies fins que et clavava la catxeta. I llavors ell corria i tu al seu radera i, si l'agafaves abans (d'arribar al lloc que tu havies deixat), tornava a clucar, i, sinó ia se t'assentava (a.n al teu lloc)" (PE-07, p. 759).

L'ESPARDENYETA DE LA NING-NING

L'es-pa-de - nyet-a de la ning ning, jo l'a - ma-go jo l'a - ma-go, l'a-pa-de -
nyet-a de la ning ning, jo l'a - ma-go i no la tinc. El que la tin - chà bu-fe -
ta-da bu-fe - ta-da, i que la tin - chà bu-fe - ta-da s'en-du - ra! (PE-10)
(PE-07)
(PE-01)

La gallina politana

A)

La gallina politana
fa deu ous cada setmana,
pon i un,
pon i dos,
pon i tres,
pon i quatre,
pon i cinc,
pon i sis,
pon i set,
pon i vuit,
pon i nou,
pon i deu.
La gallina de la Seu
que ha dit que amaguessis
aquest sant peu.
Aquest peu no és teu ni meu,
que és de la Mare de Déu.
(PE-01, p. 2151)

"També estàvem aixís, a.m una rotllana (asseguts) a terra, i llavors 'vies d'amagar el peu" (PE-01, p. 2151).

B)

La gallina politana
que en fa un ou cada setmana,
pon i un,
pon i dos,
pon i tres,
pon i quatre,
pon i cinc,
pon i sis,
pon i set,
pon i vuit,
pon i nou,
pon i deu.
La gallina de la Seu
'maga tu aquest sant bon peu,
que no és teu ni meu,
sinó és de la Mare de Déu.
(PE-10, p. 653)

"Em sembla que t'assentaves a terra, aixís, una rodona, i una anava passant, "pon i una...", la gallina politana, "pon i dos" i, con arribaven al que feia deu, llavors deien: "'maga tu aquest sant bon peu, que no és teu ni meu, sinó és de la Mare de Déu", i llavors arronsaven un peu". Tothom tenia els peus estirats cap al centre de la rotllana. Mira, una, i amb una mica de bastó, i això, et 'nava tocant. "La gallina politana, que en fa un ou cada setmana, pon i un...", fins que arribava al deu i: "amaga tu aquest sant bon peu, que no és teu ni meu, sinó és de la Mare de Déu" i llavors te l'amagaves" (PE-10, p. 654).

c)

La gallina politana
que en fa un ou cada setmana,
pon i un,
pon i dos,
pon i tres,
pon i quatre,
pon i cinc,
pon i sis,
pon i set,
pon i vuit,
pon i nou,
pon i deu.

La gallina de la Seu
'maga tu aquest sant bon peu,
que no és teu ni meu,
que és de la Mare de Déu.
(PE-07, p. 756)

"Això, llavors havies d'anar 'magant el peu. Ho feien aixís, fent rotllana, i una et 'nava tocant el peu: "'maga tu aquest sant bon peu, que no és teu ni meu, que és de la Mare de Déu". Llavors aquella (amb la que s'havia acabat la cançó) ia... (amagava el seu), fins que no en quedava cap (de peu). I llavors em sembla que es 'vien de pagar penyores. Em sembla" (PE-07, p. 757).

LA GALLINA POLITANA

La ga-lli-na po-li-ta-na que en fa un ou ca-da set-ma-na, pon i
un, pon i dos, pon i tres, pon i qua-tre, pon i cinc, pon i sis, pon i set, pon i
vuit, pon i nou, pon i deu, la ga-lli-na de la Seu, pa-ga tu que esten
ten bon peu! Que no és teu ni meu si no és de la Ma-re de Déu!

(PE-10)

(PE-07)

(PE-01)

Io te l'encendré

A)

"Això ho jugaven. Un es penjava una cosa al radera i anar ballant. Un atre amb una candela o foc deia:

Io te l'encendré
el tio, tio fresco;
io te l'encendré
el tio de paper.

"I l'atre havia d'anar amb compte perquè no li encenguessin i havia de respondre:

Tu no me l'encendràs
el tio, tio fresco;
tu no me l'encendràs
el tio de detràs.

Això ja ho havia sentit cantar, però no havia vist mai que ningú (ho fes). Això són coses de més antic encara" (PE-07, p. 59).

B)

"Sé que una vegada que el vàrem fer amb el meu germà. Era un any que devia venir per la matança del porc o una festa... no sé, em sembla. I, doncs, es varen posar allà (a la porta de la botiga) a.hi 'via en L. i la M. (germans seus) i encara podé algun altre dels que venien a sopar de porc. Es varen posar allà amb un paper de diari a l'esquena agafat amb una agüia imperdible i es va agafar allà a.n a la corda aquella de la d'això i nosaltres amb una candela encesa, eh?, doncs, vam començar (cantar):

Io te l'encendré
el tio, tio fresco;
io te l'encendré
el tio de paper.

"I llavonsses ell responia (amb una veu mes greu):

Tu no me l'encendràs
el tio, tio fresco;
tu no me l'encendràs
el tio del detràs.

"I a medida d'anar cantant, ell cap aquí i cap allà, cap aquí i cap allà. Es 'via d'anar remenant d'una banda a l'altra perquè no li poguéssim encendre. I no me'n recordo si li vàrem encendre mai" (PE-13, p. 635).

C)

"Abans, més endavant, ia anaven amb un llum, un ciri o una candela, encesa, i tots una llufa clavada, i per 'xò ho deien (canta):

Io te l'encendré
 el tio, tio fresco;
 io te l'encendré
 el tio de paper.

"I 'vies d'estar a l'ideia, perquè t'h(a)urien calat foc
 allà (riu), en aquell paper. Llavors deien (canta):

Tu no me l'encendràs
 el tio, tio fresco;
 tu no me l'encendràs
 el tio del detrás.
 (PE-01, p. 2140)

"Em sembla que io, molt de canaia, aixís... ho havia vist
 per Carnestoltes, per fer broma, con feien la passada" (PE-
 10, p. 59).

IO TE L'ENCENDRÉ

Io te l'en-can- che' el ti-o ti-o fres-co.

io te l'en-can- che' el ti-o de pa-pa. (PE-07)
 (PE-13)
 (PE-04)

En Jan petit

A)

En Jan petit com balla,
balla, balla, balla.
En Jan petit com balla,
balla amb el dit xic, xic, xic,
i ara balla en Jan petit.
(PE-10, p. 653)

B)

En Jan petit com balla,
balla, balla, balla.
En Jan petit com balla,
balla amb el dit,
dit, dit, dit,
i amb el peu, peu, peu;
amb la mà, mà, mà;
ara balla, ara balla,
ara balla en Jan petit.
(PE-07, p. 754)

"I, au, anar-hi fent... anar-hi posant... Primer el dit,
després la mà, després el peu i, au, "i ara balla en Jan
petit" i anar fent" (PE-07, p. 754).

C)

En Jan petit com balla,
balla, balla, balla.
En Jan petit com balla,
balla amb el dit xic.

Amb el dit xic, xic,
ara balla, ara balla.
Amb el dit xic, xic,
ara balla en Jan petit.

En Jan petit com balla,
balla, balla, balla.
En Jan petit com balla,
balla amb el dit xic.

I amb el dit gros, gros,
ara balla i ara balla.
Amb el dit gros, gros,
ara balla ...
(PE-01, pp. 2073-2074)

El Jan pe-tit com ba-lla, ba-lla, ba-lla ba-lla, i el Jan pe-tit com
ba-lla, ba-lla amb el dit xic, xic, xic, i a-ra ba-lla el Jan pe-tit.
(PE-10)
(PE-07)
(PE-01)

Lletxa, fumada

A)

Lletxa, fumada,
cap d'arengada,
coixa d'un peu;
si la voleu,
a cala N. la trobareu.
(PE-10, p. 680)

En una altra ocasió en comptes de "lletxa, fumada", diu "negra, fumada".

Això se solia dir, quan la canalla "et feien enrabiàr" (PE-10, p. 680).

B)

Lletxa, fumada,
cap d'arengada,
coixa d'un peu,
A la casa, que volies, deien, per exemple:
al M. la trobareu.
(PE-01, p. 2149)

C)

Lletxa, fumada,
cap d'arengada,
coixa d'un peu;
si la voleu,
aquí la trobareu.
(PE-07, p. 775)

LLETXA, FUMADA

La llet-ja fu-ma-da, cap d'a-reu-ga-da, coi-xa d'un peu,
si la vo-leu ca la Ni-nia la tro-be-reu! (PE-10)
(PE-07)
(PE-01)

Mà, manetes

A)

Mà manetes,
pica les tetes;
pica-les tu,
que les tens boniquetes.

La gall, gall,
la gallina, la gallina;
la gall, gall,
la cueta del nostre gall!

Nostre gall és cantador,
canta de dies, canta de dies;
nostre gall és cantador,
canta de dies i la nit, no.
Quic-qui-ri-quic!
El gall és petit!
(PE-10, pp. 258 i 644)

Aquesta cançó es cantava amb la criatura asseguda a la falda, cara a cara, i se li agafaven les manetes i les hi feien picar. "I al final, con deies quic-qui-ri-quic li aixecaves els bracets i li feies fer quic-qui-ri-quic. I, con era més gros, llavors ell ja ho feia (tot sol). Això, per distreure'ls, a la canaia" (PE-10, p. 645).

B)

Mà manetes,
toca les tetes;
toca-les tu,
que les tens boniquetes.

La gall, gall, la gall, gall,
la cueta de la gallina;
la gall, gall, la gall, gall,
la cueta del nostre gall.

Nostre gall n'és cantador;
canta a la plaça, canta a la plaça.
Nostre gall n'és cantador,
canta a la plaça i al cantó, no.

I al cantó no hi vol cantar,
perquè, si plou, es muiaria;
i al cantó no hi vol cantar,
perquè, si plou, no es vol muiar.

Qui-ca-ra-quic, el gall de Vic!,
tanca la porta i se'n va al llit.

Nostre gall n'és cantador,
canta de dies, canta de dies;
nostre gall n'és cantador,
canta de dies i (a) la nit, no.

(PE-01, p. 2141)

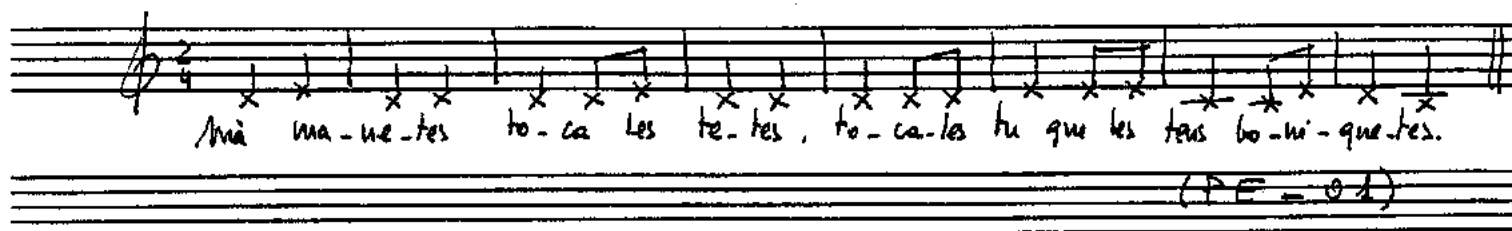
c)

Mà manetes,
toca les tetes;
toca-les tu,
que les tens boniquetes.

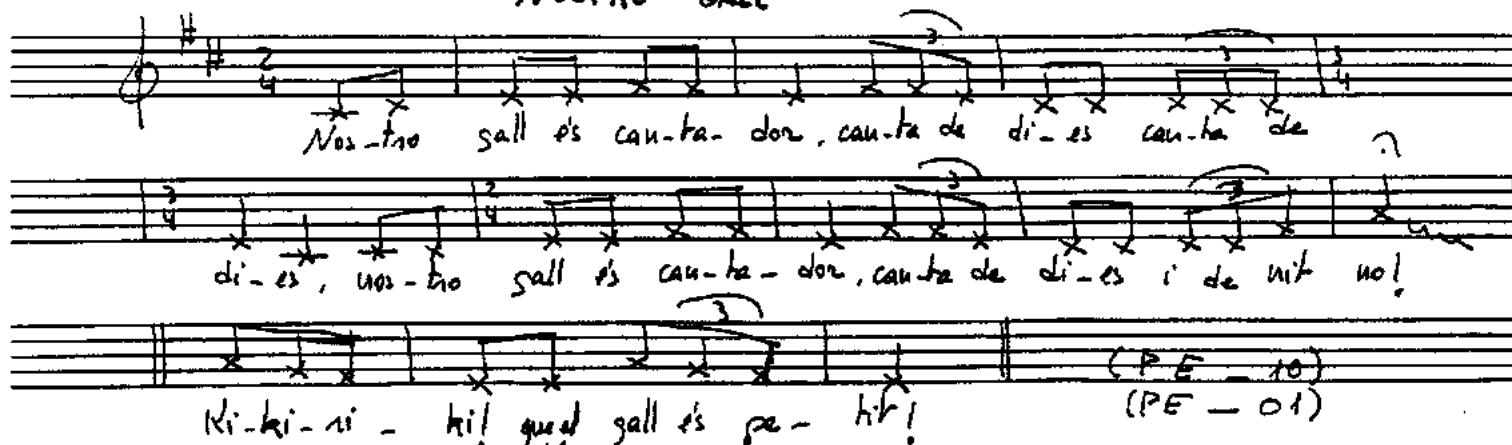
Nostro gall és cantador,
canta de dies, canta de dies;
nostro gall és cantador,
canta de dies i de nits, no!
(PE-09, p. 748)

"Llavors picava aixís (de mans) i aixecàvem els braços (la mare feia aixecar els braços al nen). El tenies a la falda o 'sentat de cara a.m tu i li feies amb les manetes aixís (li agafava les mans i el feia picar de mans) i llavors con deies: "i de nits no!" (aixecaven les mans enlaire)" (PE-09, p. 748).

MA, MANETES

NOSTRO GALL

Nix, nax, nox

Nix, nax, nox,
trix, trax, trox.
Els petits goms de la muntanya
miran d'ulian mirandó.
Tres en tenien traça i manya
mentres descansa el bon pastor.
(PE-10, p. 59)

"Asseguts a l'escon i a la vora del foc fèiem jugar la canaia. Els fèiem posar els seus peuetes sobre els nostros i els agafàvem de les mans i anàvem saltant amb la tonada. Això ens ho havia ensenyat la tia, que ho feia sempre al meu germà" (PE-10, pp. 58-59).

Olles del convent

A)

Olles, olles del convent
totes són plenes de vent.
Mel i marduixa,
oli de carduixa.
Qui se girarà,
un revés haurà.
(PE-10, p. 652)

B)

Olles, olles del convent,
totes són plenes,
totes són plenes.
Olles, olles del convent,
totes són plenes de vent.
Mel i marduixa,
oli de carduixa.
Qui se girarà,
un revés haurà.
(PE-07, p. 753)

C)

Olles, olles del convent
totes són plenes,
totes són plenes.
Olles, olles del convent,
totes són plenes de vent.
Mel i marduixa,
oli de conduixa.
Qui se girarà?
La senyora Maria (o el qui fos)
se girarà.
(PE-01, p. 2137)

"Feies una sardana i anaves voltant i saltant (canta la cançó). (...). I llavors es 'via de girar. Si feies o anaves així (mirant el centre de) la sardana, llavors l'atra es girava i 'via d'estar d'esquena a dintre la sardana" (PE-10, p. 652)

OLLES DEL CONVENT

O-lles, o-lles del con-vent, to-tes són ple- O-lles, o-lles del con-vent to-tes són
ple- nes de vent. Mel i mer-dui-xa o-li de ca-dui-xa, qui se gi-ra-rà
un re-bés hau-rà!

(PE-10)
(PE-07)
(PE-01)

Pessic, pessigaina

Pessic, pessigaina.
l'oli de la gaina

Un burro caga figues,
es menja les olives.

Un gat escagatxat,
que corre pel terrat.

Una gallina negra,
que tot ho arreplega.

Una de blanca,
que tot ho escampa.

Dalt de les bigues
hi canten formigues.

Dalt de la mort,
qui picarà més fort!
(PE-10, p. 590)

"I llavors, pim-pam. Ho feies a.n a la canaia i aixís, anar picant: "Pessic, pessigaina...". Una canaia estava a davant teu amb el cap a la falda i amb les mans li anaves picant l'esquena. Anaves clavant copets fluixets a l'esquena d'aquell. I, si hi 'via atra canaia també picaven al quin parava l'esquena. I llavors, con deien: "Dalt de la mort, qui picarà més fort!". Llavors tothom picava una mica més fort. I, es clar, llavors l'atre (el que parava) ia s'aixecava i ia no podies picar" (PE-10, p. 590).

"(Picar-se) les mans de l'un a l'atre. O picar aquí (els genolls i les cuixes)" (PE-07, p. 774).

PESSIC PESSIGAI/NA

Pes-sic pes-si-gai-na l'o-li de la gai-na, bur-ro ca-sa
 fi-gues, qu'es mon-ja les o-li-ves, un gat es-ca-gat-xat, que
 con-re per dalt el ter-rat, u-na ga-lli-na ve-gua que tot ho ca-re-ple-ga,
 u-na de blan-ca que tot ho es-cam-pa, dalt de les bi-gues ubi cau-tan for-
 ui-gues, dalt de la mont qui pi-ca-re uns fort!

Una plata d'enciam

A)

Una plata d'enciam
ben amanida, ben amanida.
Una plata d'enciam
ben amanida amb oli i sal.

Si la sal no hi va bé,
pos'-hi pebre, pos'-hi pebre.
Si la sal no hi va bé,
pos'-hi pebre, sabater.
(PE-07, p. 752)
(PE-01, p. 2138)

"I la que quedava, és la que havia de clucar" (PE-01, p. 2139).

"Les cantaven a veure qui clucarà. Llavors els que li tocava, llavors: "Au, ara tu sigues el primer de clucar". Con jugaves a cuit o con jugaves... sí, escollir algú, perquè el primer ningú ho volia ser-ho; doncs, au, el que toqui..." (PE-07, p. 753).

B)

Una plata d'enciam
ben amanida, ben amanida.
Una plata d'enciam
ben amanida amb oli i sal.

Si la sal no hi va bé,
pos'-hi pebre, pos'-hi pebre.
Si la sal no hi va bé,
pos'-hi pebre, sabater.

Sabater treballa
dalt de la muntanya.
Fa unes sabatetes
ben escotadetes.
(PE-01, p. 2071).

"I ja no me'n recordo de res més. (...). "De quin peu les volia jo...". No me'n recordo! Veus, com sóc?

"En cantàvem, mira, moltes, eh?, trossos i... De vegades, anant a treballar a peu, doncs, el dia, que començaves, tot el camí cantaven. Ara, atres dies... el rosari..." (PE-01, p. 2071).

Una plata d'enciam
ben amanida, ben amanida.
Una plata d'enciam
ben amanida amb oli i sal.

Sucarem un tros de pa
pel qui toqui, pel qui toqui.
Sucarem un tros de pa
pel qui toqui 'nar a clucar.

(PE-01, p. 2071).

"Sí, aquesta (estrofa) també ho cantàvem. Però també cantàvem aquella altra (estrofa)" (PE-01, p. 2071).

c)

Una plata d'enciam
ben amanida, ben amanida.
Una plata d'enciam
ben amanida amb oli i sal.

Sucarem un tros de pa
pel qui toqui, pel qui toqui.
Sucarem un tros de pa
pel qui toqui, no n'hi 'urà.
(PE-10, p. 647).
(PE-01, p. 2071).

UNA PLATA D'ENCIAN

Handwritten musical score for the song "UNA PLATA D'ENCIAN". The score is written on three staves. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The lyrics are written below the notes. The second staff continues the melody and lyrics. The third staff concludes the piece. At the bottom right, there are three lines of handwritten text: (PE-10), (PE-02), and (PE-01).

U - na pla - ta d'en - ci - am ben a - ma - ni - da , ben a - ma - ni - da , u - na
pla - ta d'en - ci - am ben a - ma - ni - da amb o - li i sal . Su - ca - rem un tros de
pa pel qui to - qui pel qui to - qui , su - ca - rem un tros de pa pel qui to - qui no n'hi 'urà !

(PE-10)
(PE-02)
(PE-01)

Punyec, quetoc

A)

-Punyec?,
-Quetoc.
-Què hi ha aquí dintre?
-Oli d'argent.
-Qui li ha ficat?
-El fill del capellà.
-Qui l'entreaurà?
-El fill del rei
i el qui ho saberà
un revés haurà.
(PE-10, p. 591)

"Ho fèiem amb el puny clos. Mira, si eres una colla, llavors un que cantava. Si éreu dos, tres, els que siguin, posàveu les mans (els punys closos, un al cim de l'atre). I amb la canaia anaves tocant els dits, els nusos, un per un. Tu deies: "Punyec?" i el que tu tocaves havia de respondre: "Quetoc". "Punyec", l'atre: "Quetoc". "Punyec", "quetoc". I, con arribaves al capdamunt de tots els punys, dèiem: "Aquí dintre què hi ha?" (a dintre el forat que fa el puny clos). "Oli d'argent". "Qui li ha ficat". "El fill del capellà". "Qui l'entreaurà?". "El fill del rei". "I el qui no l'haurà..." o "... no ho saberà, un revés 'urà". I llavors ja tothom marxava (...), perquè, si per cas no marxaven ben escapats, llavors els picaves" (PE-10, p. 591).

B)

-Punyec?,
-Quetoc.
-Què hi ha aquí dins?
-Oli d'argent.
-Qui li ha posat?
-El fill del rei.
-Qui l'entreaurà?
-El fill del capellà
-Qui ensenyarà les dents,
un revés haurà.
(PE-07, p. 768)

"Muuuuuuuu!". Só que fa amb la boca amb els llavis ben closos. Amb els punys tancats va capdellant. "I el que ensenya les dents abans, li clava un revés" (PE-07, 769).

Puput, d'on véns?

- Puput, d'on véns?
- De Roma.
- Què portes?
- Corona.
- Què busques?
- Muller.
- Fes tres salts
i busca-la bé.
- (PE-10, p. 680)
- (PE-01, p. 2149)
- (PE-07)

"Ens feien fer dugues voltes (sobre sí mateixa amb els ulls tapats), dos giravolts, perquè no sapiguessis on t'eres. I llavors, mira, allà on te n'anaves... i la rotllana i allà on anaves, allavors sí, allavors ia et treies (el mocador dels ulls). A.m a la que havies agafat, mira... "Fes tres salts i busca-la bé". O tres salts o tres giravolts. I l'atra tornava a fer la gallina cega" (PE-10, p. 680).

PUPUT, D'ON VENS?

Pu - put, d'on ven? De Ro-ma. Què por-tes? Co-ro-na. Què bus-ques? mu -

lla. Fes tres salts i bus-ca-la bé!

(PE-10)
(PE-01)
(PE-07)

Salta miralta

A)

Salta miralta,
trenca una galta,
trenca una dent,
Déu Nostro Senyor
ens en farà cent.¹
(PE-10, p. 645)

B)

Salta miralta,
trenca una galta,
trenca una dent,
Déu Nostro Senyor
te'n donarà cent!
(PE-07, p. 751)

C)

Salta miralta,
trenca una galta,
trenca una dent,
i el dimoni
en farà cent.
(PE-01, p. 2152)

S'enfilava a l'infant a una cadira, un tamboret o un graó d'escala. Se l'agafava per les mans i es cantava la cançó. En arribar a "en farà cent", se'l feia saltar a terra, sempre a gafar de les mans, perquè no caigués.

SALTA MIRALTA

Sal-ta mi- sal-ta tren-cau-ne gal-ta, tren-cau-ne dent,

Déu nos-tru Se- nyor te'n do-na-rà cent!

(PE-10)
(PE-07)
(PE-01)

¹ En una altra ocasió diu: "ens en donarà cent".

Saltar esquenes

"I jugàvem un joc, que ia no me'n recordo gaire -encara, conte!, era a Vilalleons io, vès- que ens posàvem aixís -no sé si aquí Fogroles si (el) feien- una ringlera, aixís, mig atrabucats i una atra anava botant (saltant), aixís, 'nà'ls.a passant a.n a tots. I cantaven allò (recita, no canta). El primer salt, dèiem (no canta):

Un, via en mula;
dos, el salt del gos;
tres, qui xerra, para;
quart, el salt de la granota;
cinc, alça la cama, que ia et tinc;
sis, no sé què de veis;
set, el veí Porret;
vuit, el pa ia és cuit;
nou, el pa ia es cou;
deu, ve la guineu
i onze, la capella s'enfonsa
i dotze, l'amo ve.
(PE-01, p. 2138).

"Es clar, bueno, ia hi 'vien tota la colla. Llavonses ia se n'aixecava un, el rader, i ia t'empaitava a.n a tu; i daves la volta i també ia et 'naves a ajocar allà. I llavores començava t'atre, però 'vies d'anar botant, eh! (...).

"I, con (com) que arribaves allà, en el dotze, ia marxaves a tot córrer, i ella ia s'aixecava, eh! Perquè deien: "L'amo ve", oi? I representava que et seguia, que corria. Llavores anaves allà i et posaves al seu puesto. Llavores ell 'via de voltar i fer-ho aixís; però ens 'nàvem botant, eh!

Això, encara podé, me'n recordo, aquí Fogroles i tot, amb en C. P. (un seu veí), que també ho fèiem, una colla de vaillets i mosses, i mira. Ai, sí!" (PE-01, pp. 2138-2139).

La sardana de l'avellana

La sardana de l'avellana
pica de peus i balla la gana.
(PE-10, p. 647).
(PE-07, p. 753).

La sardana de Ripoll

A)

La sardana de Ripoll
mata la puça, mata la puça;
la sardana de Ripoll
mata la puça i deixa el poll.
(PE-07, p. 359, 647 i 753)

"Això casibé és de con ets canaia o tens la canaia petits. Jugant aixís... "Oïtal, que farem la sardana. Vina, que farem la sardana de Ripoll". Con deies: "Mata la puça i deixa el poll", t'ajupies i t'ajocaves aixís a terra. Ens agafàvem de les mans com si fos una sardana" (PE-10, p. 359).

B)

La sardana del Ripoll
mata la puça, mata la puça;
la sardana del Ripoll
mata la puça i deixa el poll.
(PE-01, p. 2146)

"Llavors tots ajocats a terra, eh!" (PE-01, p. 2146). Quan es deia "i mata el poll", aleshores amb el dit índex de cada mà tocaven a terra i deien: "tit! tit! tit!" (PE-07, p. 753).

LA SARDANA DE L'AVELLANA

a)

La sar-da-na de l'a-ve-lla-na, pi-ca de pous i ba-lla de ga-na!

(PE-10)
(PE-07)

LA SARDANA DE RIPOLL

b)

La sar-da-na de Ri-poll ma-ta la pu-ga, ma-ta la pu-ga, la sar-da-na de Ri-poll ma-ta la pu-ga i der-xa el poll !!

(PE-10)
(PE-07)
(PE-01)

PE-07 canta a) i b) seguides, sense interrupció.

SERRAMILLAIRE

Ser-ra-mi-lai-ne me'u fan ser per gua-nyar al-gu-na pes-se-ta, ser-ra-mi-lai-ne me'u fan ser per gua-nyar al-gu-n di-na. Ser-ra-mi-xor-ra del pa-sès i de la bo-na ter-ra, del bon pa i del bon vi pe al pobre pandi!

(PE-10)
(PE-07)
(PE-01)

Serramillaire

A)

Serramillaire me'n fan ser,
per gonyar alguna pesseta.
Serramillaire me'n fan ser,
per gonyar (1) algun diner.

"La mare s'assentava i jo... Ui! sempre li deia: "Mare, mare, el Serramillaire!". I et feia posar de peus en els seus i et 'nava alçant. T'agafava per les mans i amb els peus... Es clar, ella estirava els peus i et feia fer aixís, amunt i avall, amunt i avall! (riu)" (PE-07, p. 385).

B)

Serramillaire me'n fan ser,
per gonyar (1) alguna pesseta.
Serramillaire me'n fan ser,
per gonyar (1) algun diner.

Serramisserra del pagès
i de la bona terra,
del bon pa i del bon vi
per al pobre padrí!
(PE-10, p. 385)

"El formatge em sembla que deia. "El formatge del pobre padrí", em sembla. I feien, llavons:

del bon pa i del bon vi
i del bon formatge
del pobre padrí!"

"I llavores t'estiraven enlaire" (PE-07, p. 385).

C)

Serramillaire me'n fan ser,
per guanyar alguna pesseta.
Serramillaire me'n fan ser,
per gonyar-ne algun diner.
Si algun dineret tenim,
serramillaire, serramillaire;
si algun dineret tenim,
serramillaire ens el partim.
(PE-01, p. 2146)

(1) Pronuncia la "r" final.

El sol de l'ermità

A)

El sol de l'ermità
me'n toca, me'n toca;
el sol de l'ermità
me'n toca la mà.

Si Sant Josep ho vol,
farà bon dia;
si Sant Josep ho vol,
farà bon sol.

- "Conillets, conillets, a amagar,
que la llebre és a caçar.
Conillets, conillets!
esteu ben amagadets!?"

- "Sí!"

(PE-07, p. 195)

(PE-10, p. 677)

"I al que clucava li deia:

"Si no me'n portes
un de ben gras i maco,
t'estiraré tres pams les oreïes".

"Tu t'asseïes a.m una cadira i un es posava agonoïat al davant amb el cap sobre les teves cames i parava l'esquena. Els altres amb les mans anaven picant (sobre la seva esquena i anaven cantat): "El sol de l'ermità...". Això ho cantaven els que picaven. Llavors aquest (el que està assegut) deia: "Conillets, conillets a amagar..." i llavors els altres, que picaven, es 'vien d'arrancar a córrer i anar-se a amagar. "Conillets, conillets, esteu tots ben amagadets?" i els altres deien: "Sí!". I llavors (la persona, que estava asseguda) li deia a.n a l'atre (el que estava agenollat): "Si no me'n portes un de ben gras i guapo, t'estiraré tres pams les oreïes. Ho deia a.n al que clucava, al que li picaven l'esquena.

"N'hi havia un que estava assegut, que li tenia el cap a la falda perquè no veigués allà g.on se'n 'naven els altres. N'hi havia un d'ajupit a davant i els altres a la vora, que li anaven picant l'esquena. I con aquell, que està assentat, diu: "Conillets, conillets a amagar", els que li picaven l'esquena marxaven. L'atre (el que estava agenollat) encara no es podia moure d'allà. Així ajupit, deia a.n als altres: "Conillets, conillets, esteu ben amagadets?". I els altres deien: "Sí!". Llavors aquell s'aixecava i (el que estava assegut) li deia: "Si no me'n portes un de ben gras i guapo, t'estiraré tres pams les oreïes". Llavors el que clucava havia d'anar a veure a.g.on en trobava un i el que trobava el portava per l'oreia i llavors aquell havia de clucar i, au, anar fent. Havia de clucar aquell. I tornaven a sortir els altres i..., au, es tornaven amagar... S'amagaven perquè no els fessin clucar, saps? (riu)" (PE-07, pp. 195-196 i pp. 758-759).

B)

El sol de l'ermità
me'n toca, me'n toca;
el sol de l'ermità
me'n toca la mà.

Si Sant Josep ho vol,
avui farà un bon dia;
si Sant Josep ho vol,
avui farà un bon sol.

Conillets, conillets, a amagar,
que la llebre és a caçar.
Caça de nit i de dia,
cala foc a les gavelles,
cala foc al forn,
contes hores són?!
(PE-01, p. 2145)

"I llavors deien: "Conillets esteu ben amagadets?". Això sí. I llavors els 'vien d'anar a veure si els trobaven. Devia ser com una cuit això" (PE-01, p. 2145).

EL SOL DE L'ERMITÀ

El sol de l'er-mi-tà me'n to-ca me'n to-ca, el sol de l'er-mi-
tà me'n to-ca la mà. Si Sant Jo-sep ho vol fa-rà un bon di-a, si Sant Jo-sep ho
vol fa-rà un bon sol. Co-ni-llets co-ni-llets ga-ma-gar, que la lle-bre és a ca-çar.
Conillets, conillets, esteu ben amagadets?
- Sí!
- Si me'n portes un de ben gros i maco l'estinaré
tres caps a les onelles!
(PE-01)

Tres passos n'he fet en terra

A)

- "Un, dos, tres.
Tres passos n'he fet en terra;
no sé el rei si em dirà res;
vinc de part de la condessa,
la condessa del rei moro.
De las tres hijas que tienes,
si me quieres dar la una".
- "De les que tinc,
me les tinc de menester,
que del pa que io menjo...
que del pan que io como
ellas también comerán".
- "Io me'n vaig tota descontenta
cap al palacio del rei".
- "Torni, torni, Escudela,
que la més maca li'n daré,
la més maca i la més linda,
la roseta del roser".
- "Me'n prenc aquesta per esposa,
per esposa i per muller".
- "Li desitjo Escudela,
que me la governi bé".
- "En serà ben governada
i a.m cadira d'or sentada,
dormirà als braços del rei.
Adiós, rosa i clavell".
(PE-10, pp. 654-655).

Aquesta cançó es cantava mentre es jugava. Es representava la història. El (o la) que feia de rei, n'escollia una altra i feia veure que se l'emportava "i li feia fer com un giravol" (PE-10, p. 655).

B)

"Con fèiem aquella rollana. diu (canta):

Me'n vaig tota discontenta (sic)
cap al palacio del rei.

"I els atres, allò, feien la sardana, diu (canta):

Torni, torni, damissel.la,
que la més guapa li'n daré.
La més guapa i la més linda,
la roseta del roser.

"(...) I llavors l'agafava del rotllo, que hi 'via, i se la triava. (...). Diu:

Li encomano que me la governi bé.
Diu: La governaré, que la faré princesa de...
o

- o La més guapa del roser.
La més linda del roser.
(PE-03, pp. 2021-2022)

Tinc un burro molt valent

"Li plantàvem una llufa o una cosa, que no se'n des compte, i llavors cantàvem això (canta):

Tinc un burro molt valent,
porta carga, porta carga;
tinc un burro molt valent,
porta carga i no se'n sent.

Con se'n sentirà,
la cargueta, la cargueta;
con se'n sentirà,
la cargueta li caurà.

(PE-10, p. 675)

(PE-07, p. 776)

(PE-01, p. 2148)

"Com és ara a.n a la canaia, hasta alguna cosa al cap. I no se'n 'via adonat, (...) llavors al cantar aquesta cançó (ja miraven) a veure què portaven". Això ho feien els grans de vegades a la canaia. "Oh, i també la canaia, con ho sabien (riu), també (ho feien als grans). Allò, mira, per riure. I el gran, encara que sapigués que portés la carga, feia veure que no, per jugar" (PE-10, pp. 675-676).

TINC UN BURRO MOLT VALENT

Tinc un burro molt va-lent por-ta car-ga, por-ta car-ga, tinc un bur-ro molt va-lent por-ta car-ga i no se'n sent. Con se'n sen-ti-rà la car-gue-ta, la car-gue-ta, con se'n sen-ti-rà la car-gue-ta li cau-rà!

(PE-10)
(PE-07)
(PE-01)

Uni, dori

A)

Uni, dori,
teri, cuteri,
mata la veri,
viri, virom,
conta'ls bé
que dotze hi són.
(PE-07, p. 769)

"I si vas fent aixís (anar comptant amb els dits), et resulten dotze" (PE-07, p. 770).

B)

Uni, dori,
teri, cuteri,
mascumveri,
viri, viró.

Tretze vaques farineres,
menos una, que en tragueren;
pell de vaca, pell de bou,
vés-te'n tu, que Déu no et vol.
(PE-01, p. 2150)

UNI, DORI

Handwritten musical notation for the song "UNI, DORI". The notation is written on two staves. The first staff begins with a treble clef and a 2/4 time signature. The melody is composed of eighth and sixteenth notes, with lyrics written below the staff: "U-ni, do-ni, te-ni, co-te-ni, ma-ta la u-ni ve-ni vi-". The second staff continues the melody with lyrics: "do, con-ta'ls bé que tot hi són!". The notation ends with a double bar line. The source "(PE-07)" is noted at the end of the second staff.

14.6 CANÇONS

La música de les cançons, juntament amb la dels jocs cantats, que ocupen l'apartat anterior, ha estat transcrita per Maria Antònia Juan, la qual ha considerat oportú incloure-hi la nota següent.

"Tot i que s'ha procurat fer una transcripció musical el més fidel possible al document sonor, cal advertir que en molts casos s'ha fet una transcripció aproximada de reconstrucció de les melodies a partir de les repeticions, segons les diferents estrofes del text. Els motius han estat diversos, per una banda la irregular qualitat sonora dels enregistraments, i per l'altra el trobar-nos davant d'un material fragmentari -per manca de memòria dels informants- amb freqüents recitats, i melodies de dubtosa afinació. Amb tot, però, s'ha optat per transcriure únicament les melodies que oferien un major grau de fiabilitat, tot utilitzant els signes gràfics complementaris habituals en l'etnomusicologia, quan l'alçada o durada d'un so no s'ajusta de forma clara al que proposa l'escriptura convencional".

A continuació segueix una mostra de les cançons que es cantaven a Folgueroles i que encara queden a la memòria dels més vells.

A, B, C.

A)

A, B, C, CH, D,
la pastera ia la sé.
Si hi ha pa, me'l menjaré.
Si hi ha coca, també.
Si la mare m'hi atrapa,
fugiré com una rata.
Si el pare no m'hi vol,
fugiré com un cargol.
(PE-07, p. 770)

B)

A, B, C,
la pastera ia la sé.
Si hi ha pa, me'l menjaré.
Si hi ha coca, també.
Si la mare m'hi atrapa,
fugiré com una rata.
Si el pare no m'hi vol,
fugiré com un cargol.
(PE-01, p. 2077)

A, B, C

A, Be, a, ce-a-che, De, la pas-te-re ja la sé, si hi ha
pa me'l men-ja-ne', si hi ha co-ca tam-bé, si la ma-re m'hi a-
tra-pa fu-si-ne' com u-na ra-ta, si el pa-re no m'hi
vol fu-si-ne' com un car-gol! (PE-07)

A, E, I, O, U

A)

A, el mestre em va pegar.
E, io no sé perquè.
I, io no vaig venir.
O, io no estava bó.
U, bon burro ets tu.
(PE-07, p. 771)

B)

A, el mestre em va pegar.
E, io no sé perquè.
I, perquè no vaig venir.
O, perquè no estava bó.
U, perquè burro ets tu.
(PE-01, p. 2075)

A, E, I, O, U

Handwritten musical notation for the song 'A, E, I, O, U'. The notation is written on three staves. The first staff begins with a treble clef and a 2/4 time signature. The notes are marked with 'x' and connected by lines. The lyrics are written below the notes: 'A, el mestre em va pegar, E, jo no sé per'. The second staff continues the melody with lyrics: 'què, I, jo no vaig ve- nir, O, jo no es- ta- va'. The third staff concludes the piece with lyrics: 'bo, U, el bur- ro ets tu!'. The notation is simple and appears to be a personal or working draft.

A, el mestre em va pegar, E, jo no sé per
què, I, jo no vaig ve- nir, O, jo no es- ta- va
bo, U, el bur- ro ets tu! (PE-02)

Adéu siau Maria

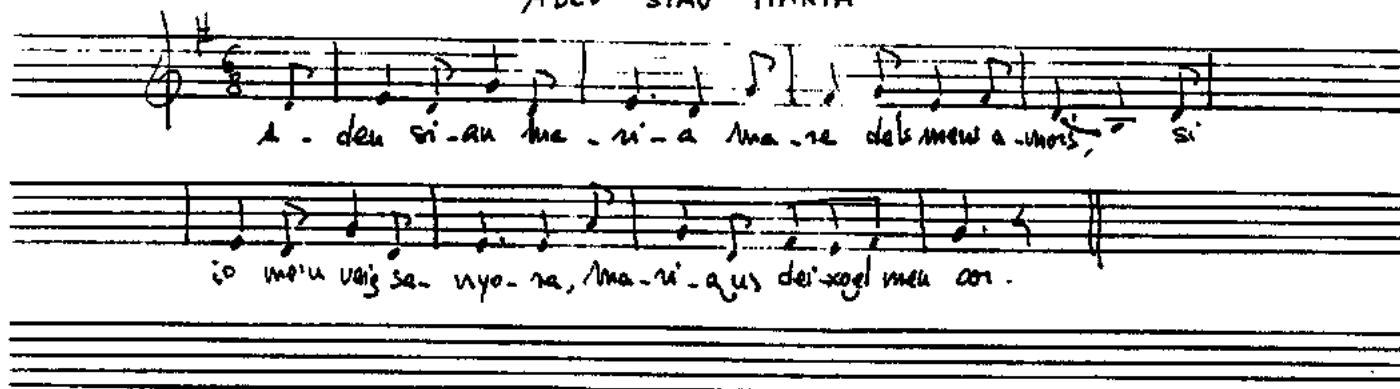
A)

Adéu siau Maria,
mare dels meus amors.
Si io me'n vaig, Senyora,
Maria, io us deixò el meu cor.
per sempre nit i dia
els vostros fills guardau.
Oh, dolça Mare nostra,
Maria, adéu siau.
(PE-01, p. 2066)

B)

Adéu siau Maria,
mare dels meus amors.
Si io me'n vaig, Senyora,
Maria us deixò el meu cor.
per sempre nit i dia
els vostres fills gardeu.
Oh, Mare, dolça Mare,
Maria, adéu siau.¹

ADÉU SIAU MARIA

¹ Aquesta cançó fou enregistrada en directe durant els actes de la Festa de Verdaguer de l'any 1987 (el 17 de maig). Canten un grup de dones de Folgueroles, que havien cantat juntes al cor parroquial, quan eren joves. Canten: Montserrat del Pou, Teresa de can Til·lo, Teresa de can Ferrer, Roser de can Silet, Rita de can Petxo, Núria de can Peret de la Iera i Maria de can Mariano. Les acompanya en Roviretes.

Ai, Pepet, si vas a Ribes

A)

Ai, Pepet, si vas a Ribes,
passaràs per Mataró,
trobaràs la Marieta,
que es pentina allà al balcó.

La pinteta li va caure,
en Pepet la va collir:
-"Tingui, tingui, Marieta,
'cabis, 'cabis d'escarpir".

Mocadors de tres pessetes,
mocadors de tots colors,
les sabates ben pintades
i talons de balladors.

Repareu-la quan va a missa,
amb el brillo que ella hi va;
que amb el volt de la faldilla
va fer caure un capellà.
(PE-01, p. 1702)

B)

Ai, Pepet, si vas a Ribes,
passaràs per Mataró,
trobaràs la Marieta,
que es pentina a dalt el balcó.

La pinteta li va caure,
en Pepet la va collir:
-"Tingui, tingui, Marieta,
'cabis, 'cabis d'escarpir".

Mocadors de tres pessetes,
mocadors de tots colors,
les sabates ben pintades
i els talons de balladors.

Repareu-la con va a missa,
amb el brillo que ella hi va;
amb els volts de les faldilles
va fer caure un capellà.
(PE-38, p. 347)

C)

Ai, Pepet, si vas a Ribes,
passaràs per Mataró,
trobaràs la Marieta,
que es pentina dalt el balcó.

La pinteta li'n va caure,
en Pepet li'n va collir:
-"Tingui, tingui, Marieta,
'cabis, 'cabis d'esclarir".

Mocador de tres pessetes,⁵
 mocador de tots colors,
 i la sabata ben pintada
 i taló de ballador.

Repareu-la quan va a missa,
 amb el brillo que ella hi va;
 i amb el volt de les faldilles
 va fer caure un capellà.
 (PE-10, p. 588).

AI! PETET

Ai! Pe. pet si vas a Ri-bes, passea-ràs per Ma-ta-
 ró tro-ba-ràs la Ma-ri-e-ta que es pen-ti-na a l'el bal-co'. (PE-01)

⁵ Aquí la informant hi afegeix: "Era dels cars".

Antònia, saldònia

Antònia, saldònia,
mare dels ocells,
passa pe' la Rambla
i a collir budells.
(PE-10, p. 1878)

ANTÒNIA SALDÒNIA

Antò - nia, Sal - dò - nia, ma - re dels o - cels,
pas - sa per la ram - bla i a co - llir bu - dells. (PE-10)

La barretina eixerida

Si els meus pares van ballar-la,
io també la vui ballar.
Si els meus avis van portar-la,
io també la vui portar.⁷

Oh, sardana beneïda,
que entrellaces mans i cor.
Oh, barretina eixerida,
que és la dansa de l'amor.

Quan al poble hi han ballades,
la sardana puntejant,
la, la, la, la, la, la,
quin goig que fan
les violades barretines,
voleiant.

Pel jovent passa endevina
i pels veis encara més.
Amb sardana i barretina
molts s'estimen a pagès.

N'és la típica sardana,
n'és la dansa popular,
que en vestir
la catalana barretina
rumbejant,
la, la, la, la, la.

Oh, sardana! Oh, barretina!
que a pagès no haveu pas mort.
Si a.m son cor l'amor germina,
transpassats plautins del cor.
(PE-17, p. 579).

⁷ Repeteix l'estrofa.